

5. ÉVFOLYAM

1993

3-4. SZÁM

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

AZ ALAPÍTÁS ÉVE
1989

A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
FOLYÓIRATA

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Megjelenik 1993-tól évente négy számmal, két kötetben. A második Vatikáni Zsinat szellemében értett Egyház Magyarországon és egyéb magyar nyelvű közösségekben megélt hit történetével kapcsolatos tudományos tanulmányokat, forrásokat és módszertani kérdéseket közöl magyarul, angolul és más, a magyar történelemmel kapcsolatos nyelven.

Essays in Church history in Hungary, a scholarly review, appears beginning with 1993 twice a year with four issues. It publishes studies in Hungarian, English, French and German languages dealing with events, parishes, persons, institutions, monuments, Church activities and writings, as well as photocopies of unpublished documents and sources related to the Church's history in Hungary and to Hungarian linguistic communities.

Megrendelhető: Pannonhalmi Főapátság Könyvszolgálat.
Pannonhalma, 9090. Tel.: 96/370-022. Fax: 96/370-011.
Előfizetés, tagság díj: 600 Ft.

Subscriptions and membership:

In Hungary: 600 Ft.

Outside of Hungary:

Individual: Can\$ 20.00 or 18 DM; Institutions: Can\$ 30.00.

Subscriptions and remittances should be sent to

METEM, Regis College, 15 St. Mary Street, Toronto, Ontario, Canada
M4Y 2R5.

Checks should be made payable to *METEM*.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

1993/3-4

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST

Kiadó – Publisher

A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
Budapest
és

**a METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**
Toronto, Canada

FŐSZERKESZTŐ – GENERAL EDITOR
HORVÁTH TIBOR

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG – BOARD OF EDITORS

*HUNGARY: Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gábor, Érszegi Géza,
Mészáros István, Rosdy Pál, Sill Ferenc, Szabó Ferenc, Szántó Konrád,
Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;*

*AUSTRIA: Galambos Ferenc; CANADA: Bonkáló Ervin, Horváth Tibor,
Kostya Sándor, Vlossák Rudolf; GERMANY: Adriányi Gábor, Bogyay Tamás;
ITALY: Eördögh István, Kiss Ulrich, Lukács László, Somorjai Adám, Szilas László;
USA: Gabriel L. Asztrik*

Felelős szerkesztő – Responsible Editor
ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Managing Publisher
VÁRSZEGI ASZTRIK

METEM 1993.
ISSN 0865-5277

Szedés, nyomás és kötés:
AGAPÉ Kft., Szeged

TARTALOM – CONTENTS

TANULMÁNYOK – ESSAYS

MÉSZÁROS István	Szent István és a magyar nevelésügy kezdetei <i>Saint Stephen and the Initial Phases of the Pedagogics in Hungary</i>	5
GLÜCK Jenő	Adatok Gabriel Bucelin Szent Gellértről szóló írásairól <i>Informative Data Concerning Gabriel Bucelins' Papers Written on Bishop Saint Gerard</i>	19
PUSZTAI Bertalan	Gállocs történeti etnodemográfiája (1747–1989) <i>The Historical Ethno-Demography of Village Gállocs (1747–1989)</i>	27
MONA Ilona	A „Rerum Novarum” hatása a magyar társadalomra <i>The Influence of the Papal Encyclic "Rerum Novarum" on the Hungarian Society</i>	45
KIRÁLY László	Az újszegedi római katolikus egyházközség oktatási intézményei 1948-ig <i>The Educational Institutions of the Roman Catholic Parish of Ujszeged up to 1948</i>	51
ELEK Lajos	Nyitra nagykér – település- és plébániatörténet <i>Nyitra nagykér (Veliki Kyr, Slovakia) – the History of the Settlement and Parish</i>	71

FORRÁSOK – SOURCES

GERGELY Jenő	Az észak-erdélyi görög katolikus román egyházmegyék jogállása és sérelmeik 1940–1944 <i>The Legal Status and the Grievances of the North Transylvanian Rumanian Greek Catholic Dioceses (1940–1944)</i>	83
VAJK Gyula	Visszaemlékezés Shvoy Lajos püspökre (1943–1961) <i>Reminiscences of Bishop Lajos Shvoy (1943–1961)</i>	95

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

HORVÁTH Tibor:	METEM kutatás, plébániatörténet <i>METEM Encyklopedia and METEM Vázlatok. Essays in Church History in Hungary. History of Parishes</i>	125
----------------	---	-----

CSÁSZTVAY Tünde	Itáliában a magyar művelődés és a kereszténység kapcsolatáról <i>The Interdependencies of the Hungarian Culture with the Christianity in Italy</i>	199
FLAGA Jerzy	A Lublini Katolikus Egyetem lengyel egyháztörténeti-földrajzi intézete <i>The Church Historian-Geographical Institute in the Catholic University of Lublin</i>	201
KLOCZOWSKI Jerzy	Kelet-közép európa társadalom- és vallástörténeti atlasza <i>The Social- and Religion-historical Atlas of Eastern and Central Europe</i>	213
SOMORJAI Ádám	Szent Adalbert műve és jelentősége <i>The formation of Christian Europe. Oeuvre and importance of Saint Adalbert</i>	223
TÓTH, Ferenc	Kétszáz éve született Lonovics József csanádi püspök <i>József Lonovics, Bishop of Csanád was born two hundred years ago</i>	229
--	Glattfelder emlékkonferencia szegeden <i>The Memory of Archbishop Gyula Glattfelder in Szeged</i>	235
--	A felekezeti együttélés az erdélyi fejedelemségben <i>The Coexistence of the Religions in the Principality of Transylvania</i>	237
SZILAS László S.J.	† P. Arató Pál S.J. (1914–1993)	239

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

RÁCZ Imre: Arló, Borsodszentgyörgy, Járdánháza, Hodoscsépány története egyházi levéltári források tükrében (Ism.: Galcsik Zsolt)	241
BURA László: Hűségesen, fáradhatatlanul. Scheffler János szatmári megyéspüspök életútja (Ism.: Lotz Antal)	243
DÓKA Klára: Térképgyűjtemények az egyházi levéltárakban (Ism.: Horváth Erzsébet)	249
SIMOR JÁNOS Emlékkönyv (Ism.: Lakatos Pál)	250
KOMOLY Pál: Pitvarosi tanulmányok (Ism.: Kőhegyi Mihály)	251
STUDIA JUDAICA I. – STUDIA JUDAICA II. (Ism.: Glück Jenő)	252
SZENT LÁSZLÓ király (Ism.: Lakatos Pál)	256
GERGELY Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon (Ism.: Pál József)	257
LÁSZLÓ Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei (Ism.: Orbán Imre)	262
ACTA HISTORICA (Ism.: Kőhegyi Mihály)	265

MÉSZÁROS ISTVÁN

SZENT ISTVÁN ÉS A MAGYAR NEVELÉSÜGY KEZDETEI

Az első ezredfordulón, a magyar állam létrejöttével, illetőleg a magyar egyház megszerveződésével kezdődött el a magyarországi iskolaügy története. Nyugaton már megszületett az új Európa, s már korábban kialakult, a 9–10. századra pedig megszilárdult az oktatás-nevelés új modellje a nyugateurópai feudális államokban. Eszerint *az iskola az egyházi szervezet része*, az iskolák vezetői, oktatói egyháziak, azaz *klerikusok*, s az iskolák tanulói mind az egyházi pályára készülnek. Az iskolák a korabeli *klerikus-műveltséget* nyújtották növendékeiknek.

Szent István uralkodása idején, szándékai szerint alakult ki a hazai iskolarendszer, máig érzékelhető hatással; tulajdonképpen a mai iskolarendszer alapjait rakta le.

AZ ISKOLARENDSZER MEGALAPOZÁSA

Szent István szemei előtt – amikor Koppány legyőzése után hálaadásra visszatért a Szent Márton hegyi kolostor oltára elé, vagy az esztergomi királykoronázás ünnepi pillanataiban – egy minden tekintetben erős és tekintélyes Magyarország kép lebegett.

Iskolatípusok

Számos ok indokolta, hogy e feladat megvalósítása érdekében az új feudális magyar állam uralkodója hazánkban is meghonosítsa a nyugaturópai országokban már régebben kialakult intézményes oktatási-nevelési rendszert, amely tehát a katolikus egyház szerves részét alkotta.

Az egyik fő ok: István király fontos szerepet szánt országában a katolikus egyháznak, az ország lakossága keresztény hitre térítésének a létrehozandó új társadalmi rendben. Az egyházi szervezet létrehozása viszont *együtt járt* az iskolarendszer létesítésével.

Ugyanakkor az új feudális államszervezet megteremtése és működtetése jelentős számú, megfelelő tanultságú *értelmiségi szakembert* kívánt. Ezt az igényt csakis az iskolák tudták kielégíteni.

Továbbá: fontos *világi* feladatokat láttak el – egyházi-vallási funkcióik mellett – az érseki-püspöki központok papjai, a nagyobb kolostorok szerzetesei. E

sajátos feladatok elvégzésére folyamatosan fel kellett készíteni a kiszemelt hazai ifjakat, hogy a külföldieket mihamarább magyar szakemberekkel válthassák fel.

S alapvetően egyházi-vallási tevékenységük mellett ugyancsak fontos, de másfajta világi-társadalmi feladatokat töltöttek be a lakosság körében tevékenykedő *plébánosok*. E falusi papok tömeges kiképzéséről is intézményesen kellett gondoskodni.

István király a hazai keresztény egyház megszervezésével nemcsak a keresztény hitre térítette és bekapcsolta a magyarságot a nyugati keresztény közösségbe, de *megteremtette a nyugateurópai oktatási-nevelési rendszer hazai meggyökereztetésének lehetőségét is*.

Nyugat-Európában ekkorra már kialakult az oktatás-nevelés jól bevált intézményrendszere. A Szent Benedek-rendi szerzetesek kolostorai behálózták egész Nyugat-Európát, falaik között mindenütt *kolostori iskola* is működött; Nagy Károly már 200 évvel korábban elrendelte, hogy minden érseki-püspöki székhelyen a káptalan tartson fenn *káptalani iskolát*. S ugyanakkor már kialakult a klerikus-képzés legegyszerűbb, legalsóbb formája, a *plébániai iskola* is.¹

Hazánkban a kolostori, káptalani és plébániai iskolák hálózatának erős alapjait Szent István király vetette meg. Tudjuk, hogy *Szent Márton hegyén* (a mai Pannonhalmán) a kolostor 996-ban történt fundálása után hamarosan megindult az élet a kolostori iskolában. Talán egyszerűbb tartalmú iskolázás folyt már Szent István király korában *Pécsvárad, Zalavár, Bakonybél* és *Nyitra* mellett *Zobor* bencés kolostoraiban is. Adatokkal tudjuk valószínűsíteni ebből az időszakból az *esztergomi, pécsi, csanádi és székesfehérvári káptalani iskola* működését. S a *plébániai iskolák* hálózatának főbb csomópontjai is kialakultak már ekkor a jelentősebb településeken (amelyek nem voltak káptalani székhelyek).

Milyenek lehettek ezek a plébániai iskolák? A plébánosok egy-egy falusi fiúnak, vagy fiúk kis csoportjának, továbbadták saját olvasás- és énektudásukat, bevezették őket az egyházi szertartások ismeretébe, megtanították nekik az alapvető latin egyházi szókincset, a liturgikus szövegeket és énekeket; de e falusi fiatalemberkorú iskolások fontos szerepet játszottak a falusi templomban a pap vezetésével végzett szertartások bemutatásában is.

Így váltak e fiatal emberek a plébánosi képzés eredményeként alkalmassá a papszentelésre, amely a püspöki székesegyházban történt. Ezek után mint plébánosok visszatértek a falvakba, volt sorstársaik közé, akik közül maguk is származtak.

1 Ezekről az iskolatípusokról részletesebben ld. Mészáros István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Bp. 1981. 17–37. – A témát érintő irodalomtörténeti megközelítésű monográfia: Mezey László: *Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata*. Bp. 1979.

A középkor értelmiségi embereinek nemzetközi nyelve a latin volt. Ezen a nyelven történt a törvényhozás, az államigazgatás, a bírászkodás; ez volt a teológusok és a tudósok, s természetesen az egyház, a liturgia nyelve; ezen a nyelven folyt a tanítás a kolostori és a káptalani iskolákban. A korábbi Karoling-kori, illetőleg a Szent István-kori falusi plébániai iskolák, a bennük folyó oktatás azonban egy sajátos probléma vizsgálatára irányítja a figyelmet, amit eddig – érdekes módon – nem vizsgáltak.

Vajon milyen nyelven szólt Szent István korában a falusi papok igehirdetése? Gellért püspökről tudjuk, hogy nem beszélt magyarul, prédikációit tolmácsolni kellett. De minden falusi pap mellé nem állíthattak tolmácsot. Tehát nekik magyarul kellett prédikálniuk, gyóntatniuk, temetési beszédet és imát mondaniuk!

A plébániai iskolák összes tanulója, a káptalani iskolák növendékeinek egyik része falusi plébános lett. A falusi papoknak – plébánosi teendőik lényegéhez tartozóan – használniuk kellett anyanyelvüket, illetőleg a lakosság nyelvét, a települések jelentős részében a magyart. Erre tehát fel kellett készíteni őket az iskolai oktatás-képzés során.

A Gellért-életrajzban olvassuk, hogy a csanádi falvak első plébániáit Gellért püspök bencés szerzetes munkatársai szervezték meg. Közülük ketten Pécsváradról, ketten Zalavárról, ketten Bakonybélből, négyen pedig Pannonhalmáról jöttek.² Felszentelt papok és tanult férfiak – „presbyteri et viri literati” – voltak, tanultságukat nyilván ott, azokban a kolostorokban szerezték, ahonnan jöttek. De nem csupán a latin szövegekben és énekekben voltak járatosak. A hiteles történeti dokumentum szövegében ugyanis olvasható, hogy az említett tíz szerzetesből *heten magyarul prédikáltak „az Isten igéjét a népnek”*. S tovább így folytatja a beszámoló szerzője: e magyarul szóló papok szava által „az egész csanádi tartományt elárasztotta a szent Igének folyama”.³

De kibővíthetjük a kört: a Szent István-kori magyarul szóló bencés szerzetesek, valamint a falusi plébánosok szava által a hazai tájakat „elárasztotta a

2 *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Apadianae gestarum. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery*. II. Bp. 1938. 493. – A Gellért-legendák szövegének újabb kiadása Szabó Flóris fordításában: *Árpád-kori legendák és intelmek*. Szerk. Érszegi Géza. 2. kiad. Bp. 1987. 68–94.

3 *Scriptores II. 494.* – Vita tárgya, hogy a nagyobb Gellért-legendá vajon az 1030-as évek állapotát tükrözi-e, vagy pedig keletkezésének későbbi idejét. A vita kimenetele nem változtat a lényegen: a köznép közötti pasztoráció elindítása aligha történhetett másképpen Csanádban (éppen úgy, mint más tájakon), csakis az itt leírt módon. A Gellért-legendák szakirodalmát kritikailag újabban Györffy György ismertette: *István király és műve*. Bp. 1977. 563. Saját véleménye a nagyobb Gellért-legendáról: „csak ott van forrásértéke, ahol maga is régebbi kútfőkből merít”, ilyen többek között a csanádi egyházmegye megszervezését tárgyaló rész (ebben van szó a káptalani iskolákról is), ennek forrása „a csanádi egyházak kezdeteit tárgyaló XI. századi csanádi monostori feljegyzés vagy egy korai elvesztett legendaváltozat” lehetett (uo. 296). Mezey László szerint feltételezhetjük, hogy a legendaszöveget továbbalakító „egymást követő interpolátorok nem elsősorban az eredeti szöveg iskolatörténeti adatainak megváltoztatásával igyekeztek céljukat elérni”. Mezey i.m. 109.

szent Igének folyama”, a *Biblia magyar nyelvű történeteivel való ismerkedés első nagy hullámát indítva el hazánkban a nép között.*

Ezen a nyelven hangzott el a mise evangéliuma, ezen szólt a prédikáció. A „szent Ige” hirdetése ugyanis elsősorban természetesen a vasárnapi és ünnepnapi mise evangéliumának magyarul való elmondását és magyarázatát jelentette. Karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor s a többi kisebb-nagyobb ünnepen, valamint az összes vasárnapon a plébánosok elmondták az ekkorra kijelölt szentírási alaptörténeteket, majd kifejtették ezeket. Karácsonykor, vízkeresztkor például a Biblia betlehemi történetét s a három királyok históriáját tartalmazta a mise evangéliuma, ezért e történeteket a falusi plébánosoknak nyilván magyarul is jól kellett ismerniük, legalább parafrázisszerűen, hogy magyarázhassa – vagy legalább „elmesélhesse” – azokat.

Ismeretes, hogy Szent István második törvénykönyvének rendelkezése szerint minden tíz falu lakossága köteles volt templomot építeni.⁴ Györffy György szerint az első törvénykönyvet alkotó István király még „feltételezte, hogy egy-egy vármegye területén van annyi templom – jobbára a vásaras, vásáros és udvarhelyeken –, hogy a falvak népe vasárnap rendszeresen tud templomba menni.” Az ilyen helyek sűrűsége – folytatja Györffy –, „a 11. század elején már el kellett érje azt a fokot, hogy a legtöbb falutól 3–4 óra járásnyira, 15–24 km-re lehetett templomot találni.” Ez azonban nem volt elegendő a rendszeres templomlátogatás biztosítására, ezért rendelte el a király második törvénykönyve első paragrafusával, hogy minden tíz falu építsen templomot.⁵

Ugyane törvénykönyv és törvény szerint a püspök köteles *kiképzett* papot küldeni e falusi templomokba plébánosnak. Ez természetesen csakis magyarul, illetőleg anyanyelvükön tudott a falusiakkal beszélni, de papi feladatainak végzése során is igénybe kellett vennie a népnyelvet. Többek között a mise evangéliumának magyarul való felolvasása során. Ezért írta elő István király törvénye a falvak lakosságának: „Azok, akik misehallgatásra a templomba menve, ott a mise szertartása alatt egymás között sugdolóznak és pletykákat fecsegve másokat zavarnak és nem figyelve a szent olvasmányokra s így nem élnek az egyház által nyújtott (e lelki) táplálékkal”, azok büntetést kapnak.⁶

Néhány évtized múlva, a 11. század végi esztergomi zsinat már pontosabban részletezte a plébánosok ezirányú anyanyelvű oktatótevékenységét (amely tehát lényegében már Szent István korában megvolt): a plébánosoknak a *templomban minden vasárnap és ünnepen az evangéliumot, az apostoli levelet, a Hiszekegy ágazatait, valamint a Miatyánkot kell magyarázniuk a népnek.*⁷

Mindebből következik, hogy a vasárnapi és ünnepnapi misék keretében latinul kötelezően felolvasott szentírási szövegeknek tehát *igen korai magyar nyelvű szóbeli hagyománya kellett hogy legyen.* Amikor ezeket a 14–15. szá-

4 Második törvénykönyv, 1. pont. Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Bp. 1904. 153.

5 Györffy i.m. 186.

6 Első törvénykönyv, 19. pont. Závodszy i.m. 147.

7 Uo. 198. „Ut omni dominico die in maioribus ecclesiis evangelium et epistola et fides exponantur populo, in minoribus vero ecclesiis fides et oratio dominica”.

zadban először leírták, már megállapodott, több évszázados magyar fordításuk volt.

Mikor jelentek meg tehát előszóban (nem írásban!) először magyarul bibliai szövegek? Nem a ránk maradt első bibliafordítások idején, a 14–15. században; nem a reformáció éveiben a 16. század közepén, hanem *Szent István korában, a 11. században*. A magyarul szóló bencés szerzetesek, s a falusi plébánosok ismertették meg népünkkel első ízben a magyar nyelvű bibliai szövegeket. Ezekkel tehát *már kiképzésük során, a plébániai és a káptalani iskolákban* foglalkozniuk kellett.

Egy további „tananyag”

Szent István király világi törvényben írta elő mindenki számára a *gyónást*, ami nyilvánvalóan anyanyelven ment végbe. Ha pedig valaki gyónás nélkül halt meg, hozzátartozóinak – egyéb, büntetésül kirótt feladatok teljesítése mellett – *imádságokat* kellett elmondaniuk az elhunytért, nyilván saját anyanyelvükön, a pap által korábban megtanított imádságokkal.⁸

Az kétségtelen, hogy a főimádság, a *Miatyánk* volt az az ima, amelyet e Szent István-kori papok leelőször megtanítottak híveiknek. De latinul, ahogyan az a szertartáskönyvekben rendelkezésünkre állt? Ebből a lakosság egyetlen szót sem értett. Joggal tételezhetjük fel, hogy *a 11. század első felében a nép között tevékenykedő, magyarul tudó falusi plébánosoknak köszönhető a Miatyánk magyar szövegének elterjesztése*; lefordítása pedig alighanem a térítő – ugyancsak magyarul tudó, esetleg magyar anyanyelvű – bencés szerzetesek érdeme. Az általuk készített szövegváltozatok terjedtek el országszerte, amelyek – talán már a 11. század folyamán – többé-kevésbé egységesedtek.

Az nyilvánvaló, hogy a Miatyánkot a 11. század elejétől kezdve magyarul imádkozták szerte az országban az egész középkoron át. Ezért első hallásra talán meglepő, de végiggondolva mégis egészen természetes, hogy csak aránylag késői időszakból, a 15. századból való a magyar Miatyánk első leírása. De ekkor sem mint imádságot írták le a Müncheneri-kódexben, hanem a szentírásfordítás során vált ez szükségessé (Mt 6,11, Lk 11,3).

Ez egészen magától értetődő: ezt az imát mindenki olyan biztosan tudta kívülről, hogy leírása teljesen fölösleges volt. Imádságként csak a 16. század elejei, magyar nyelvű imákat-elmékedéseket tartalmazó kódexekben kerül eléink írásban a magyar Miatyánk. Ez a kódex-műfaj ekkoriban jelent meg. Csak ettől kezdve mondták volna a latinul mitsem tudó emberek magyarul a Miatyánkot? Szó sincs róla: magyarul imádkozták ezt kezdettől, csak nem írták le. De miért is rögzítették volna papírra?

E történeti-vallásszociológiai megállapításokkal teljesen egybevágunk az irodalomtudományi-nyelvtörténeti feltárások eredményei.

8 Első törvénykönyv, 12. pont. Uo. 145.

Tarnai Andor említi könyvében⁹ saját kutatásai mellett *Décsy Gyula* munkáit. Ezek szerint is a Miatyánk magyar szövegű szóbeli változata valószínűleg már a 11. század *elején* megvolt.¹⁰

Vajon hogyan hangzott ez a Szent István-kori magyar Miatyánk? Külföldi példák nyomán is állítják a szakemberek, hogy az a nagyon ősi szöveg, amely igen aprólékosan, szinte tükörszerűen, teljesen szolgálai követi a latint. Nos, a Miatyánk még mai formájában is igen pontosan követi az eredetét, pedig ezen már a kilenc és fél évszázados használat is alakított valamelyest. Ha egymás mellé tesszük a latin és a mai magyar szöveget, rögtön szembetűnik ez a szinte végtelenségig hű megfelelés.

Itt van mindjárt a legelső kifejezés kirívó latinizmusa: *pater noster* – *mi atyánk*. A latin birtokos névmásnak megfelelő magyar szó mindig szerepel a magyar szövegben, jöllehet itt ez teljesen fölösleges: *nomen tuum* – *te neved*; *regnum tuum* – *te országod*; *voluntas tua* – *te akaratod*.

De a 16. század elejei kódexek még pontosabban rögzítették az ősi, a 11. századi szöveget, teljesen szolgálai magyarázatukkal. Például: *dimitte nobis debitoribus nostris* (ma: bocsásd meg a mi vétkeinket) = bocsássad *műnekönk*; vagy: bocsássad meg *mű nekönk* ... Így szerepel a Peer, a Debreceni, a Nagyszombati, az Érsekújvári és a Székelyudvarhelyi kódexben a 16. század elején.¹¹

Egy másik példa: *sicut in coelo et in terra* (ma: miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is) = *miként* mennyben és földön. Ez található az Érsekújvári, a Debreceni, a Székelyudvarhelyi és a Nagyszombati kódexben; *miképpen* mennyben és földön – így a Peer-kódexben.

De a legbiztosabb nyoma a régiségnek e rész magyarázata: *panem nostrum quotidianum* (ma: mindennapi kenyerünket). A 11. századi fordítók nem boldogultak a jelzőként alkalmazott „*quotidianum*” szóval. Ez nem is csoda, hiszen akkoriban még nem állt rendelkezésükre az ennek megfelelő jelentésű magyar szó; ugyanakkor ezt bele kellett foglalni a jelzős szerkezetbe. Ezért a 11. századi fordítók mint a latin szavak pontos tükörképét sorolták egymás mellé a magyar szavakat; így őrizte meg a Debreceni-kódex ezt, még a 16. század elején is élő változatot: *mi kenyerünket naponkéntijét*. A többi 16. század eleji kódexben pedig így olvasható: *mi kenyerünket mindennapiját*...

Aligha kétséges: *a legrégebb szóbelileg élő magyar Miatyánk-szövegek a 11. század elején keletkeztek*. Ez élt tovább a középkor századaiban, s lényegében ezt az örökségül kapott, már többszáz éves Miatyánk-szöveget olvashatjuk a 16. század elején írt Peer-kódexben. Jól érzékelhető: a magyar nyelv eszközei-

9 Tarnai Andor: „A magyar nyelvet írni kezdik”. Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon. Bp. 1984. 239–240.

10 Gyula Décsy: *Der älteste ungarische Text des Vaterunsers*. Orbis scriptus. Dmitrij Tschizewskij-Festschrift. München, 1966. 155–161.

11 A Miatyánk-szöveggel kapcsolatban itt említett 16. század elejei kódexek nyomtatott kiadása: Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerk. Budenz József, Szarvas Gábor, Szilády Áron. Bp. 1874–1908. Ebben a Miatyánk szövege: Peer-kódex: II. 92., Nagyszombati-kódex: III. 108–110., Érsekújvári-kódex: IX. 137–141., Debreceni-kódex: XI. 229., Székelyudvarhelyi-kódex: XV. 38–39. -Vö. Szerecz Alajos Imre: *Kódexeink párhuzamos szentírási töredékei*. Bp. 1916. 21–22.

vel ennél hűségesebb, szolgálba fordítás aligha készíthető, ez is jelzi ősi voltát. Még a névelők sem szerepelnek benne, mivel ilyenek a latinban nincsenek. Mintha a 11. század eleji falusi papokat, iskolásaikat s a falvak népét hallanánk a Peer-kódex sorain keresztül:

„Mi atyánk, ki vagy mennyekben, szenteltessék te neved, jöjjön te országod, legyen te akaratod miképpen mennyben és földön. Mi kenyérünket mindennapiját adjad nekünk ma, és bocsássad minekünk mi vétetönket, miként mi is bocsátunk nekünk véteteknek; és ne vígy minket kísértetbe, de szabadíts minket gonosztól.”

Lényegében ugyanez a szöveg szerepel a *Telegdi Miklós* által készített s 1562-ben nyomtatásban kiadott első magyar nyelvű katolikus katekizmusban is,¹² amely azután tovább élte e valószínűleg 11. századi változatot. Ez található Telegdi Miklós katekizmusában:

„Mi atyánk, ki vagy mennyekben, szenteltessék te neved, jöjjön te országod, legyen te akaratod miként mennyben, azonképpen földön is. Mi kenyérünket mindennapiját adjad nekünk ma, és bocsásd meg nekünk az mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk nekünk véteteknek; és ne vígy minket kísértetbe, de szabadítsd gonosztól.”

Ezt az ősi szövegváltozatot vitték magukkal moldvai új hazájukba a *csángók*, s tovább őrizték, egészen a 20. századig. Csúry Bálint, a neves néprajzkutató nem kis meglepetéssel fedezte fel, hogy még 1930-ban is ez a Miatyánk élt a *bukovinai Bogdánfalván*. Egy kislány, Kerekes Ilona diktálta le neki:

„Mi atyánk, ki vagy mennyekben, megszenteltessék te neved, jöjjön te országod, legyen meg szent akaratod, miképpen mennyben, azonképpen földön is. *Mi kenyérünket mindennapit* adjad nekünk, és bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk ellenünk vétetteknek; és ne vígy Uram kísértetbe, megszabadíts gonosztól.”

A hangtanilag egészen pontos lejegyzés a Magyar Nyelv című folyóirat 1930-i évfolyamában jelent meg.¹³ Nyomában a lap hasábjain többen jelezték, hogy az ország más tájain is él még ez az ősi változat, például Zalában, Veszprém megyében, de az Alföldön is. „Édesanyámtól így tanultam: Mi kenyérünket mindennapit, és így imádkoztunk az elemi iskolában is” – írta az egyik zalai levélíró.

Aligha tudhatta a csángó kislány, Kerekes Ilona s a zalai levélíró, hogy tulajdonképpen a *Szent István-kori magyar ajkú falusi papok magyar Miatyánkja* jutott el hozzájuk, kilenc évszázad távolából; azoktól a 11. századi papoktól, akik ezt mint „alapvető tananyagot” tanították a Szent István-kori plébániai iskolákban.

De joggal feltételezhetjük – az irodalomtörténeti kutatások ezt is alátámasztják¹⁴ –, hogy a Szent István-kori plébániai iskolák tananyagában nem-

12 Telegdi Miklós: Az keresztyénségnek fundamentomiról való rövid könyvecske. Bécs, 1562.

13 Csúry Bálint: A csángó Miatyánk. Magyar Nyelv 1930. 170–172.; a hozzászólások: 335., 419.

14 Tarnai i.m. 241., Szerecz i.m. 24–25.

csak a vasárnapi és ünnepi szentírási szövegek és a Miatyánk, hanem a *Tízparancsolat*, valamint a *Hiszkegy* is szerepelt, mégpedig magyar nyelven.

* * *

Törzsanyagában az egyházi szertartások szövegeit és előírásait tartalmazza latin nyelven a magyar irodalomtörténetből jól ismert *Pray-kódex*, amelynek alapszövegét egy ma már ismeretlen mintapéldányról másolták 1195 körül. Az újabb kutatók fényt derítettek magára a mintapéldányra is. Mezey László megállapítása szerint azt a *váci székesegyházban* használták 1083 és az 1150-es évek között.¹⁵

Azt nem tudjuk, hogy a *Halotti beszéd és könyörgés* szövege benne volt-e már a váci székesegyház mintapéldányában vagy sem. 1195 után a kódex már egy bencés kolostorban volt, ott azonban aligha lehetett szükség ezekre a magyar nyelvű temetési szövegekre.

Tehát okkal feltételezhető, hogy a Halotti beszéd és könyörgés magyar szövege még *Vácott*, a székesegyházban, illetőleg a káptalani iskolában került a kódexbe. S talán nem alap nélküli az a feltételezés sem, hogy a váci káptalani iskola klerikusképzésének is köze lehetett első összefüggő magyar nyelvemlékünk írásbafoglalásához. Alighanem *anyanyelvű temetési mintaprédikációként és mintaimádságként* jegyezték le és tanulmányozták a váci káptalani iskola klerikus-növendékei, a leendő falusi-városi plébánosok, a nép között tevékenykedő majdani papok 1083 és az 1150-es évek között.

Mezey László szerint a Pray-kódex váci székesegyházi mintapéldányának mintája egy rajnai frank alapszöveg lehetett, amely még a 11. század második fele *előtt* keletkezett. Így a Pray-kódex „egészében véve István király egyházszervező munkájának idejét és kulturális kapcsolatait idézi mint távolabbi előzményt.”¹⁶

Szent István uralkodása idején, a 11. század első évtizedeiben létrejött tehát a korszerű, európai mintájú – káptalani, kolostori és plébániai iskolákból álló – oktatási-nevelési intézményhálózat. István királynak köszönhető a hazai modern iskolarendszer alapjainak lerakása, a klerikus-képzés megszervezése, a klerikus-műveltség szétterjesztése, a magyar értelmiségi réteg kialakítása, a magyar nyelv fejlesztése, *az európai kultúrába oltott, de ősi hagyományokat is továbbvivő magyar műveltség megalapozása.*

AZ ELSŐ HAZAI PEDAGÓGIAI IRAT

De Szent István nemcsak az iskolarendszer megszervezésével szerepel a magyar nevelés- és iskolatörténetben. Nevéhez fűződik, tőle származik az első hazai pedagógiai szakmunka, nevelési tanulmány. Nem más ez, mint a fiához,

¹⁵ Mezey László: A Pray-kódex keletkezése. Magyar Könyvszemle 1971. 109–123.

¹⁶ Uo. 123.

Szent Imre herceghez szóló „Intelmek”. Ebben Szent István *mint apa* is előttünk áll, sajátos modellt nyújtva a kor főúri apa-pedagógiájáról, a családban folyó nevelésről.

Főúri magánnevelők

A magyar társadalom 11. századi világi vezetőrétegébe tartozók gyermekeinek általában nem volt szükségük különösebb szellemi-tudományos műveltség-re, sem a fiúknak, sem a leányoknak. A fiúk, fiatal emberek a társadalmi életben nekik szánt szerepet, az előttük álló, felnőtt korukban megvalósítandó feladatokat akkor tudták a legjobban betölteni, ha jól forgatták a fegyvert, értettek a harchoz, a hadviseléshez. E „tanulmányok” legfőbb tananyaga ezért *a fegyverforgatás*, színtere pedig a harc, a háború volt.

Az uralkodó, valamint a legtekintélyesebb feudális urak egyike-másika azonban olyan *udvari papot, klerikust* tartott maga mellett, akinek főfeladata a királyi-főnemesi gyermekek nevelése volt. Ez a nevelés elsősorban vallási-erkölcsi jellegű volt, de nem nélkülözötte bizonyos *művelődési alapelemek* megtanítását sem.

A 12. század elején keletkezett Szent Imre-legendában, valamint az ugyanakkortájt írt kisebb Szent István-legendában például egyformán ez a kifejezés jelzi a világi oktatás legmagasabb szintjét: István király is, Imre herceg is „már gyermekkorában teljesen elmerült a (latin) nyelvtan tudományában”.¹⁷ A latin nyelvű szövegekkel tehát – valamiféle egyszerű szinten – illet megismerkedniük már ebben az évszázadban is a királyi és főúri ifjaknak, hogy *olvasni* tudjanak.

Erre utal az 1077 körül szerkesztett nagyobb Szent István-legenda: „S hogy ilyen nagy uralom kormányát majd erősebben kézben tarthassa, rávette (István Imrét), hogy az igazhitű férfiak tanítását mindkét füllel hallgassa mindennapos olvasás által.”¹⁸

A dajkák és más asszonynépek gondoskodása alól 5–6 éves korban került a korabeli főúri fiú a klerikus nevelő keze alá: az foglalkozott hitbeli és erkölcsi nevelésével, hogy az említett „mindennapos olvasásra” is alkalmassá váljék. Kamaszkorban azután elkezdődtek a fegyvergyakorlatok is.

„Királytükör”

A Nagyobb Legendában olvassuk: „Az atyai szeretet lángjától ösztönökélve” maga István király „erkölcstanító könyvecskét szerkesztett” fia számára.¹⁹ Ennek a „*Libellus de institutione morum ad Emericum ducem*” című „erkölcstanító” könyvecskének első része ránk maradt, a hagyományos szakirodalom „Intelmek” címen ismeri. *Ez a magyar pedagógiatörténet első nevelési-nevelői célzattal készített trásműve.*²⁰

17 Scriptorum II. 394., 407., 449.

18 Uo. II. 391.

19 Uo. II. 391., 449–450.

Szövegét valamelyik tudós klerikus készítette az esztergomi királyi várban az 1010-es években, a nyugati uralkodói udvarokban szokásos úgynevezett „királytűkrök” mintájára. Ezekben a trónvárományosok számára foglalták össze – különféle szempontok alapján – kötelezettségeiket, jövődó feladataikat.

István király – az esztergomi udvari klerikus megfogalmazásában, az erkölcsnevelő könyvecskén keresztül – fia lelkére kötötte a következőket: őrizze hűségesen katolikus hitét, becsülje az egyházi és világi tisztségviselőket, legyen igazságos, ugyanakkor megértő az ítélezésben, gyámolítsa országában a más-honnan jötteket, mindig támaszkodjék a királyi tanács tagjainak tisztelettel kikért véleményére, kövesse az ősök nemes hagyományait, gyakorolja tiszta szívvel az erényeket.

Nem maga István király fogalmazta meg az „Intelmek” végső, ránk maradt szövegét, hanem az udvari pap, mégis *felelősséggel teljes gondolatai, bensőségei apai szeretete és féltő gondoskodása* átsugárzik a könyvecske sorain.

„...Fogadj szót, fiam; gyermek vagy, gazdagságban született kis cselédem, puha párnák lakója, minden gyönyörűségben dédelgetve és nevelve; nem tapasztaltad a hadjáratok fáradalmait s a különféle népek támadásait, melyekben én szinte egész életemet lemorzszoltam – kezdi fiához intézett szavait a király –. Itt az idő, hogy többé ne puha kásával étessenek, az téged csak puhánnyá és finnyássá tehet, ez pedig a férfiaság elvesztegetése s a bűnök csiholója és a törvények megvetése; hanem itassanak meg olykor fanyar borral is”, vagyis jöjjön most már a tanulás, a szellemi munka, a kemény testi edzés, a fegyverforgatás.²¹

Sokféleképpen olvasták az „Intelmek”-et a történelem folyamán, különféle korszakokban különféle vonatkozásokat emelve ki. Másként olvasták a történészek, a politikusok, másként az egyháziak, másként a világiak, másként a háborús, másként békés a békés időkben.

Vajon milyen *pedagógiai olvasata* van ennek az alapvetően *pedagógiai műnek*?

Apa-fiú kapcsolat

Kétségtelen, hogy aki pedagógus-szemmel, nevelői érdeklődéssel olvassa ennek a nemsokára ezer esztendőös iratnak a sorait, az előtt egy *egészen modern apa-fiú kapcsolat-problematika* bontakozik ki.

István király, az apa, szinte könyörög fiának: hallgasson rá, ne menjen a saját feje után, vagy más, rosszirányú eltérítő hatások irányába! Olvasva István király szavait, egyértelműen kiérezhető belőlük: fia előtt igazolnia kell, hogy joga van neki parancsolni, utasításokat adni, fölötte rendelkezni.

20 A róla szóló szakirodalom: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. Szerk. Vargha Kálmán és V. Windisch Éva. I. Bp. 1972. 171–172.; Györffy i.m. 369–370., 570.

21 Az „Intelmek” latin szövegét közölte Závodszy i.m. 131–152.; Kurcz Ágnes által készített magyar fordításának legújabb kiadása az „Árpád-kori legendák és intelmek” említett kötetben, idézeteink innen valók: 54–55., 60–61.

Többek között ezt írja: „...bizonyosan tudom, hogy minden rendben a föld bármely részén, bármilyen méltóságot viseljenek, nemcsak kíséretüknek, híveiknek, szolgálóknak parancsolnak, tanácsolnak, javasolnak, hanem fiaiknak is; úgy hát én sem resteltem, szerelmetes fiam, hogy neked még életemben tanulságokat, parancsokat, tanácsokat, javaslatokat adjak, hogy velük mind a magad, mind alattvalóid életmódját ékesítsed.”

Majd így folytatja a gondolatot: „Illik pedig, hogy odaadó figyelemmel hallgatván eszedbe vésd apád parancsait ... Észbe veheted, hogy ha azt, amit atyai gyöngédséggel parancsolok, megveted – távol legyen! –, nem szívelnek többé sem Isten, sem az emberek.” Majd példák következnek, az apai parancsokat, rendelkezéseket, intelmeket megszegők keserves sorsát illusztrálva.

S „A fiúk kövessék az elődöket” című fejezet szinte kizárólag erről szól: *a fiúk alapvető kötelessége az apa tanácsainak, parancsainak követése, teljesítése*. A legnagyobb ékesség az apát utánozni. Aki ugyanis megveti azt, amit megszábtak „atyai elődei”, az az isteni törvényekre sem ügyel, mások jogait sem tiszteli, szétzilálja a társadalmat. Éppen ezért az engedetlenség valójában pestis, súlyos baj, nagy veszedelem. „Ezért, kedves fiam, apád rendeletei, vagyis az én rendeleteim mindig legyenek szemed előtt, hogy szerencsédet mindenütt királyi gyeplő igazgassa.”

Igy zárul István király gondolat-sora: „Az én szokásaimat pedig, melyekről látod, hogy a királyi méltósággal összeférnek, a kétkedés minden béklyója nélkül kövessed!”

Vajon miért kellett ennyire hangsúlyoznia mindezt az apának, Istvánnak? Minden valószínűség szerint azért, mert a kamasz Imre herceg – mint minden ilyen korú fiatalember –, egy, *a saját útját önállóan járni akaró, az apától különbözni kívánó, hús-vér fiatalember* lehetett. Vajon nem ezért hangoztatja István király az „atyai gyeplő” szükségességét, mert fia ezt a gyeplőt le-le akarta vetni magáról? S miért került szóba a szülői szavakban való „kétkedés béklyója”? Ez sem lehetett ismeretlen a szentéletű herceg serdülőkori magatartásában.

Talán nem járunk messze az igazságtól: ha ennyire szükséges volt hangoztatni-hangsúlyozni *az apai tekintélyt*, akkor bizonyára a kamasz Imre hercegen megvolt a hajlandóság ezt az erőteljes apai vezetést megkérdőjelezni, az ettől való szabadulás szándékának jeleit adni.

Erőteljes *autokratizmus*, tekintélyelvűség hatotta át tehát – a középkori pedagógiának megfelelően – István király apa-pedagógiáját. Indítéka azonban ez volt: *„az atyai szeretet lángjától ösztökélve”* fogalmazta meg elvárásait, igényeit, parancsait fiával szemben.

Imre herceg 10–12 esztendőes fiú lehetett, amikor az „Intelmek” gondolatait magyarázni kezdte számára nevelője – talán Szent Gellért – az esztergomi királyi udvarban nevelkedve. További feladatai is voltak ezekben az években: a vallási-erkölcsi elvekkkel való ismerkedés, a latin nyelvtan és nyelvtudás elsajátítása, valamint a könyvek olvasása.

De még egy fontos lecke várt rá ezekben a kamaszkori esztendőkből (miközben apja nevelési gondolatait eszébe-szívébe forgatta), melyről ugyancsak az „Intelmek”-ben beszélt neki édesapja: „kiki életkorának megfelelő dolgokban forgolódjék, tudnillik az ifjak *fegyverben*, a vének a tanácsban...”

S erre is buzdítja koronájának örökösét: „Imádkozz azért is, hogy a tétlenséget, tunyaságot elkergesse tőled (Isten), megajándékozzon az erények összességének segedelmével, s így legyőzhesd látható és láthatatlan ellenségeidet. Hogy valamennyi alattvalóddal együtt gondtalanul, ellenséges támadásoktól nem háborgatva, békében végezhesd életed pályáját.”

István király – fiához írt – „erkölcstanító könyvecské”-jével indult el a magyar pedagógiai szakirodalom mába torkolló, hosszú folyama.

* * *

Végezetül nem tudom elhallgatni egy személyes benyomásomat. Az elmúlt évtizedekben sokfelé számos jeles pedagógusról tartottam neveléstörténeti előadást országszerte. De most különleges helyzetben lehetek, lehetünk.*

Itt van előttünk, itt van közöttünk az a kéz, amely egy évezreddel ezelőtt a kis Imre herceg arcát megsímogatta, amikor nevelése 6–7 éves korában elkezdődött; a kéz, amely dícsérve pihent meg Imre vállán serdülő korában; a kéz, amely intően emelkedett fel, ha a kamaszfiút figyelmeztetni kellett; az a kéz, amely kezébe adta a kardot, amikor elérte a férfikor küszöbét; az a kéz, amely lezárta a halott fiatalember, édes fia, Imre herceg szemét.

Egy nagy magyar nevelő keze ez, egy nagy magyar nevelő jobbja, akinek sokat köszönhet a magyar nevelésügy, a magyar kultúra.

ISTVÁN MÉSZÁROS

SAINT STEPHEN AND THE INITIAL PHASES OF THE PEDAGOGICS IN HUNGARY

The history of the Hungarian pedagogics was initiated by the establishing of the Hungarian state. In that time the school was a part of the institutional church, and the school masters and the instructors were ecclesiastical people, i. e. clergymen. All the students belonging to those schools were being prepared to some ecclesiastic profession.

The establishing of the church organization was being accompanied with the foundation of the school system. It was only the schools that were able to instruct the needed intellectuals. The institutional mass instruction of the rural priests was in those days a further requirement.

King Stephen rendered the introduction of the Western European educational system possible, too. After the foundation of the monastery on Saint Martin's hill (the present-day Pannonhalma) in the year of 996, already in the year of the millenium the monastery's school started to teach the new students.

Parish schools: The parish priests imparted their own knowledges and abilities of reading and singing to selected boys or to groups of boys belonging to their parishes. They were initiating them into the skills of the ecclesiastic services, teaching them most important and indispensable ecclesiastic Latin vocabulary, as well as, the texts and songs of the liturgy. Some of those students later became rural parish priests. Otherwise, for the rural priests it was indispensable to use the language of the rural population, i. e. the Hungarian. By using the Hungarian language the monks of the Benedictine order were initiating in our country, already in Saint Stephen's time, a process which furthered that the population be acquainted with the biblical stories in Hungarian

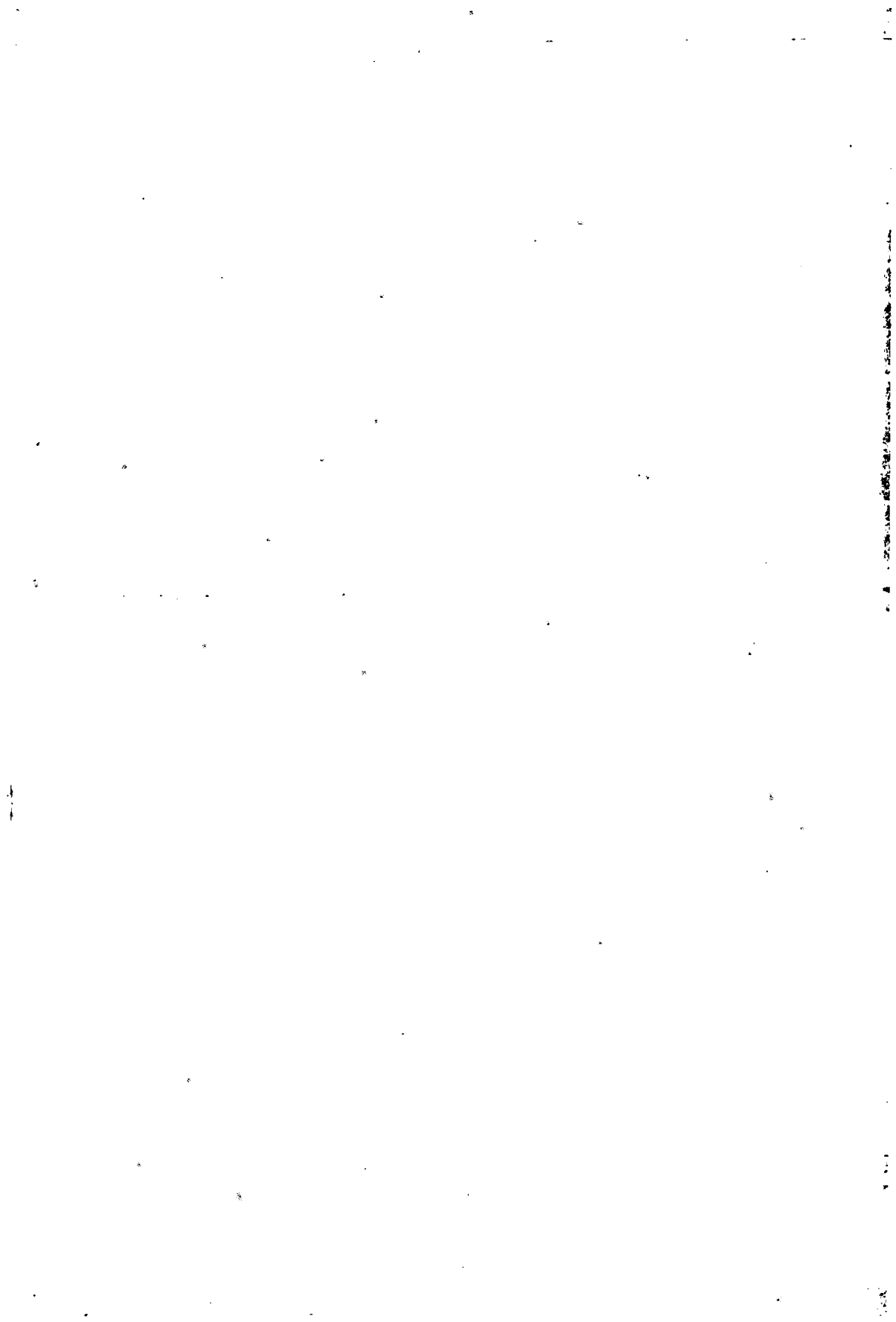
* Az előadás a budapesti Szent István Bazilika Szent Jobb-kápolnájában hangzott el.

language. A synod held at the end of the 11-th century in Esztergom already rather accurately specified the educational activities of the parish priests to be performed in the mother tongue of the population. On Sundays and holidays the parish had to explain in their churches to the worshippers the Gospel, the Credo and the Lord's prayer.

Thanks to the parish priests who were working among the rural population, and who were using the Hungarian language, the Hungarian text of the Lord's prayer was spread all over the country already in the first half of the 11-th century. The first written text of the Lord's prayer in Hungarian language dates back to the 15-th century. That text is almost only a literal, moreover servile, translation of the original Latin text. A several centuries old Lord's prayer in Hungarian language is to be read in the Peer-codex written at the beginning of the 16-th century. The same text can be found in the first Hungarian-language catholic catechism compiled by Miklós Telegdi and published in printed form in the year of 1562. The same ancient text had been taken by the Csángós (Hungarian speaking natives of Moldavia) in their new Moldavian homes and was saved by them up to the 20-th century. The educational subject-matter used and studied in the parish school of Saint Stephen's time contained not only texts of the Bible and the Lord's prayer to be explained on Sundays and holidays but also the Hungarian language texts of the Ten Commandments and the Credo.

The Texts and rules of the ecclesiastical services are contained in the Pray-codex in Latin language. According to László Mezei's statement that codex was being used in the cathedral of Vác from 1083 up to 1150. The Hungarian-language text of the Funeral Oration (the earliest literary monument of the Hungarian language) was included in the codex still in the cathedral of Vác. It was written as an exemplary text for funeral sermons and prayers, and was studied in the network of educational and teaching institutions consisting of capitular, monasterial and parish schools.

King Stephen has compiled a "booklet for moral education" for his son. The first part of this "Libellus de institutionibus morum ad Emericum ducem" to be used for "moral education" has been saved for us. This is the first writing of the Hungarian history of pedagogics which had been written with the intention of education and teaching.

GLÜCK JENŐ

ADATOK GABRIEL BUCELIN SZENT GELLÉRTRŐL
SZÓLÓ ÍRÁSAIRÓL

A szent Gellért legendával kapcsolatos kutatás eddig aránylag keveset foglalkozott Gabriel Bucelin benedekrendi szerzetes feldolgozásaival, amelyek a 17. század termékei.

A tudós szerzetesről aránylag bőséges életrajzi adatok állnak rendelkezésünkre, habár több adat még tisztázásra szorul. Az elért világosság P. Thomas Stump weingarteni szerzetes társának köszönhető, aki a II. világháborút követő időszakban életrajzát eredeti okmányok és naplója alapján igyekezett tisztázni.¹

Bucelin a Rajna-menti Diessenhofenben született 1599. december 27-én és a keresztségben János nevet kapta, amelyet rendjébe léptekor Gabrielre változtatott (1616). Tehetős szülei 1612-ben Weingartenben beírátták az apátság híres iskolájába.

Egyúttal a kolostorral életreszóló kapcsolatot létesített és 1617-ben fogadalmmal pecsételte meg. Ezt követően Dillingenben a jezsuitáknál teológiai és filozófiai tanulmányokat folytatott, majd 1624-ben elmondta első miséjét.

Kevéssel később a St. Frupert kolostorba küldték mint az újoncok mesterét, de néhány hónap múlva ugyanazon megbízással Weingartenbe rendelték (1625–1631).

Felszentelés után megkezdte egész életét betöltő tudományos működését, amely főképp a rendtörténet, genealógia, hagiográfia, cartográfia és a művészettörténet egyes területeit ölelte fel. Érdeemes megjegyezni, hogy 1626-ban, Gellért írói álnevét használta, aki a legkedvesebb szentje volt, sőt nemsokára rövidebb írást szentelt neki (1627).²

A tehetséges szerzetes további feladatokat kap, többek között az apát is titkáruul választja. A harmincéves háború (1618–1648) a svéd királyság beavatkozása nyomán kiterjedt Dél-Németországra is. Gabriel Bucelin öt alkalommal kénytelen menekülni, főképp az egyháziakkal nem éppen kesztyűs kézzel bánó svédek elől (1632, 1633, 1634–36, 1643, 1647–48). Menekülései alkalmával is

1 Stump, Thomas: Pater Gabriel Bucelin (1599–1681). Festschrift zu 900 Jahr – Reier der Abtei. Weingarten. Abtei Weingarten, 1956. 370–395. Idem: Mit Stift und Zirkel. Gabriel Bucelin (1599–1681) als Zeichner und Kartograph, Architekt und Kunstfreund. Siegmaringen, 1976.

2 Stump, Thomas: Pater Gabriel Bucelin, Sonderdruck, 6, 18, 26. A kézirat eredetije Württembergische Landesbibliothek. Stuttgart. Kézirattár H. B. V. 3.

fontos megbízásokat teljesít. Így pl. 1643-ban rábízák a kolostor kincsét képező Krisztus Szent Vérének ereklyéjét és azt biztonságba helyezi.

Munkássága széles körű érdeklődést váltott ki. Így 1643-ban meghívást kapott Bécsbe, sőt a császár is többször fogadta. A háború végeztével (1648) nem tért vissza Weingartenbe, hanem eleget akart tenni egy Rómába szóló meghívásnak. Valójában csak Velencéig jutott, ahol másfél évet töltött (1649. július 2. – 1650. november 28). Jelenléte a lagunák városában témánk számára döntő szakaszt jelentett.

Érdekes megjegyezni, hogy érkezése után máris érdeklődött szent Gellért nyomai felől. Megdöbbenésére a Szent György kolostor szerzetesei nem tudtak kellő felvilágosítással szolgálni, sőt azt állították, hogy azt hiszik, ereklyéi Magyarországon maradtak. Bucelin azonban más forrásból tudta, hogy az ereklyét már évszázadok óta Murano szigetén, a S. Maria e Donato templomban vannak, ahol meg is találta azokat. A későbbiekben is több lépést tett szent Gellért tiszteletének méltó biztosítására, így 1662-ben tárgyalta a csanádi püspökkel, a magyar kancellária korabeli vezetőjével.³

Hazatérte után a tiroli Feldkirchen-be került perjelnek (1651–1681), de ottani működését tudományos kapcsolatai következtében számos alkalommal szakította meg. Halála előtt néhány hónappal visszatért Weingartenbe, ahol az apátsági templom kriptájában nyugszik (1681. június 9).

Gabriel Bucelin mintegy 85–90 művet írt. Pontos számuk meghatározása azért lehetetlen, mivel egy részük elveszett. Kéziratait halála előtt magával vitte Weingartenbe és a könyvtárban helyezte el.

A Napóleon-i szekularizáció (1803) nyomán szétszórták az ott található 843 kéziratot és ezekből 531 Stuttgartba, 146 Fuldába, a többi más (hat) könyvtárba került, míg egyesek eltűntek.⁴ A nyomtatott könyvek – köztük Bucelin művei – még sanyarúbb sorsra jutottak és ma Szent-Pétervártól New York-ig számos gyűjteményben található meg.⁵ Bucelin kéziratai közül 22 kötet a mai stuttgarti Landesbibliothekbe került (1901) és átvészelt a II. világháborút.⁶ Kiderült, hogy néhány kézirat a helybeli állami levéltár, az innsbrucki Ferdinandeum, valamint az admonti, einsiedelni és a St. Lambrecht kolostorok tulajdona.⁷

E tartalmas életműből két olyan szöveg maradt fenn a stuttgarti könyvtárban, amely iszent Gellért életével foglalkozik. Az első szöveg 11 oldalon tárgyalja a kérdést és minden valószínűség szerint azonos a már említett szent Gellértről foglalkozó 1627-es kézirattal. E megállapítást arra alapozhatjuk, hogy az évszámmal ellátott többi, vele egy kötetben lévő kézirat 1630-ban

3 H. B. V. 15. 493.

4 Löffler, Karl: Die Handschriften des Klosters Weingarten. Leipzig, 1912. 10, 19, 32.

5 Stump, Thomas: Aus der Geschichte des Weingartner Klosterbibliothek. Festschrift. 328–332.

6 Irtenkauf, Wolfgang – Krekler, Ingeborg: Die Handschriften der ehemaligen Hofbibliothek Stuttgart. 2, 2 Codice historici (H. B. 1–105.) Wiesbaden, 1975. (Kör. Irtenkauf). Bucelin kéziratjai: H. B. 1–4, 4a, 5–6, 6a, 7–9, 9a-b, 10–15, 15a, 16–17. Analecta Bollandiana. Tomus 94. Fasc. 1–2/1976. 174–175.

7 Stump, Thomas: Mit Stif... 129.

készült. Tudomásunk szerint e szöveg nyomtatásban nem jelent meg és arra gyanakszunk, hogy élete egyik főművének a „Menologium Benedictinum...” (Veldkirchen, 1645) egyik előmunkálata.⁸

A kutatás nem bizonyította, hogy a weingarteni kolostor korabeli könyvtára rendelkezett volna szent Gellértra vonatkozó anyaggal, de a németországi források ismeretében biztosan állíthatjuk, hogy különösebb nehézség nélkül hozzájuthatott a nagy legenda egyik példányához, amelyből szemmel láthatóan merített.

Bucelin szövege említést tesz szent Gellért tartózkodásáról a bencések velencei kolostorában és ezután életútjának elmondása következik, elsősorban vértanúságának részletes ismertetése. Hágiografikus műről van szó és ezért nem meglepő Ajtony szereplésének hiánya. Maga a cím is arra mutat, hogy egy „lectióról” beszélhetünk. Annál meglepőbb szentünk összekapcsolása a Sagredo családdal („Secetis”), amely egyik legendában sem szerepel és a szerző csupán más forrásból meríthette. Ugyanis e családi származás először Petrus de Natalibus „Catalogus sanctorum et gestorum eorum” művének 1516-os kiadásában jelenik meg.⁹

Ma már világos, hogy a Sagredo családnak felemelkedéséhez nemcsak növekvő vagyona, hanem tiszteletreméltó ősökre is szüksége volt. A nagytanácsban 1297 óta helyet foglaló családfő nem éppen előkelő felmenői Dalmáciából (Sebenico), Aquileiaból, vagy szláv közezből származtak.¹⁰ A 16–17. században a család már a legfőbb állami méltóságokat célozta meg és sikerült neki megfelelő tekintély birtokában Nicolot dózsev (1675–1676) és Alviset pátriárkává (1678–1681) választatni.¹¹ Kimutatható, hogy a család több szerző rendelkezésére bocsátotta a legenda egyes példányait „megfelelő magyarázattal”. Talán így kötődik szent Gellért a Sagredo családhoz, Arnoldus Wion (1597) és Guido Casoni (1598) könyveiben.¹² Hasonló a helyzet a híres spanyol hágiografus, Alonso Vigliegas (1534–1603 ?) főművének velencei kiadásaiban is (pl. 1683).¹³

Bucelin említett szövege nagyjából tiszteletben tartja a nagy legenda elemeit. Tartalmaz azonban meghökkentő elemeket is. Így például Olaszországból Magyarországra tartó útvonalát Németországon keresztül vezeti („Teutonia”). Szerepltet más, fiktív földrajzi elemeket is. Lényegében ismétli szent István marasztaló közbelépését és a szent remete életét Beelben.

-
- 8 H. B. V. 3 –319v – 324v (másik számozás szerint 327r–336r.), Irtenkauf, 5–6.
9 Egy példánya Biblioteca Apostolica Vaticanában. G. Musolino – A. Niero – S. Framontin: Sancti et beati venesiani. Quaranta profili. Venezia, 1963. 117.
10 Istituto per la storia della società e dello stato Veneziano. Microfilmoteca, Foscilini alap, cod. 6565, 75., Florio Bánfi: Vita di S. Gerardo da Venezia nel codice 1622. della Biblioteca Universitaria di Padova., Benedictina 3–4/1948. 263., New-Catholic Encyclopedia, 6 k., Washington, 1967. 377.
11 Il Patriarcato di Venezia. Venezia, 1974. 40., Cozzi, Caetano: Il doge Nicolo Contarini. Venezia – Roma, 1958. 49, 57, 145, 297.
12 Wion, Arnoldus: Sancti Gerardi Sagredo... Vita. Venezia, 1597., Casoni, Guido: Vita del glorioso sancto Gerardo Sagredo... Venezia, 1598.
13 Il perfetto leggendario della vita e fatti di N. S. Gisu Christo e di tutti sancti. Venezia, 1683.

Olaszos módon „canadiensinek” nevezett egyházmegyéje élén is megmaradt szent Gellért alázatos és önmegtartóztató szerzetesnek, Bucelin jellemzése szerint „testének esküdt ellensége”. Csodálattal ecseteli hatalmas tevékenységét annak ellenére, hogy „beteges” alkatú volt. Ami ideje maradt „ügyei mellett”, jórészt „szent tanulmányokkal” töltötte ki. Valószínű, hogy éppen e tény ragadta meg Bucelint szent Gellért életéből. Felmelíti templomépítkezéseit is.

A szöveg legterjedelmesebb része szent Gellért Mária tiszteletének előadása. A legenda többi elemeit összefoglaló szerző e kérdésben nem fukarkodott a terjedelemmel és felsőfokú jelzőkkel látta el. Az ismertetést összekapcsolata a csanádi templomba bevezetett Mária tisztelettel, ezt azonban a Szent Szűz képéhez kapcsolta. Kissé túlzással „Asszonyunk” (Domina Nostra) megszólítása az Istenanyának a nép nyelvén szent Gellért kezdeményezésének tulajdonítja. Nem mulasztja el megemlíteni, hogy Magyarországot „Mária családjának” tekinti. Figyelmeztet szent Gellért gondoskodására, az istentisztelet fényének emelésére és élénken ecseteli a püspök fájdalmát a hanyag kocsis megkorbácsolása láttán. Feljegyezte a kézimalmot kezelő rabnő lelkierejét tükröző ének iránti csodálatát is. Elég tág teret engedett a királlyal szemben mutatott kemény kiállásának. Ugyanakkor mellőzte látnoki jóslatát a közelgő pogánylázadással kapcsolatban.

Vértanúságának – már említett – részletes leírását, holttestének viszontagságait, majd felmagasztalását elmondó elemek következnek. Érdeemes megjegyezni, hogy vértanúságához vezető útja utolsó előtti állomását Gyodnak nevezi, ami 1417 előtti helységnév. Ebből arra következtethetünk, hogy Bucelin forrása a bécsi és müncheni kódexeket megelőző időszakból származik, ahol az említett helységnév már újabb alakjában szerepel.

Bucelin Velencébe érkezése után kapcsolatba került Pietro Sagredoval, aki állami főméltóságot viselt. 1649. december 1-én hozzákezdett szent Gellért életrajzának megírásához. Nehéz körülmények között dolgozott, mivel csak egy távoli kolostor fogadta be és naponta öt órát utazott, hogy eljuthasson a San Marco térig, ahol feltehetően a híres könyvtárban is dolgozott. Művét már december 28-án befejezte.¹⁴

Ezután a kéziratot gyönyörűen lemásolva és több illusztrációval kiegészítve 1650. január 27-én átadta Pietro Sagredo-nak.¹⁵ Nem világos, hogy csupán személyes elhatározása, vagy éppen Pietro Sagredo felszólítására készítette újabb művét. Tény az, hogy a kézirat elfeküdt és csupán 22 év múltán, 1672-ben látott napvilágot St. Gallenben.¹⁶ Ekkor viszont a kiadásra az ottani bencések vállalkoztak, 1641-ben alakult nyomdájuk segítségével.¹⁷ Így magya-

14 H. B. V – 15 516r, 525r, 534 v., 439 v.

15 Stump, Thomas: Mit Stift... 49.

16 Vita et res praeclare gestae S. Gerardi Sagredi patritii Veneti, ascetaie atque abbatis E. Georgii, vulgo Majoris, Canadiensis postea episcopii, magni Ungarorum apostoli, protomartyris Venetorum, cultus mariani promotoris mirifici, genere, vitae, sanctitate et miraculorum gloria vere illustrissimi.

17 Groling, Moriz: Die Buchdruckerei des Klosters St. Gallen (1633–1800) 7. Die Typographia (1641–1800), Studien zur St. Gallischen Geschichte. St. Gallen, 1934. 25–40., Glück, Eugen: Noi cercetari privind izvoarele istoriei Banatului dui secolul al XI-lea. Stradii de istoria Banatului. Tomus 11. 1985. 22–24.

rázható, hogy szent Gellért útvonalán Magyarország felé Neagidim és Vereroche szerepel, csakúgy, mint az archaikus Gyod.¹⁸

Ha összehasonlítjuk a stuttgarti kéziratot az említett kiadással, világosan kiderül, hogy leszámítva a könyv előszavát, a két szöveg valójában azonos. Tartalmilag vitathatatlan, hogy ez alkalommal is a nagy legenda képezte alapvető forrását. Valószínűleg valamelyik Itáliában elterjedt variánsról lehet szó, vagy esetleg éppen a Sagredo család birtokában lévő példányról, melyből Arnoldus Wion merített.¹⁹

A püspök segítségére 1030-ban érkezett 12 szerzetes felsorolása teljes, beleértve Walterus az iskola vezetőjének származását is, amely a későbbi variánsokból kimaradt.²⁰ Több korjelző adatot tartalmazó Ajtony-féle részlet újólag érdeklődési körén kívül esett.

Az eredeti kézirat 38 folio oldalra terjed, míg a könyv 32 fejezetben 47 oldalra.

A szerző ez alkalommal is elfogadta a Sagredo származást és a család jelentőségét ismételten hangsúlyozta, igen nagy elismeréssel, sőt tárgyalja az utószóban is. Magával a szent életével meglehetősen szubektív módon foglalkozik és a Magyarországra érkezése előtti részt valósággal felhívítja. Természetesen nem tudhatta, hogy e rész mennyire megkérdőjelezhető, különben nem szentelte volna e kérdéseknek munkája közel 40%-kát, míg a nagy legendában ez az anyag egy-negyedét sem éri el.

A szöveg legfontosabb része a 16. fejezettel kezdődik. A püspökség alapítását bemutatva a későreneszánsz, vagy a korai barokk modorában szól „felszentelése nagy pompájáról”, „valóságos pátriárka” mivoltáról, segítőit pedig „érsekeknek” címezi.²¹ Így kevesebb tér jut a pogányok megkeresztelése és a pasztoráció bemutatására. Részletesebben szól a templomok és az iskola létrehozásáról. A mélységesen Mária tisztelő Bucelin terjedelmesen méltatja szentje ez irányú tevékenységét, sőt állítja, hogy ő buzdította a királyt arra, hogy országát a „Nagyasszonynak” felajánlja.²²

A szerző hangsúlyozza, hogy szent Gellért mindvégig egyszerű szerzetes maradt. A továbbiakban ecseteli prófétai ihletét és leírja a pogánylázadás jövendölését, szinte szó szerint a nagy legenda nyomán.²³ Tekintélyes részt szentel bátor kiállításának a királlyal szemben és természetesen vértanúságának. Ez utóbbi rész a mű csúcspontjának tekinthető, annál is inkább, hogy pontosabban követi a véres esemény valamennyi mozzanatát a nagy legenda alapján. Az utolsó fejezetek erreklyéinek sorsát, szentté avatását és 1361-ben díszes síremlékének felállítását tartalmazzák. Külön kiemeli, hogy ünnepét 1092 óta Magyarország főünnepei közé iktatták.²⁴

18 H. B. V. 15, 471 r., 480 v.

19 Idem: Izvoare narative din secolul al XI.-referitoare la istoria Transilvaniei. Renóta Arhivelor 4/1979. 393.

20 Ibidem 474 v.

21 Ibidem 465 v – 472 v.

22 Ibidem 475 r.

23 Ibidem 477 r – 478 v.

24 Ibidem 482 v.

Ugyanakkor más forrásból merítette adatait szent Gellért ereklyéjének Muranoba történt átviteléről (1400) és egyes részeknek különböző helyekre történt adományozásáról.

A kézirat és a könyv végső fejezetei szent Gellért apotheozisát tartalmazzák.²⁵ Zárszavában legfőbb érdemének a Mária tisztelet előmozdítását jelöli meg.²⁶

Kétségtelen, Bucelin munkája jelentős hozzájárulás volt szent Gellért működésének európai megismeréséhez. Valójában az előző évszázadok már említett szerzőinek munkásságát újította meg 1672-ben kiadott könyve. A mű elterjedt nemcsak a katolikus, hanem protestáns közegekben is. (Pl London) Szövegkritikai szempontból felhasználható a nagy legenda kéziratai egyes kérdéseinek taglalásához is.

Mindenesetre a két említett kézirat kiadása hozzájárulna a kérdések tisztázásához.

A kéziratok xerox másolata megtalálható a „Vázlatok” szerkesztőségében. Publikálására, illetve kéziratok kiegészítésére a Szerző nem talált módot, azonban a Szerkesztőség – kiegészítések nélkül is – alkalmasnak találta a cikket arra, hogy felhívja a figyelmet G. Bucelinra.

JENÓ GLÜCK

INFORMATIVE DATA CONCERNING GABRIEL BUCELIN' PAPERS WRITTEN ON BISHOP SAINT GERARD

The Benedictine monk Gabriel Bucelin was born on December 27 1599 in Diessenhofen at the river Rhine. He was christianed John. When he joined the Benedictine order he adopted the monk's name Gabriel. His first mass was celebrated in 1624. Later he was ordered to do services in St. Frupert (?) Weingarten (1625–1631). The most important domains of his activity were the history of the order, the genealogy, the hagiography, the cartography, as well as some branches of the history. He had chosen the name Gerard to use it as a penname. Later he was appointed by the abbot to secretary. In 1643 he was invited to live in Vienna but he could get only as far as Venice where he was staying for one and a half year (from July 2nd 1649 until November 28th 1650).

He was eagerly looking for Saint Gerard's traces. The monks of the Saint George monastery were of the opinion that Saint Gerard's relics had been left in Hungary. However he found them in the church dedicated to S. Maria e Donato.

After having returned home he was serving as a prior in Feldkirchen (Tyrol, Austria), from 1651 until 1681.

About 85–90 papers were written by him. Many of them have been lost. His remaining writings are to be found in several collections all over the world from Saint Petersburg up to New York. Two of his works are dealing with Saint Gerard's life. The data concerning the saint are to be found on the first 11 pages. It had been a hagiographic investigation. It is astonishing, however, that he had connected the life of our saint to the family Sagredo.

25 Ibidem 483 r – 487 v.

26 Ibidem 486 v – 487 v.

Bucelin's text, by and large, respects the elements of the Greater Legend. He also mentioned some fictive geographical elements. Repeatedly mentioned elements of the Greater Legend are that Saint Stephen had been asking Bishop Gerard to stay longer in Hungary, as well as the description of Saint Gerard's life in Beel. Gerard has been characterized there as a humble and abstinent bishop of his diocese called by Bucelin as "Canadiensis" who had been an "arch-enemy of his own body".

Most lengthy has been described Saint Gerard's deep honour towards the Holy Virgine. But his great admiration towards the slave girls handling a hand-mill has also been recorded.

Bucelin started to write Saint Gerard's biography on December 1st 1649 in Venice. This work was finished by him already on December 28th. He completed his work with several appropriate illustrations, and handed over it to Pietro Sagredo on January 27th 1650. The work was published only 22 years later, in 1672, in St. Gallen. The most essential source had been the Greater Legend again.

The original manuscript had consisted of 38 folio pages, and the book was published on 47 pages with 32 chapters.

He was describing the life of the Saint in a rather peculiar subjective way. The time having preceded his arrival in Hungary has been substantially diluted. The essential part of the description has been begun at the XVI-th chapter. The establishing of churches and that of the school is described in details. A prominent part has been dedicated to his courageous behaviour against King Peter and, naturally, to his martyrdom. The fate of his relics, his canonization and the erection of his splendid sepulchral monument of the year 1361 have been described in the last chapters. The data concerning the transfer of Saint Gerard's relics into Murano (in 1400) had been taken from other sources.

The final chapters of the manuscript and book are actually an apotheosis of Saint Gerard. The concluding words are emphasizing his deep honour towards the Holy Virgine, and the furthering of this honour is being regarded as his most prominent merit.

PUSZTAI BERTALAN

GÁLOCS TÖRTÉNETI ETNODEMOGRÁFIÁJA¹ (1747–1989)

I. A XVIII. század közepén Fényes Elek így mutatta be Ung megyét: „Földe a síkságon termékeny, fekete agyag, itt-ott szikes és iszapos földdel keverve... Levegője, a mocsaras helyeket kivéve, egészséges, éghajlata mérséklett, ...”² Gállocs is egyike a síkság termékeny földű falvainak. Földrajzilag az Ung-La-torca közében fekszik, Ungvár közelében. Első említése a XIII. század második felében történik, akkor az Aba-nemzetség javainak egyike és az Ungvártól északra fekvő Nevicke várához tartozik. Az Abák bukása után a Drugetheké lett Gállocs és környéke.³

Az 1427. évi adóösszeíráskor még a Homonnai-Drugetheké volt a falu Galloch néven. Két része ismert 1451-ből: Naghygalocz és Kysgalocz.⁴ Homonnai György volt a falu földesura 1599-ben, melynek jobbágy része nyolc házból állt. A következő híradás éppen egy évszázaddal későbből, 1696-ból származik. Ebben az időben tizenegy jobbágylakosa van, melyekből négynek neve ruszin. Az 1715-ben ott lakó nyolc jobbágy család közül négy ruszin, négy magyar nevű volt.⁵

Gállocs etnikumának változását 1747-től kíséreltem meg nyomon követni. Az ezt megelőző századokból talált adatokat – szórványos voltuk miatt – nem használhattam elemzéseimhez. Kétségtelen, hogy a szórványos adatok már a XVIII. század előtről egy kevert etnikai képről tudósítanak minket. A kiválasztott időtartam elég jelentős ahhoz, hogy a Gállocsra lakó népesség egymásra hatását alaposan megvizsgáljuk. A nyelvi- és vallási kölcsönhatás megismerése az asszimilálódás fokozatainak feltárása mellett a néprajzi kapcsolatok felderítéséhez is értékes adalékokat szolgáltatathat.

Az etnikai változások vizsgálata közben a rutén, ukrán, kisorosz, ruszin népnevek közül minden esetben a ruszint használom.

II. Gállocs etnikumának változását két forrásfélére, a statisztikákra, helységnévtárakra és az egyházi schematizmusokra támaszkodva mutatom be.

1 A tanulmány a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány támogatásával készült 1992. januárjában.

2 Fényes Elek: Magyarország leírása. Pest, 1847. 2. 313.

3 Csíkvári Antal (ed.): Ungvár és Ung vármegye. Bp. 1941. 182.

4 Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. Bp. 1890. 2. 390.

5 Csíkvári 1941. i.m. 182.

Statisztikai forrásaim közül csak azok használhatók, melyek településekre lebontva közlik adataikat.⁶ Mivel céлом a kiválasztott helység etnikai változását figyelemmel követni, ezért csak az ilyen információt is hordozó munkákat vettem figyelembe.⁷

Az első használható összeírás a *Lexicon locorum*. Ez a munka 1772 márciusától 1773 szeptemberéig készült. Az ország településeit megyei, és ezen belül járási bontásban közli. A helység neve mellett⁸ jelzi közigazgatási jellegét, uralkodó nyelvét, továbbá azt, hogy van-e iskolamestere és hogy milyen felekezethez tartozó parókiák vannak az adott helységben. Hátránya, hogy a nyelvi adatok alapján csak a nyelvhatárt lehet meghatározni, a kisebbségben élő nemzetiségekről nem ad információt.

Még a XVIII. század és a XIX. század fordulójáról tudósít Korabinsky helységnevtára és Atlasa. Mindkettő a legjellemzőbb etnikumot és vallásokat jelöli.⁹

Viszonylag nagy, harminc éves szünet után, 1836 és 40 között jelent meg Fényes Elek hatalmas ismeretanyagot tartalmazó hatkötetes munkája. Az eddigiekkel ellentétben Fényes a kisebbségi vallások hívőinek számát is pontosan feltünteti és az etnikai összetételnél is differenciáltabb képet ad. A szerző a változásokat mindig jelezve, többször is kiadta munkáját.¹⁰

Az 1849 utáni első, 1850/51-es népszámlálás megbízhatatlan eredményeket hozott. A magyarul akadozva beszélőket és akik szláv hangzású előnevet viseltek, nem magyarokként írták össze. A magyar nemzetiségű görög katolikusokat teljes egészében ruszinnak, vagy romának vették.¹¹ A visszaélések és hibák miatt 1857-ben megismételték a népszámlálást, de a nemzetiségi hovatartozás nem szerepelt a kérdések között.¹² Hornyánsky 1858-ban kiadott munkája ennek ellenére tartalmazott etnikai adatokat, melyek a legtöbb helyen Fényes húsz évvel korábbi adatait igazolták.¹³

6 Schwartner, A. 1798-ban, Csaplovics J. 1821-ben, Magda P. 1834-ben kiadott összesített felméréseit itt nem tudom hasznosítani.

7 Ezért az igen megbízhatónak tartott II. József-kori (1784–87) népszámlálás eredményeit és a *conscriptio animarum*okat sem használtam fel. Kovacsovics József: Bevezetés a történeti demográfia forrásainak tanulmányozásába. In: Magyarország történeti demográfiája. Bp. 1963. 9.

8 Latin és magyar, illetve nemzetiségi nevét is feltünteti.

9 Korabinsky János Mátyás: *Geographisches-historisches und Produkt-Lexikon von Ungarn*. Pressburg, 1786. és *Atlas Regni Hungariae portabilis*. Wien, 1805.

10 Rövidebb-hosszabb változatai: Fényes Elek: *Magyarországnak' s a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben* 1–4. Pesten, 1836–40.; *Magyarország statisztikája* 1–3. Pest, 1842–43.; *Magyarország geographiai szótára*, melyben minden város, falu és pusztá betűrendben körülményesen leíratik. 1–4. Pesten, 1851.; *A magyar birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járások szerint*. Pesten, 1867.

11 Czoernig, K. F.: *Ethnographie der oesterreichischen Monarchie* 1–3. Wien, 1855., 1857. című munkája is még az 1850/51. évi népszámlálás alapján készült, bár már javítva a nemzetiségi arányokon. Fényes 1867. i.m. 10.

12 Kovacsics J. 1963. i.m. 13.

13 Hornyánszky V.: *Geographisches Lexikon des Königreichs Ungarn*. Pest, 1858.

Az 1863-as, BRAP jelzettel kiadott helységnévtár nemzetiségi adatokat nem közölt a kisebbségekről. Járási összesítései jelentősen eltértek Fényes négy évvel később közölt adataitól.¹⁴

A Magyar Statisztikai Hivatal 1867-es felállítása után a második, 1880-as népszámlálástól az anyanyelv már szerepelt a kérdések között.¹⁵ Ettől kezdve az egyre részletesebb kérdéssor és feldolgozás miatt már jól követhetők az etnikai változások.¹⁶

Másik forrás az egyházi schematizmusok. Ezeket az összeírásokat a parókások, plébánosok készítették és a püspökségek gyűjtötték be. Megbízhatóságukra jó példa az, hogy Fényes már említett munkáját is egyházi schematizmusok alapján készítette el. Az egyházak által bizonyos időközönként összeállított schematizmusok közül csak a görög katolikus egyházét használtam, mert Gállocs esetében ezek adatai segítenek az etnikai változások felderítésében.¹⁷ Néprajzi adatokban kétségtelenül a magyarul még közzé nem tett 1751-es összeírás a leggazdagabb. A történeti etnodemográfia számára az 1806. évi összeírás fontos forrás lehet, mivel minden egyes helység prédikációs nyelvét is tartalmazta, amely kivételes esetektől eltekintve, azonos a görög katolikus lakosság által használt nyelvvél.¹⁸

III. Gállocs etnikai összetételének történeti vizsgálatánál négy kérdésre igyekeztem választ találni:

1. Mikor települtek be Gállocsra a mai magyar görög katolikusok ruszin ősei?
2. Milyen tényezők hatására asszimilálódott a gállocsi ruszinság a XIX. században? Etnikai helyzet a XX. század közepéig.
3. A lakosság összetételének változásai a II. világháború után.
4. Milyen tanulságot hordoz ez a folyamat számunkra?

1. A ruszin népesség számának változását a görög katolikus egyházi schematizmusokkal kíséreltem meg felderíteni.

14 Paládi-Kovács Attila: Ukrán szórványok a XVIII-XIX. században a mai Magyarország északkeleti részén. In: Népi kultúra – népi társadalom 7. Bp. 1973. 348.

15 Paládi-Kovács Attila 1973. i.m. 349., Kollerffy M. – Jekelfalussy J.: A Magyar Korona Országainak helységnévtára. Bp. 1887.; Keleti Károly: A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján. In: Értekezések a társadalmi tudományok köréből 7/2. Bp. 1881.

16 Dvorzsák János: Magyarország helységnévtára. Bp. é.n. [1893].; Balogh Pál: A népfajok Magyarországon. Bp. 1902.; A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára. Bp. 1913.; Az 1941. évi népszámlálás. Kézirat, 1947.

17 Az összeírások időrendjében: Ember Győző: A munkácsi görög katolikus püspökség leképezéseinek 1747. évi összeírása. In: Regnum. Egyháztörténeti évkönyv. Bp. 1947. 95–117.; Gadzsega, V.: Dodatki k isztoriji Ruszinov i ruszkih cerkvej v Uzsanszkoj zsupi – Sztugyiji isztoricsno-archivnyi. In: Naukovi zapiszki Tovarisztva „Proszvita” 2. Ungvár, 1923. 1–64.; Consignatio parochorum, parochiarum, et filialium, numeri animarum, nec non parochialium proventuum almae dioecesis Munkacsiensis per respectivos Comitatum continens eorum subdivisionem in vice-archi-diaconatum facta die 1-a 7-bris. 1792.; Udvari István (ed.): A munkácsi görög katolikus püspökség leképezéseinek 1806. évi összeírása. Nyíregyháza, 1990. A görög katolikus egyház 1751., 1792. és 1915. évi összeírásainak Gállocsra vonatkozó adatai Udvari István szíves közlése.

18 Udvari I. 1990. i.m. 64.

Az első, 1747. évi összeírás szerint Gálacson tíz görög katolikus család élt.¹⁹ Elfogadva és alkalmazva Udvari István adatait az ungvári esperesi kerület görög katolikus családjainak XIX. század eleji nagyságáról,²⁰ a falu görög katolikus lakossága ekkor (1747-ben) feltehetőleg nem haladta meg az 50–60 főt.

Ennek az értéknek a jelentősége akkor lesz nyilvánvaló, ha összevetjük a négy évvel későbbi adatokkal. Ekkor Gálocs és filiáinak (Bátfa, Sislóc) gyónásra képes görög katolikus lakossága 244 fő volt.²¹

Udvari az 1806. évi adatok alapján a gyónásra képes népesség számát a hívők összlétszámának 72,73 %-ában határozta meg.²² Így a gálocsi parókia alá tartozó területen körülbelül 335 görög katolikus hívő élhetett ekkor. A parókia és a filiák jobbágytelkeinek száma alapján a gálocsi görög katolikusok száma 1751-ben 120–125 fő körül lehetett.²³

Fontos információt nyerhetünk tehát mindjárt az első két egyházi összeírásból a görög katolikus ruszinok Gálocsra való betelepedésével kapcsolatban. Számításaim szerint a falu görög katolikus népessége négy év alatt (1747-től 1751-ig) – a természetes szaporodással nem magyarázhatóan – megkétszereződött. A kor települési irányait alapul véve a beköltöző görög katolikus népesség valószínűleg ruszin volt.²⁴

Thirring Gusztáv számításai alapján a II. József-féle népszámlálástól 1804-ig Ung vármegye népességének szaporulata 39 %-kal az első között volt az országban.²⁵ Paládi-Kovács Attila szerint a nagymértékű növekedést a ruszin betelepülés okozta.²⁶ A gálocsi adatok vizsgálata után valószínűsíthető, hogy ez a betelepülés Ung vármegye északi részét érintette elsősorban.

Jól alátámasztja ezt az, hogy a Lexicon locorumban jelzett nyelvhatár – mely pontosan a kérdéses ruszin betelepülés előtti helyzetet jelzi –, a XX. század elejéig nem változott.²⁷ Mivel az Ung vármegyei ruszinok 1646-ban csatlakoztak Rómához,²⁸ ezért az esetleges bevándorlásból adódó létszámnövekedésüket a görög katolikus schematizmusoknak jelezni kellene. A XVIII. század végi bevándorlás azonban nem érintette Gálocsot. Az 1751-ben 120–125 főt kitevő görög katolikus lakosság száma 1792-ben 118-ra, 1806-ban 129-re, 1836-ban 132-re, 1858-ban 130 főre változott.

19 Ember Gy. 1947. i.m. 101.

20 Udvari I. 1990. i.m. 84.

21 Gadzsega, V. 1923. i.m. 60–61.

22 Udvari I. 1990. i.m. 61.

23 A pápa egyházfőségét a XVII-XVIII. században elfogadó ortodox hívőket nevezzük összefoglaló néven görög katolikusnak. Az egyesülés mellett szertartásukat, egyházi nyelvüket és bizonyos szokásaikat (pl. papok nősülése) megtarthatták az egyesültek (unitusok). Pontos nevük ezért: bizánci szertartású katolikusok.

24 A jelenleg rendelkezésünkre álló források alapján nem bizonyítható egyértelműen, hogy az 1747–51 között betelepülő görög katolikusok ruszinok voltak; ám a XVIII. századi migrációs irányokat figyelembe véve ez a legvalószínűbb.

25 Thirring Gusztáv: Az 1804. évi népösszeírás. In: Magyar Statisztikai Szemle, 14. évf. 1. 1936. 7.

26 Paládi-Kovács A. 1973. i.m. 339.

27 Petrov nyomán Paládi-Kovács A. 1973. i.m. 337.

28 Bonkáló Sándor: A rutének (ruszinok). Bp. é.n. 147.

Forrásaink alapján a gálócsi görög katolikusok betelepülésének két szakasza különíthető el. Az első a XVIII. század közepéig tartott. Ekkor került Gálocsra az 1747-ben még tíz családnál több görög katolikus is. A második 1747 és 1751 között történt. További kutatásokkal esetleg választ lehetne találni arra, hogy e betelepülés szervezett telepítésekkel, vagy szervezetlen migrációval történt-e.

2. A gálócsi görög katolikus ruszinság asszimilálódásánál négy kérdést kellett vizsgálnom:

- a) Milyen etnikai összetételű volt a falu a XVIII-XIX. században?
- b) Milyen szerepe volt az egyházszerkezeti változásoknak az asszimilációban?
- c) Hogyan alakulhatott ki és mit eredményezett a görög katolikusok két-nyelvűsége?
- d) Az asszimiláció utolsó szakasza.

a) A falu etnikai összetételének meghatározásánál elsődleges forrásként a statisztikákat, helységnévtárakat használtam. Az így kialakított kép finomításához volt szükségem az egyházi összeírásokra.

Első összeírásunk a *Lexicon locorum* szerint Gálocs 1773-ban magyar nyelvű falu volt, ahol egyik felekezetnek sincs parókusa.²⁹ A *Lexicon locorum* nyelvi adatait térképre vetítve azt látjuk, hogy Gálocs a magyar-ruszin nyelvhatártól nem messze, nyugatra fekszik, de magyar nyelvű területen. (1. térkép)

Hasonlóan a *Lexicon locorum*hoz, Korabinsky két munkájában is azt találjuk, hogy Gálocs magyar falu. Az 1805-ben megjelent Atlasból azt is megtudhatjuk, hogy a falu lakói katolikus és református vallásúak³⁰ voltak. Harminc évvel az Atlas után jelent meg Fényes Elek hatkötetes munkája Magyarország statisztikájáról és geográfiájáról. E munka szerint Gálocs magyar-ruszin falu.³¹ A különbség oka nem ruszin betelepülés, ezt jól bizonyítja a gálócsi görög katolikusok 1751 és 1858 között alig változó száma. A változás a statisztikai módszerek finomodása miatt történt. Alátámasztja ezt a munkácsi püspökség 1806. évi összeírása, mely részletes adatsorával jó segítséget ad az etnikai folyamatok vizsgálatához. Az összeírás szerint ugyanis Gálocs filia prédikációs nyelve kettős: magyar és ruszin.³² Azaz már a Korabinsky-féle Atlas készítésekor időpontjában is éltek ott ruszinok. Még egy tanulságot is hordoz azonban ez a tény. Azt, hogy a görög katolikus vallású ruszinok a *Lexicon locorum* készülésekor időpontjában (1772–73) kisebbségben voltak Gálocsra. Ez a kisebbség az 1806-os egyházi összeírás után csak 1836-ban Fényes Eleknél válik láthatóvá. Ekkor a falu 550 lakosából 132 volt görög katolikus, tehát a falu

29 *Lexicon locorum regni Hungariae populosorum*. Bp. 1920. 290.

30 Korabinsky J. 1786. i.m. 192. és 1805. XXXIX. Az Atlas görög és római katolikusokat nem különböztet meg.

31 Fényes E. 1836–40. i.m. 3. 365.

32 Udvari I. 1990. i.m. 140.

össznépességének 24 %-a. Több mint húsz évvel később Hornyánsky szinte teljesen azonos arányokról tudósít.

A XVIII. század közepén befejeződött ruszin betelepülés után a XIX. század közepéig a ruszin lakosság észlelhetően jelen volt Gálócson, de a falu etnikai összetételét alapvetően nem változtatta meg, újabb migrációs hullámok nem érkeztek, fokozatos beolvadása mellett ekkor még őrizte nyelvét.

b) A gálócsi görögkatolikusok asszimilációjánál feltétlenül szólnunk kell az egyházi változások és az asszimilálódás kapcsolatáról. Gálocs az 1747. évi összeírás szerint görögkatolikus parókia volt.³³ Ugyanez volt a helyzet még 1751-ben is.³⁴ A *Lexicon locorum* szerint azonban 1773-ban már egyik felekezetnek sincs Gálócson parókusa.³⁵

Azután, hogy 1751 és 1773 között Gálocs megszűnt parókia lenni, többé sosem volt itt görög katolikus anyaegyház. A parókia megszűnésétől valószínűleg, de 1806-tól bizonyíthatóan Palágy filiája volt a falu.

Gálocs filiává válása jól illeszkedett abba a XVIII. századi folyamatba, melynek célja az volt, hogy a jobbágyi sorban élő, és sokaságuk miatt egymás helyzetét is rontó „batykókat” képzett, biztos jövedelmű parókusokkal váltsák fel. A görög katolikus papság nevelésének és a parókiák szervezésének kezdete a De Camelis János püspök közbenjárására 1692. augusztus 23-án I. Lipót által kiadott kiváltságlevéltől számítható.³⁶ A papnevelő intézet felállítása, tehát a rendszeres papképzés megvalósulása azonban Mária Terézia uralkodásáig váratott magára.³⁷ A XVIII. század második felére teremtődtek meg a feltételek a parókiák reformjához.

A munkácsi egyházmegyében 1751 és 1806 között a parókiák száma 134-gyel csökkent. Megnőtt viszont az egyházas filiák (és általában a filiák) száma, ami valószínűsíti, hogy ezeken a helyeken egykor parókiák voltak.³⁸

Ez az egyházszerkezeti változás, a filiává válás hatása döntő volt a ruszinok asszimilációja szempontjából. Ezzel megváltozott a görög katolikus vallás helyzete (tekintélye) Gálócson. Hiszen egészen más egy egyházközség megítélése a falujában, ha a híveken kívül állandóan jelenlévő papja is van. Elég, ha ezzel kapcsolatban a papoknak a helyi vezetőréteget, értelmiséget betöltő szerepére gondolunk, különösen a csekély számú nemességgel rendelkező ruszinság körében. Ha a pap, a közösség vezetője eltűnik, akkor a vallás megítélése jelentősen megváltozik.

A filiává válással összefüggő fontos változás volt az is, hogy megszűnt a rendszeres nyelvgyakorlás biztos lehetősége, a misén belüli anyanyelvi prédikáció. A ritkán,³⁹ több hét elteltével, esetleg havonta tartott szertartások már

33 Ember Gy. 1947. i.m. 101.

34 Gadzsega, V. 1923. i.m. 60–61.

35 *Lexicon locorum* 1920. i.m. 290.

36 Csíkvári A. 1941. i.m. 133–134.

37 Olsavszky Manuel püspök alatt 1744-től kezdődik Munkácson. Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története. Nyíregyháza, 1990. 151.

38 Ungban 1792-ben 67 filiából 36 egyházas volt, köztük Gálocs is. Udvari I. 1990. i.m. 64.

39 Palágyinak (Gálocs is ide tartozik) az 1806. évi összeírás szerint tizenhárom filiája volt, összesen 1285 hívővel. A társadalmi, családi kapcsolatok szempontjából valószínűleg e falvak azonos vallású lakosai játszották a legnagyobb szerepet a gálóczi görög katoliku-

elvesztették a nyelvet megtartó szerepüket. Különösen nő az anyanyelvi kultúra elvesztésének veszélye, ha hiányzik a görög katolikus felekezeti oktatás, és a katekizáció sem folyik,⁴⁰ márpedig Gálacson 1806-ban mind a kettő hiányzott.⁴¹ Felekezeti iskolája ezután sem lett a görög katolikusoknak.⁴²

A más pap közelsége miatt a vele való kereszteltetés, temettetés mellett a vegyesházasságok lehetősége is nőtt azzal párhuzamosan, ahogy a pap által összetartott egynyelvű közösség a ritkább (az összetartozás tudatát is erősítő) találkozási lehetőségek megszűnte miatt kezdett széthullani. A ritkább misékel, a vegyesházasságokkal, esetleg más templomba való járással megszűnt a vallás addigi közösséget formáló ereje, és meggyengült a falu egyéb lakóitól elkülönítő szerepe.

c) „Vedd el a nemzet nyelvét, s a nemzet megszűnt az lenni, ami volt: nyom nélkül elenyészik, beolvad, belehal az őt környező népek tengerébe.”⁴³ Vegyük most vizsgálat alá az egyik legfontosabb etnikai specifikumot, a nyelvet! A görög katolikus lakosság nyelvi helyzetéről először az 1806. évi összeírásból értesülhetünk. Eszerint Gálocs prédikációs nyelve a magyar és ruszin. Amint

sok életében.

I. görög katolikus hívek száma

II. a filiák távolsága a parókiától (1/4 órában)

III. milyen más vallású pap volt a községben

	I	II	III
Palágy	88	-	ref
Palágykomoróc	36	-	ref
Szürte	358	4	-
Csap	12	16	-
Kiss zelmenc	98	2	-
Nagyszelmenc	173	3	-
Ptruska	162	7	-
Buro	6	7	-
Doboruszka	36	3	rk
Mocsár	15	6	-
Ásvány	2	15	ref
Sislóc	116	7	-
Bártfa	54	7	ref
Gálocs	129	4	ref

(Forrás: Udvari I. 1990. i.m. 141.)

Az adatokat elemezve megállapíthatjuk, hogy Gálocs a negyedik legnépesebb filia (több görög katolikus él itt, mint a parókián). A falu a parókiától egy órán belül elérhető öt település közé tartozott. Mindezek azt sejtetik, hogy a nagyon terhelt Palágy tizenhárom filiája közül még a jobb helyzetűek közé tartozott.

40 Udvari I. 1990. i.m. 67.

41 Uo. 140.

42 A gálóczi református eklézsia jegyzőkönyve szerint 1826 előtt az egyház levitájához jártak tanulni „minden vallású gyerekek”. Ebben az évben a református iskolának jelöltek ki helyet a falu földesurai, azzal a kikötéssel, hogy „mint eddig, úgy ezen túl is az építendő Református Oskolába mint a Római, úgy a Görög Catholikus gyerekek is szabadon járhasanak tanulás végett”. Ez az iskola lett 1870-ben községi, végül állami iskola, a falu egyetlen iskolájának őse. Haraszty Károly (ed.): Adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez. Nagykapos, 1931. 194.

43 Tolnai Vilmos: Halhatatlan magyar nyelv. Bp. 1928.

ezzel már a fentiekben is foglalkoztunk, a XVIII. század közepén betelepülő görög katolikus lakosság valószínűleg ruszin volt. A magyar-ruszin prédikációs nyelv vagy a görögkatolikus lakosság magyar és ruszin voltát, vagy a gálóczi ruszin görög katolikusok magyar környezetben történő nyelvi térvesztését mutatja. Forrásaink hiányában erre a kérdésre nem tudunk választ adni.

Ha Gálacson már a XVIII. század közepén élt magyar nyelvű görög katolikus népesség,⁴⁴ úgy a ruszinok nyelvváltása ezek miatt jelentősen gyorsulhatott.⁴⁵

A kettős prédikációs nyelv 1806-ban éppen a javarészt magyar nyelvű görög katolikusok lakta Szabolcs vármegye szomszédságában fekvő palágyi, őri és minaji parókiákon volt elterjedve, amely mintegy „átmeneti területet” alkotott a görög katolikus vallású magyar és ruszin etnikum között.⁴⁶ (2. térkép)

A nyelvi változások szempontjából fontos a vegyes házasságok aránya.⁴⁷ Bár az 1806. évi összeírás szerint Gálacson ez a szám éppen alacsony volt,⁴⁸ de mivel a vármegye magyar lakosságának döntő többsége az Ung vonalától délre lakott, ezért a vegyes házasságoknak és így az asszimilálódásnak is ezen a területén volt legnagyobb az esélye.⁴⁹ Különösen így van ez, ha a jelentős számú magyar, illetve kétnyelvű görög katolikusra gondolunk, akik mind az Ungtól délre éltek.

A gálóczi görög katolikusok tehát már a XIX. század elejére a kétnyelvűség állapotába jutottak.⁵⁰ Ennek okai a valószínűsíthetően magyar nyelvű görög katolikusokkal való kapcsolat mellett a vegyesházasságok nagyobb lehetősége, továbbá a már említett egyházi változások és a falun belüli kisebbségi helyzet voltak. Bár forrásaink 1806-tól 1882-ig jelzik a ruszin etnikum jelenlétét Gálacson, ennek létszáma – már a XIX. század elején is meglévő kétnyelvűségre gondolva –, egyre csökkenő lehetett.

d) A gálóczi görög katolikus vallású ruszinság a már vázolt okok miatt a XIX. század második felében valószínűleg teljesen elvesztette nyelvi- és ezzel együtt nemzetiségi különállását. A BRAP jelzettel 1863-ban kiadott helységnevtár Gálocs „divatos nyelve”-ként már csak a magyart említi, a település lélekszámának jelentős csökkenése mellett.⁵¹

44 Pontosabban fogalmazva: ha eddig már elmagyarosodott az itt élő görög katolikus ruszinság. Ezek elmagyarosodása feltételezhető, hiszen az unió száz évvel korábban volt és a XVIII. század közepi beköltözés előtt kevés (mindössze tíz családnál) görög katolikus élt Gálacson.

45 Ennek példáját a korszakban Szabolcs és Szatmár vármegyében lásd: Udvari I. 1990. i.m. 8.

46 Az említett három parókiából csak a palágyin és ennek filiáin volt a kettős prédikációs nyelv közül fontosabb a magyar. Udvari I. 1990. i.m. 164.

47 Uo. 65.

48 21 görög katolikus házaspár mellett mindössze két római katolikus--görög katolikus vegyesházasságot regisztráltak. Uo. 140.

49 Az 1806. évi összeírás szerint csak Ung vármegye ungvári esperesi kerületében volt 90 % alatt a tiszta görög katolikus házaspárok aránya. Uo. 84.

50 Uo. 65.

51 Öt év alatt (1858–1863) 555-ről 344-re csökkent. A lakosság számának fly mérvű csökkenése kétségessé teszi a forrás által közölt adatot. BRAP: Magyarország helynévtára. Pest, 1863.

Az 1882-ben kiadott helységnévtár a lélekszám tetemes gyarapodásáról számol be. A magyar-ruszin falunak mondott Gálocson ekkor 491 lakost jelez.⁵² A népesség számának növekedésével jelentősen változnak a vallási arányok is. A római katolikus és református vallás (mely továbbra is a legnépesebb felekezet marad), visszaszorulása mellett megnő a görög katolikusok száma (156 fő – 31,7%). Talán ez a változás összefüggésben volt azzal, hogy Gálocs újra magyar-ruszin faluvá vált.⁵³

Az 1890-es évek elejéről származó következő felmérés a falu lakosságának újabb jelentős csökkenését regisztrálta.⁵⁴ A görög katolikus vallású lakosság száma szinte pontosan a 30–35 évvel korábbi szintre esett vissza.⁵⁵ Balogh Pál munkája alapján azonban figyelemre méltó, hogy a tíz-tizenöt évvel korábban még az etnikai képet jelentősen befolyásoló ruszinság a XX. század elejére már csak szórványok szintjén van jelen.

Feltűnik viszont a szlovák etnikum, mely a század fordulóján a lakosság 1–9 %-át alkotta.⁵⁶ Ezzel összefüggésben a *Lexicon locorum* (1773) alapján készült nyelvi térképet (1. térkép) összehasonlítva a Balogh Pál által 1902-ben közzétett (3. térkép), a magyar-szlovák nyelvhatár délre tolódását figyelhetjük meg.

Az 1913-ban kiadott helységnévtár szerint a lakosság száma húsz év alatt számottevően nőtt (1893: 427; 1913: 542 fő). Ez a gyarapodás azonban, ellentétben a korábbi hasonló folyamatokkal, nem járt az etnikai helyzet megváltozásával. Gálocs ekkor magyar falu.⁵⁷ Az utolsó magyar népszámlálás 1941-ben 529 lakost talált. A 189 görög katolikus a falu második legnépesebb felekezetét alkotta. A népszámlálás ekkor két fő ruszin lakost talált, de a századfordulón körülbelül 50 fős szlovák kisebbségnek már nem volt nyoma.⁵⁸ Ez, tekintve, hogy Gálocs is 1920-tól 1938-ig szlovák fennhatóság alatt volt, meglepő.

A XIX. század utolsó harmadában tehát felgyorsult a gálocsi ruszinok asszimilálódása. A ruszinok vallásuk megtartása mellett veszítették el nyelvüket és váltak magyarrá. A folyamat befejeződését regisztrálta az 1941-es népszámlálás. Gálocs mai tősgyökeres görög katolikus lakói kivétel nélkül magyarnak tartják magukat. Helyszíni gyűjtéseim során a görög katolikus vallás emlékei után kutatva, eddig semmilyen ószláv, vagy ruszin nyelvű írásos emléket nem találtam. A Bibliák, imakönyvek, szentkép aláírások magyar nyelvűek.

3. A második világháború vége után a falu a Szovjetunió része lett. Ez a politikai változás a későbbiekben az etnikai képet is jelentősen befolyásolta.

52 Kollerffy M. – Jekelfalussy J. 1882. i.m. 259.

53 Dvorzsák J. 1893. 737.

54 Az összlakosság 427 fő. Dvorzsák J. 1893. i.m. 484. A XIX. század utolsó harmadának jelentős népességcsökkenései valószínűleg összefüggésben vannak a Kárpátalja területéről a magyarok és a ruszinok körében egyaránt jelentős Amerikába történő kivándorlással. Vö. Szabó Orest: A magyar oroszokról. (Ruthének) Bp. 1913. 247–260. és Haraszty K. 1931. 195.

55 1858 – 130, 1882 – 156, 1893 – 128 a görög katolikus vallású lakos.

56 Balogh P. 1902. i.m. 590.

57 A Magyar Szent Korona ... 1913. i.m. 598.

58 Az 1941. évi ... 1947. i.m. 180.

A háború utáni helyzet felvázolása előtt azonban meg kell emlékeznünk Gálóc lakosságának egy mindeddig nem említett részéről, a zsidókról. A falu népességének a vizsgált korszak alatt számában talán legkevésbé változó csoportja ez. Fényes Elek a XIX. század közepén már 60 zsidót említ.⁵⁹ Az első csökkenést a XIX. század utolsó évtizedében tapasztalhatjuk, majd az 1941. évi népszámlálás jelzi az újabb fogyatkozást.⁶⁰ A 30-as évek végétől egyre szigorodó törvények elől való menekülésre már a falu lakói is emlékeznek. A háború után a gálóczi zsidóság nyolc fő körültre fogyott.

Az elmúlt negyvenöt év változásait elemezve megfigyelhetjük, hogy a magyar nemzetiségű lakosok fogyásával párhuzamosan a háborút túlélte egy-két zsidó család is kivándorol. A korábban homogén faluból pedig az északi területről meginduló betelepülés vegyes lakosságú települést hoz létre. Bár a falu döntő többsége⁶¹ még ma is magyar anyanyelvű, de jelentős egyéb kisebbségek is képződtek. (1. ábra)

4. Megvizsgálva Gálóc etnikai változásait és követve a ruszinok asszimilálódását, két – a nemzetiségek megmaradása szempontjából nagyon fontos – intézmény: az egyház és az iskola helyzetére kell felhívnom a figyelmet. A nemzeti nyelv továbbélésének e két letéteményesét már kétszáz éve sem birtokolta a gálóczi ruszinság. Az apró falu a fent említett okok miatt a XX. század elejére teljesen homogénné vált.

A ruszinok két évszázados asszimilációjának vizsgálata azért fontos, mert a kárpátaljai kisebbségi magyarság az utóbbi években – leginkább az elvándorlás miatt – gyors ütemben fogyatkozott.⁶² Bár a gálóczi lakosság döntő többsége még magyar, a jelen Kárpátalja szociológusai azonban ezt a falut is veszélyeztetettek közé sorolják.⁶³ A fent jelzett két intézmény hiánya gyorsítja az asszimilálódás folyamatát.

IV. Az elmúlt harmadfél száz év változásait figyelve megállapíthatjuk, hogy Gálóc össznépsége kétszer csökkent nagymértékben. Számomra egyelőre ismeretlen okból 1857 és 1863 között, és valószínűleg Amerika vonzása miatt, 1881 és 1893 között. A 2. világháborúban kilenc gálóczi férfi esett el, a zsidó kisebbséget elhurcolták, a malenkij robotra azonban innen senkit sem vittek el. Jól látható hogy a falu népessége most is a százötven évvel ezelőtti érték körül mozog. A természetes szaporulat többletét valamilyen sorsforduló mindig elvitte a faluból. (2. ábra)

A görög katolikus hívek számának és etnikai összetételének vizsgálata alapján két betelepülési hullámmal: egy 1747 előttivel⁶⁴ és egy 1747 és 1751

59 1836 – 60, 1852 – 60, 1882 – 63.

60 1893 – 45, 1941 – 41.

61 545 főből 480 (430 magyar és kb. 45–50 magyarul beszélő cigány) használja rendszeresen ezt a nyelvet. Ez a lakosság 88 %-a.

62 S. Benedek András: A megmaradás esélyei. In: Hatodik Síp, 1991/2. 2.

63 Dupka György – Horváth Sándor – Móricz Kálmán: Sorsközösség. Ungvár, 1990. 48–49.

64 Természetesen arról, hogy az 1747-ben már Gálócson élő tíz családnyi görög katolikus egyszerre vagy szórványosan érkezett, nem tudunk semmit.

közöttivel számolhatunk. Így alakul ki az a 120–130 fős görög katolikus vallású csoport, melynek száma csak a XX. század első felében változik meg. A nyelvi folyamatok alapján valószínűleg kétszeri asszimilálódás történt a görög katolikusok körében: az 1747-re már ott élő ruszinok ekkorra már elmagyarosodtak és ők már valószínűleg magyar anyanyelvüként gyorsítják a XVIII. század közepén betelepülők nyelv váltását. (3. ábra) A kettős helyzetet jelzi a munkácsi püspökség 1806. évi összeírása.

A vallások arányát vizsgálva a görög katolikusság számának kétszáz év alatt való megnégyszereződését tapasztalhatjuk. A reformátusok számának jelentős visszaesése mellett gyorsan eltűnik a csekély létszámú evangélikusság, már a háború előtt fogyni kezd az izraelita hívek száma és stagnál a római katolikus vallású csoport létszáma. (4. ábra)

Az okleveles adatok tanúsága szerint a ma javarészt ruszinoknak tartott szláv etnikum a XIII. századtól tűnik fel a Kárpát-medence északkeleti hegyvidékén. A kenézeknek nevezett „vállalkozók” vezetésével települtek be ekkortól a történelmi Ung vármegye területére. A folyamatos szervezett telepítés mellett, a jelentős szervezetlen migráció is gyarapította a ruszinok számát.

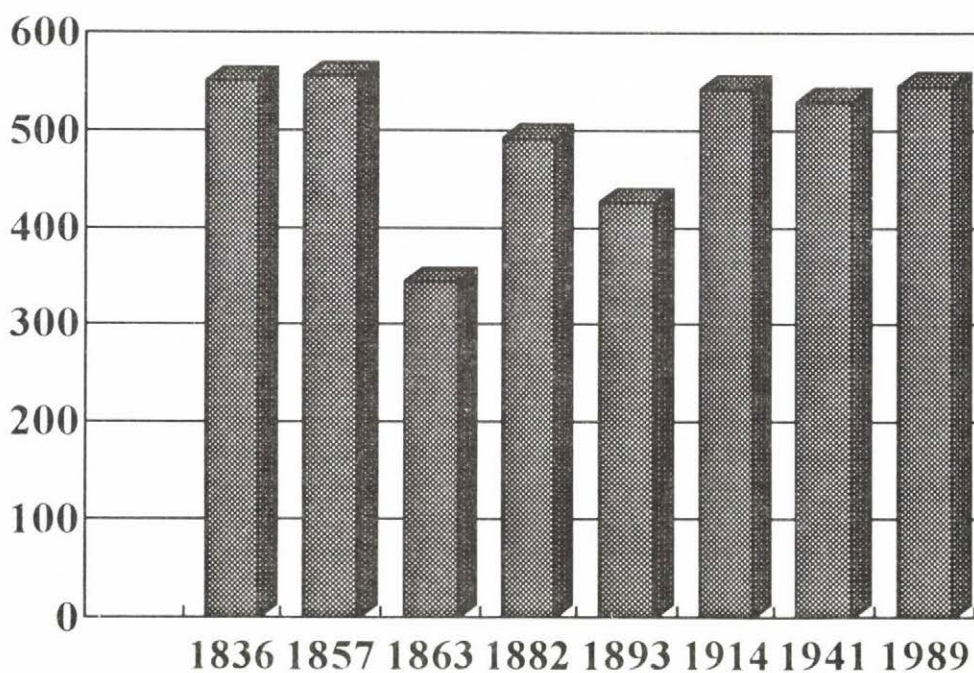
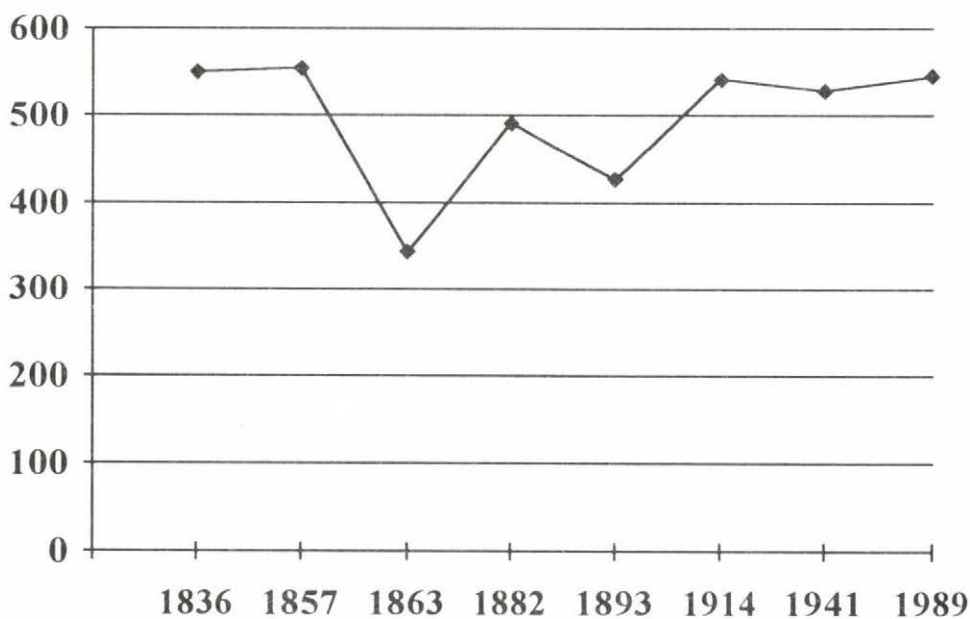
Az északkeleti hegyvidék betelepülése után a XV–XVI. században még szórványosan, a XVII–XVIII. században pedig egyre nagyobb számban tűnnek fel az alföldi részeken is.⁶⁵ A hegyvidékhez közel fekvő Gálocson már ezelőtt is megjelenhettek, bár első említésük a XVIII. század végén történik.

A gálóczi etnikai arányok változása alátámasztja azt a véleményt, mely szerint a Lexicon locorumban jelzett nyelvhatár a XX. század elejéig nem változik, a szórványok azonban beolvadnak.⁶⁶ Ehhez képest egyetlen jelentős változás a magyar-szlovák nyelvhatár délre tolódása (vö. 1. és 3. térkép). Ezzel összefüggésben Gálocson is feltűnik a szlovák etnikum.

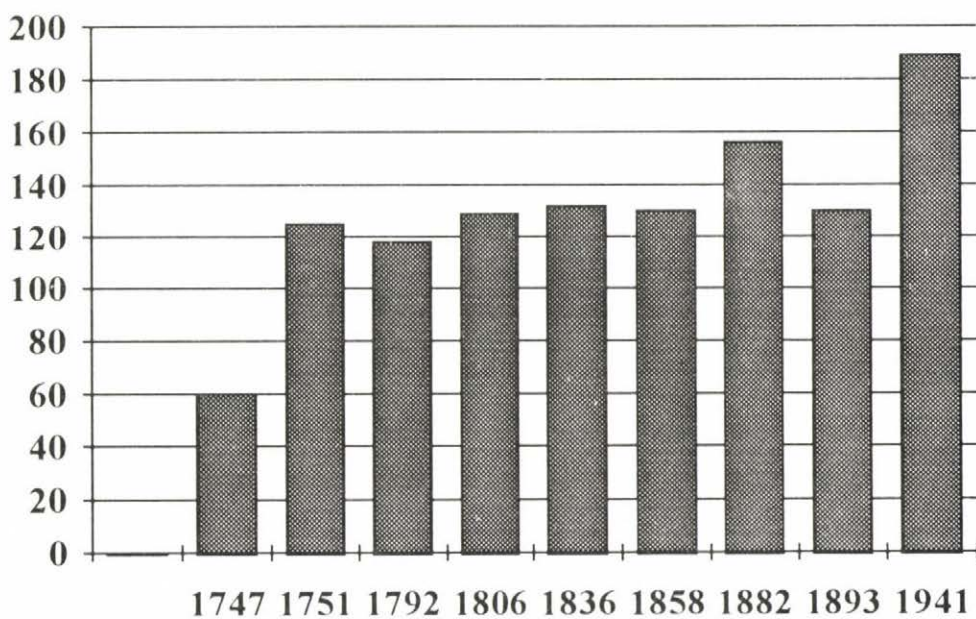
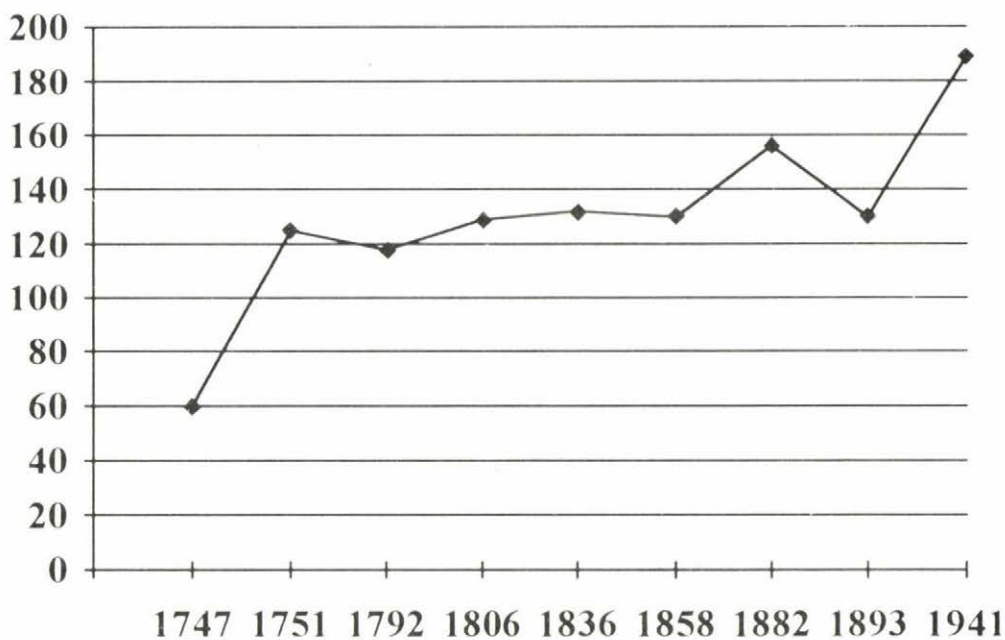
A kárpát-medencei népek életmódja, szokásai, szokincse szempontjából rendkívül jelentős interetnikus kapcsolatok felderítéséhez szeretne eredményeivel ez a tanulmány is hozzájárulni. Csak egyes falvak mikrovizsgálatait elvégezve remélhetjük azt, hogy a múltat tisztázva a jelenben is emberi módon tudjanak együttélni magyarok, ruszinok és szlovákok, tudva – de nem egymás ellen felhasználva –, hogy ki mikor hol élt az elmúlt századok során.

65 Paládi-Kovács A. 1973. i.m. 331–333.

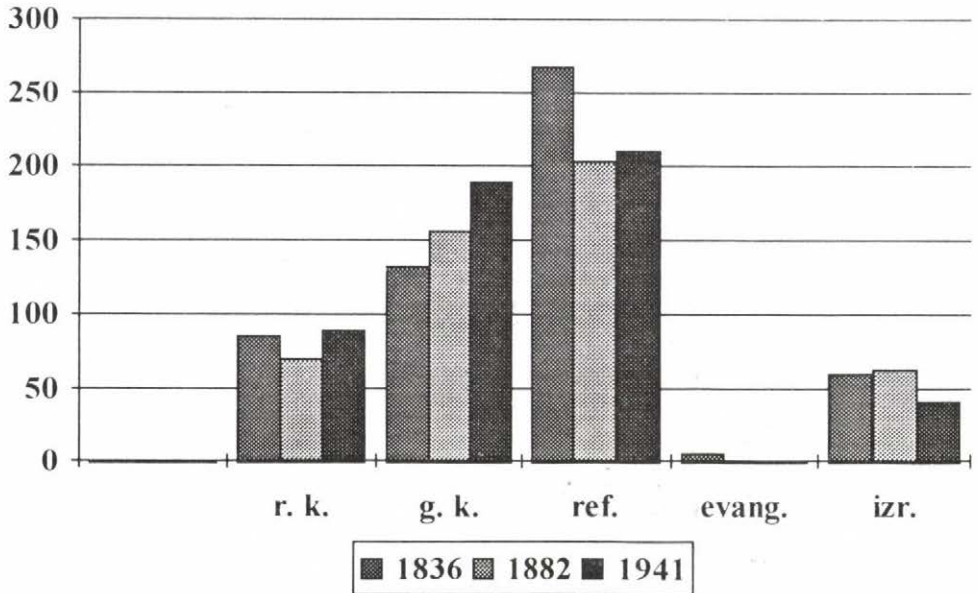
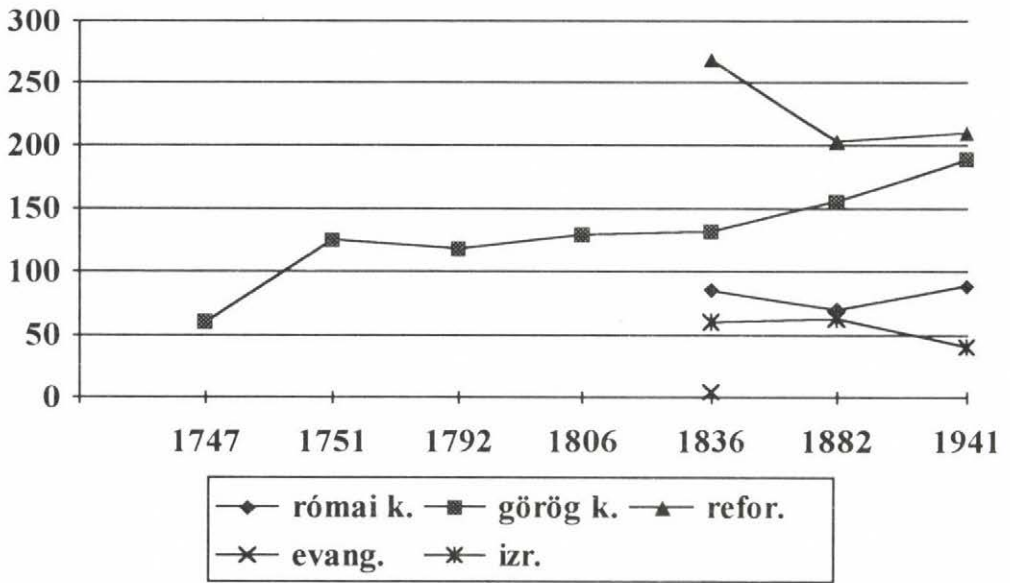
66 Első megfogalmazója ennek a nézetnek Petrov. Idézi: Paládi-Kovács A. 1973. i.m. 337.

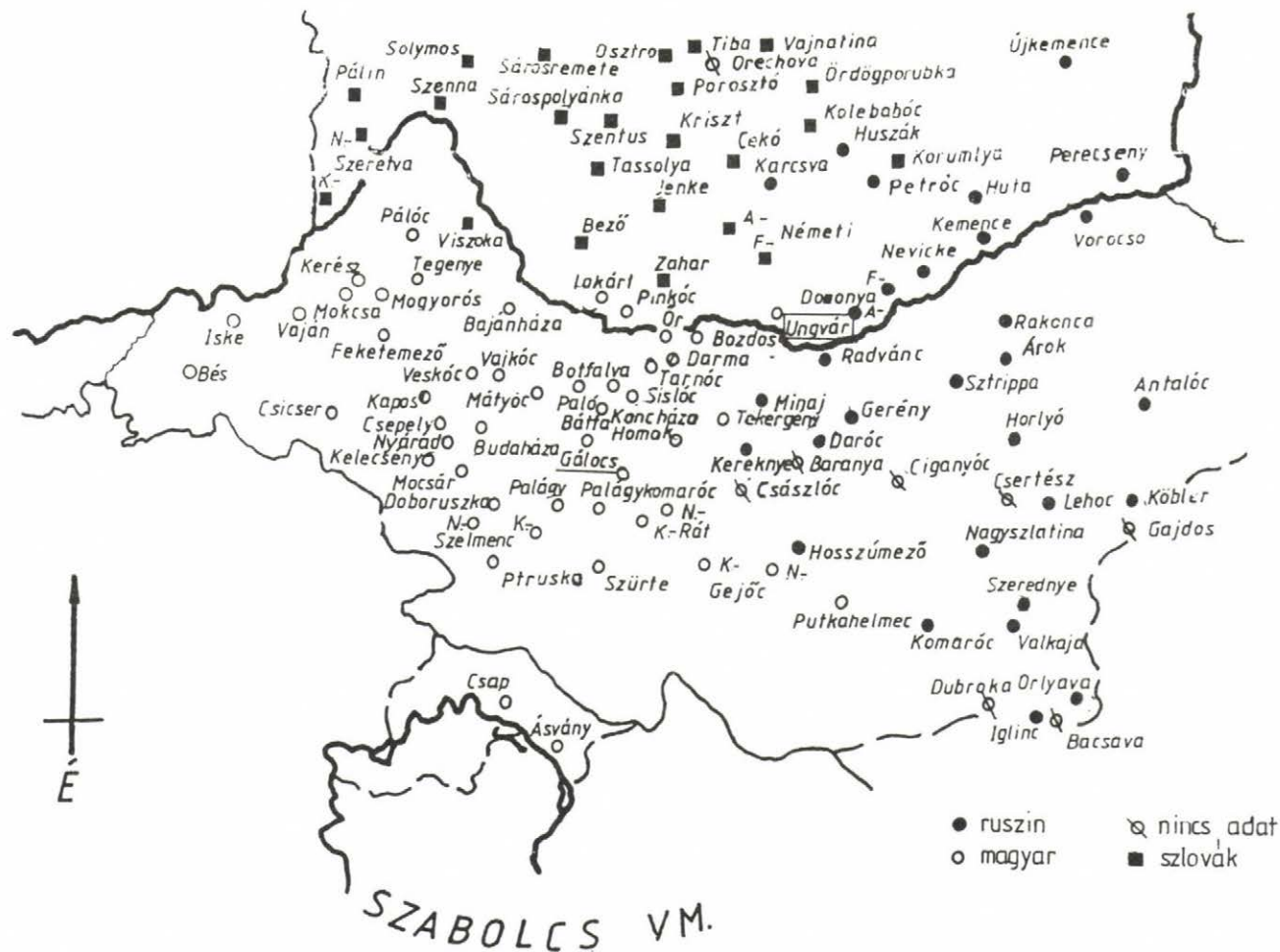
Gálóc népessége a XIX.-XX. században

A görög katolikusok számának változása 1747-1941

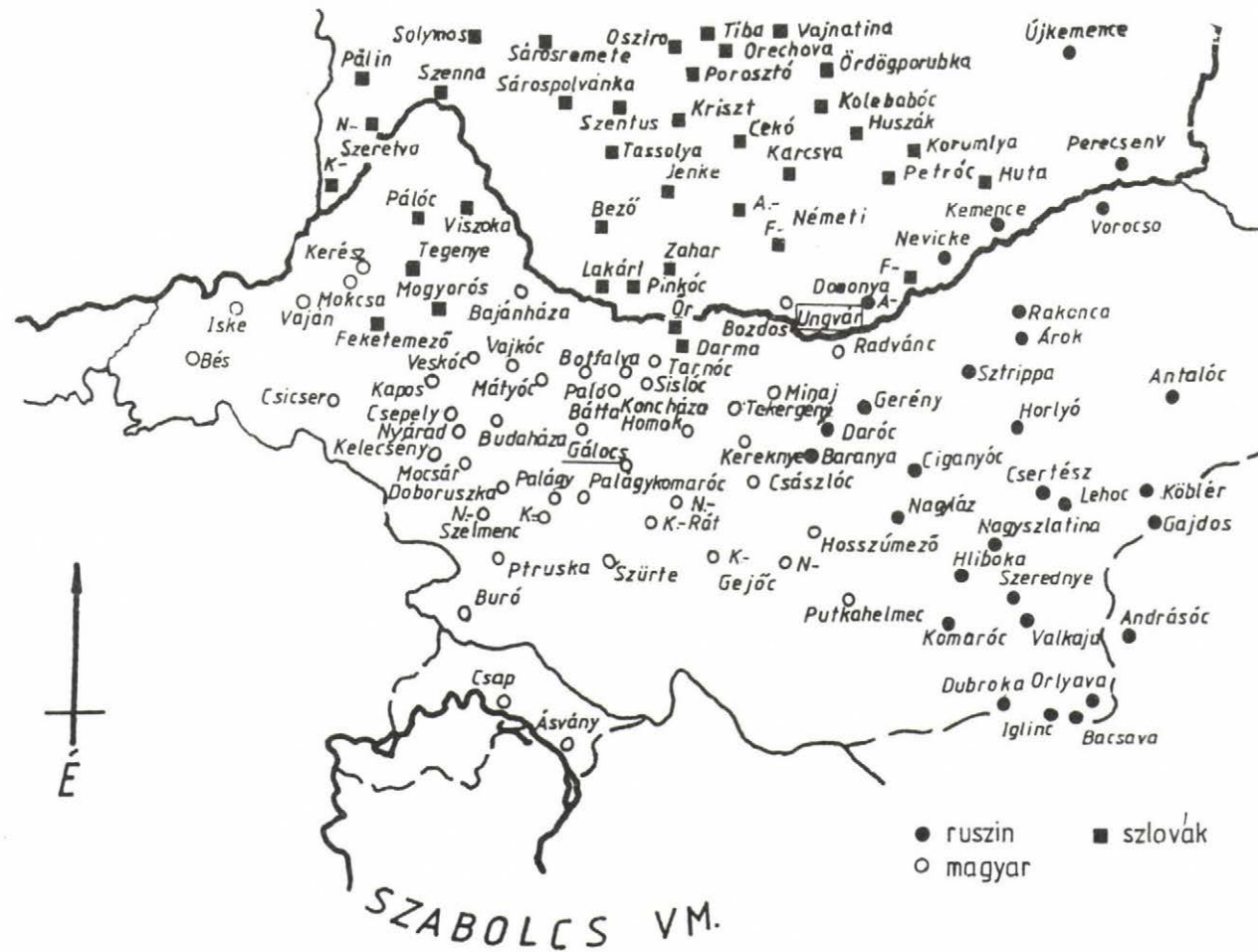
A hívők számának változása egyházanként Gálcson a XIX.-XX. században

1. térkép: Ung vármegye községeinek nyelvi megoszlása a Lexikon Locorum (1773) adatai szerint

2. térkép: Ung vármegye parochiáinak és filiáinak nyelvi megoszlása a prédikáció nyelve szerint (A Munkácsi... 1990. 164.)

3. térkép: Ung vármegye községeinek nyelvi megoszlása Balogh P. (1902) adatai szerint

THE HISTORICAL ETHNO-DEMOGRAPHY OF VILLAGE GÁLOCS
(1747–1989)

The north-eastern chains of the Carpathian mountains and the lowlands extending in their foreground, i. e. a large territory having belonged to counties Ung, Bereg, Ugocsa and Máramaros is called Subcarpathian. That territory before 1918 was a part of the historical Hungary, after 1918 it was belonging to Czechoslovakia, after 1945 to the Soviet Union, and since 1992 it is a part of Ukraine. From 1938 until 1945 it was constituting a part of Hungary again. Similarly to other regions of the Carpathian basin in our era (from the middle of the 18-th century up to the end of the 20-th century) the population of that territory was ethnically mixed. The Roman Catholic and Calvinist population was regarded as Hungarians. The bulk of the Greek Catholic population was Ruthenian but even a minor part of them was belonging to the Hungarian nationality. After the establishing of the Hungarian diocese of Hajdudorog (1912) these Greek Catholic Hungarians became because of the above-mentioned political changes members of such dioceses where the Ruthenian population forms the majority. In 1948 the Greek Catholic Church of Subcarpathian was forced to the reunion (i. e. to unite with the Greek Orthodox Church of the Soviet Union).

In this paper the author attempts to describe how the ethnical and religious composition was changing during the history in the village of Gálocs inhabited by about half-a-thousand people. Special attention was paid to the history of the Greek Catholic families were living there but later, in a few years, because of immigration, this population was growing to the double (to about 110–120 worshippers). The immigrants were mostly Ruthenians. Half-a-century later (1806) the sermons were delivered in the Greek Catholic church of Gálocs primarily in Hungarian, and only secondarily in the Ruthenian language. That change had been caused by the following reasons: The worshippers who were following the other religions and were belonging to the Hungarian majority had influenced the use of the language; the Greek Catholic vicarage had ceased to exist; a part of the Greek Catholic population had probably adopted the Hungarian language. In course of the 19-th century the Ruthenian Greek Catholic worshippers having represented about 25–30 per cent of the population were progressively adopting the Hungarian language but, at the same time, they have saved their ancient religion. In the year of 1902 already all the Greek Catholic worshippers declared themselves to be Hungarians. At the beginning of the 20-th century a parallel phenomenon was to be noticed: The proportion of the Slovakian population was growing. (In the Hungarian villages having belonged to the western part of county Ung this was in that time a common phenomenon.)

The situation concerning the religion of the population later was influenced by two further abrupt changes: at the end of the second world war the earlier, by and large, permanent (about 60 persons) Izraelite population of the settlement disappeared (emigrated or was deported). In the year of 1949 the second largest religious population, i. e. the Greek Catholic worshippers were deprived of all the means of survival (their religion was simply abolished all over the country, all their churches were closed and their priests were deported). Since then the Greek Catholic worshippers of Gálocs have joined their Roman Catholic brethren, and have been visiting their mass. Since 1991 the practice of the Greek Catholic religion has not been forbidden any more, and it would be possible for the Greek Catholic worshippers the building of a church. But it is only the population over 50–60 that had been bred up in that religion, and they do not adhere to that claim any more.

The natural processes on home-making and religion are examined in this essay from the ethnical view-point. It is exactly the Greek Catholic population that is most characteristic to those processes taking place in a community during centuries because of their ethnically mixed composition. If we take the changes of the centuries into consideration we shall understand why so many Hungarian-speaking citizens of the village have Ruthenian family names.

MONA ILONA

A „RERUM NOVARUM” HATÁSA A MAGYAR TÁRSADALOMRA

Gróf Pálffy Pálné által elindított magyar, katolikus nővédelmi munka,
1896–1944

A szociális kérdés katolikus szellemű megoldásának megindítója XIII. Leó pápa „Rerum novarum” kezdetű körlevele volt. Sajnos nincs itt terünk az előzmények ismertetésére, de talán nincs is rá szükség. Az enciklika befejező soraiban a nagy pápa ezt írja: „...megmutattuk ..., hogy ennek az igen nehéz kérdésnek megoldásában kiknek és mily irányelvek szerint kell dolgozniok. *Mindenki lásson azonnal munkához* (kiemelés tőlem: MI), mert a baj folyton súlyosbodik s gyógyítása még nehezebb lesz, mint amilyen ma...”¹ Magyarországon ezt a felhívást gr. Pálffy Pálné Károlyi Geraldine fogadta meg, és a hazai nőtársadalmat segítségre buzdítva, megkezdte a munkát. A grófnő 1836-ban született és 1915-ig élt.² 11 évi boldog házasság után maradt özvegyen 6 gyermekkel. Hosszabb külföldi útjain megismerkedett az ott már élő szociális-karitatív módszerekkel. Hazatérve, 1899-ben megszervezte a „Munkásnőket védő egyesület”-et az Európában megismert *patronázs*³-ok példájára. Először osztályának hölgyeiből toborozta a patronesszket, majd mindjobban támaszkodott az akkor már meglehetősen számban lévő értelmiségi nőkre, elsősorban a pedagógusokra. A patronázs először csak vasárnap délutáni foglalkozást jelentett kis uzsonnával, de a védenectől megismervén életük nehézségeit, a grófnő igyekezett az egyesület tevékenységét ezek megoldására kiterjeszteni. 1903-ban már Katolikus Nővédő Egyesület címmel adják közre Évkönyvüket,⁴ ebben már 5 Szakosztály munkájáról számolnak be: 1. Munkásnőket védő egyesület, 2. Védőegyesület elárúsítók és üzleti alkalmazottaknak, 3. Otthonok, 4. Cselédek védő egyesület, 5. Katolikus munkásnők egyesülete. 1904-ben már ezek a tevékenységek tovább bővülnek, legfőképpen pedig megindul a patronázs munka a főváros után vidéken is. 1906-ban már Országos Katolikus Nővédő Egyesületként jelentkeznek, szervezeteik már behálózzák az egész történelmi Magyarország területét. A patronesszek törzsgárdáját, mint mondtuk, az értelmiségi nők képezték, közülük választotta ki munkatársának

1 XIII. Leó pápa apostoli körlevele a munkások helyzetéről. (Rerum novarum). Ford. Prohászka Ottokár. Bp. 1931. 61.

2 Zichy Sarolta: Gr. Pálffy Pálné élete. Bp. 1915.

3 Patronage: a) pártfogói tevékenység, b) a hely, ahol ez történik.

4 A Katolikus Nővédő-Egyesület öt évi működéséről szóló Jelentése. 1899–1903. Bp. 1904.

1902-ben Farkas Editet,⁵ aki rövidesen jelentős szerepet kapott a szervezet irányításában, majd a grófnő megbízásából bejárta az országot, hogy a patronázs gondolatának megnyerje az ország hölgyeit. Mivel Farkas Edit ilyen széleskörű szervezőmunkát folytatott, a feudális Magyarországon a „nyilvános szerepléshez szükséges társadalmi állványt kellett felállítani”, írja Folba János,⁶ aki a pozsonyi levéltárban kutatta ki azokat a dokumentumokat, amelyek alapján gróf Pálffyiné – aki Erzsébet királyné udvarhölgye volt –, 1907-ben megszervezhette Farkas Editnek a Graz-i Nemes Hölgyalapítványi tagságot, az ezzel járó anyagiakat és a méltóságos címet. A Nővédő az akkor szokásos módon szervezkedik: védelnöke, az egyik királyi hercegnő és a bíboros prímás. Tiszteletbeli elnökei államférfiak feleségei és arisztokrata hölgyek, örökös alapító elnöke gr. Pálffy Pálné, ügyvezető elnöke Farkas Edit, egyúttal a Patronázs-szakosztály elnöke. A Patronázs-tevékenység két részre oszlik: a patronázs-hölgyek vasárnap délután cselédekkel és munkásnőkkel foglalkoznak: ez némi hittantánítást jelent, valamint szellemi képzést, kézimunkát-játékokat és uzsonnát, másrészt a börtönmisszió: a börtönben lévő nők, az onnan szabadulók, a fiatalkorú nőbűnözők gondozása. 1904-ben kéri fel a grófnő Prohászka Ottokár központi szemináriumi spirituálist, hogy a patronessz-hölgyeknek tartson konferenciákat. Ez egészen a lánglelkű püspök haláláig gyakorlatban marad. 1906-ban már Országos Katolikus Nővédő Egyesület a szervezet neve. A felsorolatkon túl már több otthont is tartanak fenn: munkásnőknek, üzleti és kereskedelmi alkalmazottaknak, egyetemi hallgatónőknek, cselédeknek, így tevékenységük az akkori egész nőtársadalmat érinti. A patronessz-mivolt népszerűségére jellemző, hogy a Rózsavölgyi-kiadó „Patronessz-keringőt” jelentetett meg, és a tevékenység az irodalomban is megjelent. Farkas Edit az akkor már betegeskedő grófnő megbízásából az ország nagyobb városaiban és tanító és tanárképző intézeteiben előadásokat tartott a patronázs-ról, mindenütt megnyerve a hölgyeket és a „fiatal képezdésznőket”,⁷ ahogy a korabeli sajtó írja. Így nyerte meg Kalocsán többek között Slachta Margit végzős tanárképzőst, aki 1906 őszén Győrött kezdett el tanítani (francia-német nyelvmester volt), és részt vett a győri patronázs megszervezésében és munkájában.⁸ 1907 őszén már a Csalogány-utcai tanítóképző nevelő-tanára. Innen küldi ki őt a Nővédő Korányi Saroltával együtt Berlinbe, hogy ott elvégezzék a Munkásnő-titkári tanfolyamot.⁹ Farkas Edit, aki a munkatársak széles gárdáját kézben tartotta, egyre jobban felismerte, hogy igazi eredményt csak akkor tud elérni, ha olyan munkatársai lesznek, akik egész életüket ennek a munkának szentelik, valamilyen egyházi jellegű keretben. Ennek a gondolatnak igyekezett megnyerni a patronesszek közül azokat, akiket idevalónak gondolt.

Hasonló gondolat született meg egy győri kármelita pater Nagy Imre Leó lelkében is,¹⁰ aki a századfordulón Győr egyik népszerű lelkiatyja volt. Ő

5 Keresztény Nő. 15. évf. 2. 1927. febr.

6 Folba János: Farkas Edit helye történelmünkben. In: Keresztény Nő, 31. évf. 3. 1943. 20.

7 Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület. Bp. 1907. 37.

8 Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület jelentése 1906–1907. évi működéséről. Bp. 1907. 28.

9 Uaz. 1907–1908. évi működéséről. Bp. 1908. 11.

kármelita harmadrendi alapon akart létrehozni egy női szervezetet, akik szegénygondozással és házi betegápolással foglalkoznak. Gyónólányai közül már összegyűjtött 10–12 vállalkozót, de még nem volt közülük főnöknőnek való és tartományfőnöke, P. Soós nagyon ellenezte a kezdeményezést. A győri kármeliták kegyurai is a Pálffy grófok voltak, a grófnő viszont nagyon pártolta az eszmét, így 1906-ban a Pater megtalálta az alkalmas főnöknőnek valót Tóth Etelka személyében. A csoportot: a „Szentlélekről nevezett kármelita harmadrendi nővérek”-et felküldte Pestre, hogy a grófnő pártfogása alatti kórházban dolgozzanak, de már 1907-ben az Elnök-utca 11-ben létesített fogházmissziós átmeneti otthont bízta rájuk az Országos Katolikus Nővédő Egyesület.¹¹ Ugyanez év nyarán volt a Kármeliták egyetemes Káptalanja Rómában, ahová P. Soós is hivatalos volt. Itt a Róma melletti Papa di Rocca-ban megismerte a Jézus Szívéről nevezett Kármelita Harmadrendi Nővéreket és az alapítót: Szent Józsefről nevezett Teréziát (Maria Tauscher), akit azonnal meghívott Magyarországra, hogy vegye át a P. Leó féle alapítást, aki 1907. augusztus 2-án már Budapesten volt az Elnök-utcában. Látva a szegényes helyzetet és a jelentkezőket, azonnal más lehetőség után nézett. Újpesten talált egy céljaiknak megfelelő házat, amit megvett, berendezett, majd kiválasztott nyolcat az Elnök-utcaiak közül és azokkal úgy hagyták el a házat, hogy a többiek csak reggel vették észre, hogy egyedül maradtak. Szent Józsefről nevezett Terézia önéletrajzában sajnálkozik, hogy a várplébános (Kanter Károly) és P. Soós nem készítette elő a néhány otthagytat az ő távozásukra.¹² Az ottmaradtak végezték, ahogy tudták a feladatukat. Farkas Edit felkereste őket, és a P. Leó által főnöknőnek kiszemelt Tóth Etelkának elmondotta saját tervét, és javallotta, hogy csatlakozzanak. Etelka azt felelte, hogy ők már fogadalmat tettek P. Leó kezébe, velük csak a Pater rendelkezhet. Farkas Edit kapcsolatot teremtett P. Leóval, aki azt üzenté, hogy csatlakozzanak Farkas Edithez. De mire idejutottak, eltelt egy év.¹³

Az új gondolat néhány patronessznek is a szívéhez szólt, ezek között volt Slachta Margit is, akik csatlakoztak a győriek maradékához és 1908. november 19-én megkezdték a közös életet, mint a „Katolikus Nők Misszió Társulata”, az Országos Katolikus Nővédő egyik szerve.¹⁴ Az új társulat ígéretesen fejlődött, 1909-től a nevük már Szociális Missziótársulat, elnöke: Farkas Edit, alelnöke: Slachta Margit. Az alapító-elnöknő így fogalmazza meg a Társulat szükségességét: „Mindinkább előtérbe lép a laikus elem óriási fontossága és szerepe, a hitélet és a szociális feladatok mezején. Ebből következik, hogy olyan szerzetesek kellenek nekünk, kik a világ szemében nem egyháziak és az egyház szemében nem világiak ... akik mély lelkeségűek, de ugyanakkor nagy szociális érzékűek és alkalmazkodnak a modern világ alkotásaihoz ... Mi mind-

10 Tóth Etelka kéziratoss emlékezése, szerző tulajdonában. Uerről lásd még: 2. jegyz. 13.

11 1906-tól már Országos Katolikus Nővédő ... címmel jelennek meg az Évkönyvek.

12 The Servant of God, Mother Mary Teresa of St. Joseph, ... An Autobiography, tr. Bittle, B. Wauwatosa WN, 1953. 158–175.: Magyarország c. 12. fejezet.

13 Ld. a 10. sz. jegyz.

14 Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület és a vele kapcsolatos önálló intézmények évkönyve. 1909. 77.

azt, ami a Szentek a lelki üdvösségre vezetőnek mondtak, átvesszük, mi csak a külső életben, a formában, a világgal való kapcsolatban lépünk új ösvényekre. Erre a nővédelem terén szerzett tapasztalatok vezéreltek...»¹⁵

A Szociális Missziótársulat megalakulásával megkezdődött hazánkban a rendszeres, átgondolt, folyamatos, katolikus karitatív-szociális- és nőmozgalmi munka.

Ezt a munkát az első világháború sem állította meg, sőt kiterjesztette állampolgári területekre is. Az alapító Főnöknő táplálta ezt a gondolatot, ami testet a Károlyi forradalomban öltött. A III. sz. néptörvény megadta a nőknek a szavazati jogot, a nővérek szociális-karitatív szervezeteiket Slachta Margit nővér vezetésével a keresztény-szociális gondolat szervezeteivé tették. Margit nővér megalapította a Keresztény Női Tábor, a Katolikus Nők Pártját, a városokat körzetekre osztották, a körzeteket utcákra. A körzetek vezetőihez tartoztak az utca- és a házmegbízottak. Ezzel a rendszerrel nemcsak a szociális szükségleteket derítették ki, hanem közvetlen nőnevelést és állampolgári felvilágosító munkát is tudtak folytatni. Az „első kommün” vetett véget a szépen meginduló folyamatnak. Kun Béláék bukása után, 1919 októberében a Páris-i Ötös Tanács Magyarországra küldte Sir George Clark-ot, hogy tájékozódjon az egyensúlyát veszített országban a közhangulatról.¹⁶ A Keresztény Női Tábor szervezetei útján – bár gyülekezési tilalom volt a román megszállás alatt nyögő országban – összehívta budapest asszonyait, magyar és keresztény voltuk mellett tüntetni. Kiki egy kis nemzeti zászlót hozott magával a muffjában. Tizenötös sorokban, zászlót lengetve, egyetlen hang nélkül 27 percig vonultak Clark irodája előtt, majd átnyújtották neki a magyar nők kiáltványát.¹⁷ Ezek a lelkes nők juttatták győzelemre a keresztény szocialista pártot is, s mikor kiderült, hogy Haller István, akit három helyen is megválasztottak, egy mandátumról, a budai I. kerületiről lemondott – nőképviselőt juttattak be a Parlamentbe Slachta Margit személyében. A Keresztény Női Tábor (Katolikus Női Párt) olyan közéletért küzdött, melyben a krisztusi igazságok és a

15 Mázly Engelbert iratai. Pannonhalma. Bk. 484/III. [Farkas Edit]: A Katolikus Női Missziótársulat szervezeteinek és alapszabályainak tervezete.

16 Ránki György: A Clerk-misszió történetéhez. In: Történelmi Szemle, 1967. 156–187.

17 A tüntetésről: Nemzeti Újság, 1919. X. 29., Bandholz Harry Hill: An Undiplomatic Diary by the Inter-Allied Military Mission to Hungary 1919–1920. N.Y. 1933. 136., Magyar Nő, 1919. 11. sz. 2–3. A Clerk-nek átnyújtott kiáltvány szövege a következő: „A letiport Magyarország rab asszonyai a szabad Anglia szabad fiához, Clarkhoz! Megértést, igazságot, szabadságot kérünk! Legjobbaink egy ötéves háború alatt elvérztettek; mindenünket elvesztettük; ezeréves országunk szétdarabolva; élestáraink üresek – leverve és koldus-szegényen megkínzott és kifosztott a bolsevik had; – megmaradt igaz magyar testvéreink ARAD KOLOZSVÁR ÉS BRASSÓ KAZAMATÁIBAN SÍNYLÓDNEK; utolsó javunktól, a szabad sajtótól és gyülekezési jogtól megfosztottak és végül a keresztény kormánytól is el akarják szakítani vértanú nemzetünket. Pedig soha kormány és nép egymáshoz oly közel nem volt, mint most. De sohasem dolgozott oly mesterségesen e gonoszság és pénz, hogy megérdemelt, törvényes büntetésből kimentse azokat, kik sokszoros hazaárulással a végső szerencsétlenségben sfrunkat megásták. Mi, egy maroknyi mártír-nemzet asszonyai fel-emeljük szavunkat a szabad angol nemzethez: mi tudunk szenvedni és bűneinkért vezekelni, tudunk hazánkért meghalni, mint tudtak anyáink, a hős magyar nagyasszonyok, de élni CSAK MINT KERESZTENYEK, MAGYAROK ÉS SZABADOK TUDUNK. Angliának szabad fia, a letiport magyar nemzet rab asszonyainak kiáltása hozzád: Megértést! Igazságot! Szabadságot! Több millió magyar nő nevében A „MAGYAR NŐ”.

keresztény jogelviség érvényesül, tiszteletben tartva a jogfolytonosságot. Programja: szociális reformok, gyermek-, nő- és családvédelem, a krisztusi szellem érvényesítése a politikában, az állami és magánéletben, és a közéleti tisztaság.¹⁸

1923-ban a Missziótársulat alapító Főnöknője 180 fokos fordulattal változtatta meg a Társaság életét. Az Angolkisasszonyokéval egyező új szabályzatot adott és egyházjogilag is kongregációvá formálta át a Társaság szervezetét. A munkateret is a karitatív munkára szűkítette le. Azok a nők, akik az eredeti irányzathoz ragaszkodtak, újrászerveződtek Szociális Testvérek Társasága névvel, Slachta Margit vezetésével.¹⁹ Néhány évi alapozó munka után újrászervezték a Tanácsköztársaság alatt szétszórta katolikus munkásnőket, Katolikus Dolgozó Leányok és Nők Országos Szövetsége néven (DLN),²⁰ megőrizték a Keresztény Női Tábor folytonosságát,²¹ 1937-ben megnyitották a szociális munkásokat kibocsátó Katolikus Női Szociális Képzőt,²² sőt a Szociális leányliceum is megvalósult.²³ Mivel a Társaság célja az, hogy munkásokat adjon az egyháznak és a társadalomnak, nem saját nevük alatt dolgoztak, hanem különböző szociális és karitatív szervezetben, pl. a cselédekért a sz. Zita körökben, az értelmiségi nőkért a Katolikus Leányok Országos Szövetségében (KLOSz), ott voltak a Vasúti Misszióban, az egyházközségi, a városi, a megyei szociális-karitatív munkában, majd az Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCsA) szakgárdájában.

Előadásom elején említettem, hogy a Katolikus Nővédő, majd a Szociális Missziótársulat szervezetei behálózta az egész történelmi Magyarországot. Erdélyben, az elcsatolás után ezen az alapon kezdett újra munkához Ikrich Augusztina testvér. Mivel az új törvények értelmében szervezeti egységben nem lehetett magyarországi központtal, szellemben és irányzatban maradtak egységben a román belügyminisztériumtól jóváhagyott szervezeti szabályzat alapján.²⁴ Csak 1926 után jöhetett újra létre a szervezeti egység. A Testvérek ott felújítva a régi női szervezetek működését, őrizve magyarságukat, szolgálva ideigvaló és örök javukat.²⁵

A történelmi Felvidéken a magyarul lakta területek nőmozgalmát, a Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesületek (SzkIE) női szervezeteit az ottani püspöki kar 1931-ben a szociális testvérekre bízta, első moderatora az 1944-ben mártírhalált halt Salkaházi Sára testvér volt.²⁶

18 Slachta Margit, az első magyar nőképvisező. Bp. é.n. [1922].

19 Prímási jóváhagyás: 2001/1923.

20 A mozgalomról összefoglaló kötet még nem jelent meg. Jolsvai Hedvig – Mona Ilona: A Katolikus Dolgozó Nők és Leányok Országos Szövetsége: A DN és DL. In: Félbemaradt reformkor. Miért akadt el az ország keresztény humanista megújulása. A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye. Róma, 1990. 106–110.

21 Sorakozzál a front védelmére. Világnézeti Tanulmányok I. Bp. 1942.

22 Slachta Margit: A Katolikus Női Szociális Képző. Bp. é.n. [1938].

23 A Szentlélekről nevezett Szociális Leányliceum 1944–1948-ig állt fenn.

24 A Nap. A „Vasárnap” szociális melléklete. [Temesvár-Timisoara] 1921. Húsvét. Címlap.

25 Leányvédelem. (Ezer Székely Leány Napja, Bukaresti munkaközvetítő, Leányotthonok, Vasúti Misszió stb.).

26 Mona Ilona – Szeghalmi Elemér: Vértanú kortársunk Salkaházi Sára élete és munkássága. Bp. é.n. [1990]. Krisztus mai tanúi sorozat. 27–28.

XIII. Leó felszólításának eleget téve, a gr. Pálffy Pálné által elindított mozgalom így járta meg a karitástól a katolikus nőmozgalomig vezető utat. Azonban úgy látszik világtörvény, hogy semmiben sincs egyenesvonalú fejlődés. Az elmúlt 40 év romjai szinte mindent betemettek. Feladatunk, hogy mint a régész, feltárjuk a múltat, hogy a múlt tanulságain elkezdhessük a jövőt építeni.

ILONA MONA

THE INFLUENCE OF THE PAPAL ENCYCLIC "RERUM NOVARUM" ON THE HUNGARIAN SOCIETY. THE HUNGARIAN CATHOLIC MOVEMENT FOR THE PROTECTION OF WOMEN INITIATED BY THE WIFE OF COUNT PÁL PÁLFFY, 1896-1944

A solution of the social problems in Catholic spirit has been initiated by Pope Leo XIII's Encyclic "Rerum Novarum". That warning was followed most of all by count Pál Pálffy's wife, Géraldine Károlyi. She had been acquainted with the social-caritative methods during her long journeys abroad. Returning home in 1899 she organized the "Association for Protection the Working Women" following like that the example of the European *patronages*. In the year of 1906 the initial associations were already united for a National Catholic Union for Protection the Women. Their local organizations were to be found all over the territory of the historical Hungary. The staff of the union was being formed by intellectual women. The actual task of the patronage was consisting of two activities: the patronizing ladies were busy with the problems of maid servants and working women on sundays in the afternoon, and the prison mission was the second domain of their activities. They were maintaining several homes for the women, too.

The vice president of the organization, Edit Farkas, had recognized that a genuine result was to be achieved only if her collaborators would dedicated their whole life to that occupation in some eccleasial framework.

The Carmelite monk, Imre Leo Nagy was of a similar opinion. He selected of his confessants 10-12 women to that task. The group called "The Carmelite Tertiaries of the Holy Spirit" was sent to Budapest to work in a hospital under the patronage of the countess.

After 1909 their name was already the "Social Missionary Association" under the leadership of Edit Farkas. The vice president of the Association was Margit Slachta.

With the establishing of the Social Missionary Association the systematic, well-considered, continuous, Catholic caritative-social work of women has been initiated in our country. Sister Margit established the Christian Women Camp, the Party of Catholic Women. They delegated a representative, Margit Slachta, in the Parliament. The sisters were reorganized in the framework of Social Sisters' Association under the leadership of Margit Slachta. During the communist take-over of the power in 1919 the Catholic women's organizations were abolished. After the defeat of the so called "Soviet Republic" of 1919 the dispersed Catholic working women were reorganized. In 1937 the Catholic Institution for Instructing Feminine Social Workers was opened.

In Transylvania, after the disannexation, sister Augusta Ikrich commenced the work of organization again. A structural unity of the organizational activities with the Hungarian center could be restored, however, only after 1926.

By the peace treaty of Trianon Northern Hungary was allotted to Czechoslovakia. On that territory the organizational work of the Hungarian women's movement was entrusted by the local Bench of Bishops in 1931 to the social sisters together with all the organizations of the Slovakian Catholic Youth Associations (SZKIE).

The movement started by the wife of count Pál Pálffy, following the warning by Pope Leo XIII, has lead like that from the caritative activities to the Catholic women's movement.

KIRÁLY LÁSZLÓ

AZ ÚJSZEGEDI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG OKTATÁSI
INTÉZMÉNYEI 1948-IG

Szeged az ország egyik legjelentősebb régi nagy városa a Tisza két partján. A folyó bal parti, tiszántúli része Újszeged. A jobb parti résznél sokkal fiatalabb, kisebb. Eredetileg vizes árterület, ezért csak később vált lakott területté. Egyes adatok szerint már a török időkben is létezett, de írásos adatok csak 1773-tól vannak: a csanádi kincstári prefektus igazolványa szerint akkor Újszeged települése 14 házból állott. Húsz év múlva 1796-ban a bécsi kamara már mezőgazdasági városi rangra emelte a fejlődő, stratégiaileg mindig is jelentős települést.

A török uralom megszűnése után a 18–19. században osztrák kincstári birtok lett. Szeged város először csak bérelte a kincstártól Újszegedet, majd hosszas tárgyalások után földcsere révén szerezte meg azt saját birtokának. A terület ekkor a város földesúri birtoka lett, de közigazgatásilag továbbra is a tiszántúli Torontál vármegyéhez tartozott. Csak 1880-ban egyesült végleg Szeged várossal, nagy ünnepségek közepette.

Térképileg a Tisza-Maros képezte háromszögben a folyók által határolva fekszik mintegy 1200 hektárnyi területe. Délkeletről és nyugatról a Kamartöltés a határ Szőreg és Újszeged között, délnyugaton az Alsóbánáti földekkel határos.

A folyó szabályozások után lényegesen megváltozott a terület helyzete, fokozatosan mezőgazdasági kultúra alá került az egykori árterület. (Dohánykertészet, faiskolai kultúra, virágkertészet.)

A 19. században alakult ki Újszeged mai lakossága, főleg Szeged-Alsóvárosból, a lakosság csaknem teljesen színmagyar, és túlnyomóan római katolikus.

Egyházilag a 20. század elején a Szeged Belvárosi plébánia területe volt Újszeged. A század elején alakult a Magyar Szent Erzsébet Templom Egyesület, és közadakozásból felépítette Újszeged katolikus templomát 1908–1910-ig. A templom védőszentje Árpádházi Szent Erzsébet. 1910-ben áldotta meg Járszai Géza választott püspök. Templom volt, de plébánia nem, így 1910-től 1930-ig a Szeged Belvárosi plébánia negyedik káplánja látta el az újszegedi hívek lelki gondozását, és törődött az újszegedi filiálissal. Az un. szerb megszállás alatt sem hagyta magára. Történt ugyanis, hogy a trianoni béke kihirdetése, életbelépése előtt 1918–1921-ig Újszeged szerb megszállás alá került. A megszállók a hidat lezárták és kihirdették, hogy Újszeged önálló község, és az S.H.S. királysághoz tartozik. A hívek megnyugtatóra és a vallásos élet fenn-

tartására érkezett a belvárosi plébániáról Ugi Géza s. lelkész (a 30-as évek későbbi plébánosa), aki a megszállás ideje alatt Újszegeden tartózkodott. A trianoni békekötés után egy évre megszűnt a megszállás (1921. augusztus 20.)

Nagy előhaladást jelentett a hitélet számára, hogy Glattfelder Gyula csanádi püspök 1923-ban állandó szolgálatra Újszegedre küldte Karácsonyi Guidó lelkészt, akinek a pasztorálásokon kívül kezdettől fogva törekvése és feladata volt az újszegedi plébánia megszervezése. 1926-ban kezdődött Újszegeden az anyakönyvvezetés a lelkészségen.

Az újszegedi katolikus hívek lélekszámára 1922-től vannak adatok; éspedig az egyházmegyei évkönyvek szerint: 1922-ben 2374, 1936-ban 3760 és 1947-ban 5400 katolikus élt Újszegeden. (Napjainkban a megkeresztelt katolikusok száma kb. 12.000).

Karácsonyi lelkész hatalmas úttörő munkát végzett a hitélet területén. Pasztorálás, egyesületek alapítása és vezetése, szociális munka, katolikus óvoda alapítása stb. Munkájában – főleg pasztorációban – segítségére voltak az – akkor már Újszegeden működő – Királyi Katolikus Tanítóképző tanárai, elsősorban a hittanár. A rendkívül nehéz gazdasági viszonyok miatt lassan haladt a szervezés, végre 1930-ban elkészült a plébánia épület a Torontál téren, a híd mellett. Ennek megtörténtével a Csanádi Püspökség az addigi lelkészséget plébániai rangra emelte. Eddigi plébánosok: 1930–1958-ig Ugi Géza, 1958–1968-ig László János, 1968–1988-ig Havass Géza, 1988-tól napjainkig Katona Nándor. Általában a plébános segítése volt egy káplán, de 1993-ra a paphiány miatt a plébános egyedül szolgálja az egyházközséget. Működik az egyházközségi képviselő-testület (a 40-es, 50-es években is, bár szerény mértékben). Korlátozott mértékben a 2. világháború után is folyt hitoktatás (templomi) és elég élénk volt a hitélet.

Az egyházközség területén több katolikus oktatási intézmény működött: Királyi Katolikus Tanítóképző és annak gyakorlóiskolája, katolikus óvoda (Kalocsai nővérek vezetésével), kisseminárium; a középiskolás papnövendékek újszegedi otthona a tanítóképzőben. Kulturális intézménye volt a Szent Vince kultúrház és a Katolikus ház. Szerzetesrendjei: Miasszonyunk szegény iskolanővérek, Kalocsai Miasszonyunk szegény iskolanővérek és Keresztény Iskolatestvérek.

Az egyház Újszegeden sem az oktatási, sem a kulturális intézményeket, sem pedig a szerzetes rendek házait ezideig (1993) nem kapta vissza.

1. KIRÁLYI KATOLIKUS TANÍTÓKÉPZŐ

Hazánkban az oktatás-nevelés kezdetben az egyház feladata volt. ("Tanítsatok minden nemzetet...") Szent István királyunk rendelete szerint minden 10 falunak templomot kellett építenie, és a templom mellett egy iskolát is fenntartania. Ezek voltak a plébániai iskolák, későbbi elnevezéssel: „fárai iskolák”. (Pfarre = plébánia, németül). A papok voltak az első tanítók is.

A Monarchia oktatásügye idők folyamán fokozatos fejlődésen ment keresztül. Az első jelentős oktatási törvény az I. Ratio Educationis (1777) foglalkozik

az iskolai tanítók képzésével. Kilenc tankerületet szerveztek és azok székhelyein 4 osztályos mintaiskolát (normál iskola) létesítettek. Ezekben képezték 3-4 hónapos tanfolyamon a főtanítók keze alatt a már működő, de eddig képesítés nélküli tanítókat. Mindez azonban kevés volt.

Bár az egyes hitfelekezetek már régebben is tartottak fenn tanítóképzőt, államilag is szükséges volt, hogy törvényesen szabályozzák a rendszeres tanítóképzés ügyét. Ebből eredően az 1832–36-i országgyűlésen elhatározták rendes tanítóképzők felállítását. Terveik szerint elemi iskolákban csak tanítóképzőt végzett tanítók alkalmazhatók. Ezek alapján 1842 januárjában 5 királyi-tanulmányalapú tanítóképző felállítását határozták el: Miskolcon, Érsekújvárott, Nagykanizsán, Pesten és Szegeden. (V. Ferdinánd király 1842 januárjában kelt rendelete). A tanulmányalap: a II. József által fölosztatott szerzetesrendek vagyonából képzett alap. Vallási és oktatási célt szolgált.

A király rendeletétől még 2 évnek kellett eltelnie az előkészületekkel, anyagi, oktatási feltételek megteremtésével ahhoz, hogy *1844 őszén* megkezdhesse működését a „Szegedi Mesterképző Intézet”. Az iskola fenntartási költségei kezdetben az államra (Tanulmányi alap) és a város áldozatkészségére hárultak. Az induláskor a város készséggel vállalta a terheket, a Boldogasszony sugárút 3. szám alatt már 1843 októberétől bérbe vette a Csajovszky-házat. Ugyanez évben gondoskodtak a tantermekké átalakított helyiségek szolid bővíttetéséről is.

Az intézet első igazgatója Kreminger Antal belvárosi plébános lett. Országos pályázat útján kialakult a tantestület: 2 tanár és 1 zenemester. Első tanárok: Menyhárt Agoston szegedi kegyesrendi tanár és Soltész Dániel ügyvéd, polgári iskolai tanító. Zenemester: Weber János.

Az alakulás idején Lonovics József volt a csanádi püspök, aki egyszersmind mint nagyváradi főigazgató mindenkor nagy érdeklődést tanúsított a tanítóképzés ügye iránt. Ő és a kinevezett igazgató nagyon sokat tettek az előkészítés és szervezés nehéz munkájában.

1844. október 2-án volt az első iskolai alakuló ülés, utána megnyílt a Szegedi Királyi Mesterképző Intézet. A képzés 2 évfolyamos volt. Az első évre beírt növendékek száma 33 volt.

A kezdet nehéz volt, hamarosan súlyos anyagi gondok jelentkeztek. Tüzelőanyag és hangszerek hiánya miatt akadozott a tanítás. Kreminger igazgató saját költségén vásárolt tüzelőanyagot, és bérelt zongorákat.

Lonovics püspök, főigazgató 1844 őszén meglátogatta a szegedi tanítóképzőt. Nem sokkal utána rábírta a helytartó-tanácsot, hogy küldje tanulmányútra az 5 királyi képző 10 tanárát az első tanév befejezése után Bajorországba, hogy tapasztalataikkal gyarapítsák szakmai műveltségüket. Az 1 hónapos tanulmányút során 4 tanítóképzőt látogattak meg (Freising, Lauingen, Eichstätt, Straubing) éppen vizsgaidőszakban. Több közbeeső helyen – főleg Münchenben –, az elemi iskolák munkáját is tanulmányozták, és gazdag tapasztalatokkal tértek haza.

Lonovics püspök pedagógiai és gazdasági szaktekintély volt, őt bízták meg a tanterv elkészítésével, amelyhez a bajorországi tapasztalatok is jó anyagot szolgáltattak.

Az első évek kezdeti nehézségeinél még nagyobb megpróbáltatásokat hoztak az 1848–49-i történelmi események. A tavaszi forradalom mozgásba hozta az emberek szellemi életét is. A továbbiakban Szeged fontos események színterévé vált, sokszor került országos érdeklődés középpontjába. A lakosság a márciusi események hírére mámoros lelkesedésben élt napokon keresztül.

A történelmi események híre eljutott az iskolákba is. Ime néhány feljegyzés az iskola életéből az 1848–49-es tanévről: „E tanévben a forradalmi mozgalmak miatt a tanítás kétszer szakadt meg, az előadások befejezetlenek maradtak. Az anyakönyv adatai végén találjuk ezt a bejegyzést: „Ezen intézet az 1848–49 tanévben csak mintegy harmadfél hónapig folytatta tanítását.”

Március végén a képezdei és bölcsész hallgató ifjak közül 170-en jelentkeztek a nemzetőrség soraiba. 1848 október közepén a tanulók a forradalmi események miatt hazamentek, a tanítás megszűnt, 1849 januárjában ismét megkezdődött a tanítás de már február elején a Szegedre rohanó szerb csapatok miatt azt folytatni nem lehetett.

Az intézeti épületeket nemzeti tanintézetnek, később kórháznak foglalták le, miértis a tanítás a belvárosi plébánián folytatódott. A plébánia biztosította a fűtőanyagot is.

Kreminger igazgató a forradalom idején összeütközésbe került az egyre erősödő nemzeti irányzattal. Tartózkodott minden újítástól, a politikának a szószerűkre való felvitelétől. Már 1836-ban beszüntette a német prédikációkat, és énekeket. Mégis a forradalom idején egyre népszerűtlenebbé lett a plébános. Hazafiatlansággal vádolták, majd nyílt ellenségeskedés vette körül. Széltében elterjedt róla a hír, hogy egy felkelő honvéd gyermekének temetését megtagadta, mondván hogy olyan embernek, aki a király ellen harcol, nem temeti el gyermekét ingyen. Később kiderült, hogy nem volt igaz a vád, de a hír nagy ingerültséget keltett a katonák között, akik kijelentették, hogy ha elégtételt nem kapnak, a plébánost bántalmazták. Osztrovszky segéd kormánybiztos megfenyegette a túl merész fellépőket, hogy hadi törvényszék elé állítja őket, ha Kreminger plébánosnak a legcsekélyebb bántódása esnék. Ennek ellenére gróf Batthyány Kázmér miniszter gyors intézkedéssel megfosztotta Kreminger plébánost állásától. A plébános nyílt levélben keményen válaszolt a vádra. Horváth Mihály közoktatási miniszter ösztönzésére az igazgató vizsgálatot kért maga ellen, s amíg nem tisztázódott ügye, betegszabadságot vett ki. Mire az lejárt a szabadságharc csillaga is leáldozott, ő pedig elfoglalhatta régi állását. De ettől kezdve elkeseredett emberré vált, majd plébánosi teendőire hivatkozva lemondott igazgatói tisztségéről. Utóda Tóth János piarista tanár lett, aki 1856–1870-ig igazgatta az intézetet. (Ő volt a szegedi tanyai iskolarendszer létrehozója.) Kreminger pedig mint püspöki biztos továbbra is kapcsolatban maradt régi iskolájával 1885-ben bekövetkezett haláláig.

A szabadságharc bukása lényeges változást hozott az iskolák életében is. A Bach-korszakban német lett a hivatalos nyelv (rendeletek, irattár, levelezés). Az önkényuralom légköre rányomta bélyegét az oktatásra. Még a püspöki iskolákat sem tartották megbízhatónak. Ez kitűnik abból a helytartótanácsi rendeletről, amely az 5 királyi képző munkájával sem volt megelégedve. Ebből csak a megsemmisítő rendelet származhatott, 1856. február 18-i keltezéssel: „Az öt királyi képezde megszűnik, helyükbe a pesti, esztergomi és kalocsai fő

elemi tanodákkal kapcsolatos képezdei tanfolyamok állíttatnak.” Az iskola neve az önkényuralom napjaiban: Császári-királyi tanítóképző.

Ekkor már Csajághy Sándor volt a csanádi püspök (1810–1860). Fájdalmasan érintette a szegedi tanítóképzőt megszüntető határozat. Javasolta azért, hogy a városi tanács és a püspökség közös erővel lépjen fel, és a tanítóképzőt tartsák meg Szegeden. A városi tanács megvitatta a javaslatot, vállalta az intézet fűtését, takarítását. Ezek után adta be a püspök iratát a helytartó-tanácsnak, amelyben kérte a szegedi tanítóképző meghagyását. Egyidejűleg pedig 10.000 Ft névértékű földtehermentesítési kötvényt ajánlott fel az ifjúsági nevelés céljára, hogy a tanítóképző további fenntartását biztosítsa. Reménye nem hiúsult meg. A helytartó-tanács felkarolta az üdvös ügyet; a cs. és kir. minisztériumhoz felterjesztést intézett, amely 1856. május 9-i leirattal a szegedi képezde fennállását helybenhagyta.

1856 őszén az intézet ismét megnyitotta kapuit. Csajághy püspököt történelmi hasonlattal „második honalapítónak” tekinthetjük. Az ő felterjesztése és alapítványa nélkül a szegedi tanítóképző is a megszűnés sorsára jutott volna. Az utókor hálásan véste be nevét az iskola történetébe: az iskolai cserkészcsapat megalakulásától kezdve Csajághy Sándor nevét viselte.

A nevelési és oktatási tudományok fejlődése megkívánta a képzés magasabb szintre emelését. 1844–67-ig 2 évfolyamos, 1868-tól 3 évfolyamos, 1884-től 4 évfolyamos, 1923-tól 5 évfolyamos volt a tanítás. 1920-ban a képzés idejét a VKM rendelettel 6 évre emelte, ami azonban sohasem valósult meg.

A tanítási idő emelése mindenkor személyi és anyagi megterhelést jelentett, de a püspökség és a város is hathatós anyagi áldozatokkal igyekezett a tanítóképzőt továbbra is megtartani.

A nyomasztó Bach-korszak után a kiegyezés (1867) általános fellendülést hozott az ország kulturális életében is. Br. Eötvös József kultuszminiszteri jelentésében beszámolt az országgyűlésnek a hazai közoktatásügy állapotáról. Rámutatott a tanítóképzés elmaradt voltára, főleg a felekezeti tanítóképzőknél. Megállapításának volt valami alapja, de ez nem volt általánosítható, másrészt az állami iskolák sokkal előnyösebb anyagi feltételekkel rendelkeztek, így eredményekben is előbbre jutottak.

Mégis ebben az időben az iskola jövőjét az államosítás veszélye árnyékolta be. Eötvös tiszteletben tartotta ugyan az új állami képzők mellett a hitfelekezetek iskolaszervező jogát, de ez utóbbiakban is egységes, állami művelődési szempontokat szeretett volna érvényre juttatni.

Az államosítás terve Szegeden is lelkesedőkre talált. A Szegedi Híradóban cikksorozat jelent meg: „Szeged állami képezdét kíván” címmel. Hasonlóan lelkesedett az államosításért a városi közgyűlés is: állami iskolákat, köztük „királyi tanítóképzőt” kívántak –, ez állami képzőt jelentett volna. Ez időben ösztöndíj hiányában a növendékek létszáma erősen megcsappant, a két évfolyamban 24 növendék maradt, a többiek az állami képzőkbe vándoroltak.

Az államosítással egyre jobban fenyegető gondok közepette ismét a csanádi püspök segített a válság megoldásában.

Bonnaz Sándor püspök (1860–89) a nívó emelésére a tanítóképző 3 évfolyamra való átszervezését a saját pénztára terhére vállalta.

1873-ban elnéptelenedett, majd megszűnt a verseci kat. tanítóképző. A püspöknek sikerült megszereznie annak fenntartási alapját a szegedi tanítóképző részére. Közben átalakítási munkák is voltak, ezek összege 1627 Ft-ot tett ki, és ez is a püspöki pénztárt terhelte. Eötvös miniszter még 1870-ben meglátogatta a szegedi tanítóképzőt. Felmérve a püspöki ígéreteket, a látott, hallott tapasztalatokat, úgy nyilatkozott az államosítást óhajtóknak: ne kérjen Szeged állami tanítóképzőt!

A csanádi püspök nagylelkű adományai új lendületet adtak az intézet fejlődésének; a sajtó és a tanács szemléletet változtatott, emelkedett a növendékek létszáma, és lassan elmúlt az államosítás veszélye.

Az 1879-es nagy árvíz az intézetet is tönkretette, a könyveket, felszerelési tárgyakat megrongálta. A víz 4 láb (kb. 120 cm) magasságig hatolt az épületbe, a gerendák leszakadtak, a bútorok megrongálódtak. Az árvíz után a makói püspöki nyaralóban kapott menedéket az intézet, ott voltak a vizsgák is. Az intézet helyreállítására, berendezésekre, további fenntartásra 70.000 Ft-os alapítványt létesített a püspökség. Megemlíjtük még Rózsa József egyházi író, magyarbánhegyesi plébánost (sz. Szegeden 1848), aki a tanítóképző támogatására 10.000 Ft-os (akkori forint) alapítványt tett a növendékek állandó segélyezésére.

Jelentős az 1882–83-as tanév, akkor létesült a gyakorlóiskola – a katolikus tanítóképzők között elsőként – Szegeden. Ennek költségeit Németh József felszentelt püspök fedezte évi 300 Ft-tal. Ugyanő nagyobb mennyiségű könyvet adományozott az iskolai könyvtár számára és a fizikai szertár részére több eszköz beszerzésének költségeit is fedezte.

A labilis gazdasági viszonyok, a kezdeti nehézségek, a szabadságharc és az árvíz miatt az intézet helye többször változott. A Boldogasszony sugárútról 1857-ben Hier Ágnes házába költözött. Innen a Szegfű utca 2. szám földszint alá. (Ez az utca a mai klinikai park helyén volt, ma már nincs meg). Szabó Mihály igazgató saját házába vitte a képzőt Apáca utca 12. szám alá, majd Desewffy Sándor püspök (1890–1907) 1893-ban vásárolta meg a képző számára a Boldogasszony sugárúti Alemann-féle házat 35.000 Ft-ért a püspöki költségvetés terehére. Itt tágasabb helye lett az intézetnek. Ugyanő nagyobb összeget biztosított szertárak felszerelésére, internátusi segélyezésre és épület átalakításokra is.

A múlt század 90-es éveiben a Temesváron felállított állami tanítóképző sok növendéket vont el Szegedről. Azóta főleg Torontál vármegye adott növendékeket, így a csökkenés átmeneti volt.

Ebben az időben a tanári kar általában világiakból állott. A nyugdíjas tanárok illetménye a püspöki pénztárt terhelte. A püspök célirányú törekvése volt mindinkább paptanárok alkalmazása. Ennek megfelelően 1892-ben Galler Kristóf (1 év múlva igazgató), továbbá Bartha István, Niedermayer Antal, Berecz Károly, Becker Hugó, Waldmann György, Naszády József kerültek alkalmazásba.

Az első világháború és az azt követő megszállás nagyon megnehezítette az iskolák munkáját. A megszállás ideje alatt – akkor még Szegeden –, a megszálló franciák étkező helye volt a tanítóképző. A szekrénybe zárt értékes könyv-

tári könyveket tűzgyújtásra használta a francia konyhaszemélyzet. Akadozott a tanítás, az épület le volt foglalva, átmenetileg a közművelődési egyesület (DMKE) adott helyet az oktatásnak. Tanítvány volt, de kevés volt a tanár.

A nehéz idők püspöke az újszegedi tanítóképző alapítója és fenntartója Glattfelder Gyula püspök (1911–1943). Nagy szervező egyéniség (papi szeminarium, Szent Imre kollégiumok), ifjúsági nevelő és szónok. Temesvári székfoglalása után nyomban a szegedi tanítóképző felé fordult figyelme. Az intézet akkori épülete kicsinek, elégtelennek bizonyult. Sokkal nagyobb épületre és felszerelésre gondolt a tanítóképzés jövője érdekében. Telket kért a várostól, ahol az oktatási épületek és az internátus is elhelyezhetők lesznek.

A város készséges volt az igény kielégítésében, és az 1910-es években az újszegedi liget szomszédságában kijelölt telken hamarosan megkezdődött az építkezés. Az épület tető alá került ugyan, de a háborús események és a szerb megszállás miatt a munkát nem tudták befejezni. A félkész épület alagsorát istállóknak használták a megszálló csapatok.

A püspöki gondosság és támogatás addig is folyt, amíg a régi helyén (Boldogasszony sugárút) állt az intézet. 1921-ben pl. 35.000 K értékű támogatást nyújtott a püspök.

A tantestület is kiegészült, főleg a megszállt területekről. Horváth János Iglórról, Kövessy Jenő Temesvárról, Becker Vendel Aradról, majd Várady József, Szelényi Dezső, Mandola Aladár, Vadász Zoltán, Bocskay István, Straub Ferenc, Geyer Béla érkeztek Temesvárról és Nagyváradról.

Lassan az újszegedi építkezés folytatódott, majd be is fejeződött.

Négy egymástól különálló épület állt a telken: az oktatási- és internátusi épület 2 emeletes, a gyakorló iskola 1 emeletes volt (később még egy emeletet húztak rá), és külön a sportcsarnok.

Az épületek között tágas udvar, vadgesztenyefákkal szegélyezett utak, sziklakert és virágágyak voltak. Az udvaron kívül játszótér és futópálya állt az ifjúság rendelkezésére.

1930-ban fúrtak saját ártézi kutat a városi hálózattól független vízellátás biztosítására, növények öntözésére, vízmedence vizének biztosítására.

A főpásztor az eddig magánvállalkozásban lévő internátust püspökvivő alakította, és saját ellenőrzése alá vonta. Évi 3.000 K internátusi segéllyel támogatta az intézetet.

A nehéz újszegedi kezdetet tovább nehezítette a háború utáni gazdasági válság. Az illetmények folyamatos biztosítása érdekében a püspök kérte a kultuszminisztériumot: valamennyi tanár részére biztosítsa a tanulmányalapi státust. Kérésére a minisztérium végérvényesen biztosította az intézeti tanárok illetményét, sőt az alap költségvetésébe internátusi és beszerzési tételeket is felvett.

A gazdasági oktatás céljára az Országos Földbirtokrendező Bíróság (OFB) 34 kh földet juttatott az intézetnek Békésszentandrás-Kiskirályságon. A Szegedtől való nagy távolság miatt az egyébként is szikes terület nem volt szerencsés megoldás a gyakorlati oktatás elősegítésére. Ezért az intézet igazgatója 1937-ben kérte a távoli területnek szegedire való becserélését. Erre azonban nem került sor.

Közelebb – Újszegeden – két gazdasági gyakorlóterület szolgálta a gyakorlati oktatást: a Kállay-liget mellett 5 és fél holdas kertészet (gyümölcs, zöldség, virág), már a 20-as években is megvolt. Jóval későbbi volt a 2 kh-as gyakorlóterület az iskolához közel (Béerkert utca). Mindkét helyen egyéni parcellák is voltak önálló tanuló-munkák bemutatására, és az elméleti ismeretek kiegészítésére.

A város ének-zene kulturájának kialakításában jelentős szerepet játszott a katolikus tanítóképző. Az első belvárosi egyházi énekkart Niedermayer Antal tanítóképzőintézeti ének-zenetanár szervezte meg 1901-ben MÁV internátusi, városi árvaházi és tanítóképzős növendékekből. Az énekkar feladata volt: énekes-zenés misék ellátása a kórusi éneklés bevezetésével. Később Naszády József ugyancsak tanítóképzőintézeti ének-zenetanár vegyeskart alapított diákokból és a hozzájuk csatlakozó műkedvelő és hivatásos énekesnőkből. Ez a kar az első világháború közepette feloszlott. 1920-ban Hajabács Ernő újszegedi kántor toborzott új kórus-társaságot, amely aztán önállóan tovább működött.

Az intézet ifjúsága élénk irodalmi tevékenységet folytatott. 1926. december 1-én jelent meg a Szegedi Tanítójelöltek Lapja, amelyben az intézet tanulói kifejtették irodalmi munkásságukat, olvashatták az iskolával kapcsolatos híreket (sport, rendezvények stb.). A havonta megjelenő ifjúsági folyóirat első szerkesztője Deák Bárdos Gábor volt. A lap a 7. számtól kezdve országos lappá vált, címe ekkor: Magyar Tanítójelöltek Lapjára változott. Innentől kezdve az ország tanító- (és tanítónő-) képző intézetei bekapcsolódtak a lap szerkesztőségébe, de a főszerkesztő mindig újszegedi diák volt. 1926-tól kezdve 12 éven át folyamatosan évi 10 alkalommal jelent meg a lap. 1938 júniusában megszűnt az ifjúság kedvelt lapja (amely addig csaknem mindenkinek járt), és amelynek életrehívásában és a szerkesztők munkájának segítségével Horváth B. Kristóf szerzetesanár tevékenykedett. A lap megszűnése a második világháború előtt 1 évvel az idők jele volt: „inter arma silent musae”...

A trianoni béke után általában zavartalanul folyt a tanítás, de nyomasztó volt a gazdasági válság és az ezzel együttjáró munkanélküliség, állástalanság korszaka (különösen 1929–1933). Nem volt munkanélküli segély, csak esetleges „inségmunka”, vagy rendkívüli munka (hótakarítás). Akár 10 évet is várhatott az állástalan diplomás végleges munkaviszonyra. Az állástalan tanítók a legváltozatosabb munkakörökben kerestek megélhetést (malomellenőr, vándorszínész, drogista stb.), sokan a hivatásos katonai pályára jelentkeztek, mások kivándoroltak. A munkanélküliség csak az évtized vége felé kezdett enyhülni, sajnos ekkor kitört a második világháború (1939. szeptember 1.) mérhetetlen szenvedést zúdítva az emberiségre. A háború évei meglehetősen zavarokat hoztak az oktatásban is. Tanerők katonai szolgálata, légiriadók, kényszerszünetek stb.

A háború és az azt követő idők lényeges (később látjuk: végzetes) változást hoztak a katolikus tanítóképző történetében is. A harcok során az épületek megrongálódtak, a tantermek, szertárak tönkrementek, ezért az 1944–45-ös tanév a katolikus testvérintézetben, a Miasszonyunk Iskolánövérék alsóvárosi tanítónőképzőjében folyt, az internátus pedig a szegedi Siketnémák Intézetében kapott otthont. Az újszegedi épületek javítása, rendbehozatala után 1945 őszén ismét Újszegeden folytatódott a tanítás.

Az iskolák államosítási törvénye (1948) alapján az újszegedi katolikus tanítóképzőt is államosították. Neve ekkor I. számú Pedagógiai Gimnázium lett. 1959-ig működött tovább ebben a minőségben, majd összevonták az alsóvárosi tanítónőképzővel és újabb neve: Felsőfokú Tanítóképző. Ez a státus sem maradt sokáig, mert 1963. augusztus 1-i hatállyal a művelődésügyi miniszter végleg megszüntette a 120 évet megért intézetet! Személyi és tárgyi állományával beolvadt a Szegedi Tanárképző Főiskolába, jogutódja pedig a bajai felsőfokú tanítóképző lett (oda kerültek az okmányok, anyakönyvek, hivatalos iratok).

A már említett háborús károkkal és főleg az intézet megszüntetésével nagy veszteségek érték az intézetet, egyúttal a katolikus oktatásügyet.

A könyvtárak és szertárak állagáról az 1943–44. tanévi évkönyv közöl adatokat:

A./ Könyvtárak:

Tanári könyvtár	2065 db
Ifjúsági könyvtár	1245 db
Gyakorlóiskolai	319 db

B./ Szertárak:

Fizikai	692 db
Természettudományi	415 db
Ásványtan-kémiai	803 db
Gazdasági	150 db
Ének-zenei művek	5345 db

Az államosítás után az ideológiai rosta miatt számos, rendkívül értékes, tudományos, vallásos tárgyú könyv került zúzdába.

A tanári könyvtár részére járt 32 folyóirat. Ezek közül néhány nevezetesebb: Nevelésügyi Szemle, Cselekvés Iskolája, Tanáregyesületi Közlöny, Katolikus Szemle, Vigilia, Búvár, Természettudományi Közlöny, Kertészet és Növényvédelem. Az ifjúsági olvasóterem részére járt 9 folyóirat és néhány napilap. Ilyenek: Magyar Kultúra, Képes Krónika, Emericana, Szegedi Új Nemzedék ...

Megszűntek az oktatást kiegészítő gazdasági gyakorlóterületek is: szövetkezeti, vagy állami tulajdonba kerültek. A Bérkert utcai gyakorlóterületen lakóházak épültek és orvosi rendelő, a Kállay-liget melletti terület helyén pedig folyamatosan épül a dél-újszegedi lakótelep. A megszüntetett tanítóképző helyére került a nagy létszámú Rózsa Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola.

Tanügyi hatóságok a 1943–44-es tanévben:

Az intézet fenntartója a Csanádi Püspökség

Katolikus főhatóság: Elnöke: Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, esztergomi érsek

A hitoktatás püspöki biztosa: Henny Ferenc főesperes

Katolikus Tanügyi Főigazgatóság: Elnök, főigazgató: Kürti Menyhért c. tankerületi kir. főigazgató

A Dunáninnen kerület főigazgatója: Tihanyi Béla tanügyi főtanácsos, teológus és pedagógus

Állami felügyeleti hatóság: VKM miniszter: Antal István.

Tankerületi királyi főigazgató: Balogh Ányos szegedi tankerületi kir. főigazgató

A népi demokratikus korszak első szegedi polgármestere Valentiny Ágoston 1944. október 28-án megbízta Becker Vendelt, a tanítóképző igazgatóját a tankerület főigazgatói teendőinek ellátásával. Egy év múlva papi voltára hivatkozva lemondásra kényszerítették. Az ő személye külön is említésre méltó, hiszen hosszú időn keresztül meghatározó egyénisége volt a katolikus tanítóképzőnek.

Sokgyermekes német családból származott Temes vármegyéből (1878–1957). 1902-ben szentelték pappá; földrajz-történelem szakos tanári oklevelet szerzett a budapesti tudományegyetemen. 1914-ben került Szegedre. Az intézetben 1919-től megbízott, 1921-től végleges igazgató, így közel 30 évig volt az intézet vezetője. Cikkek, cikksorozatok sokaságával küzdött a felsőfokú tanítóképzés ügyéért. Elgondolásai, törekvései – legalább részben – csak halála után valósultak meg.

Fő törekvése a sokoldalú képzés volt. A tanítói képesítés mellett volt: kántorképzés, népművelő- és hitoktatóképzés, sőt a tanítói oklevél mellett a tanítójelöltek beletanultak a hitelszövetkezeti könyvelésbe, háztartási és gazdasági ismeretekbe, még a háziiparba is.

Rendkívül szociális érzékű volt; ösztöndíjak, kedvezmények biztosításával karolta fel a szegénysorsú diákok ügyét. Szociális érzékére jellemző, hogy a nagy létszámú városi dohánygyárban ő szervezte meg (valószínűleg az országban elsőként), a gyári csecsemővédő otthont, és fenntartásáról is éveken át gondoskodott. Nem szűnt meg tanítványaival való kapcsolata az oklevél kiadása után. Továbbra is mindenkiről tudott, írt, ajánlt, segített, az állástalan korszakban, számos volt tanítványt juttatott ideiglenes, vagy végleges kenyérhez.

A nyilas-korszakban biztatták, hogy lépjen be a Volksbundba (a szervezett magyarországi németek szélsőséges irányú politikai tömörülése). Határozott „nem”-et mondott a hívásra, sőt ennek ellentétéként hozta létre a Magyar Katolikus Szent Gellért Alapítványt Vedresháza és Ószentiván (Tiszasziget) határában. 1940. január 2-án kelt rendelkezésével 111 kh saját birtokát a szegedi tanítóképző számára, szegénysorsú tanulók segélyezésére hagyományozta. Alapító rendelkezésében kifejezte abbéli szándékát, hogy ezzel kívánja meghálálni a magyar haza jóságát, amellyel idegen származású tagjait is felkarolja, és számukra a boldogulás útját biztosítja.

1946-ban nyugdíjazták, ezután visszavonultan, magányosan élt szerény, bérelt újszegedi otthonában. Idejét ez időben is munka töltötte ki: a mezőgazdasági szakoktatás és a demokratikus iskolaügy köréből írt számos cikket, tanulmányt 1957. október 11-én bekövetkezett haláláig.

Mint igazgató kiváló tanári testületet alakított ki intézetében, amelynek tagjai tudományos, erkölcsi, nemzeti szempontból kiemelkedően végezték oktató-nevelő munkájukat. Csak irodalmi munkásság után tudunk néhány nevet felsorolni a megszüntetés előtti évekből: Kövessy Jenő (Számolás és mérés a

mindennapi életben), Straub Ferenc és Vadász Zoltán (Vezérkönyvek a természetrajz tanításához) népiskolai tanítók részére. Az intézet tanára volt Bálint Sándor, a nagy néprajztudós (A szögedi nemzet, Néprajzi szótár, Népünk ünnepei stb.), Gzásó István (számos matematikai tanulmány szerzője).

A kiváló oktató-nevelő munka eredményeként számos növendékből lett az ország neves tudósa, egyetemi tanár, rektor. Voltak, akik a tanítói hivatást megtoldva: papi pályára léptek.

Egyesületek

Az iskolai önképzőkör mellett vallásos- és egyéb egyesületbe tömörülhettek a növendékek, tanulhattak, szórakozhattak, fejleszthették képességeiket, segíthettek a közösségnek, vagy az arra rászorulóknak.

A *Mária Kongregáció* (vezetője a hittanár), vallásos egyesület, tagjai havonta 1–2 gyűlést rendeztek a Mária tisztelet elmélyítése jegyében.

Az *Americana* gyűlései (curalis) havonta, vagy alkalmakhoz kötve voltak. Irodalmi és főleg társadalmi témájú előadások mellett művészi számok tették színessé, változatosá az üléseket. Töbnyire részt vettek az akkoriban rendszeres adventi kulturális előadásokon, szabadegyetemi előadásokon.

A *cserkészlet* mindenkor élénk munkát folytatott; saját munkáik mellett bekapcsolódtak az újszegedi társadalmi szervezetek (MANSz, KLOSz) által rendezett műsorokban a szomszédos Szent Vince kultúrházban (pl. Mécs László-est). A gödöllői jamboree (1933), a rendszeres nyári táborozások (Csik m. 1943) maradandó élményeket jelentettek a cserkészeknek.

A *Vöröskereszt* régi időktől kedvelt ifjúsági egyesület, amely része a szép és fontos nemzetközi szervezetnek. Az intézetben ők segítettek az elsősegély nyújtásban.

A *sporthör* különböző szakosztályokkal állt az ifjúság rendelkezésére. Ki-ki abba a szakosztályba lépett, amely képességeinek legjobban megfelelt (atlétika, úszás, labdarúgás stb.).

Iskolatársak Szövetsége működéséről a régebbi feljegyzésekben, évkönyvekben 1930-ban is, 1937-ben is olvashatunk, pl. hogyan tevékenykedtek ünnepek rendezésében. A második világháború után az egyesület lassan feledésbe merült, de napjainkban, főleg az indokolatlanul megszüntetett tanítóképző volt növendékeinek élénk érdeklődése mellett újjáalakult, mint Szegedi Tanítóképzőintézet Volt Hallgatóinak Baráti Köre (1991. május 25.). Díszelnöke: Gyulai Endre csanádi püspök.

Az intézet oktatási-nevelési rendszerét a keresztény szellem hatotta át. (Katolikus tanterv és tankönyvek). Mind a testi, mind a lelki-szellemi nevelésre egyaránt nagy gondot fordítottak. Évente rendszeresek voltak a lelkigyakorlatok a katolikus ifjúság részére. Az akkori idők neves szónokai szóltak az ifjúsághoz: P. Elßasser Gyula, Koszterszitz József, Pintér László, Izay Géza stb.

Az év Veni Sancte-vel kezdődött és Tedeummal végződött, de egész éven át a vallásos-erkölcsös nevelésre törekedtek. Nagyobb ünnepeken (emléknapokon) az intézet közösen vett részt a székesegyházi püspöki miséken. Emlékezetes közös ifjúsági szereplés volt 1930. október 24-én a szegedi fogadalmi temp-

lom felszentelésének napján, amikor más iskolákkal együtt többezres tagú énekkarban énekeltek a szentmisén.

Külön is törődtek az ifjúság lelki gondozásával: szombat délutánonként kijárt a városból P. Révay József neves ifjúságnevelő piarista gyóntatóatyja. Másvallású tanulók is voltak a katolikus intézetben, akik a legnagyobb mértékű vallási türelmet s szabad vallásgyakorlatot élveztek.

Az internátusi nevelést is a keresztény szellem hatotta át. A katolikus internátus pótolta a tanulás ideje alatt a családi nevelést. Az ország minden részéből, nagy távolságból voltak tanulók (Vas, Zala, Nógrád, Hajdú vm.). Az igazgatóság minden törekvése az volt, hogy a növendékeknek internátusi elhelyezést biztosítsanak. Előfordult, hogy a kétemeletes internátusi épület sem volt elegendő a növendékek elhelyezésére. Ilyenkor az intézethez közel lakó valamely katolikus családnál (tanárnál) kaptak átmenetileg elhelyezést (externátus) természetesen az internátusi rend keretében. Az évi internátusi létszám 100 körül volt. 1925-től a Miasszonyunk iskolanővérek vezették az internátusi gazdaságot, élelmezést.

A nevelés szigorú jellegű és aszketikus volt. A napirend kora reggel tornával kezdődött – a legnagyobb hidegben is –, az igazgató felügyeletével. Ezt követte a reggeli szentmise, majd reggeli tanulás (stúdium), majd a délelőtti oktatás. Délután 2 stúdium között szabadidő, majd esti ima után 3/4 9-kor központi villanyoltás.

Az élelmezés egyszerű, de megfelelő volt, a gazdasági területek és a házi állattartás (a nővérek és néhány alkalmazott munkájával) nagy mértékben önellátóvá tették az internátus konyháját.

A tanulók általános felügyelője a prefektus volt, aki intézte a tanulók felügyeletét, ügyeit, kéréseit, elhelyezését stb. Segítségére voltak a növendékekből szervezett szolgálat tagjai (főduktor, duktorok, sekrestyés, ökonómus, ebédelői hetes szolgálat stb.) Városi kimenő szombat délután volt (sport, színház, fürdő). Évi szabadság: mindenszentek, karácsony, húsvét ünnepeire a szokásos szünidei napok.

Az egész intézet nevelési rendszere korántsem volt egyoldalú. A tanítójelöltek rendszeresen szerepeltek a „világban”: színjátás, hangverseny, kultur-délutánok, tánciskola.

Igen fejlett volt a sportélet: atlétikai versenyek, megyei, kerületi és országos bajnokságok. (Labdarúgásban 1934-ben országos bajnoki cím).

Az új idők ideológiai harcai keményebbek voltak mint az eredetileg is állami intézetekben. A fakultatív hitoktatás elleni tüntetések hevesek voltak, nagy számban vettek részt rajta a diákok; ugyanígy hárult rájuk a megtorlás is erősebben.

Az államosított tanítóképzőben változtak a vezetők is. Becker Vendel igazgató után Katona Miklós (világi) igen nehéz körülmények között kifogástalan, keresztény szellemben vezette az intézetet. Nem is maradt sokáig, több félét helyezték, helyére más igazgató került. A tantestület tagjai keresztény-nemzeti szellemben oktattak, neveltek, de később szélsőséges irányt képviselők is bekerültek a testületbe. Mozgalmi gyűlések, szemináriumok stb. szinte ideológiai harcterré változtatták a volt katolikus iskolát.

Egy pap-tanárt – már iskolai működésének megszűnése után – súlyosan bántalmaztak (megsüketült). Egy tanárt munkájából felmentettek. Egy már nyugdíjas történelem szakos tanárt Budapest ostroma alatt (talán tudósítás közben) lelőttek, egy másik ugyancsak nyugdíjas tanár őrizetbe vétele után nyomtalanul eltűnt. A nyugdíjas hittanárt, annak ellenére, hogy világi pap volt, a szerzetesekkel együtt internálták.

Néhány kiváló tanítóképzőintézeti tanár, személyi- és egyéb változások közben a tanárképző főiskolára került, de a magukkal vitt keresztény szellem és pedagógia nem volt kívánatos, így ott érte őket utól az üldöző hatalom. Kimagasló tudományos és erkölcsi értékeik ellenére a főiskolai oktatásból kizárták őket.

Nagyon szomorú, hogy a világháborúk nagy számban oltottak ki fiatal életeket az intézet növendékei közül. Az első világháború 44 hősi halottjának 1931-ben állítottak emlékművet az iskola udvarán. Jelmondata: „A hazáért mindent, a hazát semmiért!” A második világháború áldozatainak emléktáblája 1990-ben készült el. Nagy tömeg közös gyásznapja volt 1990. május 12-e, amikor Gyulai Endre csanádi püspök áldotta meg az emléktáblát, amelyre eddig 42 név került. Mindkét esetben hosszú időt vett igénybe a szervezés nagy munkája.

Az első világháború hősi halottainak emlékműve Pörzsölt Géza c. igazgató, tanítóképzőintézeti tanár szervező munkájával készült 1930–31-ben. A második világháború áldozatainak évtizedekig nem állíthattunk emléket. Amikor erre a legkisebb lehetőség nyílt, azonnal megkezdte a szervező munkát két volt tanítóképzős növendék: Biró János (v. 1934) és Kadosa (Kiss) Árpád (v. 1933). A szervezők nagy munkáját, az emléktábla leleplezési országos ünnepségének megrendezését az utókor nevében is hálás köszönet illeti meg.

Az ünnepség és arra az egész országból összejött nagy, kegyeletes találkozó hozta felszínre, hogy a megszüntetett tanítóképzőt ma már csak egy egyesület képviselheti, hiszen az Alma Mater falai nincsenek meg. Ezért szervezte újjá Biró János (v. 1934) volt növendék, a második világháború előtt alakult, egyébként is lazább szervezetű, azóta gyakorlatilag megszűnt egyesületet, amelynek új neve: Szegeden Végzett Tanítók Baráti Köre. Az egyesület 1991. augusztus 25-én megtartott alakuló közgyűlése óta hatóságilag bejegyzett jogi személyként működik.

A baráti kör célja: a volt katolikus tanítóképző oktatási és nevelési szellemének képviselése, ápolása, az intézettel kapcsolatos közérdekű ügyek erkölcsi, anyagi támogatása, s főleg, mint jogi személynek, a 120 éves működés után megszüntetett katolikus tanítóképzőnek visszaállítása érdekében való tevékenység.

120 év dióhéjban leírt története sok viszontagságot, nehézséget, örömet-szomorúságot takar. Nyilvánvaló, hogy 120 év tengernyi munkája nem volt hiabavaló. Mégis szomorú a zárszó, amikor a fentiek miatt az évszázados oktatási intézet történetét csak múltja alapján írhattuk meg. Hisszük a jelenlegi állapot csak átmeneti, gondoljunk reménnyel a jövőre, amikor régi alapjain újra ott folytathatja áldásos munkáját, ahol kényszerűségből 1963. augusztus 1-én abahagyta.

A Királyi Katolikus Tanítóképző Gyakorlóiskolája

A tanítóképzővel szorosan összefüggött, igazgatóságilag vele egy intézmény volt annak gyakorlóiskolája. Státusa szerint alsó fokú (elemi), általános iskola, katolikus intézmény volt.

Célja: alkalmat adni a tanítójelölteknek az iskolai légkör megismerésére, főként pedig a tanítási gyakorlat elsajátítására. A szegedi gyakorlóiskola országos viszonylatban korán, az 1882–83-as tanévben létesült.

A felsőbb osztályokba járó tanítóképzősök rendszeres óralátogatásokkal (hospitálás) ismerték meg majdani munkakörük miliójét, az elméletben tanult gyakorlati alkalmazását, főleg pedig önálló tanításokkal készültek fel hivatásukra. Az iskola hármassal tagozatú volt: „A” tagozat: I-II-III-IV. osztályosok, „B” tagozat: III-IV-V-VI. osztályosok, „C” tagozat: I-II-III-IV. osztály. Valamennyi osztatlan iskola, vegyes osztályokkal, az akkori országos viszonyoknak megfelelően.

A gyakorló szorosan összefüggött a tanítóképzővel, ünnepeik közösek voltak, külön ünnepelték a hősök napját és tavasszal a madarak és fák napját.

Mindhárom tagozatnak külön tanítója volt, akik magasabb fokú gyakorlóiskolai tanítói vizsgával rendelkeztek, és az oktatás-nevelés gyakorlatában is kimagaslót nyújtottak.

Az 1943-44. tanév statisztikájából: a gyakorlóiskolai tanulók létszáma: 99, magyar anyanyelvű: 99, római katolikus: 99.

A gyakorlóiskola együtt szűnt meg a tanítóképzővel, helyén a Rózsa Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola végzi a középfokú oktatást.

2. RÓMAI KATOLIKUS ÓVODA

Az újszegedi római katolikus lelkészség már az 1920-as években szorgalmazta katolikus oktatási intézmény létesítését, egyúttal katolikus apácarend megalapítását.

1928-ban megvalósulni látszott az óhaj: a város 30.000 P építési segélyt szavazott meg a katolikus iskola létesítése céljára. Ezért a lelkészség egyidejűleg felkérte a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánővéreket az Újszegedi József főherceg telepen (a későbbi József Attila telep) létesítendő katolikus iskola vezetésére. A nővérek azonban a meghívást valamilyen okból nem fogadták el. (Ugyanúgy a Szociális Testvérek és a Keresztes Nővérek sem.) Így az egyház a katolikus iskola ügyében lemondott a város javára.

Az újszegedi lelkész (Karácsonyi Guidó) ekkor kat. óvodát tervezett alapítani Újszegeden. Előzetes tárgyalások után a vallás- és közoktatásügyi miniszter 24.785/1928.VIII.a. számú rendelete óvoda építéséről rendelkezik, éspedig úgy, hogy az új óvodát úgy kell megépíteni, hogy az a kisdiednevelés ellátásán felül egy női szerzetesrend óvónői és főiskolán tanuló növendékei részére szállást biztosítson.

A leirat megtárgyalásáról és végrehajtásáról a közgyűlés meghozta 200- és 350/1928. számú határozatát: Az újszegedi óvoda mielőbbi létesítése érdekében

egyidejűleg elhatározta a törvényhatósági bizottság, hogy a már meglévő Újszegedi Szent Vince Egyesület mellett 520 négyszögöl területet a római katolikus jelleggel működő napközi otthonos óvoda céljára átenged az egyháznak. A város vállalta a napközi otthon fenntartásával felmerülő költségeket, valamint az óvoda dologi szükségleteivel járó kiadásokat a városi költségvetésből. A biztosított anyagi javakért vizonzásul kikötötte, hogy az óvodát a gyermekek felekezeti különbség nélkül látogathassák.

Karácsonyi lelkész óhajára maga Klebelsberg Kunó miniszter kérte fel ugyancsak a Kalocsai Iskolanővéreket, akik vállalták a már épülő óvoda vezetését.

Kotál Henrik budapesti műépítész tervei szerint 1930 áprilisában megkezdtek az építést, és az év őszére elkészült az épület a Temesvári körúton; ily módon 3 egyházi intézmény áll egymás mellett: a Katolikus Tanítóképző, az újszegedi óvoda és a Szent Vince kultúrház.

Az új épület megfelelt a kettős célnak: óvoda és zárda. Az óvodát a földszinti részen helyezték el, két egyenként 56 m²-es „foglalkoztatót”, továbbá ebédlőt, konyhát, előteret, pihenőt, kiegészítő helyiségeket foglalt magában.

Az emeleten a zárda kapott helyet. Az itt lakó nővérek részére 6 cellát alakítottak ki, mindegyikben volt kis házi oltár. Később boltíves házi kápolna és keresztút is készült a zárdai részben.

Az épület alagsorában tágas pincék voltak (sajnos ezek később szükség-óvóhelyként szolgáltak), még később itt alakult ki az óvoda tornaterme.

Az udvar két részből állt: előkert és játszótér. Az előtérben feltűnően szép virágos szegélyezés volt, főleg a hatalmasra növő hortenziákból. Az épületet szobrok díszítették: „Glattfelder Gyula csanádi püspök”, „Nővér gyermekekkel”. Ezeket az 50-es években eltávolították, de a püspöki palota kertjében ma is megvannak.

Az óvodát vezető nővérek túlnyomóan önellátók voltak, ezért az udvar elkülönített részében baromfiakat tartottak.

Valamivel később, 1934. augusztus 29-én az óvoda üzemeltetésére szerződést kötöttek a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának generális főnöknője és az Újszegedi Egyházközség, Ugi Géza akkori plébános jelenlétében.

Ennek főbb pontjai: az Újszegedi Római Katolikus Egyházközség, mint óvoda fenntartó, az óvoda vezetését az iskolanővérekre bízta, az esetleg megüresedő állásokat is szintén velük kell betölteni. Az egyházközség kötelezi magát az óvoda római katolikus jellegének biztosítására. Az óvoda a püspöki hatóság felügyelete alá tartozik. Az óvoda igazgatója a mindenkor újszegedi plébános, hacsak az egyházmegyei főhatóság másként nem rendelkezik.

A kisedővíói állások után az egyházközség biztosítja az alapfizetést. Ez az összeg, az akkori XI. fizetési osztály 3. fokozata „A” csoportjának megfelelő összeg 10 %-a. Az egyházközség kötelezi magát, hogy az iskolanővérek államszegélyének ügyében eljár. Amennyiben az állam csökkenti, vagy megszünteti az államszegélyt, az egyházközség anyagi erejéhez mérten pótolja, de legalább az államszegéllyel együtt az előírt összeg 80 %-ára kiegészíti azt. A segédővónők díjazását is az egyházközség fedezi, ennek összege havi 40 P.

A nővérek lakóhelyiségének bútorait a zárda szerezte be, azok kizárólag a nővérek tulajdonai. A kápolnát – államsegéllyel – szintén a nővérek rendezték be, felszerelésekkel együtt szintén zárdai tulajdonnak kell tekinteni.

A napközi otthon személyi feltételeinek biztosítása céljából Szeged szabad királyi város egy dajkát alkalmaz, aki takarít és télen fűt.

A Kalocsai Iskolanővérek Szerzetes Társulata kötelezi magát, hogy a kisdied-óvói állásokra megfelelő képesítéssel rendelkező nővéreket ad, a segédóvónői állásra arra alkalmas nővért, vagy szerzetes jelöltöt.

A szerzetes nővérek kinevezését, alkalmazását, visszahívását, összes fegyelmi ügyeit az Iskolanővérek Szerzetes Társulatának generális főnöknője intézi. Ez azonban nem érinti az egyházmegyei tanügyi főhatóság jogkörét.

A zárda-óvoda oktató-nevelő munkáját a „Kat. népiskolák és óvodák részére kiadott rendszabályok” határozzák meg. Néhány szempont ezekből: A kat. óvodák feladata a 3–6 éves gyermekeket a szülők távollétében őket érhető veszélyektől óvni, rendre, tisztaságra szoktatni; ügyesség, értelem fejlesztése által testi, szellemi, erkölcsi fejlődésükben elősegíteni.

Az óvodában nincsenek tantárgyak, de a többoldalú foglalkoztatás szükségessége több munkakörre tagolja az óvónő munkáját. Ilyenek: ima, beszélgetés, mese, vers, dal, játék, alaki munka, rajz, testgyakorlás.

Az óvodai ünnepélyek tartós élményeket adjanak, ápolják a családi érzést, nemesítsék a gyermekek érzelmi világát. Ébresszék fel lelkükben a vallásos és hazafias érzés csíráit, és az egymás iránti szeretet érzését.

Az első szerzetes óvónők: Ugri Mária és Faddi Mária Ágnes voltak. Újszeged lakossága nagy örömmel fogadta a katolikus óvoda létesítését és a szerzetes nővérek megtelepedését.

A katolikus óvoda életéről, munkásságáról régen működött, ma nyugdíjas óvónők szolgáltatott adatokat visszaemlékezéseik alapján (Szalay Istvánné, Für Béláné, Szrenka Gyuláné, Szántó Lajosné.)

Két csoport volt az óvodában, 1–1 csoportban 80–90 gyermek volt. Ezek a létszámadatok mutatják, hogy nehéz körülmények között kellett dolgozniuk a kezdeti időkben. Az óvoda reggel 7-től du. 16-ig volt nyitva. Az ide járó gyermekek mind újszegediek voltak, szüleik főleg az újszegedi kendergyár munkásai, virágkertészek, kisebb számban ügyvédek, pedagógusok. Az óvoda vezetősége és a gyermekek szülei között mindenkor bensőséges kapcsolat volt. Az óvónő fontos segítsége volt a dajka, a nagy létszámú csoportok foglalkoztatásában, nevelésében. A fizikai munkát végző nővérek takarítottak, a padlós termeket súrolták, naponta mindent letöröltettek, szellőztettek, rendet tartottak. Nyáron az udvart rendben tartották, virágokat öntöztek, télen havat takarítottak és fűtöttek.

A foglalkoztatók berendezése egyszerű, szegényes volt. A fal mellett hosszú padokat helyeztek el, előttük nehéz, keresztlábás asztalok álltak. Szűkében voltak a foglalkozásokhoz szükséges eszközöknek (ceruza, festék, papiros, játékok.) Szívesen használtak ezért egyszerű anyagokat (nád, kukorica csuhé, csutka, makk, papír, rongy).

Gyakoriak voltak a népi játékok. Testnevelés, zenés mozgás, játékos torna sűrűn szerepeltek a napi foglalkozásokban. A versek, mesék, mindig oktató-nevelő célzatúak voltak.

Újszeged szép környezete, a liget szomszédsága miatt gyakoriak voltak a szabad foglalkozások a természetben: séta, gyűjtés, megfigyelések. Az óvodában is gyakori volt a szabad foglalkozás: homokozás, virágöntözés stb.

Nagy gondot fordítottak az ünnepek megünneplésére (Mikulás, karácsony, húsvét). Év végén „vizsga” volt a szülők előtt, amikor is az egész évben tanultakról, munkákról, fejlődésről adtak számot az óvodások.

Az óvodát rendszeresen látogatta az orvos, aki tisztasági szemlét tartott.

A háború alatt igen nehéz körülmények között, de folyt az óvodai munka, a háború utáni nehéz időkben rendszeresen kaptak UNRA segélycsomagokat (tejpor, kakaó, konzerv).

Igy folyt az óvoda szép, és mindenkire nézve hasznos munkája az 1948-as államosításig. Az államosított óvodában a nővérek nem vállalták a munkát, világiak vették át munkájukat és folytatják egészen napjainkig.

A közelmúlt első terve volt az egyház részéről ennek az óvodának a vissza-szerzése, ez azonban váratlan nehézségek miatt még nem történt meg.

3. KISSZEMINÁRIUM

Kisebb létszámú egyházi intézmény volt a Katolikus tanítóképző épületében. Glattfelder püspök (1874–1943) szervezte az 1920-as években, miután püspöki székhelyét (Temesvárt) Trianon után kénytelen volt elhagyni. A püspök bírálta a trianoni békekötést, igazságtalannak tartotta az ország és egyházmegyéje felosztását. Az új államhatalom (Románia) ezt sérelmezte, mire XI. Pius pápa a kényes kérdésben úgy rendelkezett, hogy Glattfelder püspök hagyja el eddigi székhelyét: Temesvárt. Ez meg is történt 1923. március 25-én, Gyümölcsoltó Boldogasszony napján, és Szeged lett a Csanádi püspökség új székhelye.

A püspök érkezése után hamarosan befejeztette a katolikus tanítóképző építkezését és mellé létesítette a kisszemináriumot, gimnazista papjelöltek részére. 15–20 növendék lakott a gyakorlóiskola épületének emeleti részén. Tanulmányaikat a városban végezték, a stúdiumok után Újszeged volt otthonuk. Külön internátusi helyük és rendjük volt, velük lakott spirituálisuk is: v. Kiss Gyula.

Jelenlétük, fegyelmezett, példás magatartásuk jó hatást gyakorolt a tanító-jelöltekre is.

IRODALOM

Reizner János: Szeged története 1–3.

Kis Ferenc – Tonelli Sándor – Szigethy Vilmos: Magyar városok monográfiája. Szeged.

Bálint Sándor: A szögedi nemzet 1–3.

Vass József: A szegedi tanítóképző első 40 éve (kézirat)

Huszka László: A szegedi tanítóképző kezdetei 1842–49. (Somogyi Könyvtári-Műhely).

Huszka László: A tanítóképző az önkényuralom korában. (Somogyi Könyvtári-Műhely).

Gácsér J.: A szegedi tanítóképző. (Csongrád megyei pedagógusképzők története).

Historia Domus – Az újszegedi Rk. Plébánia feljegyzései 1923-tól.

LÁSZLÓ KIRÁLY

THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE ROMAN CATHOLIC PARISH OF UJSZEGED UP TO 1948

Szeged is one of the most important cities of Hungary. This ancient Hungarian city lies along the two banks of the river Tisza. The left-side part of the city is called Ujszeged. This is younger and much smaller than the right side-part of the city. Originally it was an inundation area of the river, and only later became inhabited. There are certain data which allege that the settlement existed already in the time when the country was being dominated by the Ottoman Turks, but we have written sources to prove the existence of the settlement only from the year of 1773: according to the verification by the treasury prefect of county Csanád the settlement of Ujszeged was consisting in those days of 14 houses. About twenty years later, in 1796, the developing and strategically always very important settlement was raised by the Treasury of Vienna to the rank of an agricultural town.

After the liberation of our country from the Turkish occupation the settlement became in the 18–19-th century to an estate of the Austrian Treasury. Initially city of Szeged was only leasing Ujszeged from the Treasury. Later, after lengthy discussion, the Szegedians acquired Ujszeged as their own property by way of land exchange. The territory became a manorial estate of the city. Administratively, however, it was belonging to county Torontál of beyond the river Tisza. The union with the city took part only in 1880 in frame of solemn ceremonies.

Geographically Ujszeged lies on a territory of about 1200 hectares in a triangle bounded by the rivers Tisza and Maros. From the south-east and from the west the Kamara-embankment is the boundary between Szőreg and Ujszeged. On the south-west it is contiguous to the Low-Bánátian lands.

The situation of the territory was significantly changed by the several regulations of rivers: the earlier inundation area has progressively become an agricultural land. (Tobacco-growing, nursery of young trees and floriculture are the chief branches.)

The present population of Ujszeged was developing during the 19-th century. The bulk of the population came from lower part of Szeged. Their nationality is almost completely Hungarian, their religion is mostly Catholic.

Until the beginning of the 20-th century Ujszeged was regarded as an outer part of the Szegedian city parish. At the beginning of the century an Association of the Hungarian Saint Elisabeth Church was organized, and that association, as consequence of a public subscription, had the Catholic church of Ujszeged built in the years of 1908–1910. The patron saint of the church is Saint Elisabeth of the Árpád-dynasty. It was dedicated in the year of 1910 by elected bishop Géza Jászai. There was a church, but there was no parsonage. Therefore between the years of 1910–1930 the spiritual care of the worshippers in Ujszeged was managed by the fourth chaplain of the Szegedian City Parish. He was administering the Ujszeged filiation, too. He did not neglect this task and office during the so called serbian occupation either. Namely, before the official promulgation of the peace treaty of Trianon, during the year of 1918–1921, Ujszeged was being occupied by the Serbians. The occupational troops were closing the bridge, and declared that Ujszeged was to be regarded as a separate, self-contained community belonging to the Serbo-Croatian Kingdom. For calming the worshippers, as well as for maintaining the religious life, Géza Ugi, a curate of the Szegedian City Parish (who later, in the 1930-ies was the parish priest of the community) moved Ujszeged, and was staying there during the occupation of the

town. One year after the Trianon peace treaty (August 20-th 1921) the Serbian occupation came to an end.

The religious life in the community was greatly furthered by Gyula Glattfelder, bishop of Csanád, in 1923, when appointed Guidó Karácsonyi to serve permanently and continuously in Ujszeged. Beside his task of pastorate he was making great efforts to organize the parish of Ujszeged, too. The registration in the ministry of Ujszeged was begun in 1926.

The number of the Catholic worshippers of Ujszeged have been registered since 1922. According to the year-books of the episcopate the number of the worshippers of Ujszeged

in 1922 was	2374
in 1936 was	3760
in 1947 was	5400.

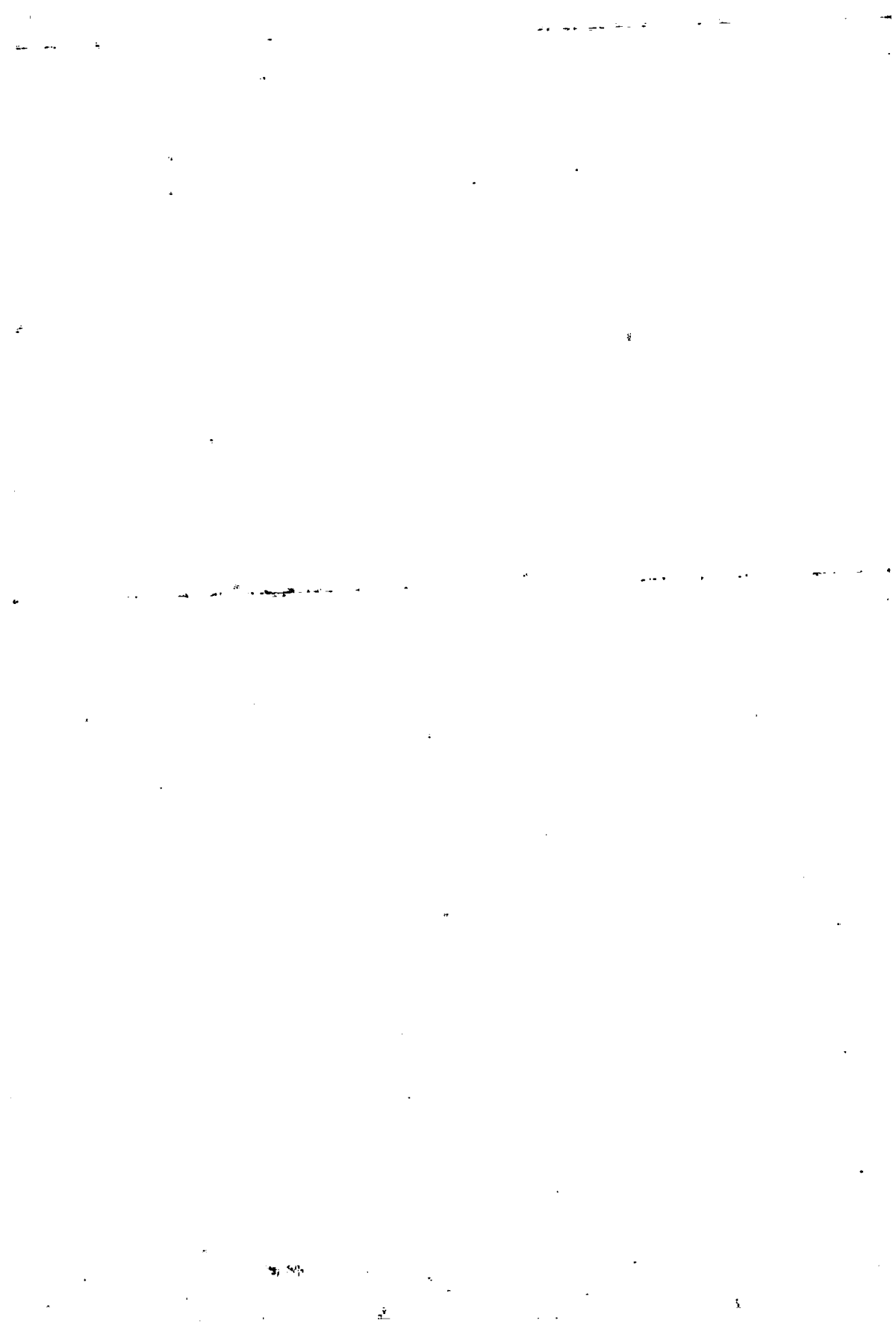
(Nowadays the number of the christened Catholic population of Ujszeged is about 12000).

Priest Karácsonyi was making an immense pioneer work in the religious life of the community. He was very successful in the pastorate, in establishing associations, in the social work, in the foundation of a Catholic kindergarten etc. In his work, especially in the pastorate, he was being supported by the teachers, and first of all by the teacher of religion of the Royal Catholic Teachers' Training College which was working already in Ujszeged. The work of organization was progressing only slowly because of the difficult economic situation. Finally in 1930 the pastorate building was finished on the Torontál square, next to the bridge. The achievement made possible that the ministry be raised by the Episcopate of Csanád to the rank of a parish. The list of the parish priests from 1930 up to our days is, as follows: Géza Ugi 1930–1958, János László 1958–1968, Géza Havass 1968–1988 and Nándor Katona from 1988 up to now.

The parish priest was generally assisted in his work by the chaplain but since the year of 1993, because of the lack of priests, the community has been served only by the parish priest. The parish has an active body of representatives (such a body was working also in the forties and fifties, but only a rather modest degree). The teaching of religion, although in very limited degree (in the church), was continued after the second world war, too, and the religious life was rather lively.

Several Catholic educational institutions were working on the territory of the parish: the Royal Catholic Teachers' Training College and the training school belonging to the same, the Catholic kindergarten (under the supervision of the sisters of Kalocsa), a minor seminary, as well as a home in the Teachers' Training College of Ujszeged for the seminarists studying in the high-school. Like cultural institutions were working there the Saint Vincent culture center and the Catholic center. The community's monastic orders were the Our Lady's Poor Schools Sisters, the Our Lady's Poor School Sisters of Kalocsa and the Christian School Fraters.

The educational and cultural institutions and the convents of the monastic orders have not been given back to the Church up to now (1993) yet.

ELEK LAJOS

NYITRANAGYKÉR – TELEPÜLÉS- ÉS PLÉBÁNIATÖRTÉNET*

A 19. századtól egészen korunkig ívelően a helytörténeti kutatás iránti érdeklődés egyre nőtt, hiszen az egyes régiók, területek és települések históriája szervesen épül a nemzet egészének történetébe. Az egyes településtörténeti tanulmányok – így az alábbi értekezés is –, olyan építőkövekként kívánnak a történettudományi irodalom részévé válni, melyeknek segítségével a jövődő történésze biztos kiindulópontokat találhat és néhány érdekes és hasznos információra tehet szert. Nyitra nagykér (Velký Kýr, Szlovákia) története bizonyára szolgálhat sok adattal és kuriózzummal azok számára, akik a Felvidék tájainak és múltjának lelkes kutatói.

„Alig van a hazában a kegyes természet által bővebben megáldott, s szépe-
szeti szempontból bájosabb s regényesebb vidék, mint a Nyitra-völgyének alsó
része. Valóban lelki élvezet itt keresztül utazva látni a tengerként hullámzó,
gyönyörű vetéseket, s szemlélni a Nyitra s Czétényke hajjai által öntözött
viruló terjedelmes rétségeket, és fölváltva követő fűzfaberkek, s lombos erdők
festői csoportozatát. Jobbról s balról pedig, számos fehér hajlokkal ellátott
jőlművelt szőlőhegyek szegélyezik a bájos völgyet, melynek véghatárát éjszak-
ról a történelmi Zobor hegység sziklás ormai képzik, délről pedig az érsekújvári
síkságba olvad” – ezt a szemléletes képet festi a krónikás, Novák Lajos a
Magyar Sion hasábjain a múlt század derekán arról a tájról, ahol maga Nagy-
kér is fekszik.¹ E vidék már a legkorábbi időktől lakott volt, ezt bizonyítja
számos kő- és bronzkori maradvány is. Amidőn a rómaiak kiterjesztették a
birodalom határait a Dunáig, a vidéket germán törzsek – kvádok és marko-
mannok – lakták, az ő nyomukat is föllelték Nagykéren és környékén.² Amíg
Pannónia római provincia volt a település az un. Limes Romanus zónájába
esett és katonai telep is létesült itt, amely illeszkedett a Duna északi előteré-
ben kialakított védelmi állomások láncolatába. A mai vízrajzi viszonyok a
római katonai telep elhelyezkedésére nem adnak magyarázatot, csak az ókori
kútfók és egyéb segédforrások révén derül ki, hogy hajdan a Vág folyót kiter-
jedt mocsár választotta el a Dunától, így Kér az átlagos birodalmi határsávon,

* A szerkesztőség köszönetet mond Püspöki Nagy Péter professzornak és Joó Andrásnak, akik a kézirat gondozásában komoly szerepet vállaltak.

1 Novák Lajos: Nagykér. Magyar Sion 1869. Esztergom. Szerk. Knauz Nándor. 349.

2 Tacitus után. Ld. Novák L. Eredetileg: Episc. Nitr. Memoria 1830. i.6 és köv.1.

amely 14–7 km szélességben követte a Duna bal partját, jóval kívül, attól északra helyezkedett el; a korabeli viszonyok folytán a határsáv külső vonala Hetény, Érsekújvár, Nyitrakér, Sellye, Galánta és Stomfa vonalán húzható meg.³ A castellumot és környékét régészeti ásatásokkal is feltárták.⁴

A népvándorlás viharait követően a 8. század végén Nagy Károly frank birodalma az avarok hatalmát megtörve ellenőrzése alá vonta a területet; hittérítők érkeztek Passauból és Adalram salzburgi érsek Nyitrán templomot szentelt a 828. évben.⁵

A magyarság első megtelepedése a Nyitra folyó völgyében a 10–11. században történt.⁶ Maga a helység neve bizonyosan ősi magyar eredetű, hiszen A Kér név a honfoglaló törzsek egyikét jelölte és több – egymástól meglehetősen távol eső – helynévben éppúgy megtalálható. Már Biborbanszületett Konstantin bizánci császár (913–959) is említi „A birodalom kormányzása” című munkájában.⁷

40. A kabarok és a türkök törzseiről

„Első a kabaroknak a kazároktól elszakadt, előbb említett törzse, második a Nyekié, harmadik a Megyerié, negyedik a Kürtgyermatue, ötödik a Tarjáné, hatodik Jeneh, hetedik Keri, nyolcadik Keszi.”

A 10. századi magyar betelepülők tehát hozták magukkal törzsi nevüket is, ama nevezetes hetedikét. A falut illetően pontos adataink azonban csak a 11. század végének állapotáról vannak. Az un. zobori oklevél és egy 1156-ból származó másik oklevél,⁸ mely a nyitrai és barsi főesperességek egyházait sorolja fel és a tized szerint nagyságukat megkülönbözteti; azok, amelyeket „meliores”, illetve „mediocres” névvel illet bizonyosan léteztek már a 11. században.⁹ Kálmán királyunk pedig 1113-ban oklevelében emlékezik meg Kérről: „in ville Ker est terminus de suburbanis Ker lapis et alter terminus est in monte de terra factus”. (Könyves Kálmán ezen oklevele IV. Béla 1249. évi átiratából ismert).¹⁰ Az 1156-os oklevél pedig annak okán készült, hogy Martirius esztergomi érsek a székeskáptalan kanonokjai javára hetven község tizedét adta: „Martirius archiepiscopus Strigoniensis, canonicis ecclesiae Strigonien-

3 Püspöki Nagy Péter: A Csallóköz vízrajzi képének története Strabón Geographicájától IV. Béla király koráig. Új Mindenes Gyűjtemény 4. Madách, 1985. 74.

4 Kolník, Titus: Römische und germanische Kunst in der Slowakei. Bratislava, 1984. Tatra. Ld. térkép (Milanovce); ld. még uő: Ausgrabungen auf der römischen Station in Milanovce in den Jahre 1956–57.

5 Nyitra múltja és nyitravármegyei monográfia. Megyjegyzések Czeizel Gábortól. Lny. Nyitravármegyei Szemle, Nyitra, 1900.

6 Fügedi Erik: Nyitra vármegye betelepülése. Bp. 1938. Klny. Századok. 273–319, 488–509.

7 A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Sajtó alá rend. Győrffy György és munkatársai. Ford. Moravcsik Gyula. Bp. 1986, Gondolat. kritikai kiadás: Bp. 1950.

8 Fügedi, ill. eredetileg Knauz F.: Monumenta ecclesiae Strig. 1–3. köt. 569 p.

9 Fügedi i. m.

10 Oklevélkiadások: Smilauer, V.: Vodopis Stareho Slovenska. Bratislava, 1932. 106 p. 20 térk. (Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tom 1. Inde ab a. DCCCXV usq. a. MCCXXXV. ad edendum praeeparavit Richard Marsina. Bratislavae, 1971. Sumptibus Acad. Scient. Slovacae. 67 p. (A, 67, 1/113).; Szentpétery I.: Az árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. 1928. sz. (Fejérpataky L.: Kálmán király oklevelei. MTA Ért. a Tört. tud. Köréből. 15. köt. 5. sz. 55–62.) Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hung. ecclesiasticus ac civilis VII/5. 84–90., VII. 309–318.

sis cum consensu Geisae 11., regis Hungariae, decimas septuaginta villarum confert.” 1269-ben a település földjeinek egy részét, mely a nyitrai vár birtoka volt, az esztergomi érsek kapta meg.¹¹ 1349-ben a zoborhegyi apát, bizonyos Tamás úr, tizedjogok fejében Telegdy Csanád esztergomi érseknek engedte át, és az a rákövetkező évszázadok során meg is maradt az érsekek fennhatósága alatt.¹² A község ekkor már Szt. Kelemen tiszteletére felszentelt templommal is bírt. Az, hogy a török dúlások előestéjén, de még később is jelentős település maradt, kitűnik abból, hogy már a 16–17. század során „oppidum” név alatt szerepel, s 1671-ből származó pecsétnyomója is e feliratot viseli: „Sigillum Oppidi Nagy Kériensis”, a korabeli visitatiókból pedig kiderül, hogy a plébánia sok lelket számlált.¹³ Kéren állítólag kolostor is létezett a középkorban, és hozzá tartozhatott a fentebb említett Szt. Kelemen templom, erre utalhat annak a helynek a máig is élő elnevezése, ahol valószínűleg állott, a „Kelemenke”, valamint a körülötte levő temető maradványai; a hozzá vezető utca is mindmáig „Apáti utca” néven ismeretes. Egyes munkálatok alkalmával olyan nyomokra akadtak, amelyek igazolják, hogy ott nagyobb szabású építmény lehetett.¹⁴

Mohácsot követően Nyitra megye a legsúlyosabb megpróbáltatás korát élte. Néhány évvel a végzetes csata után a török már Érsekújvár környékén pusztított. Az 1533. évi dicalis összeírás a mai (értsd 1940) érsekújvári járás északi karéjában, ahol Kér is fekszik, 114 elhagyott és 327 leégett udvarházat említ. Nyitra megye 1554 és 1569 között állandó rettegésben élt. 1594-től ismét komoly harcok folytak; a megye rendjeinek Pálffy Miklóssal az élen komoly áldozatokat kellett hozniuk.¹⁵ Magáról Kérről 1560-ban így szól a visitator: „A Boldogságos Szűz egyházának középső része leromboltatott és a megmaradt részek romként emelkednek csak ki, és így az nemsokára az oszlopok pusztulásával összedől.”¹⁶ Bél Mátyástól Nagykér egy későbbi – a tizenöt éves háború során történt – feldúlásáról értesülünk: „Vicium utrumque, Nagy-Kér, et Ivan-ka, Turcas evastavisse, cum anno MDXCIX. sancta impressione, regionem hanc everrverant, Istvánffyus (a.) auctor est.”¹⁷ 1605-ben Bocskai vezére, Rédey Ferenc a bányavárosok meghódítását követően, bevette Nyitrát és ezt követően Érsekújvár ellen fordult, a hajdúk jelentős pusztítást vittek véghez a Nyitra völgyében.

Miközben a háború tüzei ellankadtak, a hitviták lángoló szózatai annál erősebben dörögtek, csakúgy a jezsuita atyák, mint a protestáns prédikátorok

11 Árpádkori Új Okmánytár (Mon. Hung. Hist.) 3. köt. 200. Kiad. a MTA Tört.tud. Biz. megbízásából Wenzel Gusztáv. Pest, 1862.

12 Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története. Pest, 1870. 1. köt. Eggenberger: 640., ill. Fejér: Cod. Dipl. toldaléka: 390.

13 Novák L. i. m.

14 A szerző saját kiadatlan kútfői.

15 Nyitra-Pozsony közigazgatásilag egvelőre egyesített vármegye. Szerk. K. Thury György. Kiad. a Felvidéki Egyesületek Szövetsége. Bp. 1940. 66 p. A Felvidéki Útmutató Gyűjteménye.

16 Némethy, Ludovicus: Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque ad annum MDCCCXCIV. Strigonii, 1894.; Nagykér a komáromi esperesi kerületben és az érsekújvári alesperességben; 180–181.

17 Bél Mátyás: Notitia Hungariae novae geographico historica Part 1. Cis-Danubianae. Tom. 4., Com. Nitr. Pars. spec. Memb. I. Sect. III. 403 p.

szájából. Egy ízben állítólag maga Pázmány Péter tartott Kéren, a szabad ég alatt, egy roppant nagy hatású beszédet, melynek hatására számos komjáti kálvinista, akiket a kíváncsiság hozott oda, rögtön áttért a katolikus hitre, ezen esemény írásos nyomai egyeses szerint a 19. század elején még fellelhetőek voltak a kéri plébánia levéltárában, de jelenleg már nincsenek meg; noha biz. Veresmarthy Mihály, aki azelőtt kálvinista prédikátor volt, később pedig, áttérően, pozsonyi kanonok lett, önéletírásában említi, hogy Pázmány 1608–9-ben hosszabb időt töltött Komjáton Forgách érsek társaságában (Komját, mint főkegyház tartozott Kérhez).

1620–21 fordulóján Bethlen Gábor csatapai vívtak itt küzdelmet.¹⁸ 1663-ban Köprülü Ahmed nagyvezér bevette Érsekújvárt, csaknem egész Nyitra török kézre jutott. A következő évben megfordult ugyan a hadiszerencse és a török Nyitra várát feladta, de Érsekújvár továbbra is a török uralom alatt maradt, környékét a várórség állandó jelleggel prédálta. Kér egyik régi anyakönyvében a következőket lehet olvasni: „Nullus habitavit in oppido propter bella illius temporis.” 1685 júliusának végén Lotharingiai Károly visszavette a töröktől Újvárt, így véget ért a 150 évig tartó török háborúk sora, az oszmánok többé nem fenyegették már az országnak ezt a részét. A török pusztításai alkalmával magával vitte a kéri templom harangját is, amelyet később Abony községben leltek föl, erről hiteles okirat számol be 1714-ből.¹⁹

A török távozását követően lassanként megindult az újjáéledés. 1690 után bizonyos kiváltságos területek a vármegye hatáskörén kívül, külön igazgatási és bíraskodási jogkörökkel bírtak, az esztergomi érsekség területén több ilyen volt a 18. század folyamán. Birtokpereikben és alapvető jogaikat illető ügyekben, a főpapi oktavalis törvényszékek bíraskodtak, sőt saját hatóságaik útján vármegyei jogokat gyakoroltak. Kér az un. verebélyi székhez tartozott (ld. Bél Mátyás) és kiváltságokat élvezett, így pl. prédiális telkeire nézve adómentes volt, valamint mentesült a kötelező katonai beszállásolás alól is, lakóinak védője pedig azonos volt a nemesekével.²⁰

1691–92-ben, Franyó Mihály plébános alatt, megkezdődött a templom újjáépítése is.²¹ De a békés időszak nem tartott sokáig. A Rákóczi szabadságharc hadi eseményeinek jelentős része zajlott a Felvidéken. Bercsényi Miklós már 1704. augusztus 24-én elfoglalta Nyitra várát és Érsekújvár felé fordult. 1705. január 13-án szemlét tartott Nyitra és Surány között levő csapatai felett. 1706-ban újabb támadást szervez és csapatait éppen Kér és Ivánka között rendezti.²² 1708. április 14-én Bercsényi Jelenti Besztercebányáról, hogy Ebeci és Balogh István „brigádái” Kér és Komjáti közé lesznek vezényelve.²³

18 Novák L. i. m.

19 Uó.

20 Novák, ill. Thury: Nyitra-Pozsony, p. 66.

21 A szerző.

22 Archivum Rakócianum 4. 16–17., 288.; Uo. 5. 114. – Archivum Rakócianum. Szerk. Thaly Kálmán. Bp. 1875. MTA. 4–5. köt. Székesi Gr. Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez (1704–1712).; 5. köt. 1877.

23 Uo. 5. köt. 631.

Százados harcok után állt be a várva várt béke a Nyitra völgyében. A község végre fejlődhetett, lakossága a 18–19. század során többszöröződött, a termékeny sík vidéken pedig eredményes földművelés folyt. 1732-ben Kérnek már 935 lakosa volt.²⁴ A 19. század egyre bővülő statisztikai irodalmának köszönhetően a történész figyelemmel kísérheti, hogy mennyire dinamikusan fejlődött a község.²⁵ 1828-ban 1165 lakosa volt, ebből 8 volt zsidó, a többi római katolikus; Nagy- és Kiskéren együttesen 167 ház állt.²⁶ Fényes Elek, 1843-ban, a két községben, amelyek a Nyitra bal partján fekszenek összesen 1165 lakost tart nyilván; 1158 katolikust és 7 izraelita vallásút, a határa „első osztálybeli”, bővelkedik árpában, kölesben, búzában, kukoricában, vannak rétjei és sok szarvasmarhája.²⁷ A két évszám között megfigyelhető lakosságnövekedés nincsen. Ennek egyik oka az lehetett, hogy itt is végigvonult az 1831-es nagy felvidéki kolerajárvány, amely 1831 júliusában érte el Kért.²⁸ Ennek emlékére fogadalmi szobrot avatott Nagy- és Kiskér község Szt. Annának, minthogy a vész idején sokat fohászkodtak a szenthez, a homokkőből készült szobrát, amelynek talpázatán a következő írás olvasható: „Ex voto Paulo Skultéty Juliannae Tarkó Anno 1807”. Ma is áll ez a szobor az Érsekújvárról Nyitra felé vezető főút mentén egy kertben. A falu népe fogadalmat tett – és ezt máig meg is tartja –, hogy Szt. Anna napján, július 26-án, munkaszünetet tart, misén vesz részt; (s amíg engedélyezték) körmenetet is tartottak, ennek végén pedig könyörgő ájtatosságot végeztek.²⁹

A 18. század végétől a technika vívmányai is nagy szerepet kaptak a falu életében. 1778 óta létezett a községben vízimalom, melyet később diesel motorral hajtottak. 1951-ig üzemelt, 1962-ben elbontották és anyagából lakóházakat építettek. Az 1875–76 között épült vasút a temető és a plébánia földjein ment keresztül.³⁰ Szilágyi Jenő, helybeli plébános, feljegyzései alapján 1883. január elsején indult meg a postaforgalom. Eleinte az asszonyok, később (1887-től) a kántor-iskolamester vezették a posta ügyeit. Volt olyan időszak is, amikor Komjátón volt a postahivatal, mint 1883 előtt.³¹ Az esztergomi főegyházmegye schematizmusa is Komjátót említi, mint a legutolsó postahivatalt az 1877-es évre vonatkozólag. Ugyanezen schematizmus szerint Nagykernek, Kiskérnek, valamint a környező kisebb lélekszámú prédiomoknak (pl. Jattó, Virágoshalom, Alsótarány) összesen 1767 lakosa volt, ebből 1660 volt katolikus.³² 1860-ban a zsidó közösség zsinagógát emelt Nagykéren.³³

24 A szerző.

25 A statisztikára ld. Csaplovics, Korabinsky, L. Nagy, Fényes Elek stb.

26 Nagy, Ludovicus: Notitiae politico-geographico statisticae incltyi Regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum. Tom 1. Budae, 1828, Landerer. 226. Com. Nitr. „Kér”.

27 Fényes Elek: Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Kiad. Fényes Elek. Pest, 1843, Trattner – Károlyi, Nyitra vm. 2. köt. 291.

28 Nagy József: A cholera Nyitra megyében 1831-től 1874-ig. Nyitra, 1876. Özv. Neugebauer E. 27.

29 A szerző.

30 A szerző.

31 A szerző.

32 Schematismus cleri archidioecesis Strig. pro anno a Christo nato 1877. Strigoni, 1877, typ. G. Buzárovits. 62.

33 Nyitravármegye. = Magyarország Vármegyéi és Városai. Monographia. Szerk. Sziklay

Nagykér történetében előkelő helyet foglal el és jelentős szerepet tölt be a templom. A kegyúr a leghosszabb időn át az esztergomi érsek, akinek nemcsak a papok kiküldésére és a templomépületre volt gondja, hanem más intézményekre is, így pl. az iskolára, járványok és elemi csapások idején pedig a lakosság mindig számíthatott támogatására.

Amikor 1349-ben Telegdy Csanád érsek a zabori konventtől megkapta Kért, akkor már itt Szt. Kelemen pápa tiszteletére emelt kőtemplom állott, de ez nem azonos a község jelenlegi anyatemplomával. Egy 1691-ből származó visitációs okiratban azt olvashatjuk, hogy Kér egyháza „kőből épült, régi építmény”. Az eredetileg román stílusú építmény az évszakok során számos átépítést ért meg. 1697-ben eredetileg zárt, tömör északi falába ablakokat vágtak, a főbejárat fölé pedig Mária szobrát helyezték el. A török uralom alatt csaknem teljesen elpusztult templom felújításához Széchenyi György primás 100 forinttal járult hozzá. 1768-ban a templom leégett, de rövidesen helyreállították; a munkálatokhoz a kamara 3000 forinttal járult hozzá, minthogy ekkor az esztergomi érseki szék éppen üresedésben volt. Valószínű, hogy ezt követően határozták el, hogy a sírboltjába többé nem temetkeznek és azt végleg betemetik, ugyanis a Nyitra folyó közelsége miatt a víz gyakorta elöntötte (“ut in ea defuntorum tumbos navis adinstar cicumnatare observatum fuerit”).³⁴

Régen a templomnak három oltára volt: a főoltár a Szent Kereszt Felmagasztalásának, a mellékoltárok közül az egyik Szűz Máriának, a másik Árpád-házi Szt. Erzsébetnek a tiszteletére emelve. Mária oltárát később bizonyos Kántor Ferenc a sasvári Fájdalmas Szűz díszes képével ékesítette. A főoltárt a múlt század hatvanas éveiben biz. Röhmann Ferenc festő képével díszítették, ugyancsak ő festette a templom falképeit is. Az egyház ékszerei közül említésre méltóak: 1) egy mesterien kimunkált monstrancia, melyet 1718-ban Setét (vagy Sötét) Ferenc, aki a primási javak igazgatója volt, adományozott a templomnak, 2) két kehely, melyek közül az egyik azelőtt Telegdy János püspök tulajdona volt, állítólag Esztergom ostrománál Rákóczi katonáinak birtokába jutott, akiktől később a fentebb említett jószágigazgató vette meg és ajándékozta a kéri templomnak. Mindezekon kívül egy harmadik míves kehely is létezett, ezt azonban az egyház a hadi költségek miatt teljesen kimerült államkincstárnak adta 1810-ben. Az anyakönyv 1674-től kezdődik.³⁵

A török korszakban és valószínűleg azt megelőzően is a temetők a mostani templom körül voltak, amelyet kőfal övezett. A 18. század során, egészen 1776-ig, a templom kriptájába temetkezett annak számos jötevője, köztük Setét (vagy Sötét) Ferenc, akit 1734. február 18-án temettek itt el. 1778-tól új temetőbe temetkeztek, az elhalt plébánosokat is ott helyezték végső nyugalomra. A múlt században külön temetőkápolna is épült, biz. Kántor Ferenc emeltette az érseki helynök engedélyével, Hóderman Lajos plébános alatt ezt a

János, Borovszky Samu. Bp. Apolló. 53.

34 Novák L. i. m.

35 Uő.

temetőt kibővítették. Jelenleg három temető létezik. Az un. régi temető (a 18. század végétől), mivel azt a vasút kettészeli, ezért a köztudatban ez két temetőnek számít; és az új temető, a ravatalozóval, ez utóbbi a régiektől néhány lépésre a szőlőhegyen fekszik.³⁶

AZ OKTATÁSÜGY

Az 1868. évi XXXVIII. tc. alapján a kéri egyházközség mellett egészen 1949-ig katolikus elemi iskola működött. A fentebb nevezett törvény pedig kimondotta:³⁷

A hitfelekezetek, mindazon községben, hol híveik laknak, saját erejükből tarthattak fenn és állíthatnak föl nyilvános népoktatási tanintézeteket, az ily tanintézetek felállítására és fenntartására híveik anyagi hozzájárulását a saját képviselők által meghatározandó módon és arányban (...) ezentúl is igénybe vehetik, azon intézetekben a tanítókat és tanárokat maguk választhatják, azok fizetését maguk határozhatják meg...

1877-ben az iskolaszéknek hat nagykeri és két kiskéri tagja volt. Az elnök mindig, hivatalánál fogva, a mindenkori plébános, alelnöke világi ember, legtöbbször a falu jegyzője; jegyzőkönyveit a kántortanító vezette, aki egyben az iskola igazgatója is volt, mindezekon kívül szavazati joggal bírt még a főgondnok és az algondnok, akiket a falu egyszerű lakói közül választottak. Az elnök és helyettesének feladata az iskolaszéki gyűléseket egybehívni, azokat vezetni és az ott meghozott határozatok végrehajtásáról gondoskodni. A helybeli gondnok feladata az anyagi természetű ügyekben való intézkedés, illetve az iskola és a tanítói lakás karbantartása.

Az iskola régi épülete egészen 1980-ig állt, eredetileg két tágas terme volt, de később több átalakítás történt. 1980-ban az épületet teljes egészében elbontották és helyére egy új kultúrházat építettek. Egy 1877 áprilisából származó feljegyzés szerint szó volt egy ugynevezett tornatér létesítéséről is, melyet a kántortanító lakásával egyirányban, községi területen terveztek megvalósítani. A szükséges tornaszereket az iskolamulasztások büntetéspénzeiből kívánták megvásárolni. Az indokolatlan hiányzás elég gyakori volt, mégis a kirótt bírságok kifizetésétől a községi előljáróság gyakorta kénytelen volt eltekinteni, a szegénység miatt. 1877-ben 208, 1886-ban már 218 tanulója volt az iskolának, néha azonban hosszabb ideig 30–40 diák is hiányzott. Az iskolakötelesek száma így is egyre nőtt: 1895-ben felépült a harmadik, 1908-ban pedig a negyedik terem.

Eleinte az oktatást csupán egy tanerő biztosította, aki egyben kántor is volt. Ezt a megfizetendő feladatot 1877-től 1906-ig Zórád Ferenc látta el. A növekvő

36 A szerző.

37 Ld. Corp. Iuris Hung. 1868.

számú iskolakötelesre való tekintettel volt mellette később egy segédtanító is. Az 1868. évi XXXVIII. tc. 11. paragrafusa alapján és a Püspöki Kar Rendszabályainak 21. paragrafusa szerint a segédtanítói állás (később a tanítói is) betöltése pályázat alapján történt. A kántori tisztséghez jövedelmek is járultak, ezek 1914-es adatok szerint tömören a következők: 1) lakás három szobával, konyhával, kamrával, pincével és padlással, valamint istállóval; 2) szántó föld és rét, 29 kat. hold 809 négyszögöl, 1948 korona haszonbérrel; 3) 106 négyszögölnyi kert használata; 4) 72 korona un. faváltság; ezeken kívül 100 korona a községtől, valamint stólajjövedelem (250 kr), misealapítványok, ismétlőiskolákba való munkáért járó pénzek.

Az első világháborút követően az iskola számos viszontagságot élt meg a Csehszlovák Köztársaság uralma alatt. A tanfelügyelőség már 1919. november 5-én kelt 178. számú rendelkezésének 11. pontjában a magyar iskolákban a szlovák nyelv heti hat órában történő kötelező oktatását írja elő. Az iskolaszék 1920. április 11-én tartott ülésén tiltakozott a szlovák nyelv kötelezővé tétele ellen. A trianoni békeszerződés aláírását követően azonban már nem volt értelme reménykedni abban, hogy az új csehszlovák iskolaügyi hatóságok uralma csak rövid epizód lesz; új pecsét és órarend készült, a falakra T. G. Masaryk elnök képe került, a régi jelvényeket egyúttal el kellett távolítani. Ugyanakkor az iskola megmaradt az egyházközség intézményének, így autonómiáját nagyrészt megőrizhette. 1923-ban igazgatót választhatott az iskolaszék Bellus István kántortanító személyében. Az egyházi iskolák tanítói azonban nem lehettek egyenrangúak az állami tanítókkal, 1925. február 2-i ülésén éppen erre vonatkozó követelésének ad hangot az iskolaszék, ennek ellenére még a következő évben sem kaptak az államtól semmiféle fizetést.³⁸

1938 novemberében az első bécsi döntést követően Nyitra nagyker visszakerült Magyarországhoz, ekkor néhány évre elhárultak azok a veszélyek, amelyeket az idegen uralom jelentett – nem fenyegetett pl. az iskola államosításának szándéka – amely Csehszlovákiában 1933 után komolyan felmerült –, de a háború egyre inkább éreztette hatását, kevés volt a tüzelő, a behívások miatt állandósult a tanárhiány.

Az iskola a háborús éveket követő története egybefonódott a felvidéki magyarság tragikus sorsával, mely ezeket az esztendőket jellemezte. Megindult az un. „reszlovakizáció”, a község lakosságának egy részét kitelepítették, lakásaikat egyszerűen elvették; szlovák nyelvű oktatást vezettek be az iskolában és a templomban is a szlovák miséket szorgalmazták. 1946. január 11-én Ernst Sándor iskolaigazgatónak az érsekújvári 1. számú tanfelügyelősége felszólítására és nyomására el kellett hagynia állását és a tanítói lakást is, később tudott csak tanítói állást kapni. 1947-ben az emeletes új iskola kigyulladt és teljesen leégett. 1949-ben már az államé a tanintézmény, s azt az újdonsült ideológia, a kommunizmus jelképei díszítették.³⁹

38 A szerző.

39 Uő.

APPENDIX I.

Nevezetes kéri családok:

1) A nemes apáti-kéri Bottlik család; címeres levelés III. Ferdinándtól kapta Bottlik Imre (Nyitra vm.) 1646. április 25-én, az 1754/55. évi orsz. nemesi összeírás említi a családot Nyitra vármegyében. Ld. Kempelen B.: Magyar nemes családok. Bp. 1911–15.

2) A Szórád (vagy Zórád) család; címeres levele 1696-ból való (ld. Nagy I. X/840), mint nyitra vármegyei nemesek 1802. február 12-én ismét igazoltattak (ld. Kempelen B.)

Nagyhírű, Kéren született személyek:

1) **Kántor Imre** – Született 1860. február 28-án, Nagykéren, az Országos Statisztikai Hivatal vezető tisztviselője. Munkái: Az én világom (1881), Örök-kévalóság (1881), Legújabb költemények, Életem, Szerelem, Dicsőség (1894). Ld. Szinyei: Magyar írók.

2) **Hanák János** – Piarista tanár, zoológus, tudós és író. Született 1812-ben Kiskéren. Ld. Szinyei: Magyar írók.

3) **Craus (vagy Crausz) István**, 1890-től előnévként: nagykéri. Nyugalmaszott alispán, aki ugyan Nyitrán született 1848. októberében, de családja és élete összekapcsolódott Kérrel, 1887–1896 között Nyitra vm. alispánja, 1896-tól szabadelvű párti képviselő az érsekújvári választókerületben. Ld. Sturm: Országgyűlési Almanach. Bp. 1897, Pallas 17., Bp. 1900, Kempelen B. A család címeres levelét Rudolftól nyeri 1592-ben (Szepesi kpt. Levéltára és OL. 1085/1888. Ld. még Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1935.

4) **Kéri Sámuel** – Született Kéren, a Szórád (vagy Zórád) családból. 1645-ben Sopronban lépett be a ferences rendbe, nevét ekkor változtatta Kérire, szónok, teológiai bölcslő, 1670-ben tartományfőnök. Meghalt 1671-ben.

APPENDIX II.

Nevezetes tűzesetek Nagykéren:⁴⁰

- 1869: a plébános szőlőhegyi pincéjének leégése
- 1873: a nagykéri híddal szembeni, un. „prímási” kocsmáé égése (szeptember 27.)
- 1880, 1883: ezután alakul a Nagykéri Önkéntes Tűzoltó Egylet

Néhány tűzoltóparancsnok:

- Száraz Antal 1905–1910, utána pár évig biz. Pán Béla
- Obert Kálmán tanító 1937-ben
- 1950–1979: Bocz István, majd őt követte Csebík Viktor

A tűzoltóság 1928-ban vált szervezetté, 1951-ben kapott modern, motorizált eszközöket, tűzoltózenekar is van.

Kiegészítések az oktatásügyhöz:

- 1926-ban kerül szóba az iskolaszék ülésén egy szlovák nyelvű tanterem nyitása, a kiskéri magyar iskola mellett létesül is egy szlovák osztály
- 1932-ben megnyílt a nyolcadik osztály, a tanulók száma ekkor 462
- 1939. szeptember 30-án Obert Kálmán 11 évi tanítósága után⁴¹ állami szolgálatba lépett át, ahol Nyitra-Pozsony e.e. vármegye népművelődési titkára lett, a kultúra terén nagy tevékenységet fejtett ki, különösen a helyi színháztársaságban, egyike volt a kultúrház megépítését szorgalmazóknak.
- Kopasz Elemér az ének és a zene oktatásának volt kiemelkedő képviselője Kéren.

LAJOS ELEK

NYITRANAGYKÉR (VELIKI KÝR, SLOVAKIA) THE HISTORY OF THE SETTLEMENT AND PARISH

This region has been inhabited since the very ancient time. The traces of German tribes – those of the Kvad and Markomann tribes – have been found in Nagykér and in the surroundings, too. A Roman military settlement has also been established in that region. The castellum and its vicinity has also been discovered by archeological excavations.

At the end of the 8-th century, following the tempest of the great migrations, missionaries were coming from Passau. The name of the village has undoubtedly an ancient Hungarian origine. The Hungarian immigrants of the 10-th century were adhering to their origine tribal names. Our King Kálmán was mentioning in his Diploma of 1113 the settlement of Kér. A part of the lands belonging to the village was donated by the king in 1269 to the archbishop of Esztergom. In the year of 1349 the settlement had already a church, too which had been dedicated to the honour of Saint Clement. In the 16-t and 17-th centuries it was mentioned with the name "Oppidum", and the same denomination is to be seen on the sigil of the community originating from the year of 1671.

After the tragic defeat at Mohács the occupational Turkish army was devastating our country in the vicinity of Érsekújvár, and soon they occupied the village Kér, too. At this occasion, after having devastated the village, they also took with themselves the bells of the church.

After the liberation of the country from the Turkish occupation the revitalization of the village was commenced. In 1691–92, when Mihály Franyó was the parish priest, the rebuilding of the church was also begun. The population of the settlement was multiplied during the 18-th and 19-th centuries. The fertile lowlands were cultivated with a very good result. In 1828 the population of the village amounted to 1165. Eight of them were Jews, and the other Roman Catholics. In the time of the great cholera epidemic devastating the Northern Hungarian region in 1831 many inhabitants of the region were praying to the helping Saints, especially to Saint Anna. The population of the village made the vow that on Saint Anna's days, i. e. on June 26th, they would celebrate the Saint with holiday, and participate in a mass. Since the year of 1778 the village was maintaining and operating a water-mill. In the years 1875–76 the rail-road was constructed, and January 1st 1883 the postal service was commenced.

41 Thury: Nyitra-Pozsony.

The church has a very prominent place in the history of Nagyker. The patron of the church was the archbishop of Esztergom. In the time of epidemics and elementary disasters the population has always been assisted by him. In a visitation record of the year 1691 it is to be read that the church of Ker „had been made of stone; it had been an old building”. In 1768 the church was devastated by a fire but it was soon rebuilt. Formerly the church included three altars. The church was surrounded by the cemetery, and the cemetery was bordered by a stone wall. Nowadays there are three cemeteries of the village. The so called old cemetery consisting of two parts and the new cemetery with the building of the mortuary.

Following the rules of law XXXVIII of the year 1868 the parish of village Ker was maintaining a Catholic elementary school up to the year 1949. In 1877 the school board was consisting of six members of Nagyker and two members of Kisker. The earlier building of the school was being maintained up to 1980. In that year the building worshipping completely demolished. At the beginning the teaching was being done only by one person who simultaneously had to do the task of the parish choir-master too. Later he was assisted by an assistant teacher.

Since the first world war the school has met many grave vicissitudes. The school-inspectorate has ordered to teach in the Hungarian schools the Slovakian language in six lessons weekly. The school was able to save its autonomy.

In November 1938 Nyitranagyker returned to Hungary for some years.

In 1947 the two-story school building was completely devastated by fire. The educational institution of the village was taken in state property in the year 1949.

GERGELY JENŐ

AZ ÉSZAK-ERDÉLYI GÖRÖG KATOLIKUS ROMÁN EGYHÁZMEGYÉK
JOGÁLLÁSA ÉS SÉRELMEIK 1940-1944

Forrásközlemény

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés értelmében 43 591 km² területen 2 185 546 lakos tért vissza Magyarországhoz. Közülük 1 123 216 (51,4 %) magyar, 1 045 102 (42,1 %) pedig román nemzetiségű volt. A visszacsatolt több mint egymillió román közül felekezetiileg körülbelül 450 000 ortodox és 550 000 görög katolikus vallású volt.

Az impériumváltozás elsősorban a görög katolikus román egyházszerkezetet érintette érzékenyen. A metropólia székhelye, Balázsfalva továbbra is Romániához tartozott. A gyulafehérvári-fogarasi érsekség számos parókiája azonban átkerült Magyarországra, amelyeknek kormányzásával Josif Popp (Papp József) nagyváradi gör. kat. kanonokot bízták meg. Ő azután mint „marosvásárhelyi apostoli kormányzói helynök” irányította a rész-egyházmegyét. Az érsekség suffragán püspökségei közül a lugosi Romániában maradt, míg a máramarosi (Nagybánya), a kolozsvár-szamosújvári és a nagyváradi Magyarországhoz került. Az első kettő valamennyi parókiájával, míg a nagyváradi csak nagyobb részben.

A forrásközlemény által érintett években a balázsfalvi érsekséget apostoli kormányzó irányította. A kolozsvár-szamosújvári püspök 1917-től Juliu Hossu (Hosszú Gyula, 1885–1970) volt. Mint rangidős és pápai trónálló, ő tekintendő az erdélyi gör. kat. román egyház tényleges első emberének. A visszatérés után ő lett csak tagja a magyar törvényhozás felsőházának is. Ugyancsak ő volt az üresedésben lévő nagyváradi gör. kat. püspökség apostoli kormányzója. Bonyolultabb a másik püspök, Alexander Rusu (Rusu Sándor) máramarosi ordinarius helyzete. Az ő egyházmegyéjét ugyanis – az 1929-es konkordátum értelmében – 1930-ban állították föl. Mint ilyen, tehát a román impérium alatt keletkezett, és a visszacsatoláskor (s tegyük hozzá, hogy később, 1944-ig sem) nem nyerte el a magyar törvényhozás jogi megerősítését. Magyar állami szempontból tehát „nem létezett”. Serédi bíboros ennek ellenére, az egyházbizottság elnökeként szem előtt tartva, Rusu püspököt is legálisnak ismerte el, és rendszeresen meghívta a püspöki kar tanácskozásaira.¹

1 A magyarországi gör. kat. egyház szervezetről lásd Régió, 1991/3. sz. Gergely Jenő: Az erdélyi görög katolikus román egyház, továbbá James Nissen, Sebők László, Lestyán Ferenc tanulmányait.

Közismert, hogy a visszatért Észak-Erdélyben komoly nemzetiségi és ezekkel adekvát felekezeti ellentétek feszültek és robbantak ki. Elég csak ezzel kapcsolatban gróf Teleki Pál akkori miniszterelnök óvó szavaira utalnunk. Az általunk közzétett dokumentum részint tükrözi e konfliktus egyházjogi aspektusait, részben a nemzeti sérelmeket. Egyházjogilag a dolog lényege abban állt, hogy az 1853-ban felállított önálló erdélyi román gör. kat. metropólia – az érsekségre emelt gyulafehérvár-fogarasi püspökség, és a suffragánként alárendelt nagyváradi gör. kat. püspökség kikerült az addigi esztergomi érseki suffragáneumból, s egyúttal ide került beosztásra az ekkor alapított lugosi gör. kat. püspökség is. (Amint nyilván az 1930-ban felállított máramarosi püspökség is.)

Ebben tulajdonképpen semmiféle egyházjogi probléma nem állt fenn. A kérdés az volt, hogy a mindenkori esztergomi érsek, mint Magyarország hercegprímása, gyakorolhatja-e primási joghatóságát az újonnan keletkezett metropólia felett? (Ezen jogosítványok egyike pl. a harmadfokú fellebbezési fórum.) A magyar értelmezés szerint a primási joghatóság a mindenkori magyar impérium területén élő katolikus egyházra kiterjed. Ennek a történelem folyamán a magyar primások érvényt is szereztek, és Róma ezt tudomásul vette. Ugyanakkor már 1853-tól, a külön román gör. kat. hierarchia felállításakor – akkor az abszolutizmus idején Bécs által támogatva a magyar érdekekkel szemben is – már felmerült a dokumentumban előadott értelmezés. Mindaddig azonban, amíg a történelmi Magyarország fennállt, az ennek határai között élő gör. kat. román egyház részét képezte az egész magyarországi katolikus egyháznak. Nyilvánvaló, hogy az elszakadás után, Nagy-Románia keretei között az abszolút önállóság értelmezése nyert politikailag is alátámasztást. A magyar primási jurisdikció értelmezésének széleskörű irodalma van, de a konkrét vitának a fejleményei megtalálhatók az 1940–1941. évi püspökkari konferenciák jegyzőkönyveiben és azok háttéranyagában.²

A nem jelentéktelen egyházjogi nézeteltérések mellett vagy mögött azonban súlyos politikai véleménykülönbségek is voltak. Észak-Erdély visszatérése után nyilvánvaló volt az érdekazonosság az állam és az egyházak között a tekintetben, hogy az állami-nemzeti egység (újraegyesülés) megszilárdítását előmozdítsák. Ennek egyik fontos eleme volt az ottani gör. kat. egyház integrálása az anyaországiba, annak egyébként objektíve meglévő nemzeti sajátosságai tiszteletben tartásával. E törekvés megnyilatkozása volt az ottani püspökök meghívása a magyar püspöki konferenciára; azon elvárás, hogy tagolódjanak be a hazai *Actio Catholicaba*; avagy vegyenek részt a magyar katolicizmus szokásos évi seregszemlén, a Katolikus Nagygyűlésen.

Ezzel szemben az erdélyi románságnak csak a kisebbségét kitevő görög katolikus román egyház megszerveződésétől kezdve egyfajta versenyhelyzetbe kényszerült az ortodoxiával, amely magát a kizárólagos román nemzeti egyháznak tekintette. Ennek a sajátos versenyfutásnak lett a következménye,

2 Lásd Esztergomi Primási Levéltár /EPL/ 1940. október 16., 1941. március 12., 1941. október 8. jkv. Az idevágó napirendi pontokat közli Gergely Jenő szerk. A püspöki kar tanácskozásai. Bp. 1984.

hogy az ottani hierarchia messzmenő szerepet vállalt a román nemzeti mozgalmakban. 1918 után pedig még inkább bizonyítania kellett „nemzeti” jellegét, hiszen ekkor hivatalosan is az ortodox lett az államegyház. 1940-től pedig immár a magyar állam keretei között kellett megőriznie nemzeti karakterét. Az is nyilvánvaló a memorandumból, hogy elsősorban a román értelmiség, de hívő tömegeik is úgy tekintettek a gör. kat. egyházukra, mint a román nemzeti érdekek talán leghatékonyabb védelmi instrumentumára. (Miután az átkerült ortodox egyház még nehezebb helyzetben volt és nagyrészt passzivitásra szorult.) Így aligha tekinthető véletlennek, hogy az érintett püspökök megértést kértek, s igyekeztek rámutatni bonyolult, ellentmondásos helyzetükre. A dolog lényege mégis csak az volt, hogy a magyar állam iránti engedelmesség és hűség leszögezése mellett, annak keretei között a román nemzeti érdekek letéteményeseinek tekintették magukat.

Végül ami a felsorolt sérelmeket illeti, azokról is meg kell állapítani, hogy nem voltak megalapozatlanok. Az ott élő népek tragédiája volt és maradt a mindenkori törlesztés vágya és kényszere, hiszen 1918 után a románok vélt vagy valós sérelmeiket „orvosolták” a magyarok rovására, s 1940 után legtöbb esetben az 1918 előtti állapotok visszaállítása is revánsnak tűnt a románság szemében. (Hogy az ördögi kör további spiráljait itt most ne is említsük). A dokumentum minden esetre nem tanulságok nélkül való a térség jelenlegi helyzetében sem.

Végül ami a közreadott dokumentumot illeti, az terjedelmét tekintve 6 oldal és öt sor, másfeles sortávolsággal gépelt szöveg. Ehhez járul a külön íven lévő kísérőlevél. Mi a Czapik Gyula akkori veszprémi püspöknek szóló példány xerox másolatával rendelkezünk, de az anyagból nyilvánvaló, hogy azt megküldték a püspöki konferencia valamennyi tagjának. Így elvileg valamennyi egyházmegyei levéltárban fellelhető, illetve ott, ahová a korszak püspöki konferenciáinak nyomtatott eljárással készült sokszorosított példányai eljutottak (vagy elhurcolták). A dokumentumon saját levéltári jelzet, vagy dátum egyébként sem található.

A dokumentumot szöveghű formában közöljük, a kiemelések az eredetiben találhatóak. Jegyzeteink csak a legszükségesebbnek tűnő információkat tartalmaznak. A latin szövegrészek fordításáért és ellenőrzéséért Waigand József főtisztelendő úrnak tartozunk köszönettel.

DOKUMENTUM

Kiegészítő hozzászólás az 1941 ősi püspökkari értekezleten tett elnöki jelentések i) pontjához.

A folyó évi október 8-án tartott püspöki konferencia elnöki jelentésében címünkre, a gör. kat. román püspöki kar³ címére tett megjegyzésekre és vádakra – melyekre egyáltalán nem voltunk elkészülve – igyekeztünk ott azonnal megadni a szükséges magyarázó felvilágításokat és, véleményünk

3 Gör. kat. román „püspöki kar” nem létezett, nyilván az illető ordinariusok esetenkénti tanácskozásait aposztrofálták így. A magyar katolikus püspöki kar konferenciáinak elnöke a hercegprímás, Serédi Jusztinián bíboros volt.

szerint, ezek nagyban enyhítették az elnöki megállapítások nyomán támadt feszültséget.⁴

Mivel azonban említett megállapítások reánk nézve felette sérelmesek, szabadjon azokra most utólag – miután az elnök Úr Ó Eminenciájának jóvoltából már előbb kézhez kaptuk és közelebről megismerhettük az időközben megküldött Jegyzőkönyvben⁵ közzétett hiteles szövegüket – a következő, már a konferencián beigért, kiegészítő választ megadnunk.

A mostani Magyarország területén lévő nagyváradi, kolozsvár-szamosújvári és máramarosi⁶ gör. kat. román egyházmegyék, illetve azoknak részei, valamint a blaj-i (rég Magyar elnevezés szerint balázsfalvi) érseki egyházmegye egyes részei⁷ az Alba Iulia és Făgăraș-i (rég Magyar elnevezés szerint gyulafehérvári-fogarasi) egyháztartományhoz tartoztak és ennek még mindig szerves részét képezik. Ezen 1853-ban létesített egyháztartomány pedig, illetve az azt (az akkor létesített új lugosi és szamosújvári egyházmegyékkel együtt) képező balázsfalvi és nagyváradi egyházmegyék – melyek előbb az esztergomi érseki körzetbe tartoztak⁸ – az alapító „Ecclesiam Christi” pápai bulla értelmében kivonattak az esztergomi érsekség joghatósága alól, „ita ut ... a pristina, cui antea suberant Metropolitae Strigoniensis iurisdictione et quavis alia potestate et praerogativa iurisdictionali in perpetuum ... exemptae sint et libertae”.⁹

Ezen, az esztergomi érseki joghatóság és „a quavis alia potestate et praerogativa iurisdictionali” alóli kivonást az 1872-ben kiadott első tartományi zsinatunk aztán, direkt utalással az említett pápai bulla ezen szavaira, a következő szövegezésben szögezi le: „Una (haec Synodus) sollemniter declarat Provinciam gr.-catholicam Alba-Iuliensem et Fogarasiensem authonomam atque a cuiuscunque alterius ecclesiasticae Provinciae iurisdictione independen-

-
- 4 EPL Ppki jkv. 1941. október 3. 1. napirendi pont: Elnöki jelentések, i) alpontja, 4–6. fol.
 - 5 A püspöki kar értekezleteiről felvett, az elnök és két hitelesítő tag aláírásával ellátott jegyzőkönyvet mintegy 60 példányban az esztergomi Buzárovits-cég nyomdai úton sokszorosította, s azt két példányban megküldték a konferencia valamennyi tagjának, így az érintett erdélyi gör. kat. ordinariusoknak is.
 - 6 A máramarosi püspökség székhelye Nagyszeben volt.
 - 7 A balázsfalvi érseki egyházmegyének csak töredéke került át Magyarországra a határmódosulás következtében.
 - 8 A király 1701-ben nevezte ki az első erdélyi gör. kat. román püspököt, akit Gyulafehérváron iktattak be. 1717-ben székhelyét áttette Fogarasra. 1721-ben XIII. Ince pápa Ratione congruit kezdetű bullájával állította fel a fogarasi gör. kat. püspökséget, amely 1738-tól Balázsfalvára került át. Az 1777. június 16-án kelt Indefessum kezdtű pápai bullával kanonizálták az 1775-ben felállított nagyváradi gör. kat. román püspökséget. Mindkét egyházmegye – épp úgy, mint az 1771-ben feállított munkácsi és az 1815-ben szervezett eperjesi gör. kat. (rutén) egyházmegyék az esztergomi érseki tartományba nyertek felvételt. I. Ferenc József – nem utolsó sorban az erdélyi románság 1848–49-es magatartásának jutalmazásaként – 1850-ben a balázsfalvi püspökség érseki rangra emelésével felállította az erdélyi gör. kat. román metropóliát. IX. Pius pápa 1853. november 26-án kelt Ecclesiam Christi kezdetű bullájával kanonizálta a gyulafehérvár-fogarasi (balázsfalvi) érsekséget, és az érseki tartományba osztotta be az esztergomiból kiemelt nagyváradi gör. kat. püspökséget, illetve az ezzel egyidejűleg (1853-ban) feállított lugosi gör. kat. püspökséget. (Nyilvánvaló, hogy ezen aktusok következtében Balázsfalva ab ovo kikerült az esztergomi érseki tartományból is.)
 - 9 „olyképpen..., hogy az esztergomi főegyházmegye korábbi joghatósága alól, mely alá tartoztak, és minden egyéb joghatósági kiváltság alól minden időre ... ki vannak véve és szabaddá téve.” Ezt úgy értelmezték, hogy a primási joghatóság alól is!

tem esse *solique ac immediate S. Sedi Apostolicae subiectam*, quemadmodum in Bulla quoque Pontificia cuius initium *Ecclesiam Christi... declaratum est*". (Tit. II. cap. III. 7.)¹⁰ A zsinat ezen kijelentését, egyéb határozásaiával együtt, aztán a S. Congregatio de Propaganda Fide pro Negotiis Ritus Orientalis „ad exemen revocavit ... recognovit” és a Szent Atyának (XIII. Leo) engedélyével, aki „eam in omnibus probavit et ratam haberi voluit, contrariis quibuscunque non obstantibus”, az 1881. március 19-én kiadott Decretumával közzétette, „ut ab omnibus ad quos pertinet inviolabiliter observantur”.¹¹

Midőn azután a kat. autonómia körüli harcok idejében¹² egyháztartományunk – mely minden erejével ellenezte, hogy ezen autonómia keretébe bevessék¹³ – a Szentszékkal való Uniónak 200 éves jubileuma¹⁴ alkalmából harmadik zsinatát tartotta (1900-ban), ennek a „directa subiectio”-nak egy egész Titulust szentelt és azt minden oldaláról tüzetesen megvilágította. Ez a „De iuribus et integritate provinciae ecclesiasticae metropolitanae gr.-catholicae romenae Alba-Iuliensis et Fogarasiensis” címmel ellátott II. Titulus már bevezetőjében hálát ad a Gondviselésnek, hogy egy „*suae legis ac a cuiusvis alius provinciae ecclesiasticae iurisdictione independens*” egyháztartományt adott nekünk a római Szentszék jóvoltából. Határozásaink első fejezetében pedig, hivatkozással az előbbi tartományi zsinatokra, ezeket jelenti ki: „Ratio Provinciae metropolitanae graeco-catholicae Alba-Iuliensis et Fogarasiensis, seu Ecclesiae particularis *erga ceteras Ecclesias particulares regni non potest alia admitti, nisi quae in Const. pontificia Pii Papae IX. Ecclesiam Christi edita VI-on Kal. Decembris 1853 definita est, qua ist haec Prov. metrop. ...ab Archiepiscopi Strigoniensis iurisdictionae et quavis alia praerogativa iurisdictionali exempta fuit. His congruenter in Provinciam metropolitanam Alba-Iuliensem et Fogarasiensem praeter Sanctam Sede Apostolicam Romanam (eiusque proinde Nuntios et Delegatos) cui haec immediate subiicitur, non potest alia admitti auctoritas ecclesiastica superior, praeter synodum eius-*

10 „Ez a szinódus egyttal ünnepélyesen kijelenti, hogy a gyulafehérvári és fogarasi görögkatolikus egyháztartomány autonóm, és minden más egyháztartomány joghatósága alól független. *Egyedül és közvetlenül az Apostoli Szentszéknek van alávetve*, amint azt az Ecclesiam Christi kezdetű pápai bulla kinyilvánítja”. (II. cím, III. fejezet).

11 A zsinat ezen kijelentését, egyéb határozásaiával együtt azután a Hitterjesztési Kongregációnak a keleti egyházakkal (foglalkozó) részlege „megvizsgálta és ... elismerte”, és a Szentatyának (XIII. Leó) engedélyével, aki „azt részleteiben megvizsgálta és jóváhagyta, úgy, hogy semmi ezzel ellentétes (okmány) ezt nem gátolja.” Az 1891. március 19-én kiadott dekrétumával közzétette, „hogy mindazok, akikre tartozik, sértetlenül megtartsák”.

12 A katolikus egyház önkormányzata bonyolult kérdéskörének hatalmas irodalma van. Az autonómia megalkotása akkor került előtérbe, amikor nehézségek adódtak az egyház és az állam viszonyában. Így 1848–49-ben, 1867 után, a századfordulón, majd 1918–19-ben. Megalkotására egyik vagy másik fél, vagy éppen a Szentszék ellenzése miatt, nem került sor. Csupán „alapsejtjeinek”, a katolikus egyházközségeknek a megszervezése kezdődött meg 1919-ben.

13 Mivel a tervezett katolikus autonómia nemcsak lokális (plébániai) és regionális (egyház-megyei) szervezet lett volna, hanem országos is, így az erdélyi gör. kat. román főpásztorok ebben megint csak különállásuk és függetlenségük veszélyeztetését vélték felfedezni, kvázi ellenezték.

14 1900-ban volt az erdélyi gör. kat. románok 1700. szeptember 4–15. között tartott gyulafehérvári „nagy zsinat”-ának 200. éves fordulója, ahol elfogadták az uniós okmányokat.

dem provincialam” (7.1.)¹⁵ Ugyanilyen értelemben állapítja meg ezen fejezet második pontja az egyháztartományban előforduló peres ügyek fellebbezési rendjét,¹⁶ a harmadik pontja pedig mindennemű intézményeihez való kizárólagos jogát. Ezen indítóokkal is alátámasztott pontnak kijelentéseit szintén jónak látjuk itt a következőkben leszögezni: „*Excepta Apostolica Sede eiusque Legatis nulla alia suctoritna ecclesiastica, praeter illiam Provinciae nostre ecclesiasticae, habet ius ullam potestatem ac iurisdictionem exercendi, aut se inmiscendi institutionibus Provinciae nostrae metropolitanae... hoc enim athonomiae, qua gaudet Provincia nostrae ecclesiastica, necnon manifesti Sanctae Unionis editi 7 Oct. 1698 violationem contineret, vi eius manifesti omnes institutiones ecclesiae romenae pro omnibus liberare esse debent ab omni inmixtione alius iurisdictionis ecclesiasticae, quae ad illam ecclesiam Romae unitam non pertinet*”.¹⁷

Mivel pedig ezen zsinati határozatok szintén elnyerték a Szentszék jóváhagyását (a S. Congr. de Prop. Fide pro Negotiis Ritus Orientalis 1905. december 21-i Decretumában) még pedig „actis ipsis et decretis mature accurateque perpensis”,¹⁸ egyháztartományunknak autonom, „sui iuris” volta és a Szentszéken kívül minden más joghatósági felsőbbség alóli kiváltsága teljesen tisztázottnak, és véleményünk szerint, minden kétségen felülinek tekintendő.

Ezen biztos alapon nyugszik a múlt 1940 őszi püspöki konferencián tett ismert elvi nyilatkozatunk,¹⁹ melyet alaposan átgondoltunk annak idején és

15 Ez a „Gyulafehérvári és fogarasi görög katolikus érseki tartomány jogairól és érinthetlenségéről” címmel ellátott II. Titulus már bevezetőjében hálát ad a Gondviselésnek, hogy „egy saját jogú és minden más egyháztartomány joghatóságától független” egyháztartományt adott nekünk a római Szentszék jóvoltából. Határozmányainak első fejezetében pedig, hivatkozással az előbbi tartományi zsinatra, ezeket jelentette ki: „A gyulafehérvári és fogarasi görög katolikus egyháztartománnyal kapcsolatban, az ország többi egyház(kerülete) részéről, kölcsönös viszonyunkban, semmi más nem engedhető meg, mint ami bennfoglaltatik IX. Pius pápa Ecclesiam Christi pápai konstitúciójában, amely 1853. december 6-án jelent meg. Ebben (kinyilvánítja), hogy ez az egyháztartomány ... az esztergomi érsekiség joghatósága és minden más joghatóság alól ki van véve.” Ennek megfelelően a gyulafehérvári és fogarasi egyháztartományban semmiféle felsőbb tekintély nem engedhető meg a saját tartományi zsinatát kivéve, csupán a római Apostoli Szentszéké (annak nunciussain és delegátusain keresztül is), melynek közvetlenül van alávetve.” (7.1.)

16 Az elsőfokú bíraskodási fórum a püspöki szentszék, a másodfokú az érseki főszentszék (az érseki tartományban lévő suffragán egyházmegyék számára), s a harmadik a primási főszentszék az egész magyarországi katolikus egyház számára. A memorandum szerzői ezt vonták kétségbe.

17 „Az Apostoli Szentszék és annak legátusai kivételével semmiféle más egyházi tekintély, saját egyháztartományunkén kívül, nem gyakorolhat joghatóságot és nem avatkozhat be saját érseki tartományunk intézményeibe, ... ez ugyanis sérelmet jelentene azon az autonómián, amelynek egyháztartományunk örvend, és sérelmet okozna a szent unióról szóló 1698. október 7-i Nyilatkozaton, mely nyilatkozat értelmében a román egyház minden intézménye minden időre szabad kell hogy legyen minden más egyházi joghatósági beavatkozás alól, mely nem tartozik a Rómával egyesült egyházhoz.”

18 még pedig „gondosan és alaposan mérlegelve magukat az okmányokat és dekrétumokat”...

19 EPL Ppki jkv. 1940. október 16., 1. napirendi pont. Az elnöklő Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás köszöntötte az Észak-Erdély visszatérte nyomán a püspöki értekezleten első ízben megjelent ottani ordinariusokat, közöttük Hossu Gyula gör. szert. kolozsvár-szamosújvári és Rusu Sándor gör. szert. máramarosi megyéspüspököket. Az üdvözlésre Hossu püspök válaszolt, amelyben köszönetet mondott a meghívásért és elvi deklarációt tett az erdélyi gör. kat. egyházmegyék, illetve érseki tartomány különállásáról.

amelyhez – mint a római Szentszék által következetesen továbbra is fenntartott állásponthoz –, minden ellenvetés dacára, szent kötelességünknek tartjuk továbbra is ragaszkodni. Tehetjük ezt annál is inkább, mert ezen nyilatkozatunkkal egyenesen utat nyitottunk azon püspöki konferenciák felé, melyek révén eleget akartunk tenni jelzett III. tartományi zsinatunk következő, az előbb felsorolt kijelentésekkel összefüggő 5-ik pontjának, mely így szól: „Insimul declaramus, nos hisce decretis synodalibus praeiudicare nolle iuri et officio, quae Praesulibus nostris incumbunt, cooperandi nempe Praesulibus Ecclesiae catholicae ritus latini in omnibus causis quae bonum generale Ecclesiae catholicae Hungariae attinent, prouti in illis quoque, quae Provinciae nostrae ecclesiasticae cum Ecclesia catholica ritus latini communis sunt”.²⁰ Ez a zsinati kijelentés természetesen nem magyarázható ugyanazon zsinatnak előbbi fontosabb elvi megállapításainak rovására, de azért jelentőségét senki sem akarja lekicsinyelni. Az itt említett „ius et officium” mindenesetre irányítás és ennek a szellemében tettünk mi eleget a hercegprímás Úr Ó Eminenciája szíves meghívásának és, amikor nem voltunk akadályozva, megjelentünk a hazai Nagyméltóságú püspöki kar értekezletein.²¹ Tettül pedig ezt annak dacára, hogy ottani megjelenésünk nem igen volt alkalmas arra, hogy – a hercegprímás Úr Óeminenciája szavaival élve – „népszerűségünket növelje”.

A közös püspöki értekezleten való megjelenésünk azonban természetesen nem preiudikálhatott a fent kifejezett jogi helyzetünknek és azért szükségesnek tartottuk azt magyarázó elvi nyilatkozatunkkal kísélni. Ezen nyilatkozatunkra adott válaszában a hercegprímás Úr Óeminenciája nem akarta álláspontunk helyességét elismerni, prímási joghatóságára hivatkozva, kifogást emelt ellene.²² Mi erről tudomást vettünk és, anélkül hogy álláspontunkról lemondtunk volna, annak idején nem tartottuk helyénvalónak a kérdést bővebb vita tárgyává tenni. Ez hiba volt részünkről, mert hallgatásunk úgy látszik félre lett értve és így elsősorban saját magunkat kell okolnunk az utolsó püspöki konferencián reánk vonatkozó korholó elnöki figyelmeztetésért,²³ melyet nem tartunk jogosultnak és melyet semmiképen nem érdemeltünk meg. A minket érintő vádló megjegyzések jogosulatlanságát illetően szabadjon egyszerűen a fenti részletes fejtegetéseinkre utalnunk, melyekkel a kérdést részünkről lezártak akarjuk tekinteni. Ami pedig azt illeti, hogy nem érdemeltük meg a címünkre tett megjegyzéseket, szükségesnek tartjuk, hogy –

20 „Egyidejűleg kinyilvánítjuk, hogy e színódusi határozatokat hatályon kívül helyezni akkor sincs jogunk, és (hozzájuk ragaszkodni) kötelességünk, ha az a feladat terheli is főpásztorainkat: működjenek együtt a latin rítusu katolikus egyház püspökeivel minden olyan ügyben, mely a magyar katolikus egyház javát szolgálja, és azon dolgokban, amelyek között saját egyháztartományunk és a latin rítus egyházai között.”

21 Az 1940 őszi konferencián mint említettük Hossu és Rusu püspökök jelentek meg. Az utolsó, 1944. március 14-i értekezleten – érthetően – egyetlen erdélyi ordinarius sem tudott részt venni. A közben tartott 7 konferencia mindegyikén részt vett Hossu püspök, 5 alkalommal Rusu püspök s 4 esetben Papp József helynök.

22 Lásd az említett 1940. október 16-i értekezlet 1. pontját!

23 Az ugyancsak említett 1941. október 8-i értekezlet I/i. napirendi pontjáról van szó. Egyéb-ként Hossu és Rusu püspökök a hercegprímás „korholó elnöki figyelmeztetését” nem fogadták hallgatással, hanem nyomban – ha kellő tisztelettel is, de – vitába szálltak vele. Lásd uott.

mivel ezekre az idei katolikus nagygyűlésről való távolmaradásunk²⁴ szolgált kiindulási pontul – itt ismételtlen leszögezhezzük a konferencián is kifejtett álláspontunkat, hogy *a nagygyűlésen való megjelenésünk a mostani helyzetben részünkről erkölcsi lehetetlenség volt.* A vonatkozó bécsi döntés²⁵ világos határozmányai ellenére ugyanis a (túlnyomóan híveinket képező) hazai románok alsóbbrendű polgároknak tekintettek, kiknek diplomáit büntetlenül le lehetett rombolni,²⁶ kegytárgyait pedig árverés alá bocsátani és kiknek papjait, püspökeikkel együtt, hosszú ideig megalázó és tekintélyromboló bizonytalanságban és fizetés nélküli helyzetben lehetett tartani.²⁷ A román intellektüelek (hivatalnokok, ügyvédek, orvosok, tanítók stb.) többnyire meg lettek fosztva állásaiktól, az iparosok és munkások pedig, elenyésző csekély kivétellel, ki lettek téve műhelyeikből, az ipartelepekről és gyárakból, úgy hogy máról-holnapra földönfutókká lettek. Ünneppélyesen elhangzott ígérek ellenére, a román nyelvű felekezeti elemi és középiskolák létesítését és megnyitását – bár ezeket törvényes rendelkezések szabályozzák – mindeddig nem engedélyezték, azok pedig, akik az állami iskolákban román nyelvű oktatás iránt kérelmeket terjesztettek elő, vizsgálat alá lettek véve, meg lette fenytve és az állam iránt kötelező lojalitás hiányával lettek megbélyegezve. Egyházi sajtónk pedig – bár teljesen politikamentesen, szigorúan hitelvi alapon állt és kizárólag erkölcsi, hitazonoklati stb. célokat szolgált –, egyszerűen le lett tiltva és, minden igyekezetünk dacára, egyetlen termékét sem sikerült még megjelentetnünk. A hazai románsággal szemben követett ezen, anyagi és szellemi pauperizálás jegyében érvényesülő, indokolatlan mostoha elbánás minket román püspököket – kik állásunknál fogva saját személyünkben érezzük az intézményeinken és híveinken esett összes halomszámra idézhető sérelmeket és megaláztatásokat – abba a helyzetbe juttatott, hogy lelkileg képtelenek vagyunk magyar ünnepi megnyilvánulásokon, ha azok katolikusok is, egyhamar részt venni, vagy azok pláne magas védnöki tisztségében tetszelegni. Senki, aki helyzetünket ismeri és azt jóindulattal tekinti,²⁸ nem várhatta és nem várhatja ezt tőlünk és ezért

24 1941. október 5–7. között tartották Budapesten sorban a 29. Katolikus Nagygyűlést. A konferenciára ennek másnapján, 8-án került sor. Serédi joggal mondhatta, hogy a román püspökök távolmaradása politikai okokból történt, hiszen nyilvánvalóan Budapesten tartózkodtak! A magyarországi Katolikus Nagygyűléseket a német és osztrák Katholikentagok mintájára honosították meg. Az I. 1900. augusztus 17–19. között volt Budapesten, az utolsó a 31. 1943. szeptember 30 – október 2. között ugyancsak a fővárosban. Valamennyire lásd Adriányi, Gabriel: Fünffzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte 1895–1945. Mainz, 1974. 42–52., 81–90.

25 A bevezetőben említett 1940. augusztus 30-i második bécsi döntésről van szó, amit akkor természetesen a román fél is elfogadott.

26 Valóban sor került ilyen jellegű atrocitásokra is, amelynek hátterében az állt, hogy a magyar katolikusok vissza akarták szerezni a román impérium alatt elvett diplomáikat, vagy éppen az ő megadóztatásukból épültek a románok számára újak. Erről lásd Salacz Gábor: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt. München, 1975. Dissertationes III. 55–104.

27 A kongrua folyósítását a magyar állami szervek addig nem engedélyezhették, amíg helyre nem állt Észak-Erdélyben a polgári közigazgatás.

28 Az erdélyi gör. kat. román püspökök valóban ellentmondásos helyzetbe kerültek, de a magyar katolikus ordináriusok sem tehettek a nyilvánvaló politikai nyomás mellett mást, mint az együvé tartozás hangsúlyozását.

nagyon fáj, hogy ezt a megértést ott sem találtuk, ahol ezen felette nehéz helyzetünk, saját teljes bizalommal tett ismételt közléseinkből, már előbb is ismeretes volt.

Őszinte és – apostolutódokhoz méltóan – nyíltan beszélünk. A közelmúltban sok kellemetlenségnek voltunk kitéve azért, mert *katolikusok voltunk*,²⁹ de álltuk a sarat és soha semmit sem engedtünk hitelveinkből. Most az a baj, hogy *románok* vagyunk – amit nem szégyellünk megvallani – és ezért kell szenvednünk. Isten bölcs akaratában megnyugodva, viselni fogjuk – mert főpásztori kötelességünk – ezt a megpróbáltatást is. Ha ezt mások bűnnek tartják, melyért vád illethet, felelünk érte, de kötelességünk *meg nem engedni, hogy olyan vádak elé legyünk állítva, melyek a valóságban nem léteznek és melyektől távol állunk*. Hogy nem vettünk részt a kat. nagygyűlésen, igaz, de hogy *nem vettünk volna tudomást róla* – amint állítattott – helyesbítésre szorul, amennyiben a kapott, nagyon is megtisztelő, meghívó közlésre kötelességszerűen feleltünk és, katolikus érzéseinknek teljesen megfelelően, örömeinket nyilvánítottuk a katolikus ünnepi megmozdulás felett, melyre Isten áldását kértük. Ha ez a bizonyára tudomásulvételnek betudható feleletünk – amivel nem akartuk a hercegprímás Úr Ó Eminenciáját személyesen terhelni³⁰ – nem hozott, amint kellett volna, magas tudomására, vagy pláne ha egyenesen más-képen lett volna informálva, ez nem róható fel hibául. Ha pedig az *Unio Cleri*-be³¹ és az *Actio Catholica*-ba³² nem kapcsolódtunk be, annak egyszerű oka – melyet be is jelentettünk annak idején –, hogy nem akartunk és nem akarunk prejudikálni a római Szentszékhez intézett kérvényünkre adandó válasznak, melyben fent ismertetett jogi helyzetünknek megfelelő és a román katolikum jövője szempontjából megkívánt különálló szervezetek engedélyezését reméljük. Erre vonatkozóan tehát semmiféle figyelmeztetést nem vehetünk figyelembe, anélkül, hogy ezért valami megróvást érdemelnénk. *Rómától viszont nem kértünk semmi néven nevezendő más útbaigazítást a magyarországi kat. testvéreinkkel való együttműködésre vonatkozóan* és fogalmunk sincs mire célozhatott e tekintetben az elnöki jelentésnek eme része,³³ melyet korholó

29 A román állam minden eszközzel igyekezett az uniált gör. kat. egyházat visszavinni a román ortodox egyházba, s őket egyfajta „árulással” vádolta. Lásd bővebben Salacz i.m.

30 A román püspökök arra utalnak, hogy feleletüket a meghívásra nem Serédinek címezték, hanem a Katolikus Nagygyűlést rendező szervnek, az Actio Catholica Országos Elnökségének. Ez a „védekezés” azonban eléggé gyenge lábakon állt.

31 Az Unio Cleri pro Missionibus (a Papok Hitterjesztési Egyesülete) missziótámogató szervezet. Célja, hogy a Propaganda Fide római irányításával a világi hívek missziós tevékenységét megszervezzék. Szervezete országos volt.

32 Az Actio Catholica (Katolikus Akció) a világi katolikusok apostoli tevékenységének szervezete, szoros hierarchiai irányítás alatt. Nálunk 1935-től működött és virágkorát az 1940-es évek közepéig élte. Gyakorlatilag a katolikusok közéleti, társadalmi, szociális és kulturális, de főként hitbuzgalmi működésének a püspöki kar irányításával történő szervezését és koordinálását végezte. Alapegységei a plébánia mellett lévő egyházközségek voltak. Létrehozta egyházmegyei szervezeteit és külön budapesti szervezetét is. Az egész AC országosan központosított apparátussal működött, élén a hercegprímás és világi társelnök állt.

33 Serédi szó szerint ezeket mondta: „Csodálja, hogy Rómától kellett megkérdezniök, vajjon együttműködhetnek-e, vagy együttműködjenek-e a magyarországi katolikus testvérekkel.” EPL Ppki jkv. 1941. október 8. I/i. pont, 4. fol. Serédit nyilván Rómából már informálták a román püspökök beadványáról.

színezete miatt szintén ki kellett emelnünk. Ami pedig az *A.C.-nak kihangsúlyozott országos jellegét illeti*, szabadjon ismételtén rámutatni a romániai helyzetre, ahol a gör. kat. román ACRU-nak³⁴ keresztelt A.C.-ja szépen megfér és tudunkkal máig is megfér a rom. kat. egyházmegyéék Actio Catholica-jával, amint a volt Cseh-Szlovákiában szépen dolgozott egymás mellett három nemzeti alapu különálló A.C. szervezet,³⁵ anélkül, hogy az illető állam valamelyiket politizálással gyanúsította volna. Reméljük tehát, hogy – majd ha a háborúszulte idegesség megszűnik és a mostani bizonytalanságot a végleges rendezések váltják fel – a magyar államhatalom is meg fogja kímélni a román ACRU-nkat a politizálás gyanújától és ez kifejtheti majd a közös programban lefektetett áldásos egyházszilárdító munkáját. Mindezt persze csak akkor remélhetjük, ha a hercegprímás Úr Ó Eminenciája és a Nm. püspöki kar nem vonja meg tőlünk és az általunk vezetett egyházmegyéktől továbbra sem eddigi pártfogó jóindulatát és – az itt előterjesztett indokok alapján, minden, az adott helyzetből szükségszerűen kifolyó és a román katolikum érdekében lévő, különállásunk dacára – ezentúl még nagyobb megértéssel és (ez kérészámba megy) igazi testvéri szeretettel karolja majd fel az új helyzet szulte különleges problémáinkat. A hercegprímás Ur Ó Eminenciája által említett eddigi álláspontnak revideálását mi nem az intendált értelemben várjuk, hanem abban az igazán Krisztusi értelemben, hogy ezen Nm. püspöki kar egyik tagja sem lesz többé a velünk való érintkezésben az egyoldalú államhatalmi és a kölcsönös megértést eleve kizáró szempontok visszhangja, hanem megértő jóindulattal segítségünkre lesz, hogy híveinkkel nemcsak számszerint szaporítsuk az ország katolikusait, hanem válllvetve előre vihessük Krisztus Király országának egyetemes nagy problémáit.

Ez a mi alaposan átgondolt, nyílt és őszinte válaszunk, mellyel senkit sem akartunk bántani, de amelynek leszögezését szükségesnek tartottuk, hogy minden félreértéstől mentesen továbbra is megtalálhassuk az általunk őszintén óhajtott együttműködési lehetőséget.

* * *

(A kísérőlevél, amellyel a fenti dokumentumot a püspöki konferencia valamennyi tagjának megküldték:

34 ACRU: Romániában külön szerveződött a latin szertartású katolikusok Actio Catholica-ja és a görög szertartású katolikusoké. Ez ugyanis megfelelt a nemzetiségi megoszlásnak is, mivel a latin szertartású katolikusok szinte kizárólag magyarok, a görög szertartásúak románok voltak. Ott tehát adott esetben a magyar kisebbség érdekeinek védelmét is szolgálhatta ez a megoldás.

35 Szlovákiában a szlovák és a magyar katolikusok latin szertartásúak, míg a kárpátaljai rutének görög katolikusok voltak. E három náció szerint különült el az ottani AC szerevezete. Ezzel szemben Magyarországon az AC kezdetétől egységes volt, abban a latin, a görög és örmény szertartású katolikusok nemzetiségre való tekintet nélkül egyesültek. A területi revízió nyomán megnövekedett nemzetiségek igényeinek megfelelően azután az országos AC keretei között nemzetiségi szakosztályok létesültek.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Uram,

A folyó évi október hó 8-án tartott püspökkari értekezlet elnöki jelentésének i) pontjához már a konferencián bejelentett³⁶ és a közben már elküldött Jegyzőkönyvben is feltüntetett bővebb és kimerítőbb „Kiegészítő hozzászólásunk” egy példányát mély tisztelettel van szerencsénk ide ./ mellékelten megküldeni, azon alázatos kéréssel, hogy a konferencia jegyzőkönyvének kiegészítő része gyanánt tekintessék.

Fogadja, kérjük, mély tiszteletünk nyilvánítását.

Kolozsvár – Nagybánya, 1941. november 25-én.

+ Dr. Rusu Sándor
máramarosi megyéspüspök

+ Dr. Hossu Gyula³⁷
Kolozsvár-szamosújvári megyéspüspök,
a nagyváradai gör. kat. egyházmegye
Apostoli Adminisztrátora

Nagyméltóságú és Főtisztelendő
Czapik Gyula megyéspüspök Úrnak

Veszprém³⁸

JENŐ GERGELY

THE LEGAL STATUS AND THE GRIEVANCES OF THE NORTH TRANSYLVANIAN RUMANIAN GREEK CATHOLIC DIOCESES (1940–1944)

In accordance with the second Vienna decision of August 30th 1940 2 185 546 inhabitants of Transylvania returned to Hungary. Among them 1 123 216 (51,4 per cent) were Hungarians, and 42,1 per cent Rumanians. Of these more than one million Rumanians about 450 000 were the Greek Orthodox and 550 000 the Greek Catholic population.

The change of power was influencing very seriously most of all the Rumanian Greek Catholic Church. Several vicarages of the Archdiocese Gyulafehérvár–Fogaras were belonging to the territory having returned to Hungary. The suffragan diocese of Máramaros (Nagybánya), Kolozsvár–Szamosújvár and Nagyvárad having belonged to the Archdiocese were returned to Hungary. The bishop of the diocese Kolozsvár–Szamosújvár was after 1917 Juliu Hossu (Hosszu Gyula, 1885–1970). He has to be regarded as the first actual dignitary of the Transylvanian Rumanian Greek Catholic Church. The ordinary of Máramaros, Alexander Rusu (Rusu Sándor) was the second bishop. His diocese was established in the year 1930, and the Hungarian parliament has not reinforced the establishing of the new dioces. Cardinal Serédi, however, was officially recognizing bishop Rusu, too.

Very serious controversis broke out in the regained North Transylvania. The independent Transylvanian Rumanian Greek Catholic metropolis and archdiocese established in 1853 was not

36 EPL Ppki jkv. 1941. október 8. I/i. pont, 5. fol. „Hossu püspök bejelenti, hogy alkalmat fog keresni álláspontjuk és bizonyítékaik írásbeli közlésére”.

37 A dokumentumon a két aláírás saját kezű.

38 A dokumentumot nyilván valamennyi ordinariusnak megküldték, mert Czapik Gyula akkori veszprémi püspök a jegyzőkönyvvel kapcsolatba nem hozható. Azt elnökként a hercegprímás, hitelesítőkként Dudás Miklós hajdudorogi megyéspüspök és Madarász István kaszai megyéspüspök írták alá.

belonging to the ecclesiastical authority of the archbishop of Esztergom. In accordance with the Hungarian interpretation the authority of the primate has been extended to the entire Catholic church living on the territory of the existing Hungarian Empire. But since 1853 the interpretation of the document, that is the idea of absolute independence, has also been used. Beside the canonical controversies there were grave political disputes, too. A very important element of the state and national unity was the integration of the returning Greek Catholic Church into the Church of the motherland. The Rumanian Greek Catholic Church has been forced to compete with the Rumanian Greek Orthodox Church since the time of the establishing. The consequence was that the Transylvanian hierarchy of that Church has been forced to undertake a leading role in the Rumanian national movements. The activity has been increased since 1918. In the period of 1940–1944 it had to save the national character in the framework of the Hungarian state. Therefore, the bishops concerned were asking for understanding, and were attempting to explain their intricate and controversial situation. They were regarding themselves as depositaries and advocates of the Rumanian national interests.

The mentioned and emphasized grievances were, however, not lacking the arguments either. And what is more, the wish of revenge was still alive: The Rumanians regarded the changes after 1918 as suitable occasions for remedying their actual or imaginary grievances at the expense of the Hungarian, and in the years 1940–44 the restoration of the pre-Trianon state was considered by them as a revenge for Trianon.

The published document consists of 6 pages and 5 lines. It had been delivered to all members of the episcopal conference.

The document is published in our compilation in a form exactly complying with the original text.

VAJK GYULA

VISSZAEMLEKEZÉS SHVOY LAJOS PÜSPÖKRE
(1943–1961)*

Minden háborús esemény ellenére az 1943. év nyarán szinte megerőltetett lendülettel folytak a munkálatok, olyannyira, hogy szeptember végére nyersen kibontakozott a zarándok-udvar. A háborús helyzetre való tekintettel Püspök atya merész lépést tett. Mikor terveit feltárta nekem egyik látogatása alkalmából, arra kértem: csak szeptember utolsó vasárnapjára hirdesse meg a munkálatok miatt. De mit is: egyházmegyei békezarándoklatot. Nagyon féltem. Teljes erővel megkezdettük ennek megszervezését.

Ez a zarándoklat szeptember 26-án a bodajki kegyhely történelmi újjászületése. Mintegy 10.000 hívő vett részt. A megye vezetősége, arisztokráciája szinte teljes számmal, kisebb-nagyobb zarándokcsoportok a különböző egyházközségekből. Székesfehérvárról két különvonat hozta a híveket, mintegy négyötezeret, akik az állomásról Kisteleki városplébános atya vezetésével imponáló körmenetben vonultak a zarándokudvarra. Az ideiglenes szabadtéri oltárnál püspök atya pontifikál, Bergendy János és Bejczy Gyula aulisták segítségével. Engemet nagyon meglepett, de mélységes bizalomnak is fogtam fel. Püspök atya ragaszkodott ahhoz, hogy a kegyhely ünnepélyes ébredése alkalmából az ünnepi beszédet én tartsam meg. A Szentlélek szólt általam. Szentmise végén úgy a Főpásztor, mint gróf Merán Fülöp végezte a mindenki szeméből könnyeket fakasztó felajánló imát. Jelen volt Czermann Antal is, a kerület országgyűlési képviselője. A fáklya kigyulladt.

Még a nyár folyamán Czermann Antal országgyűlési képviselő kíséretében Tusnády Ferenc és én tisztelgő látogatás keretében meghívtuk Bodajkra Szinnyi-Merse Jenő VKM minisztert, aki október 27-én meg is tisztelt bennünket látogatásával. Együtt érkezett a Püspök atyával, míg kíséretében volt a megye és a város részéről: Jankovich főispán, Theisz Andor alispán, Farkas Sándor polgármester, valamint Czermann Antal országgyűlési képviselő. De elkísérték munkatársai is: Hertelendy Jenő min. osztályfőnök, Say Géza min. tanácsos, Lőrincz Szabolcs és Meskó Tibor min. osztálytanácsosok, valamint Asztalos Miklós személyi titkár. Az Építőbizottság nevében Szentiványi Károly prélátus-prépost, valamint Vajk Gyula, a kegyhely lelkipolitikus vezetője köszöntötte a

* Részlet a szerző nagyobb terjedelmű visszaemlékezéséből.

vendégeket, míg Tusnády Ferenc bü. tanácsos az építkezés műszaki vezetője ismertette az egész építkezési folyamatot.

De ezzel nem zárult le a látogatás. Már október 29-én – váratlanul –, a főhercegi család nevében maga Erzsébet főhercegnő tekintette meg az építkezést, József Ferenc főherceg gyermekei: Ilona, Anna-Terézia és József-Árpád kíséretében. Följegyzem azt a bájos jelenetet, hogy mikor szobámban a látogatás után kis élelemmel kedveskedtem a gyermekeknek (hegykői kolbász, sonka is volt!), úgy estek neki, mint a kiéhezett hangyák. A Főhercegasszony szégyenkezését fejezte ki. Mondottam neki: a gyerek az gyerek. Itták a málnaszörpöt is. A kocsinál mind a nyakamba csimpaszkodtak, össze-vissza csókolgattak. Püspök atya nagyon élvezte ennek elbeszélését.

December 13-án pedig ifj. Horthy Istvánné látogatta meg a kegyhelyet és az építkezést, br. Apor Gizella és gr. Zichy Ráfaelné kíséretében. Milyen buzgón imádkozott a kegyoltárnál. Ők aztán megtekintették a Kalász Népfőiskolát is, ahol Theisz Andor alispán és Csucs István prot. kanonok fogadták. Megtekintette a Népfőiskolát, ahol Lutzenbacher Rita, Stettner Andrew és Marzsó Hermin ismertették meg annak működésével, feladatával. Mintegy 30 leányhallgató énekkel, tánccal kedveskedett a magas vendégeknek.

Fölemlítem még azt is, hogy népes kurzusunk szentelésünk 10 éves évfordulóján még június 18-án tartotta meg találkozását bodajki kegyhelyen, ahol Potyondy Imre mutatta be a szentmisét, Mezgár Lajos vezette az elmélkedést, míg Molnár Gyula a délutáni litániát és szentségi áldást. Büttner és Hálnek atyák nem jöttek el a találkozóra.

Persze Püspök atya nagy örömmel vett minden látogatást, megmozdulást, amely a kegyhely életvitalitásának az elindulása.

Amint írtam, kezdetben Püspök atya szinte minden héten kilátogatott Bodajkra. A háborús események mélyültek. Ennek tudatában Tusnády úr lendületes munkatempót diktált. Magam is szinte hihetetlennek tartottam lelkipásztori és szervezési munkabírásomat.

A zsolttáros azt mondja: hiába fáradoznak az építők, ha az Isten nem épít velük (125. zs.). Velünk, általunk a jó Isten épített.

A szomorú karácsonyi ünnepek után kissé megpihentünk.

Ekkor keresett meg Aradi polgárdi apátúr, aki missió megtartására kért fel, 1944. február 27 – március 6. között vezettem le egyedül. A vérzivatarban önmagamnak is csodálatos lelkiélmény volt. És március 19-én bekövetkezett hazánk német megszállása. Éppen Püspök atyánál voltam. Az építkezés további lehetőségeit taglaltuk. Kb. négy-öt német tank össze-vissza keringett a városban, de leírhatatlan félelmet, riadalmat keltett. Püspök atyával az ablakból néztük a szörnyű állapotot. Ekkor mondotta nekem: Hallom, milyen szép missiót tartottál Polgárdin. Fiam, április 16–18. között, a kislángi bérnállással kapcsolatban légy szíves vezesd le az előkészítő lelkigyakorlatot. Megadta az utasítást, elmondotta a súlyos problémákat. Magyar Sándor ott a plébános, idegileg teljesen roncs. Galamb Imrét adtam melléje segítségül, de problémák vannak. Elvégeztem a komoly előkészítést, megtörtént a bérnállás. Itt közltem Püspök atyával a reggeli rádióhíradást: Czapik Gyula az új egri érsek, Mindszenty József az új veszprémi, míg Kováts Sándor az új szombathelyi

püspök. Czapikon nagyon meglepődött. Azt már észrevettük, hogy mint „egykori mater’ fölényes volt a mi egyházmegyénkkel. Az építkezésekkel kapcsolatban elzárkózását már fel is említettem. Püspök atya vele szemben szinte „megalázkodva” viselkedett, de az mindvégig fölényes maradt. Ekkor említette, hogy valamikor a kalocsai érsekség betöltésekor nála is tapogatóztak. Kis-lágon a nyugalomba vonuló Magyar Sándort Kemény József váltotta fel, de már káplánsegítséget nem kapott.

Püspök atya arra kért, hogy a német megszállás ellenére a pünkösdi, májusi zárandoklatokat próbáljam megszervezni. Most nagy szükség van erre! Isten segítségével, amit emberileg lehetett, elkövettem.

De a rendkívüli helyzet nyomasztóan magán viselte a pünkösdi napok zárandoklatát. A szentháromság-napi már oldottabb volt. De még Mór sem mert ám körmenetileg eljönni. A környékbeli és Vértes-menti községekből azonban csoportosan szépen jöttek. Solymár István veszprémi spirituális volt az ünnepi miséző és szónok is. Az erről való beszámolómat Püspök atya megnyugvó örömmel vette tudomásul. Nagy megtiszteltetés, hogy az új veszprémi püspök, Mindszenty József már június 9-én, titkára kíséretében, imádkozott a kegyoltárnál, hosszasan. Nagyon alaposan megtekintette az építkezést. Hiszen ekkorra már a hatalmas betonból észült szabadtéri oltár is kezdett kibontakozni. Utána meglátogatta a Kalász Népfőiskolát is.

Július 16-án, Karmelhegyi Boldogasszony napján, a Székesfehérvárott tartott tábori lelkészi tanfolyam Géczy Lajos és Langhammer János vezetésével teljes létszámmal elzárándokolt a bodajki kegyoltárhoz, ahol nemcsak latin-, hanem görögszertartású szentmise is volt. Lelkinapot tartottak. Nagy örömeiket találták az építkezésben még ebben az egészen válságos időben is.

Püspök atya nemcsak örömmel vette ezt tudomásul, hanem augusztus 26-án testvéröccsével, v. Shvoy Istvánnal együtt meg is tekintették az építkezést. Szinte könnyes szemmel csodálkozott. Gyulám, Gyulám, mit alkottatok? Lényegében már a templom falához épített, hatalmas szabadtéri oltár is kibontakozott. Aggodalmas szívvel távozott. Nem csoda, hiszen a fronthelyzet már nyaldosott bennünket. Hulltak a bombák.

És ilyen helyzetben is készültünk az őszi egyházmegyei zárandoklatra. Szerveztük az imádkozókat, az engesztelőket szerveztük a környéken.

De Püspök atya szeptember 17-én már nem mert kijönni. Helyette Potyondy úr pontifikált, prédikált. A németajkúak részére meg P. Odorik atya Mórról. A kegytemplomot megtöltöttük. Csak magányos zárandokcsoportok voltak. De a gr. Merán család Csákberényből és Czermann országgyűlési képviselő megjelentek.

Október 15-én délben Horthy Miklós kormányzó bejelentette a fegyverletételt. De nehéz idők következtek. A németek még aznap délután ellepték a környéket, a litánia utáni temetésről már német fegyveresek kísérték haza, valamint a sekrestyésasszonyt és a ministránsokat. Kihalt a község. Volt 3 magyar katonahalottunk. A jóságos Isten kegyes volt hozzánk. Október 26-án reggel meghalt Pesty György – ágyban még megáldoztattam –, röviden imádkoztunk, majd arra kért, gondoskodjam ám a pipadohányszükségletéről, mert majd havazik, nem járnak a vonatok, mi lesz akkor vele? Soha egyetlen szóval

nem adta jelét annak, hogy valamit is tudna a külső helyzetről. Áldoztatás után hamarosan elnémult. Annyi időm sem volt, hogy a családnak kiszóljak a kertbe, kezeim között meghalt. A koporsót napokkal előbb a katonaság révén nővére megvette. Ezt az orvos ajánlotta, mondván itt a vég.

A házi katonaság gondoskodott mindenről. Sírásásról, kivitelről, még az eltemetésről is. Még egynéhány fehérvári rokont is összeszedett teherautóval. Vibirál esperes atya végezte a beszentelést. Pintér atya Csurgóról, Husvéth atya Balinkáról, Bejczy atya egykori káplánja Fehérvárról gyalog jöttek. Semmi közlekedés.

Tombol a nyilas hatalom. A helyi vezető hordja az intézkedéseket, még a vasárnapi beszédeket is. Megfenyeget még internálással is, de megvéd plébániámon a jóságos ezredes, pedig az is nyilas. Szomorú karácsony. Az egész környéken, hiszen a Vértes már orosz kézen. A csókakői templom már romokban. A püspökséggel semmi összeköttetés. Azt is csak utólagosan tudtam meg, hogy a dunántúli püspökök egy része megmozdult: Mindszenty, Shvoy, br. Apor, Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát. Virág püspök atya már elérhetetlen. Kovács Sándor meg visszahúzódott. Mindszentyt internálták Lékai titkárával, kispapjaival együtt. Azt is csak kerülő úton tudtam meg, hogy Püspök atyát is internálták Kálmán öccsével együtt. Mindegyiküket Sopronba. Persze már bodajki beszélgetéseink alkalmával említette nekem Atyánk, hogy Mindszenty atya roppant nehezen viselte el az internálást. Szökésről álmodozott, még tervet is készítettek neki.

NEHÉZ IDŐK

Az ország zsugorodott. 1945. január 10–23. között a visszavonuló 2. páncélos hadosztály parancsnoksága foglalta el a plébániát. Az emeleten egy kis szobát hagytak meg nekem. Ott voltak vitéz Zador Endre (ha megszólalt a riadó, máris elbújt a pincébe), vitéz Merényi Károly vezérezredes, főparancsnokok (ez utóbbi néha bejött hozzám), és a többi vezérkari tiszt. Harmadik nap feltűnt vitéz Beregfi honvédelmi miniszter. Köszöntésemet elfogadta, de soha kezét nem fogott velem. És csodák csodája, Beregfivel együtt érkezett vitéz Subik Károly, egri főhatalmasság. Czapik atya követelte tőle Szrmeccsányi érsek atya aranytallérait, erre ő hátat fordított az érsek atyának és bevonult tábori főpapnak. Beregfi a hálószobámat foglalta le, vitéz Subik pedig azt mondotta: Őcsém, én veled lakom, az ágyadban fekszem, te meg feküdj a padlón. Így éltek, mígnem elmenekültek. A Historia Domust mindenki aláírta, csak Beregfi és Subik nem. Végezetül csak Derestey Sándor vk. tiszt maradt. A hurok összszeszorult. Barátságos ember volt. Március 14-én este felkért, hogy a másnapi szentmisét és szentbeszédet tartsam meg, helyesebben olvassam fel a „győzedelmes” írásukat, hogy napkon belül a Kreml falán leng a végső győzelem zászlaja. Ezt megtagadtam. Visszaparancsolta Zircről P. Thun Pius tábori lelkészét, mikor érkezett, nem tudom, de a hajnali harangszó összefázva a templomkapuban kuporodva találta. Bevégezve a teljesített parancsot, el is

tünt. Évek múltán, mint Dunaszeg, Dunaszentpál plébánosánál két alkalommal is vezettem le lelkigyakorlatot.

De eltűnt Derestey úr is. Német összekötő tiszt még közölte: minden elveszett. Nincs benzin.

Március 17-én megkezdődött a döntő támadás. Bombatámadás érte a zárándokudvaron lényegében elkészült szabadtéri oltárt, okozott kárt az ablakokban, ajtóknban, de a templomban nagy kár nem esett. Az elrejtett kegykép megmentette. Az udvarra komoly bomba esett, nagyon mélyen lefűrődött, de fel nem robbant. A légnnyomás az ablakokat tönkretette. De ez nem akadályozta az orosz tisztikart, hogy néhány napot ott töltsenek. Még Tolbuhin marsall is ott látogatta meg őket. Hivatalosan a folyosó baloldalán kellett várnom – persze mindig reverendában voltam –, körülvettek a tisztek. Rendkívüli kísérettel, biztonsággal érkezett, felém fordulva megállt, szalutált, persze kezet nem fogott. Közölték vele: „ez kolostor és templom”.

A levegő tisztulni kezdett. Néha hírfoszlányt is elkaptam. Csak április első napjaiban hallottam meg Serédi hercegeprímás atya szomorú halálát, de azt is május közepén, hogy Püspök atya hazakerült a nyilas internálásból.

Persze már később, nyugodtam időkbén mondotta el: Serédi bíboros atyával sohasem alakult ki közöttünk bensőségesebb kapcsolat. Miért? Sohasem mondotta el nekem. Pedig 1927-ben a sok-sok nehézség révén elérkezett, XI. Pius pápa által foganatosított püspökszentelésen a delegáció tagjaként ő is ott volt. Ő képviselte a Püspöki Kart. Ő is 1927-ben lett püspök. Mint érdekességet említette nekem, hogy amikor a Szentatya az ünnepi ebédre belépett, megpillantotta és meg is kérdezte: quis es ... Tu? Gasparri államtitkár úr adott magyarázatot.

Az internálásból szabadult Püspök atya igen szomorú állapotokra érkezett. Bergendy iskolaigazgató atyát az oroszok agyonlőtték, a ház teljesen kifosztva, szétzilálva. Mélységes lelkierővel kezdi a munkát. Bementem hozzá Fehérvárra.

Első kérdése: megvan-e a Szűzanya kegyképe? Igen – közöltem. A többit a Szűzanya elvégzi majd!

Mindent elmondtam neki. Gáspár János iszkaszentgyörgyi plébánost az oroszok agyonlőtték. Husvéth József balinkai plébános súlyos tüdőlővést kapott az oroszoktól. Nehéz körülmények között tudtam meglátogatni, még a bodajki orvossal is meglátogattuk a pincében. Beszámoltam a károkról is. Hamarosan kijövök fiam, hálát adni a Szűzanyának – mondta.

Az utolsó frontnapok következtében a plébánia lakhatatlanná vált. Az utcabeli Angyal-család fogadott be átmenetileg. Két szoba, konyha, kis folyosó és ott W.C. állt rendelkezésemre. Itt fogadtam nagy szeretettel Püspök atyát. Két napot töltött nálam. Egylovás kocsival Németh László titkár atya hozta ki május 28-án délután. A titkár atya visszament. Az esti litánián már részt is vett. A templom zsúfolásig megtelt. Sírva, szinte zokogva borult a kegyoltár elé, de mindannyian is sírtunk. Beszédet is intézett a hívekhez. Maga a templom lényeges kárt nem szenvedett. Egy oldalbejárati ajtót és az ablakokat nyomta ki a bomba légnnyomása. Erre az időre az ablakokat egyszerű üveggel rendbehoztuk, az ajtót átmenetileg téglával befalaztuk. Ellátására Angyalék-

hoz a hívek sok mindent összehordtak, még nagyon finom epret is. Este sokáig elbeszélgettünk. Amit tudtam, elmondtam neki az espereskerületről. Teljesen romhalmaz lett a kis sörédi templom, míg a csókakói egészen kiégett. Fölötte a nyitott ég. Átmenetileg a kis temetőkápolnában van a szentmise. Nagy a kár a községekben is. Azt mondta: jól pihent.

Megható volt a reggeli szentmise is. Délelőtt még magányosan, hosszasan imádkozott, elmélkedett. Majd kért: hallgassam meg szentgyónását. Itt fölemlítem, valahányszor a kegytemplomban lelki napokat tartott, mindig elvégezte a szentgyónást. A déli pihenés után igen tüzetesen megtekintettük a zarándokudvar helyzetét. Itt voltak a súlyos károk. A lényegében kész, hatalmas vasbeton oltárt a bomba teljesen összeroppantotta. Az árkádsorban is súlyos a kár. Megkezdtük nyugodtabb időkre a tervezetést. Említettem neki, hogy Tusnády úrral szinte már készen is vagyunk a helyreállítási tervvel.

Harmadnap aztán az akkor még keskenyomtávú bányavasúttal Tusnády bányatanácsos-bányaigazgató kiszállította Kisgyónba. Náluk is pihent. Én pedig a szépen összehordott élelmiszert most is, de még később is bejuttattam a püspökségre.

Meglepődtem, mikor 1945 júliusában futárral (még nem nagyon postáztak) kézhez kaptam Püspök atya 4023/1945. sz. a. kelt sorait, melyben kinevezett az espereskerület tanfelügyelőjévé. Július 12-én az eskütételnél pedig arra is felkért, hogy minden további intézkedés nélkül, de vegyem át a kerület esperesi ügyeinek intézését is, mert Vibirál esperes urat teljesen letörte a temploma és községe háborús sebe. Így is történt a gyakorlatban. Igaz, Vibirál esperes úr már 1943-ban felkért, kísérem el Bakonykutiba. Ott együttesen adtuk át a plébániát az elhelyezett Maurer Ferenc és a Bakonysárkányból idekényszerített Szittyay Dénesnek, aki ex-jezsuita és súlyos alkoholista volt. Bakonykuti akkor olyan büntetőjellelű plébánia volt. De nehéz ügy volt.

Megbízatásomból kifolyólag gyalogosan bejártam az espereskerület minden községét, betekintettem az iskolavitelbe. Katolikus iskolák voltak. Felmértem az egyházközségek lehetőségét. Amikor Püspök atyának mindezt jelentettem, arra kért: Balinkára, Isztimérre, Fehérvárcsurgóra, Iszkaszentgyörgyre menjünk el. Másik alkalommal meg Csókakőre és Pusztavámra mentünk. Ott az idős Bardon István volt a plébános, jóságosan áldott lélek, de kimerült. Méltó utódja lett Pálos Antal. Ebben a két napban is nálam lakott Püspök atya. Bár mindenről tájékoztattam tapasztalataim alapján, de mint igazi Főpásztor, személyesen is akarta látni a nemcsak sajtó, hanem még vérző sebeket. Most már vonattal jött ki, egyedül. Mivel én az „újjáéledő” helyzetben Bodajkon közbizalomból a vezetést, irányítást kézbevettem, sőt megyebizottsági tag is lettem, egy Csahók János nevű, volt csendőr, akinek volt két lova, hordott bennünket körül. Angyalék elláttak bennünket élelemmel – nem akartunk sehol teher lenni –, hiszen mindenhová váratlanul toppantunk be. Balinkán Husvéth József már javulófélben volt. A kisegítést a balinkai születésű Schweighart Veremund móri kapucinus atya, míg Kisgyónt én láttam el. A meglátogatott községek közül Csókakő volt a legsiralmasabb. Mindkét templom rom. Csókakőn a temetőkápolna, Söréden az iskolaterem ad lehetőséget a misézésre. Iszkaszentgyörgyön felkerestük az oroszok által agyonlőtt Gáspár János sírját is. Itt 1945

óta Horváth József a plébános. Ezeken a szemléken ismertem meg igazában Püspök atya csodálatos együttélését az egyházmegyével. Ahogy körülvették a hívek. Csókakőn még egy pohár bor is előkerült. Amilyen élő hittel és együttérző lélekkel vigasztalni tudott.

1945. március 29-én meghalt Serédi Jusztinián bíboros, hercegrímás, esztergomi érsek. Utóda a XII. Pius által 1945. augusztus 16-án kinevezett és Grósz József kalocsai érsek által szeptember 17-én nyilvánosságra hozott Mindszenty József veszprémi püspök. Keménykötésű, meg nem alkuvó, harcias egyéniség, aki prófétai lelkülettel szinte előre látta az egyre erősebben bontakozó bolsevista veszélyt. Minden emberi elképzelést meghaladó módon indította meg a valláserkölcsei újjászületés munkálatait, minden intézményes támadás és nehézség ellenére is. Ez kihatott a Püspöki Karra is, bár Bánáss László veszprémi apostoli kormányzó Zircen óvatosságra figyelmeztette, mert ő a debreceni kormány révén sok-sok bizalmas háttérről is értesült. Ezt én saját szájából hallottam, amikor Endrédy Vendel zirci apátnak mondotta jelenlétemben. Bánáss püspök kiváló egyéniség, korábban rövid időre egyházi diplomata is. Korai halála akadályozta meg kibontakozását. Sajnos, óvatos figyelmeztetése mind valóra vált.

Az új Prímás adott bizonyos lendületet. Ezt átvette Püspök atya is, hiszen a soproni internáltságban összeforrtak. 1945-ben még Potyondy úr vezette le az egyházmegyei őszi bodajki zarándoklatot, de 1946. szeptember 15-én már Püspök atya. És már nemcsak a kegytemplomra korlátozódott, mint 1945-ben, hanem mintegy 5–6000 zarándoklélek is volt. A fatimai üzenetről szólt. Végül is Oroszország megtér. Megdőbbenve hallgatták.

Pihent is Bodajkon. Zajlott már az iskola-vita. Szabó prelátus úr nem, Bejczy atya azonban lelkesedett gondolatomért: a papság helyett civilek vegyék át az iskolák vezetését. Naivak voltunk. Mindent elkövettünk, hogy iskoláinkat úgy-ahogy épületileg működőképpessé tegyük, háttérbe szorítva még templomainkat is. Osztályokat szerveztünk, kiépítettük lelkesen a 8 általános osztályt. Nem figyeltünk fel – pedig már az anyagi bázist is húzogatták alólunk –, a készülő viharra. Túlságosan lelkesített bennünket a Mindszenty-lelkület. Megkezdtük a súlyosan károsodott zarándokudvar helyreállítását. Tusnady úr révén a tervek készen álltak. 1946 őszén eltakarítottuk a romokat, míg 1947-ben már megindultak a munkálatok. Ismét házilagos kivitelben. Püspök atya most ismét gyakrabban kijött. Mivel elődöm halála után a rokonság is eltávozott, Tusnady úr révén megújult a plébánia. Az összes ajtó, ablakok megújultak. A bombaroncsolt ajtókból, ablakokból semmit sem használtunk fel. Független szobát alakítottunk ki Püspök atyának is, házvezetésem is volt, így nyugodt kijövetelét nem gátolta semmi.

Az egyházmegye is mozgolódott ám.

1947. április 13-án emlékeztünk meg Prohászka püspök atya halálának 20. évfordulójáról egyházmegyei keretben. Impozáns megemlékezés, Mindszenty bíboros atya vezetésével. Nagyon is lelkesedtünk, sajnos nem vettük észre a szomorú jövő égboltja borulását. De megünnepeltük augusztus 7-én Püspök atya 20 éves püspöki jubileumát, amikor is a Szentatya „pápai trónállóvá” nevezte ki.

Megemlítem, hogy Bejczy Gyula atyát belekeverték valami homályos ügybe. A püspökségen szállást adott; vád: „bujtatott” egy haza-haza járó katonatisztet. Letartóztatták, majd elítélték. Ekkor volt Söréden a frontról féllábbal, de „vaskereszt” kitüntetéssel hazatért Dékán Antal a kántortanító. Testvére, Rákosi nevelt leányának a férje, az Andrássy út 60-ban teljesített szolgálatot. Általa Bejczy atyának meleg holmit, pokrócokat tudtunk bejuttatni. Nevezettel Söréden találkoztam.

Az ország lelki, erkölcsi felemelkedése céljából a Püspöki Kar 1947. augusztus 15-én Esztergomban meghirdette a Boldogasszony évét. Az egyházmegye számára a Főpásztor az őszi bodajki egyházmegyei zarándoklatot használta fel szeptember 15-én e célból. Lendületes szervezés révén mintegy 20.000 zarándok sereglett össze. Minden funkciót, még az éjjeli Kálváriajárást is Püspök atya végzett. A zarándokudvar, árkádsor lényegében már kész. A szabadtéri oltáremelvény azonban még ácsolt deszka. Néhány napot itt pihent.

Pedig a bíboros küzdött ám.

1947 karácsonya utáni napokban ebédre hívtam. Éreztem, valami nagy dolog motoszkál a fejében. Nem pihent le, hanem beszélgetésre adott alkalmat. Csak kettesben. Érdeklődött az építkezések befejezése iránt. Biztosítottam, Tusnády úrra hivatkozva, hogy 1948 nyarára teljesen elkészülünk, az őszi zarándoklaton ünnepélyesen meg lehet áldani. Erre szinte megkönnyebbült. Fiam – mondotta –, a Bíboros atya járja az országot, a Boldogasszony év a különböző kegyhelyek világító fáklyája. A Bíboros fáradságot nem ismer. Mit szólnál hozzá, ha őszre meghívnánk a Bíboros urat Bodajkra? Nagyon örültem a gondolatnak! Kértem Püspök atyát, kezdje meg a tapogató lépéseket. Gyorsan megkezdem fiam, mert a Bíboros atya fáradt is. A kanadai Mária Kongresszuson való részvétel nagyon kifárasztotta, most keveset pihen. De a munka sürgét, mert a harcos ateizmus már „alaposan” dolgozik. Hiszen a Moszkva irányította keleti részekén (Prága: Berán bíboros, Varsó: Wyszynski; Gyulaférvár: Márton Áron megyéspüspök; de még Zágrábban is: Stepinac bíboros) már „robbantják az Egyházat” (Voltaire).

A Bíboros atya ténykedése az 1947. évi pünkösdi zarándoklatoknak bizonyos bátorítást nyújtott, hiszen a fehérvári és móri barátok ezres tömeget mozgattak meg. De az őszi nagy, egyházmegyei zarándoklatot a harcos istentelenség már szervezeten zavarta.

Ennek ellenére nagyon boldog voltam, mikor Püspök atya az 1948. évi elején közölte velem, hogy a Bíboros atya elfogadta a bodajki meghívást és a Boldogasszony év keretében az őszi egyházmegyei zarándoklatot szeptember 25–26. napjaira tűzte ki, amikor ünnepélyesen megáldja a modernizált zarándokudvart is.

A NAGY ELŐKÉSZÜLET

Könnyes két szemünk. Említettem már, hogy Keresztúry Dezső miniszter lemondott, hivatalát az áruló Ortutay Gyula vette át. (Egyetemi neveltetését lényegében Glattfelder szegedi püspök atya fedezte.) Már június 15-én bezárat-

ta a tanévet, még aznap benyújtotta az országgyűlésnek a felekezeti iskolák államosításáról a törvényjavaslatot. Az országgyűlés másnap: június 16-án ezt el is fogadta és Tildy Zoltán köztársasági elnök aláírásával, mint az 1948. évi XXXIII. tc. került a magyar törvénytárba. És még „ünnepelni” is kellett! Az arulóknak! Mi sírtunk.

Tehát megkezdettük a nagy előkészületet, az idő nem állhat meg.

Két síkon kellett megindulni: politikai és egyházi síkon. Ami az egyházmegyei szervezést illeti, ezt a püspöki iroda kivette a kezemből, ezt kifogástalanul indította el és bonyolította le. Egyháziak, világiak egyaránt. Neveket nem említek.

Az egyházmegyén kívüli egyházi szervezésben is kiváló munkatársak álltak rendelkezésemre. Személyesen jártam be a környező egyházmegyék gócpontjait: Komárom, Tatabánya, Kisbér, Várpalota, Veszprém, Pannonhalma központokkal a környező plébániákat, ahonnan bodajki működésem folyamán csak néhányan is elzarándokoltak. Idő volt, úgy érzem az eredmény sem maradt el.

A politikai előkészítést már nagyon megviselt.

Ezt magamnak kellett lebonyolítani, mert bodajki rendezésről van szó: elindulás a helyi Tanácsnál, folytatás a megyénél, a Belügyminisztériumban. Mind-mind kritikus hely. Persze akkor még végnapjaiban vonagló pluralista rendszer volt. Minden lépésemhez magam mellé kértem Püspök atyától Ágh Kálmánt – a csepeli főplébánost –, biztossággal. Jártam én Németh József min. elnökségi államtitkárnál, későbbi időben dr. Szébenyi Endre BM államtitkárnál. Nagyon feltűnő volt, hogy tárgyalásaink kezdetén egy „titkos” oldalajton szinte észrevétlen megjelent az ÁVH valakije, nem mutatkozott be, leült és hallgatott. Vallásszabadság van! engedély nem kell – hangzik mindenütt, csak akadály van: Mindszenty bíboros személye. Végül is olyan jegyzőkönyvet javasoltam, amelyben az elhangzott beszélgetésről tájékoztatom Öminenciáját. Ezt 3 példányban alá is írtuk, az államtitkár le is pecsételte, mert az ÁVH valakije megadta ehhez a hozzájárulást. Komoly, csaknem kritikus helyzetet váltott ki a hangszóró használatának a lehetősége. Az államtitkár kijelenti: Ő ebben nem illetékes. Igen éles vita támadt. Végül az ÁVH embere hozzájárult, de ez nem jelenthet az egyházi rendezvények számára precedenst. Ez már a gúzsbakötöttség jele!

Persze a sok jövés-menésnek ez a végső kibontakozása csak az utolsó pillanatban: az ünnepség előtti csütörtökön alakult így. Még aznap estefelé beszámoltam a Püspök atyának, testi erőm már alig, de lelki erőm volt. Mégsem aludtam! Én nem hiszek ennek a társaságnak. Nyugodt lebonyolítást ígérnek.

Kora délelőtt már Püspök atyánál voltam. Meggyőztem arról, dr. Németh László titkár atyát futárként küldje el a bíboros atyához Esztergomba: túl szépnek tartom a menyasszonyt! A vasárnapi ünnepélyes megérkezés helyett már szombaton a déli órákban inkognitóban érkezzen meg Bodajkra Püspök atyával együtt. Minden így történt. De a kegytemplom előtt már ünnepélyes volt a fogadás, még lovasbandérium is, mert a zarándoksereg már többzres volt. Zúgtak a harangok és a rendőrség ebből semmit nem vett észre. Már befejeződött az esti kálváriajárás, folyt az éjszakai áhítat, mikor tiszték kíséretében a sekrestyében tájékoztatást kér tőlem a székesfehérvári rendőrkapitány

a holt napi érkezésről, mert biztosítani akarják a rendet a BM utasítására. Azt hittem sóbálvánnyá változik, mikor megtudta a valóságot. De ettől kezdve én részükről pellengérré lettem állítva. (Mindezt részletesebben leírtam: Meghurcoltatásom leírása, 1–39. oldal, e meglévő eredeti dokumentumokkal című dolgozatomban. Ennek a Püspöki Irattári elhelyezését Sulyok Ignác atya 1990. január 22-én igazolta vissza.)

A BODAJKI FÉNYES NAPOK

Mivel az inkognitóban való érkezés az én aggodalmam miatt valósult meg, a vasárnapra való érkezés minden külső ünnepélyességét bizalmasan előrehoztam. A bekötőúttól volt lovas bandérium, harangzúgás, köszöntő gyermekek, komoly tömeg. Mindenki úgy tudta: a Főpásztort fogadjuk. Csak amikor a kegytemplom elé gördültek a kocsik, közöltem a hangszórón: megérkezett a Bíboros atya, Püspök atyától kísérvé. Egyszerű, utcai reverendában és kalappal. Ekkor kb. már 40 lelkiatya volt jelen, készek gyóntatásra. Mikor a kocsiból kiszállt, a megilletődött tömeg zúgó éljenzése fogadta. Majd áldásra kitárt kezekkel ennyit mondott, tényleg Bodajkon vagyunk. Az ünnepélyes köszöntések után a kegyoltárnál szentségimádást végzett és a sekrestyén át fölkísértem szobájába. Itt hamarosan beszélgetésre jöttünk össze. Püspök atya kérésére átnyújtottam az un. minisztériumi jegyzőkönyvet. A szokásos szigorú tekintettel rám nézett és ezt mondta: Kedves Gyula, ez az az afféle reverzális? Kezembe sem veszem, el sem olvasom. De Zakar titkár úr azért elcsomagolta.

Így indult a megbeszélés. Ismertetve az esti és másnapi beosztást, arra kértem, hogy az esti szentmisén, szentbeszédén vegyen részt, de a Kálvárián a szentségi körmeneten csak lélekben legyen jelen, abban a hatalmas tömegben (ekkor mintegy húszezren voltak), nem tudom garantálni biztonságát. A papság sokasága előtt Püspök atya kísérté az Oltáriszentséget, melyet én vittem. A szentbeszédet én tartottam. De a szabadtéri oltáron papoktól körülvéve bekapcsolódott.

Kis unokahúgom, nővérem leánya – ekkor már tanítónő-jelölt –, elmondotta nekem, hogy a Bíboros atya ágya érintetlen maradt, csak a kispárnát használta, a padlón aludt. Csodálatosan szép, csillagos, enyhe éjszaka volt. Kb. 60 pap gyóntatott, beosztva. Ez precízen meg volt szervezve. A faluban közeli szálláshelyek is voltak. A rangosabb vendégeknek is.

Vasárnap kora reggel közli velem Zakar titkár úr, hogy a Fótéren, ahol majd Szent István fejereklyéjével körmenet is lesz, ténykedik a rendőrség, öntöznek a tűzoltók és a „félrevezetett” Rendőrkapitányság kíséretében itt van az államtitkár is.

Özönlik a tömeg. Mintegy 30000 zarándok között vonul a Bíboros atya, Püspök atya követi, a káptalan, a papságtól kísérvé – akkor még cappa magna-val –, az utcán a zarándokudvar hátsó bejáratán át az impozáns szabadtéri oltárhoz. Mindez azért történt, hogy a tömeg szemlélhesse, örülhessen. A szentmise után a hatalmas fótéren volt a körmenet imponáló rendben, fegyelmezetten, imádság és ének közepette. A Prímást szinte rendőrkordon védte.

Ime, így is lehetett. A celldömölki botrány világviszhangja nem maradt eredménytelen.

Mint érdekes tényt főlemlítem. Imelda kishúgom állt házamban a Bíboros atya rendelkezésére. Nagyon kedves is volt hozzá. Elmondotta, hogy az íróasztalon gépelve ott volt a szentbeszéd. Sok politikai megjegyzést, különösen az egyetemi ifjúság kollégiumi tudatos züllesztését, erre a megnevezett példákat kihagyta. Ellenben célzott esti beszédem befejezésére. Sík Sándor: Andocsi Máriához című költői soraival kezdettem én az esti szentbeszédet, Bíboros atya meg ezzel fejezte be.

Ebéd alatt az áldozók száma után érdeklődött: kb. 13.000 volt. Emberi vonás: Püspök atya arra kért, ebéd folyamán csak később kínáljak szivart, annak ellenére, hogy nagy szivaros közösségben nem dohányzik. Így is történt. Pihenés után szinte észrevétlen csendben távozott. Bement a konyhára, megköszönt mindent.

Beresztóczy Miklós nyakamba borult: Gyula, most fekdj le, mert már élet is alig van benned. Püspök atya pedig azt mondotta: látom holtfáradt vagy, most akkor nem maradok itt, majd hamarosan visszajövök. Ez a Mária-ünnepség a bodajki kegyhelynek ezekben az egyre nehezedő időkben értékes patinát adott. Igen: az ateizmus már nyílttá vált, a Komintern már határozott. Érezte ezt már a Bíboros atya is.

”Emlékirataiban” így ír: A két utolsó Mária-kongresszust, melyen még résztvettem, Bodajkon és Pálosszentkúton rendezték meg. Az elsőn, szeptember 26-án 28.000-en, a másodikon november 10-én 30.000-en sereglettek össze a Boldogasszony dícséretére (201. old.).

BEBORULT AZ ÉG

Az őszi egyházmegyei zárandoklatot 1949. szeptember 17–18-án még ugyan egyedül vezettem le, melyen résztvett Papp Kálmán győri püspök is, ki már szombaton délután megérkezett. Belekapcsolódott a Kálváriajárásba, szentségi körmenetbe, éjszaka még szentórát is vezetett, másnap pontifikált. Délután komoly megbeszélésre vonultunk vissza. Ennek befejeztével mindkét püspök eltávozott.

Itt említtem föl, hogy mintegy 15.000 zárandok áhítatát vasárnap délelőtt a hivatalosan megrendezett motorkerékpár verseny ide-oda futtatása, a szomszédos iskolasarkon térzene, utcai tánc gyalázta meg. Ugye, ekkor már pártállam, párthatalom volt. Egyik bodajki párttényező igen bizalmasan azt súgta nekem: a fehérvári pártközpont 30.000 Ft-ot áldozott erre a gyalázatra.

A Püspök atya arra kért, október 24-re hívjam meg a kerület minden papját eligazító megbeszélésre, készítsem el a nagyon időszerű gondolatokat. Így is történt. Mindenki meg is jelent. Tény, hogy előzőleg Fehérváron Püspök atyával a lényegét már átbeszéltük. Nagyon komoly eligazítást adott Püspök atya, de kért bennünket, hogy ne kapkodjunk és főleg ne lotyogjunk. Az már világos, hogy a megerősödött párt- és államhatalom ki akarja húzni az egyházi élet alól a létalapot. A Prímást már letartóztatták még 1948. december 26-án. Már

bolygatják a püspököket is, Atyánkat is már kétszer elhurcolták kihallgatásra. Már csak az alsópapságnak nyújtanak bizonyos anyagi koncot (kongruát). Másnak nem. Veszélyben a papnevelés is. Kértük Püspök atyát, a többi eszperkerülettel is beszélje ezt meg. Akár összevonva is. Úgy tudom, ez meg is történt.

A BODAJKI ÚJ ÉLET

Igen rideg, havas-esős őszi napok. Váratlanul megérkezik Püspök atya, kísérője Eleonóra kereszties nővér Zsámbékról. Éreztem: baj van, igen aggódóak a tekintetek. Lefoglalták a zsámbéki zárdát, minden intézményével együtt. A nővéreket fedél alá kell juttatni. Plébániám emeletes, a kegytemplommal összeépült még Mária Terézia alatt. Kapucinus kolostor volt II. Józsefig. Házvezetőnőm helybeli, idősebb, gyermektelen magányos özvegy, nagyon szép házzal. Azonnal megértett mindent, még a Püspök atya otlétekor bejelentette, azonnal kiköltözik, mindenkiben segít a nővéreknek, átmenetileg még két szobát át is ad nekik. Valamikor grófi szakácsnő volt, férje meg erdősz. Az egész Mindszenty ünnepséget rokonságával ő vezette le. Eleonóra nővér felmérte a helyzetet. Két nap múlva 10 nővér érkezett, a lebonyolításban Agvináta nővér is bekapcsolódott. Mindent hoztak magukkal. Persze, nem Bodajk volt az egyetlen menedékhely. Még karácsonykor is többen voltunk. Lassanként három nővér maradt. A kántor is – iskolaigazgató lett –, piszkálódott, szívesen megvált.

Rozália a házvezetőnő (még mai napig is a püspökségen az 1990 december! Purissima: 1962-ig velem volt, akkor elvették működésemet. Sebestyén Imre 4 éven át Alapon plébános lett, Piroska nővérral és Erzsébet nővérral hozzáköltöztek. Ez utóbbi meghalt, a többiek még élnek – nyugdíjban. Az egyházmegye többi plébániáján is szép számmal helyezkedtek el. A püspökségen, ha öregesen is, de még mindig ők vannak.

A MAGYAR EGYHÁZ TUDATOS ELSORVASZTÁSA

Mindszenty bíboros elítélésével (1949. február 3–8.) tudatosan is megkezdődött a magyar katolikus egyházi élet megbénítása. Bár a Magyar Népköztársaság alkotmánya – mely szétválasztotta az egyházat és az államot –, biztosítja a polgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát – ez csak papírforma marad. (54. paragrafus). Az iskolák államosítása után (1948. XXXIII. tc.) már törvényerejű rendelet törli el az iskolai kötelező hitoktatást. (1949:5). Bár 1950. szeptember 15-én miniszteri rendelet szabályozza a fakultatív hitoktatást – ez mindvégig egyre nagyobb küzdelmet jelent. Már 1950 júniusában megindul a mindkétnebeli szerzetesek kényszertartózkodási helyre való szállítása, amely végül is a szerzetesrendek működési engedélyének megvonásával végződik: 1950:34.) Mindazoktól, akik az állam terhére részesülnek valamiféle papi jövedelemkiegészítésben –, már 1949 októberében kikényszerítette a minisztertanács az alkotmányra való eskütételt. A megyés-

és segédpüspökök, valamint helynökeik – Kisberk Imre székesfehérvári s. püspök kivételével –, csak 1951. július 21-én teszik meg ezt Rónai Sándor előtt szégyenletesen megalázva. Ez annak következménye, hogy még 1950. június 28-án tárgyalás indult meg a kormány képviselői és az egyházi megbízottak között. Létre is jött bizonyos megállapodás, még augusztus hó folyamán. Ennek gyümölcse 8 egyházi gimnázium visszaadása, valamint az anyagi szükségletek némi fedezése. Bár a Pázmány Péter egyetem hittudományi karát leválasztották az egyetem szervezetéről, de a minisztertanács hozzájárult, hogy a püspöki kar felállítsa a R.K. Központi Hittudományi Akadémiát a budapesti Központi Szeminárium épületében (1950:23). Szeptember 26-án meg is kezdte az új tanévet, míg a 8 katolikus középiskola szeptember 17-én. Persze a megállapodás ára: 1950. augusztus 1-én a budapesti egyetem aulájában megalakul a papi, a papi békemozgalom, melynek célját Horváth Richárd fogalmazta meg. Ennek gyakorlati következménye: már 1951. május 18-án felállítják az Állami Egyházügyi Hivatalt (ÁEH), amely az összes egyházmegyei hatósághoz azonnal, vagyis már június folyamán miniszteri biztost nevezett ki, hogy ellenőrizze a püspökségek működését és biztosítsa az államhatalom egyházpolitikáját. (Népi néven: civil, vagy hajszos püspök). Tehát gúzsbakötötték az egyházi életet, a békepapok közreműködésével. Porhintésnek még segédpüspököket is engedélyeztek: Szabó Imre, Endrey Mihály, Kisberk Imre. Ez utóbbinak nem adtak működési engedélyt, mert nem tette le az alkotmányesküt. A püspöki irodákban a békepapok átvették az irányítást, kémkedést, besúgást – jó pénzért. Emberi gyengesség.

Még 1951-ben – persze a Püspöki Kar határozata értelmében – legkésőbb szeptember 1-ig fel kellett ajánlani mindennemű földingatlant az államnak. Összevonták a papnevelőintézeteket is. Némi engedmény: a felozlatott férfi szerzetesrendek tagjai – korlátozott számban – bekapcsolódhatnak az egyházmegyék lelkipásztorkodásába. A mi székesfehérvári egyházmegyénk ezáltal mintegy 30 munkaerőt kapott. Püspök atya bevont abba a nagyon gondos és komoly tanácskozássá, amelynek feladata ezen szerzetesek okos munkabeosztása volt. Tagadhatatlan, hogy a mi egyházmegyénk a juttatott cisztercita, ferences, kapucinus, lazarista, verbita és egy-két premontrei, valamint szervita szerzetes révén olyan lelkiiséget és munkaerőt kapott, akiknek munkálkodása révén Shvoy püspök atya és utódai alatt az egyházmegye lelki patinája és erkölcsi valutája igen komolyan felértékelődött.

A szerzetesek munkabeosztása nyugodt volt. Ugyanis az őszi egyházmegyei zárandoklat után (szeptember 16–17) – amelyen eleddig a legkevesebben vettek részt, kb. 6.000-en –, a Püspök atya most nem maradt Bodajkon, hanem október első felében tért vissza pihenni és ekkor 8 napot töltött itt.

Említettem az őszi zárandoklat nagyon is csökkent létszámát. A szerzetesek bolygatása, összegyűjtése, majd felozlatása leírhatatlan nyugtalanságot keltett az egész országban. Ezt a nyugtalan bizonytalanságot tükrözte még a zárandoklat is.

A bodajki 8 nap elegendő volt egyházmegyénk számára az engedélyezettek tapintatos munkabeosztására is. Természetesen Püspök atya többeket bevont ennek intézésébe, minden szerzetes közösségből is.

Bodajk történelmi kegyhelyi jellegénél fogva püdesztálon levő hely. A Shvoy püspök atya által elindított modernizálási folyamat, melyben bensőséges munkatársává váltam, nemcsak patinát adott Bodajknak, hanem megkezdődött az ateista ellenség ördögi támadása is. Megkezdődött ez a megyei sajtóban. A „Fehérvári Néplap”-ban már 1950. június 7-én; október 6-án, 31-én, majd a november 3-i számban zaklatnak, gúnyolnak és vádolnak. Még olyan gyalázatos vádoló cikk is megjelent ellenem, hogy a padlásomon kettő vagon búzát rejtegetek. Ekkor még a helyi tanácsi vezetőség is telefonált a szerkesztőségnek: ne nevetessék ki magukat, még a párttagok is fel vannak háborodva, hiszen mindenki tudja, hogy bodajki működése folyamán még egy tenyérynyi földön sem gazdálkodott soha. Számukra nem a tény számított, hanem a Vajk név körforgása. Külön főlemlítem: még a „Szabadságharcos” című katonai lapban is neveltségessé tették magukat (1950. július 11.).

Ekkor történt, hogy amikor egy alkalommal összejáratkoztam Székesfehérváron Kalauz volt árvaszéki elnökkel, meglepődve tapasztalta, hogy még szabadlábbon járok-kelek? Ugye igaz a mondás: minden szennyes aljasságnak van valami tapadványa. Ez az emberi hiszékenységek gyengesége. A Püspök atya előtt mindez ismeretes volt. Mindig azzal vigasztalt, mert azért bosszantott ám ez a sajtószemtelenség: – Tudod Gyula fiam, ezeket számodra írják, de azzal a céllal, hogy én is értsek belőle. Még rosszabbra is készülünk fel, te is, meg én is.

Nem csüggedtem. Jóleső érzés, hogy mindenben mellettem állt munkatársam: Ujfalussy Ottó Gusztáv atya. De meg jó híveim is együttéltek velünk. Megfordultak itt lelkisíkon: Ürge Antal, Kálmán János, Potyondy Imre, Bejczy Gyula, Székesfehérvárról. Varga Damján, Marczell Mihály atyák, egyetemi tanárok: Mentés Mihály győri papköltő, kanonok. Őt fel is kértem a Bodajki Mária-himnusz szövegének megköltésére is. A csodálatosan szép költeményt, immáron Püspök atya közbenjárására Bárdos Lajos zeneművész-professzor dolgozta fel zeneileg. A zarándoklatok alkalmából, de azóta minden templomi áhítatnál is milyen, szinte kegyelmi élvezetet ad ez a híveknek.

Fölkereste a kegyhelyet ezekben a nehéz időkben Zadravec István nyug. tábori püspök, vele volt Schneider Vencel volt Máriagyűd-i házfőnök, de elzarándokoltak ide Ángyán Fülöp és Tallos József volt rendfőnökök is. Mindannyian tisztelegtek Püspök atyánál is. Volt mit megbeszélniök. De Püspök atya is, sokszor egészen váratlanul is, megjelent a látogatóival együtt.

Mivel nemcsak nehezült, hanem bizonytalanná is vált a lelkipásztori helyzet, Püspök atya segítséget kért Rómától. Megtette ezt már Eger, Kalocsa, Esztergom. Most Székesfehérvár is.

ERŐSÖDIK ELLENEM A TUDATOS MOZGOLÓDÁS

Püspök atyát „háziórizetben” tartották. Azért tették, hogy a papságot megfélemlítsék. Amint nekem elmondotta, a kiméretlen őrizet tagjai szobáját annyira felfűtötték, hogy ömlött róla a verejték. Nem engedték azt sem, hogy

reverendáját levesse, míg ők szükös alsóneműben dőzsöltek. Gyenge szívéz ez nagyon megviselte. Majd a papság megtörik. Ez volt a cél. Küldöttség érkezett hozzám Bodajkra: Hajós József kanonok, Mórász Pál, akkor még lovasberényi plébános és Horváth István „civilpüspök”. Kíséretükben volt egy általam ismeretlen személy: ő volt az ávós. Be sem mutatkozott, hangját sem hallottam. Hajós kanonok közölte: A Püspök atyát a háziórizetből ki kell szabadítani. Ennek feltétele: azonnal te, vagyis Vajk Gyula vedd át a békepapi mozgalom vezetését, reád a papság hallgat. A Püspök atya szabad lesz. Közöltem: erről szó sem lehet! Ezt nagyon megbánod te is, meg az egyházmegye is – mondotta Hajós úr. Ekkor történt, hogy Mórász atya egy pillanatra kihívott a zarándokudvar megtekintése ürügyén. Ott súgta a fülembe: Gyula, te csak kirugtál bennünket, de nekem a főkáliát a fejemre öntötték – működtünk együtt is Budafokon –, te mindent tudsz. Számomra nincs menekvés. Ekkor lett ő hamarosan irodaigazgató.

Az ellenem való hajsza elindítása olaj volt a tűzre, az is, hogy Főpásztorom 1952 karácsonyára címzetes préposttá nevezett ki. Kettő préposti cím volt üresedésben. Mivel az Állami Egyházügyi Hivatal békepapi csalogatásként karácsonyra „fölkésíteni” akarta a vezető békepapokat, Püspök atyától Tököli c. préposti kinevezését kérte. Püspök atya vele szemben engemet, 44. évemben lévőt állított. Püspök atya úgy mondotta nekem: kérését háromszor visszautasították. Ő nem engedett. Így kényszerből elfogadták személyemet. Az első „botrány” abból adódott, hogy Tököli kinevezése néhány sorból állt, közölve, hogy az ÁEH kimondott kérésére, az enyém pedig szabályos, hosszú, megokolt dokumentum volt, amelyet karácsony vigiliáján papi futár hozott ki és Szilveszter este maga Potyondi úr közölt a hálaadásakor a hívekkal, bejelentve, hogy préposti avatást a kegyoltárnál alkalmas időben a Főpásztor akarja fogantatosítani. Erre 1953. április 6-án, húsvét másnapján került sor délután, amikor is az egész espereskerület is megjelent. Minden főpapi jelvényt Püspök atya megáldott, Potyondy és Büttner kanonok atyák voltak a segédkezők, míg Neményi „titkár” úr – jelenleg már ráckevei plébános –, az irányító. Ezután mutattam be első főpapi szentmisémet. Lett ám ebből nagy bonyodalom. Hiába tanácsolta Potyondy úr, hogy erre a szertartásra hívjam meg préposti „iker-testvéremet”: Tököli Istvánt is. Ezt én nem tettem meg. El is indult a lavina. Az Állami Egyházügyi Hivatal magához kérette Potyondy helynök urat. Amit itt leírok, ezt Potyondy úr közölte nemcsak a Püspök atyával, hanem velem is.

Elmondotta: Az ÁEH-ban titkos püspökszentelésnek minősítették az én bodajki beiktatásomat. Hivatkoztak arra is, hogy a békepapság országos vezetőségének is ez a véleménye. Csehszlovákiából ilyesmire már pontos adataik vannak. Nálunk én lennék a kezdet. Ezért történt meg az is, hogy én visszautasítottam Tököli meghívását az ünnepségre. Tény, hogy a székesfehérvári főmozgalmak között is volt ilyen suttozás.

Egyik egykori fehérvári jeles szerzetes találkozásunk alkalmából így gratulált: ezzel a „titkos” kitüntetéssel meg is kezdődött a „kivégzésed”. Úgy hallom, hogy csak idő kell hozzá. Még jobban ingerelte őket az a tény, amikor Püspök atya egy főpapi hagyatékából piros reverendát vett nekem. Én fizettem ki az árát.

Az árgusszeműek úgy az Egyházügyi Hivatalban, mint Székesfehérváron felfigyeltek arra is, hogy amikor a világ szemében porhintésként érdeklődtek a püspökségen, mikor köszönhetnék külön is Püspök atyát 1952. augusztus 8-ával, 25 éves püspöki jubileumával kapcsolatban, azt a választ kapták: jelenleg még Bodajkon van, lelkigyakorlattal készül a jubileumra. Pedig közismert tény volt előttük, hogy a tési nyaraló elvétele után rendszeresen Bodajkot használta fel pihenésül. Viszont az is tény, 1962 februárja óta, amikor elvették működési engedélyemet, többet nem jött ki Bodajkra pihenni.

Nagyon fokozta személyemmel kapcsolatban a bizalmatlanságot az államiak és békemozgalmaik részéről az a tény, hogy az egyházmegyei gazdasági tanács Püspök atyával az élen létrehozta az ún. vagyoni megbízatást. Ebből kifolyólag Mayer József sárbogárdi prépost-plébános és az én kezembe összpontosult az egyházmegye területén minden építkezés, felújítás hivatalos felülvizsgálata és elszámolása. Ez csak bizalmon alapult. Az egyházmegyei iroda, központ felé semmiféle írásos jelentést nem kellett adnunk, hogy az állami és békepapi központ ne tekinthessen bele az egyházmegye anyagi gazdálkodásába, külföldi segély pénzforrásaiba. Kizárólag a Püspök atyának kellett jelentést tennem élőszóval. Nagy felelősség volt ez. Itt ismertem meg az egyházmegyét úgy, mint a tenyeremet. De meg a papságot is. Minden állami szektor előtt ez igen súlyos bűnöm. Püspök atyát is piszkálták ezért. Itt-ott ami állami pénz csurrag-cseppent, arról meg precíz elszámolást kapott az „iroda”.

Hogy mennyire figyelték a kegyhely minden mozdulatát. Előzetes értesítés alapján november 23-án meglátogatta a kegyhelyet Badalik Bertalan veszprémi püspök, Sárközy Lajos kanonokkal Shvoy atya kíséretében. Másnap már Kővári helyi tanácselnök bizalmasan közölte: alig, hogy megérkeztek, váratlanul megjelent a tanácsházán a „civilpüspök”, vagyis az állam kopója. „Mit keresnek ezek itt”? Persze: összeesküvés megint.

Azt mi egészen természetesnek tartottuk, hogy a püspöki gépkocsivezetők mind beépített emberek. A mienk: Sógorka is az volt. Ügyeskedett, mert sok mindent el is mondott.

Badalik püspök atya meg nem kerülte el a Hejcérré való internálást. Nem tudott már Bodajkon őszi zarándoklatot levezetni. A „civilpüspök” csak délután távozott. Megvárta a püspökök távozását. Ilyen idők jártak akkor.

De elmondhatom ám ezt Halász Ervin titkárról is, aki mindig kísérte Püspök atyát. Bár két évig szolgálaton kívül volt, mi ezt csak megtévesztésnek tartottuk. Minden minket igazolt.

ÚJABB KÍSÉRLET A ZAKLATÁSRA

Reám nagyon pályáztak. Mivel a békepapi vonalon kísérletük nem sikerült, más alkalom kínálkozott: a Hazafias Népfront megyei megalakulása. Van ám isteni Gondviselés is.

Éppen vagyoni munkálataimból kifolyólag a püspökségen dolgoztam, mikor Mórász Pál békepapi-irodaigazgató egy pillanatra bejött hozzám. Csak ennyit kérdezett: kaptál-e már a megyei VB. elnöktől levelet? Észrevette cso-

dálkozásomat, szó nélkül kiment. De a bogarat a fülembe tette. Estére hazamentem. Reggel korán expressz levelet kapok Bujdosó VB. elnöktől, melyben megbeszélésre invitál. Nem jelentem meg, pedig az illetékes állami és békepapi szervek országos szinten ott voltak. Még Horváth Richárd is! (A meghívó és válaszmom, mint dokumentum, a kezemben van). (Ld. Függelék). Meghurcolásom leírásában a Püspöki Levéltárban is el van helyezve. Ezek után jelentette ki Papp Kálmán, móri plébános, a mozgalom elnöke: csak a kellő pillanatra vár a párt és a mozgalom és Vajk Gyula eltűnt. A Püspök sem tudja ám megmenteni.

A lojális szellemű Nagy Imre is eltűnt átmenetileg. Őt a fiatal bérenc: Hegedűs András váltotta fel. A kopók öröme. Mi történt? Egy félreeső szobában éppen Püspök atyát tájékoztattam munkámról. Ekkor már sejtettük, hogy a „poloskák” hol vannak elhelyezve, mikor Mórász irodaigazgató kihívja Püspök atyát. Közli: hivatalosan keresik a kopók. Hamarosan visszatér, de jön vele az Egyházügyi Hivatalból valami Győri nevű előadó, valamint Herling Jakab „civil” püspökünk. Közölték a vádat: én fogalmaztam Husvéth József balinkai plébánosnak az adománykérő levelét a Nyugatra és Amerikába kitelepített híveihez. Ezzel meggyaláztam államunkat, nekünk nincs szükségünk az ő segítségükre. Közölték: azonnali hatállyal elvették működési engedélyemet. Ott arra kértem a Püspök atyát, azonnal együtt menjünk ki Balinkára, lássuk, mi is történt. Püspök atya felszólította őket: az urak menjenek a saját kocsiikkal, én prépost atyával követem az urakat.

Ezen nagyon meglepődtek. Közben Potyondi úr értesült a zavaros helyzetről, megszólalt a lelkiismerete és közölte a „kopókkal”, ő készítette a levelet, mint volt tanítványának, még a püspökség is postázta, de a „rendőrség” elkobozta.

Ime, egy főpásztor, aki milyen határozottan kész megvédeni munkatársát. Nem tudom, hány ilyen Főpásztor akadt volna azokban a szörnyű időkben. Személyesen is azonnal ki akart velem jönni Balinkára. Észrevette: miről van szó. Láta rajtam a határozott nyugalmamat. A „kopók” tehát szégyenben maradtak. De az ilyen sátáni fajzat előtt a szégyen ismeretlen fogalom, ugyanis ők vesztesek nem lehetnek. Elmentek.

De mi még ebéd alatt arról beszélgettünk: mi lehetett az igazi szándék?

Hamarosan megtudtuk. Néhány nap múlva két másik „kopó” közölte a Püspök atyával: az Állami Egyházügyi Hivatal most értékeli a történeteket. Amíg véglegesen kiértékelik ezt a „nekik” is kellemetlen helyzetet: Püspök atya függessze fel esperesi ténykedésemet, de írásban. Ez meg is történt 4508/1955. sz. alatt. „Újabb rendelkezésemig minden esperesi ténykedéstől tartózkodjék”. Az Egyházügyi Hivatal végső intézkedésének eredménye: „A Gajdavölgyi és Isztiméri (Bakonyvidék) espereskerületeket aequo jure egyesítettem, és az egyesített kerületek esperesi ellátását Bényi József isztiméri esperesplébánosra bízom.” E.H.1847/1955. sz.

A hivatalt 1955. december 1-ével adtam át. Az Egyházügyi Hivatal nem tévedhet. De Püspök atya olyan iratot, melyben felment az esperesi ténykedés alól, soha nem írt alá. Csak közölte az állami intézkedést. Az egyesítés dokumentuma rendelkezésemre áll. A hajsza tehát nyilvánosan megindult, ill. foly-

tatódott. Sikerebben oldódott meg részemre a következő eset, noha Püspök atya is borúlátó volt, „ebből bonyodalom is lehet”, mondotta. Bányaszerencsétlenség, bányászhalál, üzemi párttitkár, párttemetés. Az első ilyen temetés Bodajkon. Udvarias kérésükre minden temetési felszerelést rendelkezésre bocsájtottam. Persze: a család egyházi temetést óhajtott. Az egyházi szertartás kikapcsolásáért 18.000 Ft-ot kapott. A temetőben egy részt még régen elkülönítettünk a társadalmi temetés céljára. Itt nem volt probléma. Még a reformátusokat is ide hozták. A temetés után néhány napra az özvegy ünnepélyes, koporsós misét kért. Ki végezte a temetést? A párt. Akkor a koporsós misét is végezze el a párt. Persze az úgy Móra került. A móri főnök legyalázta az özvegvet, szégyelje magát, kapott 18.000 Ft-ot és még a paphoz mászkál, így gyaláz bennünket, azt csodálom, hogy a bodajki prépost nem rugott magába, tünjön el, mert én megrugom. Ezt az özvegy így mondotta el nekem. Én azért egy csendes szentmisét felajánlottam ám érte. Az özvegy is ott volt, gyermek-eivel együtt. A Püspök atya azt mondotta: látod fiam, ez egy józanul gondolkodó pártember. Ha rosszakaratú, ebből igen komoly eseményt is csinálhatott volna.

BÁTORÍTÓ ESEMÉNYEK

Püspök atya nagyon boldog volt a bodajki kegyhely mozgalmas életével ezekben a nehéz időkben is. Vendégeit szívesen is kihozta Bodajkra. Szoros baráti szál fűzte Marczell Mihály professzorhoz. 1955. június 13-án ki is hozta. Én már budafoki hitoktató koromban szoros kapcsolatban álltam a professzor úrral, mint az általa szerkesztett Katolikus Nevelés folyóirat állandó munkatársa. A Választmány tagja is voltam. Itt mindjárt fel is kértük az őszi zárandoklat ünnepi beszédének megtartására. Így is történt. Éjjel is tartott szentórát.

Mint egykori bencsnövendéknek – nagy megtiszteltetés volt számomra – , amikor előzetes bejelentés után 1955. szeptember 7-én Sárközy Pál pannonhalmi főpát és Monsberger Ulrik, pannonhalmi gimnáziumi igazgató elzárándokolt Bodajkra. A főpáti beiktatáson én képviseltem Püspök atyát, rendi kapcsolatom révén. De a temetésen is. Püspök atyát erről a látogatásról értesítettem. Kálmán testvéröccsével ki is jöttek. A Főpát úr magán szentórát is tartott Ulrik atyával együtt, aki meg Sopronban volt iskolatársam, a bencés gimnáziumban. Kettővel fölöttem járt. Püspök atyával ebéd után kettesben sokáig beszélgettek. Kálmán altábornagy úr kissé morgott ezen, hogy őt nem invitálták. De azután lepihent. Ami a bencéseket illeti, sok rendtag zárandokolt el. Kovács Arisztid, a budapesti gimnázium híres nevelője többször is. Vele átmentünk a csókakői várromokhoz is. Itt említem föl, hogy az egykori soproni gimnáziumból kedves tanárom: Garami Elek a száműzetés idején két alkalommal is hosszabb időt töltött nálam. Kisberk s. püspök úr átmenetileg akkor Székesfehérvárott plébánoskodott. Meglátogattuk. Garami atya egy kicsit ödzkodott: tudod, németből megbuktattam. De ilyenkor a kellemetlen emlékek már elszíneződnek. Kelényi Ottó megtiszteltetésnek vette látogatásunkat, az ebédet sem engedte el.

Most visszafelé gondolkodom. Mint értékes mozaikkövet fölemlítem azt is, hogy amikor abban a kálvinista lélek nélkülségben Cecén Varga János plébánosunk kialakította azt a csodálatosan szép lelkiséget – igaz, ebben nagy támogatója volt Boda János körzeti főállatorvos –, akkor az egyházügyi hivatal onnan kieroszakolta. Ekkor Horváth Kálmán került Cecére.

A bodajki kegyhely lelkisége elmélyítésére iparkodtam felhasználni kapcsolataimat. Érezve a bizonytalanság tüneteit, a szeplőtelen fogantatási évi szentsegítmádás levezetésére felkértem Szabó Imre esztergomi s. püspök atyát. Megmozgatta az egyházköziséget. Bányász híveim anyagi helyzete még szilárd, más oldalról helyzetük, de polgári híveim helyzete is igen zaklatott. Mintha országon is vihar előtti csend lenne. Azért nemcsak meghirdettük 1956-ban, de erőteljesen is előkészítettük az őszi zarándoklatot szeptember 15–16-ára. Mintegy 15.000 zarándok sereglett össze. Püspök atyával úgy értékeltük ezt a zarándoklatot, hogy nem annyira a lelkiség, mint inkább a kíváncsi érdeklődés hozta össze a híveket. Robbanásig feszült a helyzet, mit is hallanak? Persze, az esti szentségi körmenetet a Kálváriára most nem mertük megtartani. Az éjszakai sorozatos áhítat is vontatottabb volt. A másnap ünnepi szentmise szónoka P. Horváth Ferenc ercsi plébános volt, míg a szentmise végén maga Püspök atya szólt a zarándokokhoz. A fatimai jelenést, látomást fejtegette, a megszokott lelki nyugalommal, végül is Oroszország megtér. Ez a lelkileg nagyon megfáradt zarándoktömeg mélyen megindulva hallgatta Püspök atyát. Megnyugodott-e? Nem tudom.

En az egész zarándoklat alatt nyugtalan, ideges, sőt idegzetileg nagyon megviselt voltam. Most nem maradt Bodajkon, időbeosztása nem engedte, de néhány nap múlva kijött, közel egy hetet ott pihent. Feltűnt ám neki, hogy nem éltem együtt a zarándoklattal. De ezt több lelkiatya is észrevette.

Ekkor tártam fel a Püspök atya előtt a helyzetet.

Történt ugyanis, hogy szeptember 11-én este, vacsora közben csengetnek. Purszki Géza hűséges munkatársam ment ajtót nyitni. Idegesen közli, valami „nagyon gyanús” egyén akar velem feltétlen beszélni. Bementünk az irodába: Juhász Sándor BM főhadnagy igazolta magát és szeptember 12-én du. 2 órára szóló idézést nyújtott át a székesfehérvári BM központba. A nevezett főhadnagy az idézési időben jelzett kapunál és ajtóban várt. Megkezdődött a lélektan előkészület. Emeletre föl, emeletre le, alagsor. Közben segélykérés, nyöszörgés, zokogás, a folyosón itt-ott véres tócsa. Végül is bevezet egy nagyon elegáns szobába. Ott várt Szikra őrnagy, Tamás Győző (?) társaságában. Előbbi a székesfehérvári ÁVÓ főnöke. Megkezdődött a „beszélgetés, kihallgatás. Volt itt kimondhatatlan durvaság, trágár káromló szavakkal fűszerezve, a Püspök atya legyalázása, kicsúfolása, hízélgés, hogy engemet ennyire értékelnek. A püspökségtől kezdve a legkülönfélébb ígéretek. Tettek elem egyházmegyes papjaink „saját kezűleg írt” önvallomásaiból írást, szörnyűbnél-szörnyűbb beismerésekkel. Meggyőződésem: ezek mind hamisítványok voltak. Még az is előkerült: Giovanni Montini miért került ki a Vatikánból és így: „toloncolták ki Milánóba bíboros-érseknek?” Potyondy és Mórász atyákat is emlegették. Érde-

kes: Halász Ervint egy szóval sem. A főcéljuk az volt: kisujjamat nyújtsam csak feléjük. A jóságos Isten adott lelkiert: nem inogtam meg.

Elbeszélésemet Püspök atya néha könnyes szemmel hallgatta: Tudod fiam, miattam még ez többször is megisméltódnak. Ezt vette észre Ő és néhány paptestvér a zarándoklat folyamán. Este fél 9-kor engedtek haza Bodajkra.

Egyre pozitívabb hírek érkeztek az országos nyugtalanságról. A Gerő-kormányt ismét Nagy Imre váltotta fel, aki fontos engedményekkel igyekezett a nyugtalanságot enyhíteni. Megmozdult a magyar nép. Az én falumban a bányászok is. Egyik éjjel arra ébredünk, hogy a főtéren hangzik a Himnusz, a Szózat, lelkesítő beszédek. Az emeleti folyosóról nem mozdultunk, semmibe nem kapcsolódtunk bele. Helyben vér nem folyt, de országosan már igen. De már Fehérvárról is „nehéz” hírek foszlányai, még inkább Budapestről eljutottak hozzánk. Kitért a forradalom. A móri országúton már nehézfegyverzetű katonai mozgolódás. A vasárnapi nagymise után az egyházközségi vezetőség testületileg bejön hozzám. Még az orvos, a patikus is. Tanácsot kérnek. Mit is csináljunk? Nagyon kértem őket, semmibe ne kapcsolódjanak bele, én nagyon súlyosnak látom a helyzetet.

TÖRTÉNELMI LÉPÉSEM

Ebéd után felkértem Balázsik István, családos, fiatal, a bányánál villanyszerelőként dolgozót, tudtam, van motorkerékpárja, azonnal vigyen be Székesfehérvárra a Püspök atyához, feltétlen beszélnem kell vele. Kétszeri kemény igazoltatás után, de bejutottunk Püspök atyához. Potyondi atyával találkoztam először: az Isten küldötte – mondotta. Püspök atyánál éppen Skorka Károly újságíró volt, Püspök atya már ünnepi öltözetben, készült, hogy Skorka Károly kíséretében lemegy a Bazilika mögé, az asszonyok nagy tüntetésére, demonstrációjára és ott ő mondja az ünnepi beszédet. Elmondottam érkezésem célját, összetett kézzel könyörögtem neki, maradjon a szobájában, ne is tegye ki a lábát, itt, igen súlyos dolgok bontakoznak ki. Skorka újságíró igen kemény, korholó szavakkal fordult felém... Hogyan jössz te ahhoz, hogy Püspök atyát ténykedésében meg akarod akadályozni? Végül is én győztem. Püspök atya nem mozdult ki a szobájából. Mindig higgadt tanácsokat adott, most is nagyon köszönöm, áldozatos lépésedet. Megölelt. A lépcsőháznál Potyondi úr várt. Prépost atya, történelmi lépést tett. A pesti hírek szomorúak voltak. Folyik a vér. Időközben megérkezett a hír: Mindszenty bíboros szabad. Nem tudott Esztergomba menni. Budai romos lakásán van.

Ezt már Püspök atya mondotta el nekem: néhány nap múlva Ő is felment a Hercegprímás atyához. Tárgyalt vele. Ott találta Szabó Imre püspök, budapesti érseki helytartót. Budapesti látogatásából kifolyólag Püspök atya azt is mondotta nekem: Bíboros atya megkérdezte tőle, ki is az a két papja, Burján Imre és Kelényi Ottó, akik szabadulása után szinte az elsők között keresték fel itt Pesten? Püspök atya ezen nagyon csodálkozott.

Az a tény, hogy még XII. Pius pápa is rokonszenvét fejezi ki ezekben a napokban a magyar nép iránt, hogy Mindszenty bíboros primási hivatalánál

fogva felfüggeszti papi tevékenységétől a békemozgalom 11 vezetőjét és Budapest elhagyására kötelezi őket, hogy a néphez intézett rádióbeszédében a történeteket nemzeti szabadságharcnak minősíti, csak olaj volt a tűzre: az orosz hatalmi erő elnyomta a nép törekvését és november 4-én Kádár János már be is jelentette: meglakult az új, forradalmi munkás-paraszt kormány.

BEBORULT AZ ÉG

Izgatott, várakozási időszak következett, nemcsak az egyház, egyházmegye, de az én életemben is. Püspök atyával beszélgetve, most leginkább a szentszéki kihallgatási szobában, ahol rendelkezésemre állt átmenetileg egy ágy, tartozékaival, figyeltük a helyzetet.

Kisberk s. püspök atyát ismét Dunabogdányba internálták. Működik az Állami Egyházügyi Hivatal, ismét „aktivizálódott” a „civil”, másnéven „bajszos püspök” kitágult mellet; szinte teljhatalmat kapott Potyondy helynök, hiszen az átmenetileg irodaigazgatóvá lett, börtönviselt Bejczy Gyulát eltávolították, az eleddig feltűnően szolgálatonkívüli Halász Ervin ismét titkár. Mórász Pál átmenetileg nem vállalta az irodaigazgatóságot, ennek ellenére egyéni véleményem, hogy az ismét elindult békepapi mozgalomban egyházmegyénket illetőleg Mórász Pál volt a kádári kormány, az Állami Egyházügyi Hivatal legnagyobb bizalmasa. Korábban Folláth Ádám volt ez. Potyondi urat sem értékelték ennyire. A törtető Halász titkár közönséges „ügynökük” volt, egyszerűen nagyon sötét múlttal. Azt mondhatom Mórász Pálról: szellemileg nagyon okos és ravasz, megfontolt, aki állandóan tudatában van, hogy egyéni gyarlóságai miatt került a mozgalom hálójába. Ezt korábban már le is írtam, hiszen Budafokon működünk együtt is. Az államiak bizalmát élvezve, nagyon ügyesen lavírozó. Merem állítani, mindvégig megmaradt a „sensus ecclesiasticus”. Ezt Püspök atyával együtt számtalanszor tapasztaltuk. Mindig megtalálta a módját, hogy nagyon kényes ügyeket előre „megsúgjon”. Ismét, mint irodaigazgató is. Még nekem is! Nagyon bizalmasan említette nekem: nem tetszik ám az államiaknak, hogy bennem látják a Püspök atya „bizalmasát”. Ezt a kifejezést használta: „rossz szellemét”. Ezt baráti alapon mondta, hiszen édesanyja Hegykő mellett, Röjtökmuzsajon született, házasságon kívüli gyermek volt, később rendeződött valahogyan ez. De nem szabályosan. El is jött Hegykőre, onnan sógorom átvitt bennünket Röjtökmuzsajra, felkerestük anyja rokonságát. Nagyon bizalmasan figyelmeztetett: fokozatosan ki fognak nyírni. Én Püspök atyának mindezt el is mondtam.

De tudatában is voltam ennek. Az előjáték már lefolyt. Bár az elnöki Tanács megszüntette az Állami Egyházügyi Hivatalt 1956. december 31-ével, feladatkörét a Művelődési Minisztérium vette át egészen 1959. június 2-ig. Ez a lényegesen nem változtatott, a kutya ugyanaz. 1956. április 25-én meghal Czapikegri érsek, a püspöki kar amnesztiát kér Hegedűs András miniszterelnöktől Grósz József kalocsai érsek részére. Megkapta. Ennek föltétele: az érsek az állam és egyház jóviszonya mellett nyilatkozik, sőt, 1957. április 10-én a püspöki kar már nyilatkozatot adott ki arról, hogy bizalommal nézi a kor-

mány törekvéseit. Hamarosan Kádár a miniszterelnök. A Művelődési Minisztérium egyházügyi osztálya pedig megkezdte az egyházat nagyon is „megalázó” intézkedéseit. Illojalitással vádolta a püspöki kar néhány tagját az aláírt nyilatkozat megtartásával kapcsolatban. Természetesen közöttük volt Shvoy püspök atya is. Ezért – büntetésül – a 8900–126/1957. sz. a. július 13-ával, Miklós Imre aláírásával keltezett leiratban, a Művelődési Minisztérium egyházügyi osztálya egyházmegyénk 3 papjától: Büttner Ferenc szentszéki elnök, Vajk Gyula, bodajki prépost-plébános és Halász Ervin püspöki titkártól, „a jelenleg elfoglalt helyük betöltését illetően, az állami jóváhagyást visszavonta”. Meggyőződésünk: Halász Ervin az ő céljaik szempontjából került közénk. A későbbiek ezt teljesen igazolták. Püspök atya 1957. július 18-án kelt: 1565/1957. számú válaszában tiltakozását jelentette be Miklós Imre h. államtitkárnak az eljárás ellen, azt visszautasította és bejelentette, „egyben további intézkedésig megbíztam őket a jelenlegi munkakör ellátásával”. Ezzel az ügy le is záródott, szinte el is aludt, mert erre többet nem tértek vissza.

Ime, ez is egy értékes mozaikkó Püspök atya karakán eljárását illetően.

LETARTÓZTATÁSOM

Bár a fentiekben vázoltam a Művelődési Minisztérium egyházügyi osztályának kibontakozását, időrendben azonban életemben rendkívüli esemény történt. Mórász Pál bizalmas értesülése elkezdődött: Gyula, kinyírnak.

1957. március 11-én éjjel Purissima nővér ébreszt föl: igazában a kopogásra, fegyvercsörrenésre nemcsak én, hanem hűséges munkatársam: Sebestyén Imre is felébredtünk már. Többen vannak, szól Purissima nővér. Letartóztattak. Tamás Győző (?) ávos főhadnagy, egy másik tisztársával, valamint 2 fegyveres katonával – igazolva magukat –, először a házkutatási parancsot írattja velem alá. Fegyverrejtegetés címén végzik a házkutatást. Minden mozdulatukat figyelemmel kísérem. Bizonyítékot nem találtak. Ekkor adta át Tamás fh. a letartóztatási parancsot. Papi civilt kellett öltönnem. A megengedett holmikkal ellátva a hátsó ülésen két fegyveres katona közé ültettek. Eszembe jutott Antióchiai Szent Ignác, akit vadállatokhoz láncolva hurcoltak el. Először a székesfehérvári, un. „Szabó palota” néven ismert BM központba vittek. Ott megtörtént a lélektani előkészület. Most is ugyanazt tapasztaltam, mint a múlt év szeptemberében. Jó egy óra múlva szállítottak át a megyei börtönépületbe. Ott elvettek tőlem mindent, még az egészségügyi, tisztálkodási szereket is. A 34. számú cellába „löktek” be, teljes sötétségben. Ott már többen voltak.

Aki még nem élt át ilyen helyzetet, el sem tudja képzelni, talán még hinni sem, azokat a megaláztatásokat, körülményeket, amelyekben a letartóztatottnak részük volt.

Dicsértessékkal köszöntem be. A sötétben bemutatkoztam. Már papunk is van, hangzott, de valaki hangosan felkiáltott: Isten hozott, prépost atya! Ott az ajtóban lekuporogtam, mert a sötétben csak azt tapasztaltam: a padlón emberek fekszenek. Virradatkor kezdtem tájékozódni. Kb. 25–30-an lehettünk. Az emberi szükségletek kielégítésére egy nagyobb „kübli” állt rendelkezésre, de

sokszor 2–3 napig sem engedték tisztántartását. A kihallgatások mindig éjjel folytak. Sohasem tudtuk, kit emeltek ki, ki tért vissza félholtra verve. Már hetek múltak el, engemet még senki meg sem szólított. Egyik délelőtt valami ezredes-féle lépett a cellába nagy kísérettel és egy hatalmas kutyával. Kíséretében egyaránt voltak férfiak és nők. Elébe léptem. Megkérdeztem: miért vagyok én itt? Engemet még senki ki sem hallgatott. Végignézett rajtam. Vetkőzött le – parancsolta. Anyaszült meztelenre vetkőztetett, így alázott meg. De kibírtam.

Egyszer hallgatott ki, helyesebben beszélgetett velem és nem éjjel: Juhász Sándor, akivel meghurcoltatásom folyamán már többször találkoztam. Az 1956-os eseményeket: forradalom-ellenforradalom – firtatta. Döntse el majd a történelem, válaszoltam. Nem gorombáskodott, iparkodott még udvarias is lenni. Mindig „prépost úrnak” szólított. Végül is átvittek megint a „Szabó palotába: a központba”. Ott még daktiloszkópiát is vettek rólam, különböző helyzetben lefényképeztek. Azt hittem: Moszkvába szállítanak, de április 6-án éjjel elengedtek haza: Bodajkra. Az utolsó vonattal. Ellenőriztek. Éjjel hurcoltak el, éjjel küldöttek haza. Mint Pásthly gondnok úr bizalmasan közölte: Juhász Sándor bizalmasan a szeminárium könyvtárában megkérte ám tőle a „váltságdíjat”. Hiába: ezek voltak ők! De ebből is bonyodalom lett. Úgy látszik: osztoztak. Ekkor kapott vérszemet egy társuk, nevét elfelejtettem, de tudom, hogy leányfalui születésű volt, hivatkozott Katona Sándorra. Később Katona Sándor is fölemlítette: az illetőt én juttattam börtönbe. Meg akart zsarolni – ha nem adok bizonyos összeget neki – ismét börtönbe juttat. Bírósági tárgyalás lett belőle, följelentésem alapján. Elítélték.

A tárgyalás Budapesten a Fő utcában, a katonai bíróságon volt, ahol tanúként megjelent munkatársam: Sebestyén Imre is, akinek nevezett zsarolási szándékát azonnal elmondottam, találkozott is vele és mindent azonnal közölte a helyi tanáccsal is. Az ÁVÓ mindezt nagyon megneheztelt rám.

Természetesen mindenről a Püspök atyának nagyon részletesen beszámoltam. Egész letartóztatásom idejét nagyon aggóva figyelte. Hangsúlyozta: Őmiatta van mindez. Kihangsúlyozom: letartóztatásomról, még nevezett bírósági eljárásról is, semmiféle dokumentumom nincsen, mert ez a bűnös rendszer írást nem adott ki a kezéből.

Püspök atya tanácsára, beleegyezésével egy hetet a kecskeméti piaristáknál töltöttem, hozzájuk volt bensőséges kapcsolatom, hiszen 1954-ben egyhetes szent missiót is vezettem templomukban. 1956-ban a szintén vállalt missiót már az Egyháziügyi Hivatal lemondatta technikai okokra hivatkozva és egyszerűen kijelölte annak levezetésére Várkonyi Imrét.

A letartóztatásom megviselt, nyomot hagyott. Különösen lelkileg. Püspök atyával egyetértésben az április 28-ára kitűzött bérmálás augusztus 11-én történt meg. 311 bérmálkozó volt. Atyánk egyedül bérmált, segédpüspök atya ismét internálva. Persze nemcsak egyházmegyei, hanem országos viszonylatban, még az Egyháziügyi Hivatalban is feltűnést, szinte felzúdulást keltett ez az augusztusi rendkívüli idő. Még Fehérváron is szemembe mondották, a Vajk kivétel. Soha augusztusban még nem bérmált.

Említettem már: 1951-ben Püspök atya háziőrizete miatt aranymiséjét az egyházmegye nem ünnepelhette nyilvánosan. De most, 1957-ben 30 éves püspöki jubileumát igen. Az egyházmegye papsága a baracskai templom felépíté-

sével ajándékozta meg. Ennek mozgatója Bejczy Gyula volt és mint vagyónőr a tervtől a megvalósításig az építkezés, anyagi háttér minden fázisából kivettem részemet! Itt kell említenem Langhammer Jánost is, aki az első lelkésze is lett a templomnak. Egy korábbi építési engedély alapján indultunk el. Merem állítani: emberfeletti munka volt. Az egyházmegye papsága áldozatának gyümölcse, büszkesége. Az államiakat majd megette a fene, meg az irigykedés.

Megalázó meghurcoltatásom, letartóztatásom ellenére megtiszteltetés is ért. Az Actio Catholica részéről levélben kért fel Endrey Mihály püspök atya, az esztergomi főegyházmegye speciális delegatus-a az augusztus 20-i Szent István ünnepség ünnepi szónokául a budapesti Szent István bazilikában. Amikor Püspök atya az engedélyt erre megadta, átölelt és ezt mondotta: „ezt vedd kiengesztelésed kezdetének. Megtiszteltetés ez az egyházmegyének is.”

AZ ÓSZI IDŐ

Aggódó lélekkel készültünk Püspök atyával az őszi egyházmegyei zarándoklatra is. Még mindenütt teljes a bizonytalanság, az idegesség. Papíron én még mindig „önmagamat helyettesítem”. Erről van a kezemben ma is dokumentumom. De csak erről. Nagyon lelkes, mindenben készséges munkatársammal: Sebestyén Imrével kölcsön motorkerékpárral bejártak az egész környéket, a kegyhely vonzáskörzetét. Várakozáson felül, mintegy 16.000 zarándok jött össze. Katona Sándor (költői nevén: Pusztasándor) volt az ünnepi szónok. Az esti szentmise után a szentségi körmenetet még mindig a zarándokudvaron tartottuk meg, de azzal kapcsolatban, meg a másnapi püspöki szentmisével kapcsolatban a Püspök atya is beszélt ám. Nem röviden. Lényege a fatimai jóslat volt. Ez lelkéből lelkendezi, ez neki karizmatikus sugallata: végül is Oroszország megtér. (Mikor ezeket a sorokat írom, ennek kontúrjai már bontakoznak. 1990.)

Azért írtam ám, hogy még mindig „önmagamat helyettesítem”, mert az említett Művelődési Minisztérium egyházügyi osztálya 8900-126/1957. sz. alatt kelt intézkedését soha nem vonták vissza.

Szentséges Atyánk, XII. Pius pápa, a Szűzanya lourdesi jelenésének 100. évfordulója alkalmából Máriás-Szentévet hirdetett meg 1958. február 11-i kezdettel. Tervezgetve a lehetőségeket, a kegyhely erős látogatottságát latolgattuk Püspök atyával. Ami a májusi és pünkösdi látogatottságot illeti, ez bizony nem vált valóra. Az volt a tapasztalatom, hogy a felelenség, a lelkifásultságon kívül a közömbösség is kezd uralkodóvá válni. Ennek ellenére a szeptember 13-14-i őszi egyházmegyei zarándoklat meghozta a megszokott kb. 15.000-es zarándoknépet. A kialakult módon folyt le az egyházmegyei zarándoklat. Az ünnepi beszédet Keszi József csákvári esperesplébános tartotta meg. A Püspök atya kora délutántól már a zarándokok között sürgött-forgott szinte késő éjszakáig, a másnapi ünnepi szentmise után is. Csodálatos volt Máriás szózata. Közismerten Máriás lélek. Minden félelmet félretéve felkeresi ilyenkor a nyáj a pásztort. Körülveszik, majd szétszedik.

Számomra ez a Mária-év különösen nagyjelentőségű. Ezüstmise éve. Hogy a Püspök atyát ne hozzuk kényes helyzetbe, kellő időben azt javasoltuk neki: nagy

kurzus vagyunk. Szentelésünk évfordulóján: július 19-én jöjjünk össze Mária-remetén, a kegyhelyen. Tartsunk egy csendes lelkinapot. Az elmékedést és a szent liturgiát vezesse le a Püspök atya. A kérés nagyon meghatotta, boldogan vállalta. Mi még boldogabban erősödtünk meg lélekben. Bár a helyi plébános is a jubilánsok közé tartozott, nem voltunk terhére, elkülönített éttermi részben tartottuk meg az „agapét”. A lelkinap délután is folytatódott. 12-en voltunk.

Én másnap: 20-án a bodajki kegyoltárnál meg is tartottam ezüstmisés hálaadásomat. Szülőfalum: Hegykő, nyugati határsáv. Mint 'non grata persona', évek óta nem kaptam a BM-től utazási engedélyt. De a szívem is a kegyhelyhez kötött, hiszen Püspök atya modernizálási elgondolásában, annak megvalósításában munkatársra lettem bizalmából. Köznap lévén, megjelent a kerület papsága. Fehérvárról csak Büttner Ferenc officialist hívtam meg. A Szentbeszédet hűséges barátom: Bejczy Gyula tartotta meg. Baráti körömből, a szomszédos veszprémi egyházmegyéből megtisztelt a Veszprémből száműzött irodaigazgató: Medgyesi-Schwartz Róbert és fiatal papi koromtól fogva hűséges barát, a jelenleg balatonlellel plébános: Lékai László. Beiktatásom után első főpapi szentmisémet is Balatonlellén celebráltam. Szülőfalumból csak a legszűkebb testvéri rokonság tudott eljönni.

Megtiszteltetés volt számomra, hogy 1958 februárjában Püspök atya személyesen keresztül képviseltette magát Sárközy Pál pannonhalmi főapát temetésén. Páthy Antal volt a kísérőm. A felszentelt püspökök után jelöltek ki nekem helyet.

A temetés utáni fogadáson történt, hogy odajött hozzám Kovács Sándor szombathelyi püspök atya, aki itt hallotta meg, hogy Pannonhalmáról Csornára utazom lelkigyakorlat vezetésére: „Kedves prépost úr – mondotta – aztán tegyen ám hangsordinót, mert az Állami Egyházügyi Hivatalban igen sokat emlegetik.” Ezt persze mások is hallották. Mikor Püspök atyának később ezt elmondottam, nagyon derült rajta, ugyanis tudod, azt a 'Dunántúli püspöki nyilatkozatot sem írta alá'. Püspök atya tapintatos volt.

Püspök atya volt a katolikus középiskolák püspöki felügyelője. 1957 őszén látogatást tett a kecskeméti gimnáziumokban. Ismerve kapcsolatainkat, engemet is magával vitt. Szentmisét is celebrált. Még Baranyai apátplébánosnál is tisztelegünk.

1958 májusában Ifjú Sebestyén kecskeméti gimnáziumi igazgató, néhány tanártól kísérvé, 2 gimnáziumi osztállyal visszaadták Püspök atyának Székesfehérvárott a megtisztelő látogatást. Püspök atya megfagyaltoztatta őket. A város megtekintése után Bodajkra jöttek. Mint Mária-év zarándokai, de mint iskolai kirándulók is. Két éjszakát töltöttek itt a gazdák szénapadlásain. Reggeli szentmiséiket híveim nagyon szép számmal ájtatoskodták végig. Ugye, a falu még nem élte bele magát a 8 kat. középiskolába. Az ifjúság imája, éneke lelketderítő volt. Ilyesmire nem is mertek gondolni. Mire a fiúk megjöttek a „gajai” kirándulásról, elhalmozták őket minden jóval.

De ez történt akkor is, amikor a budapesti Patrona Hungariae katolikus leánygimnázium két osztálya kirándult Bodajkra.

Egyik körzeti orvosunk leánya is növendékük volt, édesapja őzet lőtt számmunkra, mire hazajöttek, a plébániaudvar kondérban főzött nekik nagyon

ízletes pörköltet az orvos anyósa, korábban vendéglősné. A szomszédok szerint a leányok rakoncátlanabbak voltak a fiúknál, még éjjelkor is hancuroztak, szénával borították be az apácákat. Püspök atya ennek hallatán is nagyon derült.

ÁLTALÁNOS HELYZETKÉP

Pillanatnyilag, a külső látszat szerint a durva egyházellenség mintha lanyhulna. De ez csak a külső látszat! Ami történik, az kifinomultabban történik. Nem az ugató, hanem az alattomos kutya harap. Püspök atya egyre fáradékonyabb, látszatra is öregszik, ezért gyakrabban vonult vissza Bodajkra pihenni. Ilyenkor tudunk igazában bensőségesen elbeszélgetni az egész egyházmegyei, de népünk helyzetéről is. Egyre gyéresebb mindenütt a hitoktatás ... A papság lendülete is alábbhagyott. Fáradtak. Országosan kirívó a békepapság kiemelése. Bűnünk, hogy egyházmegyénkben nem tudott a mozgalom igazán gyökeret verni; van néhány sumákoló, de azért néhány kiemelt is van. Pedig szellemileg gyöngék. Ez az egynéhány a vidéki szerényebb helyekről szinte tolakodik a kevéske városainkba. A híveknél is ezt tapasztaljuk. Jártam Püspök atyával nemcsak az espereskerületben – az egykoriban –, hanem Polgárdi, Kisláng, Kálóz, Aba vidékén is, mindenütt ez a meglátás. A vasárnap megszentelése oldódik. Igaz, mint vagyónőrnek is volt e téren meglátásom: egyházmegyénkben sok a kálvinista. Régebben is voltak igen fellazult helyek. Az 1959, 1960-as őszi zárándoklatok még népesebbek, az évköziek gyéresebbek. Ugye ősszel a nagy kérdés, ott lesz-e Püspök atya? Mit is mond? A bizonytalanságban a nyugtalan kíváncsiság. Pedig igazában az évközi kis zárándoklatok a lelkitartalmúak inkább. A Püspöki Karral ki is adattak egy un. „békekörlevelet”. Sajnos, az ilyeneket már szinte szégyenkezve olvassuk fel. A termelészövetkezetekkel kapcsolatban korábban kiadott pedig megbotránkoztatást váltott ki. Több helyen a férfiak ki is mentek a templomból. Igen komoly beszélgetések voltak ezek a Püspök atyával. Lelkileg sokat szenvedett.

TAPINTATOS ZAKLATÁS

Éreztem én, hogy a 'leányzó nem halt meg, csak alszik'. Majd felébred. Annak ellenére, hogy az 1958/59. tanévtől már nekem is megadták a hitoktatási engedélyt, a még 1951-ben „büntetésből” megtagadott un. kongrua segílyt (bizonyos minimális fizetésekiegészítés) többet sohasem adták vissza. Püspök atyával közösen ezt úgy értékeltük, irányomban lényegében nem változott semmi. Ő is odanyilatkozott, vele kapcsolatban sem! Igazam is lett! A BM kopó, az előttem eddig ismeretlen Karaszi őrnagy és állandó kísérője, valami Buczkó alezredes egyre sűrűbben kerestek fel. Előbbi egy szörnyen „ravasz pap faló”, hízelgő, még a szeme is gyilkos, utóbbi alig szólal meg. Szinte 2–3 naponként váratlanul betoppannak hozzám, mindig eléggé késő este. Ilyenkor Karaszi adta „a szószátyárt, a jólinformáltat”. Országosan ám az egyházi

életről. De az egyházmegyéről is. Érdeklődött a napi munkáról, a politikai község dolgairól, kihangsúlyozva, hogy ott nem ismerős. (Kővári tanácselnök, volt Kalot-legényem, hányszor elmondotta: órákat ült nála!) Persze voltak váratlan, meglepő kérdései:

– Ön, prépost úr, a múlt héten is, mint vagyónőr, két napot is dolgozott a püspökségen. Kik látogatták meg ekkor a Püspök atyát?

Említettem, hogy hozzám, bizonyos renoválási ügyben csak az abai esperes úr jött be.

– Oh, a Törököt ne is említse, minden lében kanál, nem tudjuk semmire használni. Nála csak a Lovrek eszik-izik jókat, a testvére még hízott libát is vitt ám a Lovreknak. Meg Gábor János is Sárszentágótáról, hogy a Lovrek nézze el neki a túlzott gazdálkodást, meg a sok szabálytalan építkezést. Persze, a Török irányítja.

Én ilyenkor csak hallgattam.

Más alkalommal ismét váratlan kérdés.

– Mit kerestek Kapcsádi Zsigánál Csobánkán?

– Vagyónőri minőségemben jártam ott.

Püspök atyának mindent elmondottam, nagyon óvatos légy ám! – figyelmeztetett.

Egy alkalommal, a legravaszabb kérdése Kiss Istvánra vonatkozott, – nagylán-gi látogatásunkat Püspök atyával már említettem, onnan került 1958-ban Móra.

– Tudják az 'urak' jól, én már 1954 óta nem vagyok tényleges esperes – így a kerület személyi ügyeivel nem foglalkozom.

Kaján mosoly. Ők erről nem is hallottak, nem is tudják, hogy nem én vagyok már a tényleges esperes.

Ezek a kopók kaméleonok ám. És kezdi mondani. Papp Kálmánnál Móron otthonosak voltunk. Mozgalmi elnök volt. Halála után Kiss Pistát kiemelték Nagylángról Móra. Nagy reményt fűztünk hozzá. Pista ezt tapasztalva – így mondotta el nekem –, tudatosan lazítani akart. A beati possidentes érzésével felfigyeltek ám rá. Négy év után formálisan „kivágták” Felcsutra. Hogy Mór ne kerüljön ki kezükből, helyére a nagyon finomkodó, légynek sem ártani akaró gyengéd Knorr Aurélt ültették.

Főlemlíttem a lelkipásztorilag Bakonysárkányhoz tartozó Mór-Felsődobos leányegyház temploniának történetét. Csak iskolakápolnája volt, nyáron nem is tudták lelkipásztorilag igénybevenni, mert aratás után gabonatarólsásra is használták. Amikor a Rómában végzett egykori teológiai tanárunk először 1948-ban Cécére, onnan 1952-ben Felcsutra került, és mindkét helyen csodálatos imádságos lelkiséggel imádkozott és imádkoztatott ki – küzdve az ellene indított mindennemű hullámmal –, az Egyházügyi Hivatal ismét elmozdította és Bakonysárkányba „száműzte”. Meg nem alkuvó, akaraterős egyéniség volt. Mindenhova kísérték munkatársai, a kedves nővérek. Hamarosan felfigyelt az áldatlan felsődobosi helyzetre. Csak a jóságos Isten a megmondhatója, hogy mi mindent el nem követett, és szinte „csodával” felépítette a kis felsődobosi kedves kis templomot. Elérkezett a megáldás ideje: 1959. október 20.

Persze mint vagyónőr, Varga atya minden lépésébe belekapcsolt. De ez nem jelenti azt, hogy az építésben nekem is részem lenne. A megáldás ügyében

tárgyalt Püspök atyával. Püspök atya elfoglaltságára hivatkozva, nem vállalta a megáldás szertartását, de azonnal – saját kezű írással megbízott engemet a megáldás elvégzésével. János testvér Fehérvárról azonnal hozzám jött, lelkileg igen keserűen. Én megnyugtattam, lépéseket teszek ügyében. Tárgyaltam Püspök atyával. Fájóan felemlítettem: hiába hívtam ki, nézze meg, rövid egy év alatt mi is készül Felsődoboson, éreztem, ez az államiak akarata ellen van, ő is tapintatos. Pedig valamikor milyen szívesen kijött velem megnézni az épülő kis csabdi plébániát, még pénzt is hozott magával. Mondottam neki: nekem személy szerint a megbízatás nagy megtisztelést jelent, de értse meg, ide nem én kellek, ide Püspök atya kell. Hallgasson reám! Akkor délután Kápolnásnyéken van bérmálás, én kettős feladatot délután már nem tudok végezni. Adj fiam tanácsot, mit csináljak?- kérdezte. Végül is megegyeztünk abban: miséznek, bérmál, én prédikálok. Nem is lesz fogadás, hanem azonnal indulunk Felsődobosra. Elvégzi a megáldást, beszél, míg az ünnepélyes főpapi szentmisét én végzem. Ezt elfogadta.

– Tudom fiam, jót akarsz. Optima propositio!

Tény: amikor Mór-Felsődobosra érkeztünk és Püspök atya meglátta az egész környékről összesereglett kb. 4000 hívősereget, ennyit mondott:

– Fiam, ide valóban én kellek.

Ez is egy értékes mozaikkő Shvoy Püspök atya egyéniségéhez. Az egyházmegye érdeke döntő szempont volt cselekedeteiben.

Könnyebb dolga volt már Kemény János seregélyesi plébánosnak. 1945-ben, a tragikus halált halt testvérbátyja után került Seregélyesre Kislángról. Korábban már nagyon szépen helyreállította a szőlőhegyi kápolnát, mint vagonór: én számoltam el. 1960. május 8-án a Flórián-napi búcsúval kapcsolatban harangszentelésre került sor. Püspök atya hozzám utasította, engemet bízott meg a megáldással. Itt nem volt probléma. Bensőséges ünnepség keretében történt meg minden. Élőszóval, nagyon részletesen kellett beszámolnom Püspök atyának. Ő az egyházmegyének élt, mindenről tudni akart.

Említettem már, hogy még 1946-ban létrehoztuk az un. „gazdasági tanácsot”, ebből sarjadt ki az un. „vagyonszolgálat”. Mayer József sárbogárdi prépost atyával kaptuk ezt a megbízatást. Ebben a minőségemben nincs az egyházmegyének egyetlen plébániája, még filiája is kevés, amelyben meg nem fordultam volna, temploma is kevés, ahol nem miséztem, prédikáltam, esetleg missiót, lelkigyakorlatot, vagy valami ünnepélyes szertartást ne végeztem volna. Első szentmisém óta mindennap jelzem a helyet, időt, miseszándékot és sorszámozom. Jelenleg a 11. kötetnél, 23.115 sorszámnál tartok, mikor soraimat rögzítem. (1991. január 19.) Úgy rendelkeztem: koporsómba helyezték ezeket. Ezek pápi életem történetének dokumentumai.

FÜGGELÉK

Fejérmegyei Tanács Végrehajtóbizottsága Elnöke

Vajk Gyula
c. prépost, esperes plébános úrnak,
Bodajk

Felkérem, hogy f. hó 21-én (csütörtökön) délelőtt 10 órakor hivatalomban megjelenni szíveskedjék.

Székesfehérvár, 1954. október 19.

(Bujdosó Imre)
V. B. elnök

* * *

Fejérmegyei Tanács Végrehajtóbizottsága Elnökének,
Székesfehérvár

Mélyen tisztelt Elnök Úr!

Szíves megkeresésére tisztelettel értesítem, hogy a Hazafias Népfront politikai mozgalomban nem szándékozom résztvenni.

Fogadja Elnök Úr mély tiszteletem kifejezését.

Bodajk, 1954. október 20.

c. prépost,
esperes, plébános.

GYULA VAJK

REMINISCENCES OF BISHOP LAJOS SHVOY (1943–1961)

The commemorative paper with the title "The events of 1956 and the consequences" written by the author was published in number 4 of the Essays in Church History in Hungary.

In this essay the author describes the events and abuses in connection with the holy place and shrine of Bodajk having taken place during the administration period of Lajos Shvoy diocesan bishop of Székesfehérvár.

In summer 1943 a large pilgrim's yard with an outdoor altar was built behind the church. It was suitable to accommodate a rather huge crowd. The pilgrimage of September 26th represented the historical rebirth, the solemn revival of the shrine. The solemn mass of dedication was celebrated by the bishop of Székesfehérvár. After the hopeful beginning however, difficult times were coming. Already in the next autumn of the year 1944 the approaching of the front was to be felt. On October 15th the whole surroundings were overrun by armed German soldiers. The rule, the abuses, deportations, etc. accomplished and carried out by followers of the Arrow-Cross Party

were begun. Amidst such circumstances the connection to the bishop was interrupted. The final offensive against Bodajk was initiated on March 17th 1945. In spite of the immense disaster and losses the picture of piety of the Holy Virgine has been saved without any damage.

In July 1945 Gyula Vajk was appointed by the bishop to school-inspector of the district belonging to the deanery. In accordance with his office he soon on foot visited all the communities belonging to his deanery. The restoration of the gravely damaged pilgrims's yard was begun. But soon new dangers were approaching: always more and more accusations and persecutions were started against the leading personalities of the Church.

The pilgrimage of autumn was arranged with the participation of a rather huge crowd. Even Cardinal Mindszenty appeared on September 25th at the ceremonies. Therefore, it is wholly justified that those solemn events have been called "the bright days of Bodajk".

The situation became, however, soon still worse. The obligatory teaching of the religion in the schools was abolished by a decree of 1949. In month Octobre of the same year it was ordered that an oath was to be taken on the constitution. On August 1st 1950 the peace movement of the priest was organized. On May 18th 1951 the State Office for Church Affairs was established. The above-mentioned and other, non-mentioned measures have almost completely paralysed the life of the Church.

Already in the year 1950 a compulsory residence was designated for the monks and nuns. In such circumstances it has been a great luck that the diocese of Székesfehérvár has been able to save about 30 clergymen for itself. As a consequence of such interferences and abuses the number of pilgrims participating in the autumn pilgrimages of Bodajk in those years was greatly decreased. The diocesan was being held under house-arrest with the aim of frightening the priests. On Christmas of 1952 Gyula Vajk was appointed to titular provost. His appointment initiated his persecution, too. The episcopal economic council commissioned him to undertake the task of supervising the property of the diocese. It was a very responsible office leading to much suspicion towards him. Many unfounded accusations were brought against him although most of them were soon cleared up. But the life in Bodajk was in that period very eventful. The shrine was visited by many pilgrims.

Gyula Vajk was forced in September 1956 to appear in the Székesfehérvár center of the Ministry of Interior. The authorities attempted to get him for their purposes, but without any success. In the time of the revolution and freedom uprising of Hungary he advised everybody, and also the bishop, to stay calm and reserved. Later the situation became more troublesome. Bishop Shvoy, however, refused to remove him from his office. On March 11th 1957 he was arrested. He was held in detention in the county prison in very objectionable circumstances up to the 6th of April.

After his release he was highly honoured by an invitation to have the solemn sermon of the ceremony of Saint Stephen held on August 20th in the Saint Stephen basilica. In autumn 1958 about 15 thousand pilgrims were taking part in the Bodajk pilgrimage again. The significance of that pilgrimage was highly increase by the fact that the year of 1958 had been declared by the Pope as the year of the Holy Virgine. Gyula Vajk was celebrating on the same day his jubilee mass (25 year after his consecration). His life was running later already in a much calmer atmosphere. (A visit to the Piarist secondary school of Kecskemét and the returning of the visit; a similar visit to the secondary school called *Patrona Hungariae*, etc.) The brutal persecution of the Church was superficially milder, but the „desecret persecutions and interferences" were being continued. A special task has been assigned in those activities to the peace movement of clergymen. The newly erected church of Felsődobos was dedicated by the bishop of Székesfehérvár on Octobre 20th 1959.

HORVÁTH TIBOR:

METEM KUTATÁS, PLÉBÁNIATÖRTÉNET

Az 1989-ben elindított METEM Vázlatok rendeltetése hosszú távon a METEM enciklopédia előkészítése. A rendszeresen megjelenő folyóirat lehetővé teszi, hogy a meglévő kéziratok ne heverjenek sokáig olvasatlanul a szerzők és kiadók asztalfiókjában. Közös megvitatás révén a kutatást és érdeklődést ébren tartja. Az egyes szerzők munkáját perspektívába állítja azzal, hogy több különböző nyelvi, nemzetiségű és szellemű beállítottságot, nézetet enged szabad megvitatásra. Így remélhető, hogy az Enciklopédiában később megjelenő cikkek igazán akadémiai értékűek lesznek. Az előkészítő munka önmagában is érték, egyéni kutatásra ösztönöz. Ugyanakkor előmozdítja a közös munkát megalapozva egy magyar egyháztörténeti iskola kialakulását és egy magyar szisztematikus teológia lehetőségét. Mivel a hit múltjának beható és rendszeres feltárása előfeltétele minden szisztematikus teológiának, feltehető, hogy éppen a magyar egyháztörténet behatóbb ismeretének hiánya a magyarázata annak, hogy egy magyar teológia, mint a magyar teremtő hit és elme gyümölcse, igazán sohasem létezett.

A Vázlatok tehát a METEM vállalkozás sikeres elindulásának és fennmaradásának kulcsa. A *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, mely 75 év után jutott el a H betűig, a METEM Példaképe. A türelem és kitartó munka példája mellett még int a földrajz fontosságára is a történelemben.

Egy adott nyelvterület egyháztörténeti enciklopédiája nem tagadja, sőt inkább szolgálja a hit és az Egyház univerzális történetét. Ismertette a hit sokoldalú megnyilvánulását egy nyelvterületen az egyetemes egyháztörténet számára újabb határt nyit meg. Az emberi ész ugyanis, ha nem tud határról és korlátról, a részt univerzálissá teszi. A határ tudatosítása a határ megnyitása.

Ismeretes, hogy a tudományos kutatás egyik feladata a kérdés pontos elhatárolása, az adatok gyűjtése és rendszerezése. Már most a sokoldalú egyháztörténeti témát legésszerűbb földrajzilag rendszerezni. A mai és régi magyarországi és külföldi plébániák sora a METEM-nek egy egyoldalúságtól mentes, tárgyilagos tudományos keretet nyújt, mely ugyanakkor mindenki számára érdekes. Ezzel a kerettel ugyanis nemcsak a történész, de a nagyközönség is azonosítani tudja magát, és kutatásába érdeklődéssel kapcsolódik bele.

A földrajzi elhatárolás különösen alkalmas arra is, hogy a magyar egyházat a második vatikáni zsinat szellemében ökumenikusan mutassa be. A *Lumen gentium* dogmatikai konstitúció szerint Isten népéhez tartoznak nemcsak a katolikus és a nem katolikus keresztények, hanem a zsidók, a mohamedánok

és más egy Istenben hívők, sőt azok is, akik Istenben nem hisznek, de jó emberként törekednek élni (LG 13–16). Ennek fényében *egy katolikus plébánia leírása nem lehet teljes anélkül, hogy a területén levő nem katolikus templomokon és vallásos intézményen kívül kimerítő ismertetést ne adjon a nem hívő egyesületekről is*. Mindez nemcsak földrajzi és történeti valóság, de kegyelem-teológiai igazság is.

A helység földrajzi és történeti ismerete teológiailag is fontos. A hit és teológia szerint a teremtő és megváltó Isten egy és ugyanaz. A világ Krisztusért van teremtve és ezért, bizonyos értelemben, az üdvösség szentsége is. Mint egykor a Názáreti Jézus Názáretbe és Jeruzsálembe, úgy testesül Krisztus titokzatos teste, az Egyház, az egész világba, a tér és idő különböző pontjába, a helyi egyházon, a plébánián keresztül.

Jóllehet nagyon sok plébániáról alig van forrásunk, a METEM mégis számon akar tartani lehetőleg minden magyar plébániát. És ezt teszi nem csak földrajzi, de teológiai megfontolásból is. Ha a magyar egyház egy helyen plébániát alapított, azt azért tette, mert a helyet fontosnak találta, hogy ott egy hívő közösséget hívjon életre, és ezzel meg is teremtette a hely fontosságát az Egyház történetében.

A plébánia területén belül a METEM jelezni óhajt minden fontosabb személyt, eseményt, építményt stb., mely az Enciklopédia többi részében külön értekezés tárgya is lesz. Nemcsak a káptalanok, apátságok, monostorok és szerzetesházak, de a nem katolikus templomok, zsinagógák, imaházak, temetők, ideológiai intézmények és egyesületek is, amennyiben a plébánia területén vannak vagy léteznek, mind elengedhetetlen eleme a plébánia történetének.

Így a METEM egy helység íróját vagy költőjét is jó forrásnak találja az egyháztörténész számára. Gölle plébániatörténete például alig lehet teljes Fekete István tanulmányozása nélkül. Sárszentlőrinc, illetve Felsőrácegres megismerésében Illyés Gyula lehet jó társ. A fügedi plébániához hozzátartozik Vas Gereben és írásai. Találóaan állapította meg Illyés Gyula, hogy mozdulatok szimbólumok „nemcsak falvakként, hanem falurészekként, s ráadásul szinte esztendőként változnak” (Puszták népe, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972. 116.). És talán mondhatjuk, az istenfogalmak is. METEM szeretné tanulmányozni azt az istenképet, mely a magyarok világában él. A „názáreti szelíd arca-e” az, vagy „valami szörnyvgyorba torzult kínai bálványé” (Puszták népe, p. 120)? A magyar nép hitének története a plébánia népe etnográfiaján keresztül is tükröződik.

A METEM hiszi, hogy a magyar egyháztörténetet csak akkor tudjuk helyesen kiértékelni, ha ismerjük a magyar egyház alapsejtjeinek, a plébániáknak életét, munkáját, történetét. Ezért az Enciklopédia első része betűrendben ismertetni akarja az összes mai és korábbi, magyarországi és külföldi plébániát. A részletes lista feladata éppen az, hogy felhívja a kutatók figyelmét mindazokra a helyekre is, melyekkel a történetírás eddig még nem sokat foglalkozott. Lehetséges, hogy nem egy új forrás kerül majd a felszínre. A METEM ezzel akarja elérni, hogy munkája minden magyarnak szívügye legyen és bárki mondhassa, „az egyháztörténet az én történetem, az én tájam, az én életem története”.

A METEM már össze is állított egy plébánia listát több ezer helységnévvel. Bár a lista tökéletlen és hibás, mégis ajánlatos közzétenni már most, hogy minél több érdeklődő közreműködésével fokozatosan pontosabb legyen. Ez a METEM *Vázlatok* gyakorlati célja, és efajta egyháztörténeti munka fóruma. Minden javítást szívesen fogadunk. Javítást, hozzászólást kérjük küldjék a METEM-International címére:

METEM, Regis College, 15 St. Mary Street, Toronto, Ontario, Canada M4Y 2R5.

vagy a Szerkesztőségbe:

H-6720 Szeged, Dugonics tér 12.

Rövidítések

K	külföld	LU	Lugos (g.k.)
M	jelenlegi Magyarország	MI	Miskolci Apostoli Kormányzóság
R	régi (1900 előtti) Magyarország	MU	Munkács (g.k.)
g.k.	görög katolikus	NA	Nagyvárad (g.k.)
h.s.	horvát-szlavon	NY	Nyitra
		PE	Pécs
		RO	Rozsnyó
Egyházmegyék		SA	Szamosújvár (g.k.)
BE	Besztercebánya	SE	Székesfehérvár
CS	Csanád	SP	Szepes
EG	Eger	SR	Szerém Bozsnia (h.s.)
EP	Eperjes (g.k.)	SZ	Szombathely
ER	Erdély	ST	Szatmár
ES	Esztergom	VC	Vác
GR	Győr	VD	Várad
GY	Gyulafehérvár és Fogaras (g.k.)	VS	Veszprém
HA	Hajdúdorog (g.k.)	ZA	Zágráb (h.s.)
KL	Kalocsa (Bács)	ZE	Zengg-Modrus (h.s.)
KS	Kassa		
KZ	Körös (g.k.,h.s.)		

A, Á

Aba	M	SE	Abód	M	MI
Abádszalók	M	EG	Abony	M	VA
Abafája	R	GY	Abosfalva	R	GY
Abaliget	M	PE	Abosfalva	R	ER
Ábánd	M	VS	Ábrahámfalva	R	SP
Abasár	M	EG	Ábránka	R	MU
Abásfalva	R	GY	Abrudbánya	R	ER
Abaujkér	M	EG	Abrudbánya	R	GY
Abaújszántó	M	EG	Ács	M	GR
Abaúj-Szántó	R	EP	Acsalag	M	GR
Abaújszolnok	M	MI	Ácsteszer	M	VS
Abbotsford, Sz. László	K	British	Ada	R	KL
Columbia, Canada			Adács	M	EG
Abda	M	GR	Adámos	R	GY
			Adony	M	SE

Adorján R KL
 Aga R CS
 Agárd M SE
 Ágasegyháza M VC
 Ágfalva M GR
 Agostyán M GR
 Agyagos R EP
 Agygosszergény M GR
 Ajak M EG
 Ajak M HA
 Ajka I M VS
 Ajka II M VS
 Ajka III Csinger M VS
 Ajka IV Tósokberénd M VS
 Ajka-Ajkarendek M VS
 Ajton R GY
 Aka M VS
 Akna-Rahó R MU
 Akna-Sugatag R SA
 Akna-Sugatag R ST
 Akna-Szlatina R ST
 Ákos R SA
 Ákosfalva R ER
 Akron, Jézus Szive K Ohio, U.S.A.
 Alamon R GY
 Alap M SE
 Alattgán M EG
 Albaár R ES
 Albany, Sz. Margit K Louisiana,
 U.S.A.
 Albertirsa M VC
 Alcina R GY
 Al-Csernáton R ER
 Alcsútdoboz M SE
 Alderbő M EG
 Algyógy R LU
 Alistál R ES
 Alkenyér R LU
 Allentown, Sz. István K
 Pennsylvania, U.S.A.
 Almakerék R ER
 Almamellék M PE
 Almás R CS
 Almás R ES
 Almás R RO
 Almás R SA
 Almáskamarás M CS
 Almásneszmély M GR
 Álmosd M HA
 Alparét R SA
 Alpha, Magyarok Nagyasszonya K
 New Jersey, U.S.A.
 Al-Torja R ER
 Al-Torja R GY
 Alvinc R ER
 Alvinc R GY
 Alsó- Árpás R GY
 Alsó-Apsa I R SA
 Alsó-Apsa II R SA
 Alsó-Bágyon R ES
 Alsó-Bán R SA
 Alsó-Beled R SZ
 Alsóberecki M E
 Alsó-Berekszó R SA
 Alsó-Bisztra R MU
 Alsó-Bajom R GY
 Alsó-Boldogasszonyfalva R GY
 Alsó-Boneár R LU
 Alsó-Botfalva R ES
 Alsó-Detrehem R GY
 Alsó-Diós R ES
 Alsó-Dombó R ES
 Alsó-Domonya R MU
 Alsó-Farkasdin R LU
 Alsó-Fernezely R SA
 Alsó-Fernezely R ST
 Alsó-Füged R GY
 Alsó-Gád R GY
 Alsó-Gyékényes R SA
 Alsó-Győröd R ES
 Alsó-Hagymás R SA
 Alsó-Homórd R ST
 Alsó-Hricsó R NY
 Alsó-Ilosva R SA
 Alsó-Illmitz R GR
 Alsó-Ipolynék R ES
 Alsó-Jára R ER
 Alsó-Jattó R ES
 Alsó-Kálinfa K MU
 Alsó-Kalocsa R MU
 Alsó-Kapnik R ER
 Alsó-Kápolna R GY

Alsó-Karaszló R MU
Alsó-Kasmács R ?
Alsó-Kékes-Nyárló R GY
Alsó-Kis-Fentős R SA
Alsó-Köhér R GY
Alsó-Komána R GY
Alsó-Korompa R ES
Alsó-Köröskény R NY
Alsó-Körösmező R MU
Alsó-Körtvélyes R KS
Alsó-Kosály R SA
Alsó-Kubin R SP
Alsó-Lapos R SP
Alsó-Lelóc R NY
Alsó-Lipnica R SP
Alsó-Marikova R NY
Alsó-Mattyasóc R SP
Alsó-Medves R SZ
Alsó-Menezéf R KS
Alsó-Mislye R KS
Alsómocsolád M PE
Alsó-Motesic R NY
Alsónémedi M VC
Alsómégy M KL
Alsó-Neresznice R MU
Alsó-Nyárasd R ES
Alsó-Orbó R GY
Alsó-Orechó R NY
Alsó-Oroszfalu R SA
Alsó-Oroszi R GY
Alsóórs M VS
Alsó-Páhok M VS
Alsó-Palojta R ES
Alsópél M ES
Alsó-Piszana R EP
Alsó-Podsága R GY
Alsó-Porumbák R ER
Alsó-Porumbák R GY
Alsó-Pulya R GR
Alsó-Rámóc R GR
Alsó-Récsény R ES
Alsóregmec M MI
Alsó-Remete R MU
Alsó-Répás R EP
Alsó-Ribnice R MU
Alsó-Róna R SA

Alsó-Ruzsbach R SP
Alsóság M SZ
Alsó-Sárad R MU
Alsó-Sebes R KS
Alsó-Sebes R SA
Alsó-Sócs R SA
Alsó-Szalók R KS
Alsó-Szálláspataka R LU
Alsó-Szelistye R MU
Alsó-Szemeréd R ES
Alsószentiván M SE
Alsószentmárton M PE
Alsó-Szilvágó R SA
Alsó-Szilvás R LU
Alsó-Szolcsva R GY
Alsószőlők M SZ
Alsó-Szlovinka R EP
Alsó-Szopor R NA
Alsó-Sztrégova R RO
Alsó-Szucsá R NY
Alsó-Travoszc R EP
Alsó-Ujfalu R SA
Alsó-Várad R ES
Alsó-Várca R SA
Alsó-Venice R GY
Alsó-Verecke R MU
Aló-Vissó R SA
Alsó-Vist R GY
Alsó-Zsuk R GY
Amác R NA
Anarch M HA
Andocs M VS
Andornaktálya M EG
Andrejova R EP
Anina R CS
Annavölgy M ES
Antalfalva R RO
Antalóc R MU
Apa R SA
Apádia R LU
Apahida R GY
Apaj R ES
Apa-Nagyfalu R ER
Apa-Nagyfalu R SA
Aparhant M PE
Apatelek R NA

Apátfalva M CS
Apátfalva R NY
Apáthi-Keresztúr R NA
Apatin R KL
Apátistvánfalva M SZ
Apátszállás M SE
Apc M EG
Apostag M VC
Arad R CS
Arad R LU
Arad-Szent-Márton R CS
Aracs R CS
Árakolya R SA
Aranyidka R KS
Aranykút R GY
Arany-Mező R SH
Aranyosapát M HA
Aranyos-Gyéres R GY
Aranyos-Lóna R GY
Aranyos-Maróth R ES
Aranyos-Megyes R SA
Aranyos-Szent-Miklós R SA
Aranyospáti M EG
Aranyos-Polyán R GY
Árdánháza R MU
Ardanóc R ES
Ardány R SA
Argyas R GY
Árkos R GY
Arló M EG
Árok R MU
Árok-Szállás R SZ
Ároktó M EG
Árpádföld M VA
Árpás M GR
Árpástó R SA
Árva-Nagyfalu R SP
Árvaváralja R SP
Ashtabula, Sz. Miklós g.k. K Ohio,
U.S.A.
Ásotthalom M CS
Assakürt R ES
Asszonyfalva R GY
Asszonynépe R GY
Asszonyvására R VD
Ásvány R ES

Ásványráró M ES
Aszaló M EG
Ászár M GR
Aszód M VA
Aszófő M VS
Aszós R ES
Atkár M EG
Attala M VS
Atya R ER
Avas-Felsőfalu R SA
Avas-Ujfalu R SA

B

Baán R NY
Bábahalma R GY
Babarc M PE
Bábaszék R BE
Bábca R SA
Babócsa M VS
Bábolna R LU
Bábony R GY
Bábonymegyer M VS
Babosdöbréte M SZ
Babót M GR
Babuc R SA
Bachóvár R CS
Bács R ER
Bács R KL
Bács R GY
Bácsa R ES
Bácsalmás M KL
Bács-Aranyos R MU
Bácsbokod M KL
Bácsborsód M KL
Bács-Bresztovác R KL
Bács-Bukin R KL
Bács-Cséb R KL
Bács-Doroszló R KL
Bács-Földvár R KL
Bácsi R LU
Bacskó R MU
Bács-Kula R KL
Bács-Madaras R KL
Bács-Martonos R KL
Bács-Novoszellő R KL
Bács-Petrovoszellő R KL

Bácsszentgyörgy M KL
Bács-Szent-Tamás R KL
Bácsszőlős M KL
Bács-Topolya R KL
Bácsujfalu R KL
Bácsvaskút R KL
Bacúr R BE
Badacsony R SA
Badacsonytomaj M VS
Badacsonytördemic M VS
Badin R BE
Bádok R SA
Bádon R SA
Bag M VA
Bagamér M HA
Bagod M SZ
Bagolyfalu R SA
Baglyasalja M EG
Bágyon R GY
Bágyosaszovát I M GR
Bágyosaszovát II (Rábaszorát) M
GR
Báhony R ES
Baj M GR
Baja-Belváros M KL
Baja-Szent Antal M KL
Baja-Szent István M KL
Baja-Szent János M KL
Baja-Szent József M KL
Baja-Szent Szív M KL
Bajcs R ES
Bajcsd R LU
Bajna M ES
Bajmóc R BE
Bajnok R KL
Bajor R KS
Bajorvágás R EP
Bajót M ES
Bajsa R KL
Bajta R ES
Bak M VS
Baka R ES
Bakabánya R ES
Bákó K Bukovina, Románia
Bakóca M PE
Bakonybél M GR

Bakonygyirót M VS
Bakonykúti M SE
Bakonyoszlop M VS
Bakonya M PE
Bakonyjákó M VS
Bakonykoppány M VS
Bakonypéterd M GR
Bakonysárkány M SE
Bakonynána M VS
Bakonyszentlászló M VS
Bakonyszombathely M VS
Bakonyszúcs M VS
Baks M VA
Baksafalva R SZ
Baktakék M MI
Baktalórántháza M EG
Baktalórántháza M HA
Bala R GY
Balásháza R SA
Balástya M CS
Balassagyarmat M ES
Balaton M EG
Balatonalmádi M VS
Balatonberény M VS
Balatonboglár M VS
Balatonbocsok M VS
Balatoncsicsó M VS
Balatonederics M VS
Balatonszendréd M VS
Balatonfenyves I M VS
Balatonfenyves II M VS
Balatonfőkajár M VS
Balatonfüred M VS
Balatonfűző M VS
Balatongyőrök M VS
Balatonkali M VS
Balatonkenese M VS
Balatonkeresztúr M VS
Balatonkiliti M VS
Balatonlelle M VS
Balatonszabadi M VS
Balatonszemes M VS
Baltonszentgyörgy M VS
Balatonszepezd M VS
Balázsfalva R GY
Balázstelke R GY

Balázsvágás R EP
Báld R GY
Balf M GR
Balinka M SE
Bálinec R LU
Balkány M EG
Balkány M HA
Ballaházás R SA
Ballony R ES
Balmazújváros M EG
Balomir R LU
Balsa M HA
Bálványos M VS
Bálványos-Váralja R ER
Bana M GR
Bándol R SZ
Bánfa M PE
Bánfalu R GR
Bánfalva R VD
Bánffy-Hunyad R ER
Bánhorváti M EG
Banka R ES
Bánkeszi R ES
Bánlaka R ?
Bánreve M EG
Bánokszentgyörgy M SZ
Bánszka R MU
Bányafalva R MU
Bányavölgy R KS
Bár M PE
Baracs M SE
Baracska R KL
Baracsak M SE
Bárdháza R SD
Barakony R EP
Barancs R KS
Báránd M CS
Báránd R VD
Baranyaszentgyörgy M PE
Báránykút R GY
Barátfalu R GR
Barátfalva R GY
Baráthely R GY
Barbacs M GR
Barberton, Szentháromság K
Ohio, U.S.A.

Bárca R K
Barcánfalva R SA
Barcs M VS
Bárdaudvarnok M VS
Bárdfalva M SA
Bárdos R GY
Barka R RO
Barlafalu R SD
Bárna M EG
Baromlaka R GY
Baróth R ER
Bars-Endréd R ES
Bars-Rudnó R BE
Bars-Taszár R ES
Bársonyos M GR
Bart R ES
Bártfa R KS
Bartfalu R NA
Baskó M MI
Báta M PE
Batár R MU
Batarcs R SA
Bátaszék M PE
Báth R ES
Bátmonostor M KL
Bátor M EG
Bátor R SA
Batiza R SA
Batiz-Vasvári R SA
Batizfalva R SP
Bátorkesz R ES
Bátorliget M EG
Bátorliget M HA
Battonya M CS
Battyán R KS
Bátya M KL
Bázakerettye M SZ
Bazéd R GY
Bazin R ES
Beauty, Sz. István K Kentucky,
U.S.A.
Beaver Falls, Sz. László K
Pennsylvania, U.S.A.
Becheró R EP
Beckó R NY
Becsehely M SZ

Becske M VA
 Becsvölgye M SZ
 Bezenye M GR
 Bedegkér M PE
 Bedő M HA
 Bedő R NA
 Beél R NA
 Beél R VD
 Bega-Szent-György R CS
 Békásmegyer M ES
 Bekecs M EG
 Bekecs M HA
 Békés M CS
 Békéscsaba-Belváros M CS
 Békéscsaba-Erzsébethely M CS
 Békésgyula R VD
 Békéssápmson M CS
 Békésszentandrás M CS
 Bekölce M EG
 Bela R NY
 Béla R KS
 Béla R SP
 Bélabánya R ES
 Bélaház R ES
 Bélapatak R NY
 Bélapátfalva M EG
 Bélavár R GY
 Beled M GR
 Belényes R NA
 Belényes R VD
 Belényes-Ujlak R NA
 Belezna M VS
 Bellus R NY
 Béli megyer M CS
 Belovezsa R EP
 Béli fenyér R VD
 Bendorf R GY
 Benedekfalva R SA
 Benesháza R BE
 Beodva R CS
 Bérbaltavár M SZ
 Bercel M VA
 Bercse R GY
 Bereck R ER
 Berectelke R GY
 Beregdaróc M HA
 Béregh R KL
 Bereg-Rákos R MU
 Bereg-Sárrét R MU
 Beregsurány M EG
 Beregszász R MU
 Beregszász R SD
 Bereg-Szent-Miklós R MU
 Bereg-Szilvás R MU
 Bereg-Szóllós R MU
 Berence R SA
 Berencs R NY
 Berencsfalu R ES
 Berend R GY
 Beremend M PE
 Berény R LÜ
 Berente M EG
 Berethalom R GY
 Berettyó-Szent-Márton R VD
 Berettyóújfalva M CS
 Berezna R MU
 Bereznik R MU
 Berhida M VS
 Berkenye M VA
 Berkenyes R GY
 Berkesd M PE
 Berkesz R GY
 Berlád R SA
 Bernád R GY
 Bernecebaráti M ES
 Berve R GY
 Berzék M EG
 Berzék M HA
 Berzence R BE
 Berzence M VS
 Berzevice R KS
 Berzova R NA
 Besenyőtelek M EG
 Besenyszög M EG
 Besimbák, R GY
 Besnyó M SE
 Besse R ES
 Bessenyő R ES
 Bessenyő R GY
 Beszterce R ER
 Beszterce R ES
 Beszterce R SA

Besztercebánya R BE
 Beszterce-Podhagy R NY
 Betfia R NA
 Bethlehem, Kapisztrán Sz. János K
 Pennsylvania, U.S.A
 Bethlehem-Szent-Miklós R GY
 Bethlen R SA
 Bezdán M KL
 Bezdéd R SA
 Bezeréd M VS
 Bezine R SP
 Bezó R MU
 Bia M SE
 Bicsérd M PE
 Bicske M SE
 Bihar R VD
 Bihardiószeg R VD
 Biharkeresztés M CS
 Bihar-Püspöki R VD
 Bikáca R SA
 Bikács R VD
 Bikal M PE
 Biakalat R GY
 Bikis R SA
 Bikszád R SA
 Bikszárd R ES
 Bikity, R KL
 Bilke R MU
 Billak R SA
 Billéd R CS
 Biri M HA
 Bisztra R GY
 Bisztra-Krajnya R EP
 Bisztricsény R BE
 Bittse R NY
 Bittsica R NY
 Bjelipotok R SP
 Boba M SZ
 Boboth R NY
 Boconád M EG
 Bocs R GY
 Bócsa-Szent Imre M KL
 Bócsa-Szent Margit M KL
 Bocsár R CS
 Bocskó-Rahó R MU
 Boda M PE
 Bodafalva R SP
 Bodajk M SE
 Bodonkút R GY
 Bodonos-Pataka R VD
 Bodony M EG
 Bodró R SP
 Bodrogkeresztúr M EG
 Bodrogkeresztúr M HA
 Bodrogkisfalud M EG
 Bodrog-Kőváraja R EP
 Bodrog-Monostorszeg R KL
 Bodrogolaszi M EG
 Bodrogolaszi M HA
 Bodrog-Szerdahely R MU
 Bodruzsál R EP
 Bódvaszilvás M EG
 Bodzás-Ujlak R MU
 Boérfalva R SA
 Bogács M EG
 Bogád M PE
 Bogáros R CS
 Bogda-Rigós R CS
 Bogdán R MU
 Bogdánháza R SA
 Bogdány R ES
 Bogdása M PE
 Bogsánybánya R CS
 Bogyiszló M KL
 Bogyoszló M GR
 Boholc R GY
 Bohunic R ES
 Boica R ER
 Bokod M GR
 Boksa R EP
 Bokszeg R NA
 Boldogözsér M ES
 Boldog M VA
 Boldogany R GR
 Boldogasszony R GR
 Boldogfalu R ES
 Boldogfalva R GY
 Boldogkőujfalu M EG
 Boldogkőváraja M EG
 Boldogkőváraja M MI
 Boldogköz-Váraja R KS
 Bolessó R NY

Bolhó M VS
 Boly R KS
 Bóly M PE
 Bolya R GY
 Bolya R ER
 Bonchida R ER
 Boncodföldre M SZ
 Bonenyires R SA
 Boncgárd R SA
 Bónya R GR
 Bonyhád M PE
 Bonyhádvarasd M PE
 Boos R LU
 Bóos R GY
 Borbánd R ER
 Borbánd R GY
 Borbátvíz R LU
 Borbolya R GR
 Bord R GY
 Bordány M VA
 Bordos R ER
 Borgó-Beszterce R SA
 Borgó-Maros R SA
 Borgo-Tiha R SA
 Borhíd R NA
 Bori R ES
 Bórisfalva R GR
 Borkút R MU
 Boró R EP
 Boros-Bocsárd R GY
 Boros-Jenő R CS
 Borostyánkő R SZ
 Boros-Szent-Benedek R GY
 Boroszló R KS
 Borota M KL
 Borsa Alsó R SA
 Borsa Felső R SA
 Borsfa M SZ
 Bors-Monostor R GR
 Borsdód R KL
 Borsodbóta M EG
 Borsodivánka M EG
 Borsodnádásd M EG
 Borsodnádásd-Lemezgyár M EG
 Borsodszirák M G
 Borsosberény M VA
 Borzás R GY
 Borzavár M VS
 Borzova R GY
 Bossáca R NY
 Botháza R GY
 Bozók R ES
 Bozovics R ES
 Bozsok M SZ
 Bó M GR
 Bögöt M SZ
 Böhönye M VS
 Bőkény R MU
 Bököny M HA
 Bölcske M PE
 Bönyrértalap M GR
 Böő R GY
 Böő R ER
 Bööd R SA
 Böőrs R ES
 Börcs M GR
 Böződujfalu R ER
 Bősárkány M GR
 Bósháza R SA
 Bószénfa M VS
 Böződ-Ujfalu R GY
 Brassó R ER
 Bréd R SA
 Bremen, Sz. Dominik K Indiana,
 U.S.A.
 Brennbergbánya M GR
 Breznán R BE
 Breznóbánya R BE
 Brezova R ES
 Bréb R SA
 Bréd R SA
 Bridgeport, Sz. Háromság K
 Connecticut, U.S.A.
 Bridgeport, Sz. István g.k. K
 Connecticut, U.S.A.
 Brockó R ES
 Brodnó R NY
 Brownsville, Jezus Sz. Szive K
 Pennsylvania, U.S.A.
 Brownsville,g.k. K Pennsylvania,
 U.S.A.
 Bruckenau R CS

Bruntura R MU
 Brusznica R EP
 Bubuliska R MU
 Búcs R BE
 Bucsa M CS
 Bucsány R ES
 Bucsu M SZ
 Bucsum R GY
 Bucsum (Fogarasi Vk.) R GY
 Búcsúszentmiklós M VS
 Búcsúszentlászló M VS
 Budafalu R SA
 Budafalva R SA
 Budajenő M ES
 Budakalász M SE
 Budakeszi M SE
 Budakeszi Makkos Mária M SE
 Budamér R KS
 Budaörs M ES
 Budapest I M HA
 Budapest II. Buda M HA
 Budapest-Albertfalva M SE
 Budapest-Angyalföld M ES
 Budapest-Alsóviziváros M ES
 Budapest-Baross Gábor Telep M SE
 Budapest-Béke Királynéja M ES
 Budapest-Belsőjózsefváros M ES
 Budapest-Belváros M ES
 Budapest-Budafok Belváros M SE
 Budapest-Budafok Felsőváros M SE
 Budapest-Budatétény M RS
 Budapest-Cinkota M VA
 Budapest-Csepel Belváros M SE
 Budapest-Csepel Jézus Szive M SE
 Budapest-Csepel Kertváros M SE
 Budapest-Csepel Királyerdő M SE
 Budapest-Csepel Szabótelep M SE
 Budapest-Erzsébetváros M ES
 Budapest-Farkasrét M ES
 Budapest-Felsőkriztinaváros M ES
 Budapest-Felsőlágymányos R ES
 Budapest-Felsőviziváros M ES
 Budapest-Ferencváros M ES
 Budapest-Herminamező M ES
 Budapest-Józsefváros M ES
 Budapest-Kelenföld M ES
 Budapest-Kelenvölgy M SE
 Budapest-Kőbánya M ES
 Budapest-Középfereencváros M ES
 Budapest-Krisztinaváros M ES
 Budapest-Külsőangyalföld M ES
 Budapest-Külsőferencváros M ES
 Budapest-Külsőjózsefváros M ES
 Budapest-Külsőkőbánya M ES
 Budapest-Külső-Soroksári út M ES
 Budapest-Külső Váci út M ES
 Budapest-Lágymányos M ES
 Budapest-Lóportárdűlő M ES
 Budapest-Magyarok Nagyasszonya M ES
 Budapest-Máriaremete M SE
 Budapest-Nagytétény M SE
 Budapest-buda M ES
 Budapest-budai-Szentháromság M ES
 Budapest-Országút M ES
 Budapest-Örmény Katolikus M ES
 Budapest-Pesthidegkút-falu M SE
 Budapest-Rákoscsaba-plébánia M VA
 Budapest-Rákoscsaba-Ujtelep M VA
 Budapest-Rákosfalva M ES
 Budapest-Rákoshegy M VA
 Budapest-Rákosliget M VA
 Budapest-Rákoskeresztúr M HA
 Budapest-Rákoskeresztúr M VA
 Budapest-Rákospalota-Főplébánia M VA
 Budapest-Rákospalota-Kertváros M VA
 Budapest-Rákospalota-Máv-telep M VA
 Budapest-Rákosszentmihály M VA
 Budapest-Remeteváros M SE
 Budapest-Sörgyár út M ES
 Budapest-Szabadsághegy M ES
 Budapest-Szentendrei út M ES
 Budapest-Szentimreváros M ES
 Budapest-Szentistvánváros M ES

Budapest Sz. Rita M ES
Budapest-Széphalom M SE
Budapest-Szondi út M ES
Budapest Tabán M ES
Budapest-Terézváros M ES
Budapest-Thököly út M ES
Budapest-Tisztviselőtelep M ES
Budapest-Törökkőr M ES
Budapest Ujlak M ES
Budapest-Ujpest-Clarisseum M VA
Budapest-Ujpest-Főplébánia M VA
Budapest-Ujpest-Kertváros M VA
Budapest-Ujpest-Megyer M VA
Budapest-Ujpest-Szent József M
VA
Budapest-Vár M ES
Budapest-Városmajor M ES
Budapest-Vizafogó M ES
Budapest-Vörösmarty út M ES
Budapest-Zugliget M ES
Budapest-Zugló M ES
Budatelke R GY
Budinc R LU
Budurló R GY
Buffalo, Sz. Erzsébet K New York,
U.S.A.
Bugac M VA
Bugac-Alsómonostor M VA
Bugi M VA
Bugság R NA
Búj M HA
Buják M VA
Bujánháza R SA
Bujdos R SA
Bukaresty R LU
Bukóc R MU
Bukova R LU
Bukovina R SP
Bulcs R CS
Buly R MU
Buraca R RO
Búr-Szentgyörgy R ES
Búr-Szent-Miklós R ES
Burton, Máriapócs Kegyhely g.k.
K Ohio, U.S.A.

Burton, Oltáriszentség K
Michigan, U.S.A.
Bussa R ES
Bussóc R SP
Bustyaháza R MU
Butka R KS
Buttjásza R SA
Buttyin R CS
Buza R SA
Buzamező R SA
Buzás-Besenyő R GY
Buzás-Bocsárd R GY
Buzd R GY
Buziás R CS
Buzita R KS
Buzsák M VS
Büdöskút R GY
Bük M GR
Bükkárbány M EG
Bükkösd M PE
Bükkszenterzsébet M EG
Bükkszentkereszt M EG
Bükk-Tótfalu R SA
Bükkzsérc M EG
Bürkös R GY
Büssü M VS

C

Cábóc R MU
Cach R BE
Calgary, Sz. Erzsébet K Alberta,
Canada
Carteret, Sz. Erzsébet K New
Jersey, U.S.A.
Carteret, Sz. Erzsébet g.k. K
New Jersey, U.S.A.
Cece M SE
Cege R SA
Ceglédbercel M VA
Cegléd-plébánia M VA
Cegléd-Ujplébánia M VA
Céke R KS
Céke R MU
Cente R SA
Celldömölk M SZ
Cered M EG

Cernina R EP
 Chicago, Magyarok Nagyasszonya
 K Illinois, U.S.A.
 Chicago, Sz. István K Illinois, U.S.A.
 Chinorán, R NY
 Chizsme R SP
 Chlebnic R SP
 Chrenóc R BE
 Chropó R ES
 Cibakháza M VA
 Ciffer R ES
 Cigány, R SA
 Cigelka, R EP
 Ciklova R LU
 Cikmárton, R GY
 Cikó M PE
 Cikendál R GY
 Cinfalva R GR
 Cintos R GY
 Cirák M GR
 Ciroka-Hosszumező R KS
 Cleveland, Sz. Erzsébet K Ohio,
 U.S.A.
 Cleveland, Sz. Imre K Ohio, U.S.A.
 Cleveland, Sz. János K Ohio,
 U.S.A.
 Cleveland, Sz. Margit K Ohio,
 U.S.A.
 Cold R GY
 Columbus, Sz. László K Ohio,
 U.S.A.
 Connellsville, Sz. Imre K
 Pennsylvania, U.S.A.
 Coptelke R SA
 Courtland, Sz. György g.k. K
 Ontario, Canada
 Courtland, Sz. László K Ontario,
 Canada

CS

Csáb R ES
 Csaba R SA
 Csabalóc R EP
 Csabdi M SE
 Csábrág R ES
 Csabrendek M VS

Csaca R NY
 Csácsbocsok M VS
 Csajta R SZ
 Csáka R SA
 Csákány M VS
 Csákánydoroszló M SZ
 Csákberény M SE
 Csáki-Gorbó R GY
 Csáklya R GY
 Csákó R GY
 Csakova R CS
 Csákvár M SE
 Csanád (Marosvár) R CS
 Csanádalberti M CS
 Csanádapáca M CS
 Csanádpalota M CS
 Csanáros R NA
 Csanáros R ST
 Csantavér R KL
 Csatán R SA
 Csapod M GR
 Csátalja M KL
 Csány M EG
 Csánytelek M VA
 Csap R ST
 Csápor R NY
 Császár M GR
 Császárfalu R GR
 Császár-Kőbánya R GR
 Császártöltés M KL
 Császlóc R ST
 Csári R ES
 Csarnó R EP
 Csataalja R KL
 Csatád R CS
 Csataj R ES
 Csatár M VS
 Csatár R VD
 Csatka M VS
 Csáva R GR
 Csávoj R NY
 Csávoly M KL
 Csávós R CS
 Cséb R LU
 Csécs R KS
 Csecse M VA

Cseglény R SA
 Csegöld M EG
 Csegöld M HA
 Csehi R NA
 Csehimindszent M SZ
 Csehtelek R NA
 Csehtelke R GY
 Csejkő R ES
 Csejke R SZ
 Csejte R ES
 Cseke R ST
 Cseke R ES
 Cséke R MU
 Csekelaka R GY
 Cseklész R ES
 Cselej R MU
 Csém R SZ
 Csengele M CS
 Csenger M EG
 Csenger-Bagos R NA
 Csengerújfalu M HA
 Csengőd M KL
 Csénye M SZ
 Csépa M VA
 Csepe R MU
 Csepel g.k. M HA
 Csepreg M GR
 Csered R RO
 Cserépváralja M EG
 Cserhalom R MU
 Cserhátsurány M VA
 Cserhátszentiván M VA
 Csermend R ES
 Cserne R NY
 Csernek R GY
 Csernely M EG
 Csermő R CS
 Csernyefalva R SA
 Csertész R EP
 Csertész R GY
 Cservenka R KL
 Csesznek M VS
 Cseszte R ES
 Csesztreg M SZ
 Csesztve M ES
 Csetnek R RO
 Csév R ES
 Csicsmán R NY
 Csicsó R ES
 Csicsó-Keresztúr R ER
 Csicsóholdvilág R GY
 Csicsóka R EP
 Csicsó-Keresztúr R SA
 Csicsó-Mihályfalva R SA
 Csiffár R ES
 Csignó R LU
 Csik-Balánybánya R ER
 Csik-Csiszó R ER
 Csik-Delve R ER
 Csikéria M KL
 Csik-Gyimes R ER
 Csik-Gyimes-Lok R ER
 Csik-Kozmás R ER
 Csik-Lázárfalu R GY
 Csiklovabánya R CS
 Csik-Madaras R ER
 Csik-Menaság R ER
 Csik-Mindszent R ER
 Csik-Nagyboldogasszony R ER
 Csikóstóttós M PE
 Csik-Rákos R ER
 Csik-Somlyó R ER
 Csik-Szent-Domonkos R ER
 Csik-Szent-Domonkos R GY
 Csik-Szent-György R ER
 Csik-Szent-György R GY
 Csik-Szent-Imre R ER
 Csik-Szent-Király R ER
 Csik-Szent-Lélek R ER
 Csik-Szent-Márton R ER
 Csik-Szent-Mihály R ER
 Csik-Szent-Miklós R ER
 Csik-Szent-Simon R ER
 Csik-Szent-Tamás R ER
 Csik-Szépvíz R ER
 Csik-Szépvíz R GY
 Csik-Szereda R ER
 Csik-Tusnád R ER
 Csillaghegy M ES
 Csimhova R SP
 Csircs R EP
 Csizzer R MU

Csiszer R ST
Csitár M ES
Csitt-Szent-István R GY
Csizer R SA
Csobád M MI
Csobánka M SE
Csóka R CS
Csókakő M SE
Csokmány R SA
Csokonyvisonta M VS
Csokvaomány M EG
Csolnok M ES
Csolt R SA
Csólyospálos M VA
Csomaköz R NA
Csomaköz R ST
Csományfalva R MU
Csombord R GY
Csongrád-Főplébánia R VA
Csongrád-Piroskaváros M VA
Csongva R GY
Csonopla R KL
Csontfalu R SP
Csór M SE
Csorba R SP
Csorna M GR
Csorna-Nagyboldogasszony M GR
Csornoholova R MU
Csorvás M CS
Csót M VS
Csög R SA
Csököly M VS
Csömör M VA
Csömörlő R GY
Csósztelek R CS
Csucsá R GY
Csufud R GY
Csujafalva R NA
Csukalóc R EP
Csukás R CS
Csukás R LU
Csún R GR
Csurgó I M VS
Csurgó II M VS
Csurog R KL
Csúz R ES

Csüdőtelke R GY
Csürülye R GY
Csütörtök R ES
Csütörtökhely R ST

D

Dabas I (Sári) M VA
Dabas II (Alsó-Felsődabas) M VA
Dabas III (Gyón) M VA
Dabjon R SA
Dabrony M VS
Dad M GR
Dág M ES
Daisytown, Nagyboldogasszony K
 Pennsylvania, U.S.A.
Dáka M VS
Dalmand M PE
Dalmár R SA
Dálya R GY
Dámóc M HA
Dánszentmiklós M VA
Dány M VA
Darah R SD
Darány M VS
Darázs R NY
Darázsfalva R GY
Darlóc R GY
Darnó R ES
Darnózseli M ES
Daróc R KS
Daróc R MU
Darufalva R GR
Daruvár R CS
Darva R MU
Dautova R KL
Dávidfalva R MU
Dávid-Főmajor M PE
Dávidvágás R MU
Dávod M KL
Dayton, Jézus Sz. Neve K Ohio,
 U.S.A.
Deér R SA
Debrecen I Sz. Anna M CS
Debrecen II Sz. László M CS
Debrecen III Sz. István M CS
Debrecen IV Jézus Szive M CS

Debrecen M HA
 Decs M PE
 Decső R EP
 Déda R NA
 Dédestapolcsány M EG
 Dedrás-Széplak R GY
 Deés R ER
 Deés R SA
 Deés-Akna R ER
 Deés-Akna R SA
 Deésfalva R GY
 Dég M VS
 Dégh R GY
 Dejtár M ES
 Dejte R ES
 Dél-Buda M HA
 Dekányesd R NA
 Demecser M EG
 Deménd R ES
 Deményháza R ER
 Demeterpatak R GY
 Demsus R LU
 Dénesfa M GR
 Dengeleg R NA
 Dengeleg R SA
 Dercsika R ES
 Derecske M CS
 Derecske R GR
 Derekegyház M VA
 Deresk R RO
 Dérföld R GR
 Derite R GY
 Dérony R KL
 Derzs R MU
 Desze R SA
 Deszk M CS
 Detek M EG
 Detek-Tenger R KS
 Detk M EG
 Detrethem R SA
 Detrekó-Csütörtök R ES
 Detrekó-Szent-Miklós R ES
 Detrekó-Szent-Péter R ES
 Detroit, Sz. János g.k. K Michigan,
 U.S.A.
 Detroit, Sz. Kereszt K Michigan,
 U.S.A.
 Detta R CS
 Déva R ER
 Dévaványa M EG
 Devecser M VS
 Dévény R ES
 Dévény-Ujfalu R ES
 Dezmér R GY
 Dézsán R GY
 Dézsánfalfa R CS
 Dezser R NY
 Dicső-Szent-Márton R ER
 Dicső-Szent-Márton R GY
 Dióberény M PE
 Diósd M SE
 Diósjenő M VA
 Dióskál M VS
 Diószeg R ES
 Divén R RO
 Divén-Oroszi R RO
 Dizser R NA
 Dlhopolc R NY
 Dobó R KS
 Dobóca R RO
 Doboka R SA
 Dobó-Ruszká R SD
 Doboz M CS
 Dobring R GY
 Dobrocsina R SA
 Dobrónya R BE
 Dobsina R RO
 Dóczyfűrész R BE
 Dognácska R CS
 Doh R SA
 Dohnyán R NY
 Dojcs R ES
 Dolác R CS
 Dolha R MU
 Dolrest R LU
 Domaháza M EG
 Domahida R NA
 Domanics R NY
 Domaszék M CS
 Dombegyháza M CS
 Dombiratos M CS

Dombó R GY
Dombó R MU
Dombó R ST
Dombostelek T MU
Dombóvár I M PE
Dombóvár II M PE
Dombrád M EG
Domoszló M EG
Dorog M ES
Dorog-Bánya Lelkésziség M ES
Dorogháza M EG
Dóvál R/BE
Dovalló R SP
Dozmát M SZ
Döbrököz M PE
Dömös M ES
Dömszöd M VA
Dór M GR
Drág R SA
Drágabárfalva R MU
Drág-Cseke R NA
Dragotyán R NA
Drágomérfalva R SA
Dragus R GY
Drahóc R ES
Drassó R ER
Drassó R GY
Drávasztára M PE
Drégelypalánk M ES
Dridif R GY
Driétoma R NY
Drombár R GY
Dubnica R NY
Dubova R EP
Dubova R ES
Dubránka R MU
Dubricsony R NA
Dubrinics R MU
Dubróka R MU
Dusnok M KL
Duzsina R MU
Dunabogdány M SE
Dunafalva M PE
Dunaföldvár-Belváros M PE
Dunaföldvár-Külváros M PE
Dunaharaszti M VA

Dunaharaszti-Rákóczipiget M VA
Dunakeszi-Alag M VA
Dunakeszi-Főplébánia M VA
Dunakeszi-Gyártelep M VA
Dunakiliti M ES
Duna-Mocs R ES
Dunapataj M KL
Dunaszeg M ES
Dunaszekcső M PE
Dunaszentbenedek M KL
Dunaszentpál M ES
Duna-Szerdahely R ES
Dunasziget M ES
Dunatétetlen M KL
Dunaújváros M SE
Dunavarsány M VA
Dunavecse M VA
Dunkófalva R MU
Duquesne, Sz. Mária K
Pennsylvania, U.S.A.

E, É

East Chicago, Sz. Háromság K
Illinois, U.S.A.
East Palestine, Fatimai Sz. Mária
K Ohio, U.S.A.
Ebed R ES
Écel R GY
Écs M GY
Ecséd M EG
Ecseg M VA
Ecser M VA
Edelény M EG
Edelény M MI
Edmonton, Sz. Imre K Alberta,
Canada
Egbell R ES
Egegh R ES
Egerág M PE
Egerbakta M EG
Egerbegy R SA
Eger-Belváros M EG
Egercsehi M EG
Eger-Fájdalmas Anya M EG
Egerfarmos M EG
Eger-Felnémet M EG

Eger-Lajosváros M EG
Eger-Jézus Szive M EG
Eger-Kisboldogasszony M EG
Eger-Nagyboldogasszony M EG
Egerszalók M EG
Egerszek R ES
Eger-Szent-Pál M EG
Egerszólát M EG
Egervár M SZ
Egervölgy M SZ
Égeres R GY
Egres R LU
Egres R MU
Egrespatak R SA
Egrestó R ER
Egrestó R GY
Egyed M GR
Egyek M EG
Egyházasbást R RO
Egyházasfalu M GR
Egyházasfüzes R SZ
Egyházasgerge M EG
Egyházashetye M SZ
Egyházashollós M SZ
Egyházaskő M GR
Egyházas-Nádas R NY
Egyházfa R ES
Egyházgelle R ES
Egyházkarcsa R ES
Ehed R ER
Eibenthál R CS
Ekecs R ES
Ekel R ES
Elek M CS
Elekes R GY
Élesd R VD
Elizabethtown, Sz. Erzsébet K
North Carolina, U.S.A.
Előszállás M SE
Elyria, Jézus Szive K Ohio, U.S.A.
Emberfő R SA
Encs M EG
Encs M MI
Endrefalva M ES
Endrőd M CS
Enyicke R KS

Enying M VS
Emőd M EG
Eőr R MU
Eőr-Darna R ST
Eötvösfalva R MU
Eperjes R EP
Eperjes R ES
Eperjes R KS
Epöl M ES
Érsekvadkert M ES
Ér-Adony R NA
Ér-Adony R VD
Ercsi M SE
Érdliget M SE
Érd-város M SE
Erdőalja R GY
Erdőbénye M EG
Erdőd R ST
Erdődka R SP
Erdőfalva R GY
Erdőhorváti M EG
Erdőkertes M VA
Erdőkövesd M EG
Erdőköz R BE
Erdőmecske M PE
Erdő-Oláh-Vásárhely R SA
Erdőszáda R NA
Erdő-Szakál R
Erdő-Szombattelke R SA
Erdőtelek M EG
Érd-Parkváros M SE
Érd-Postástelep M SE
Érd-Ujváros M SE
Érd-Ujtelep M SE
Érd-Tusculanum M SE
Ér-Endréd R NA
Ér-Hatvan R SA
Erk M EG
Ér-Kávás R SA
Ér-Kenéz R NA
Ér-Keserű R VD
Érkörtvélyes R NA
Ér-Kisfalu R SA
Ér-Mindszent R SA
Ér-Mindszent R VD
Ernesztháza R CS

Érpatak M HA
 Érsekcsanád M KL
 Érsekhalom M KL
 Érseklél R ES
 Érsekujvár R ES
 Ér-Selind R NA
 Ér-Szent-Király R SA
 Ér-Szodorú R SA
 Ér-Tarcsa R NA
 Értény M PE
 Erzsébet M PE
 Erzsébetváros R ER
 Erzsébetváros (örmény) R ER
 Erzsébetváros R GY
 Esterháza, Our Lady of Victory K
 Saskatchewan, Canada
 Észak-Buda M HA
 Esztelnek R ER
 Esztény R SA
 Eszteregnye M SZ
 Esztergom-Belváros M ES
 Esztergom-Kertváros M ES
 Esztergom-Szent Anna M ES
 Esztergom-Szentgyörgymező
 M ES
 Esztergom-Vár M ES
 Esztergom-Viziváros M ES
 Esztró R NA
 Etéd R ER
 Etes M ES
 Etyek M SE

F

Fábiánháza M HA
 Fábiánsebestyén M VA
 Facset R CS
 Facskó R NY
 Fadd M PE
 Fairfield, Sz. Imre K Connecticut,
 U.S.A.
 Fairport Harbor, Sz. Antal K
 Ohio, U.S.A.
 Fáj M EG
 Fajsz M KL
 Fakert R CS
 Falucska R EP

Falu-Sugatag R SA
 Falu-Szlatina R SA
 Fancsika R MU
 Fancsika R ST
 Farád M GR
 Faragó R GY
 Farkas-Aszó R NA
 Farkasd R ES
 Farkaslaka R ER
 Farkasmező R GY
 Farkaspatak R LU
 Farkasrév R SA
 Farkastelke R GY
 Farnád R ES
 Farmos M VA
 Farnas R GY
 Farnos R NA
 Farrell, Sz. Háromság K
 Pennsylvania, U.S.A.
 Fegyvernek M EG
 Fegyvernek R NA
 Fehéregyháza R GR
 Fehérfalu R SA
 Fehérgyarmat M EG
 Fehértemplom R CS
 Fehértó M GY
 Fehérváracsurgó M SE
 Fejérd R GY
 Fejéregyháza R SA
 Fejévíz R LU
 Feked M PE
 Fekete-Ardó R MU
 Fekete-Balogh R BE
 Feketekut R EP
 Fekete-Lak R SA
 Feketepatak R MU
 Feketeváros R GY
 Felbacér R ES
 Felcsút M SE
 Felderbó M EG
 Fel-Egregy R GY
 Feled R RO
 Felek R GY
 Fel-Enged R GY
 Felfalu R BE
 Felfalu R GY

Fel-Gyógy R GY
Féll R ES
Felménes R NA
Felsőattrak R ES
Felső-Apáthi R BE
Felső-Apsa R MU
Felső-Bajom R GY
Felsőbánya R SA
Felsőbánya R ST
Felső-Bereknó R SA
Felső-Bezna R NA
Felső-Bodád R NA
Felső=Boncár R LU
Felső-Csebinye R EP
Felső-Csertész és Hondol R ER
Felső-Derna R NA
Felső-Diós R ES
Felső-Detrehem R GY
Felső-Domonya R SD
Felső-Elefánt R NY
Felső-Farkasdin R LU
Felső-Fernezely R SA
Felső-Füged R GY
Felső-Füld R GY
Felső-Gád R GY
Felsőgagy M EG
Felsőgezés R GY
Felső-Gyékénye R SA
Felső-Hámor R BE
Felső-Ilosva R SA
Felső-Jablonka R EP
Felső-Jadlova R EP
Felső-Kálinfa R SA
Felső-Kalocsa R MU
Felső-Kamenec R BE
Felső-Kethely R SZ
Felső-Kis-Bisztra R MU
Felső-Kocskóc R NY
Felső-Köhér R GY
Felső-Körösmező R MU
Felső-Körtvélyes R KS
Felső-Lapos R SP
Felső-László R GY
Felső-László R GR
Felső-Lehota R BE
Felső-Lövő R SZ

Felső-Marikova R NY
Felsőmarác M SZ
Felső-Maros-Váralja R GY
Felső-Mecenzéf R RO
Felső-Micsinye R BE
Felső-Mirossó R EP
Felsőmocsolád M VS
Felső-Muzslya R CS
Felső-Németi R MU
Felső-Neresznice R MU
Felső-Nováj R KS
Felsőnyárád M EG
Felsőnyék M PE
Felső-Nyiresfalva R LU
Felső-Olcsvár R KS
Felső-Olsva R EP
Felső-Orbó R SA
Felső-Orlich R EP
Felső-Oroszfalu R SA
Felsőór (Felső-Eőr) R SZ
Felsőórs M VS
Felső-Peterd R GY
Felső-Poruba R NY
Felső-Porumbák R GY
Felső-Pusztá-Egres R SA
Felsőrajk M VS
Felső-Remete-Vasgyár R ST
Felső-Répa R GY
Felső-Répás R Sp
Felső-Ribnice R MU
Felső-Róna R MU
Felső-Rámóc R GR
Felsőrönök M SZ
Felső-Sárad R MU
Felső-Schönborn R ST
Felső-Sebes R SA
Felső-Sipék R ES
Felső-Szálláspataka R LU
Felső-Szalók R SP
Felső-Szék SA
Felső-Szeli R ES
Felső-Szelistye I II R SA
Felső-Szénégető R SZ
Felsőszentiván M KL
Felsőszentmárton M PE
Felső-Szilvagy R SA

Felső-Szilvás R LU
Felső-Szócs R SA
Felsőszőlnök M SZ
Felső-Szóllós R ES
Felső-Szrnye R NY
Felső-Szopor R SA
Felső-Szovát R GY
Felső-Szvidnik E Ep
Felső-Szucsá R NY
Felsőtárkány M EG
Felső-Thur R ES
Felső-Tiszovnik R RO
Felső-Tök R SA
Felső-Tökés R KS
Felső-Tömös R ER
Felső-Tubnya R BE
Felső-Ucsa R GY
Felső-Ujfalu R SA
Felső-Ujvár R GY
Felsővadász M EG
Felsővadász M MI
Felső-Vadicsó R NY
Felső-Várca R SA
Felső-Vásárd R ES
Felső-Vesztenic R NY
Felső-Verecke R MU
Felső-Vissó R SA
Felső-Vissó R ST
Felső-Visznice R MU
Felső-Volya R KS
Felső-Zelle R ES
Felső-Zsadány R BE
Felső-Zsember R ES
Felsőzsolca M EG
Felsőzsolca M HA
Felső-Zsubrica R SP
Felső-Zsuk R GY
Félszerfalva R GY
Féltorony R GY
Felvinc R ER
Fenes R GY
Fenes R NA
Fény R ST
Fenyed R ER
Fényeslitke M EG
Fenyő-Falva R GY

Fenyő-Kosztolán R ES
Ferencfalva R CS
Fertőboz M GR
Fertőd I (Eszterháza) M GR
Fertőd II (Süttör) M GR
Fertőendréd M GR
Fertőfehéregyháza lásd
Fehéregyháza
Fertőmeggyes lásd Medgyes
Fertőszéleskut lásd Széleskut
Fertőszentmiklós M GR
Fertőujlak M GR
Fertőváros M GR
Filipova R KL
Filkeháza M MI
Flint, Sz. József K Michigan,
U.S.A.
Fordráskút M VA
Fofeld R GY
Fogarás R ER
Fogarás R GY
Foktó M KL
Folkus R MU
Fólya R LU
Folyás M EG
Fonó M VS
Fony M EG
Fonyód M VS
Forgáchfalva R RO
Forgácskút R GY
Forró M EG
Fót M VA
Földeák M CS
Fölsziget M GR
Földra R SA
Földvár R GY
Fraknó R GR
Fraknónádasd R GR
Frics R KS
Fridman R SP
Friss R SA
Frivald R NY
Fugad R GY
Fulyán R EP
Furta M CS
Furlog R LU

Futásfalva R ER
Futtak R KL
Füge R SA
Füle M SE
Fülek R RO
Fülek-Püspöki R RO
Füles R GR
Fülöp M EG
Fülöp M HA
Fülöpjakab M VA
Fülöpszállás M VA
Fürged M PE
Furta M CS
Fürményes R SA
Füss R ES
Füzegy R NA
Füzér M EG
Füzérradvány M EG
Füzes R GY
Füzes R SA
Füzesabony M EG
Füzesgyarmat M CS
Füzes-Gyarmat R ES
Füzőgyártelep M VS
Füzkút R GY

G

Gáboltó R KS
Gáborjánháza M SZ
Gabud R GY
Gácsfalva R RO
Gadány M VS
Gadna M MI
Gádoros M ES
Gajár R ES
Gajdel R BE
Gajdobra R KL
Gákova R KL
Galác R LU
Galambok M VS
Galánta R ES
Gáld-Pataka R GY
Gáldtő R Y
Galgahévíz M VA
Galgamácsa M VA
Galgó R GY

Galgóc R ES
Gálos R GR
Gálos-Petri R NA
Galsa R NA
Galsa R RO
Gálszécs R KS
Gálszécs R MU
Gamás M VS
Gambuc R GY
Gánes R SA
Ganna M VS
Gánóc R SP
Gánt M SE
Gánya R MU
Gara M KL
Garadna M MI
Garam-Mindszent R BE
Garam-Szent-Kereszt R BE
Garam-Kürtös R BE
Garam-Szent-Benedek R ES
Garam-Szent-Miklós R BE
Garam-Szóllós R ES
Garam-Ujfalu R ES
Gardányfalva R SA
Gárdony M SE
Garé M PE
Gary, Sz. Imre K Indiana, U.S.A.
Gasztony M SZ
Gáta R GR
Gátér M VA
Gattyája R CS
Gávavencsellő M HA
Gávé M EG
Gaura R SA
Gaureny R SA
Gebe R MU
Géderlak M KL
Gelence R ER
Gelence R GY
Gellénháza M SZ
Gelse R MU
Gelse M VS
Geletnek R BE
Gemzse M EG
Gencs R NA
Gencsapáti M SZ

Genyéte R NA
Gerált R EP
Gérce M SZ
Gerencsér R ES
Gerend R GY
Gerendás M CS
Gerend-Keresztúr R GY
Geresdlak M PE
Gergelyfája R GY
Gerjen M PE
Gerlistye R LU
Germán R LU
Gernyes R MU
Gersekarát M SZ
Gesztely M EG
Geszteréd M EG
Gesztete R RO
Gézsény R MU
Gic M VS
Gilád R LU
Girincs M EG
Giród-Totfalu R ST
Girolt R SA
Girókuta R SA
Gledény R SA
Glimboka R GY
Glogon R CS
Glogovác R GY
Glogovác R CS
Gloód R SA
Gnézda R SP
Gogán R GY
Gogánfa M VS
Golop M EG
Gomba M VA
Gombás R MU
Gombás R SP
Gombos R KL
Gorond R MU
Govasdia R ER
Góc R SA
Göd-Alsó M VA
Göd-Felső M VA
Gödöllő M VA
Gödöllő-Máriabesenyő M VA
Gödre M PE

Gölle M VS
Gölnicbánya R RO
Gönc M EG
Göncruszka M EG
Gönyő M GR
Görbed R VD
Görbeháza M EG
Görbesd-Kövesegyháza R NA
Görcsön R VD
Görcsöny M PE
Görcsöny R SA
Görgény-Adorján R GY
Görgény-Hudák R GY
Görgény-Libánfalva R GY
Görgény-Oroszfalu R GY
Görgény-Orsova R GY
Görgény-Sóakna R GY
Görgény-Szent-Imre R ER
Görgény-Szent-Imre R GY
Görgeteg M VS
Görgő R RO
Görgő R SP
Göröginye R KS
Görömböly M HA
Grabác R CS
Grábóc M PE
Green Bay, Sz. Willibrord K
Wisconsin, U.S.A.
Greovác R LU
Grid R GY
Grinád R ES
Guasti, San Secundo D'Asti K
California, U.S.A.
Guraró R GY
Gurba R NA
Guszona R RO
Gúta R ES
Gutorföldre M SZ

GY
Gyákos R GY
Gyál M VA
Gyalány R NA
Gyalu R GY
Gyanafalva R SZ
Gyarmat M GR

Gyékényes M VS
 Gyenesdiás M VS
 Gyepüfüzes R GR
 Gyéres-Szent-Király R GY
 Gyergyó-Alfalu R ER
 Gyergyó-Alfalu R GY
 Gyergyó-Békás R GY
 Gyergyó-Bélbor R GY
 Gyergyó-Csomafalva R ER
 Gyergyó-Ditró R ER
 Gyergyó-Domuk R GY
 Gyergyóholló R GY
 Gyergyó-Kilyénfalva R ER
 Gyergyó-Remete R ER
 Gyergyó-Salamás R GY
 Gyergyó-Szárhegy R ER
 Gyergyó-Szent-Miklós R ER
 Gyergyó-Szent-Miklós R GY
 Gyergyó-Tekerópatak R ER
 Gyergyó-Tölgyes R ER
 Gyergyó-Tölgyes R GY
 Gyergyó-Toplica R ER
 Gyergyó-Várhely R GY
 Gyergyó-Ujfalu R ER
 Gyergyó-Zsedánpatak R GY
 Gyerk R ES
 Gyertyámos R CS
 Gyertyános R GY
 Gyetva R BE
 Gyímes R GY
 Gyires R NA
 Gyiróth R GR
 Gyoma M CS
 Gyorok R CS
 Gyökeres R SA
 Gyömöre M GR
 Gyömrő M VA
 Gyöngy R NA
 Gyöngyös-Alsóváros M EG
 Gyöngyösfalu M SZ
 Gyöngyös-Felsőváros M EG
 Gyöngyöshalász M EG
 Gyöngyösoroszi M EG
 Gyöngyöspata M EG
 Gyöngyössolymos M EG
 Gyöngyöstarján M EG
 Gyönk M PE
 Győrasszonyfa M GR
 Győr-Bácsa M ES
 Győr-Belváros M GR
 Györe M PE
 Győr-Gyárvaros M GR
 Győr-Gyirmót M GR
 Györgyfalva R ER
 Györgyfalva R GY
 Györgyös R EP
 Győr-Káptalandomb M GR
 Győr-Kármelhegyi Boldogasszony
 M GR
 Győr-Kisbácsa M GR
 Győr-Kismegyer M GR
 Győr-Ladamér M ES
 Győr-Ménfő M GR
 Győr-Ménfőcsarnok M GR
 Győr-Nádorváros M GR
 Győr-Rávfalu M GR
 Gyórság M GR
 Gyórsövényház M GR
 Győr-Szabadhely M GR
 Gyórszemre M GR
 Győr-Szent Erzsébet M GR
 Győr-Szent Imre M GR
 Győr-Szentiván M GR
 Győr-Sziget M GR
 Győrújbarát I M GR
 Győrújbarát II M GR
 Győrújváros M GR
 Gyórvár M SZ
 Győrszámoly R ES
 Gyula M CS
 Gyula R GY
 Gyula R SA
 Gyulafalva R KL
 Gyulafalva R SA
 Gyulafehérvár R ER
 Gyulafehérvár R GY
 Gyulafirátót M VS
 Gyulaj R MU
 Gyulaj M PE
 Gyulakeszi M VS
 Gyulatelke R SA
 Gyulavári M CS

Gyula-Varsánd R CS
Gyulica R NA
Gyúró M SE
Gyümölcsényes R SA

H

Habovka R SP
Habura R EP
Hács M VS
Hadad-Győrtelek R SA
Hadrév R GY
Hagymádfalva R NA
Hagymás R GY
Hagymás-Lápos R SA
Hagyárosbörönd M SZ
Hahót M VS
Háj R BE
Hajdúböszörmény M EG
Hajdúböszörmény M HA
Hajdúdorog M EG
Hajdúdorog M HA
Hajdúhadház M EG
Hajdúnánás M EG
Hajdúszoboszló M EG
Hajdúsámson R CS
Hajmáskér M VS
Hájnik R BE
Hájó R NA
Hájós M KL
Hajzslin R KS
Halászi M GR
Halásztelek M SE
Halimba M VS
Hallandale, Boromeói Sz. Károly K
Florida, U.S.A.
Halmaj M EG
Halmi R ST
Hálmosd R SA
Hamborg R KS
Hamilton, Sz. István K Ontario,
Canada
Hamilton, Sz. Mihály g.k. K
Ontario, Canada
Hankóc R KS
Hangács M EG
Hangony M EG

Haulikfalva R CS
Harta M KL
Hantos M SE
Hanusfalva R KS
Hanusfalva R SP
Hánykovica R MU
Háporton R GY
Haracsony R GR
Haraklány R SA
Harangláb R GY
Harangos R SA
Haraszt R SP
Harasztkerék R GY
Harasztos R ER
Harasztos R GY
Harc M PE
Harcó R GY
Hard M SE
Hardicsa R MU
Harina R SA
Harkács-Sánkfalva R RO
Háromfa M VS
Harsány M EG
Hársfalva R MU
Hárskút R RO
Hárskút M VS
Hátmeg R MU
Hátszeg R ER
Hátszeg R LU
Hátszesel R LU
Hatvan-Belváros M VA
Hatvanújváros M VA
Hásság R GY
Havaj R EP
Házasnénye R ES
Hazleton, Sz. László K
Pennsylvania, U.S.A.
Hedrehely M VS
Hédervár M ES
Hegybánya R ES
Hegyeshalom M GR
Hegyfalu M SZ
Hegy R KS
Hegykő M GR
Hegyköz R SA
Hegymagas M VS

Hejce M EG
 Hejőbába M EG
 Hejőkeresztúr M HA
 Hejőkürt M EG
 Helemba M ES
 Helesfa M PE
 Helivágás R SP
 Helpa R RO
 Helvécia M VA
 Heningfalva R GY
 Hercegekút M G
 Hercegszántó M KL
 Heréd M VA
 Héreg M ES
 Herencsény M VA
 Herend M VS
 Herény M SZ
 Herincse R MU
 Hermány R GY
 Hermány R KS
 Hernád M VA
 Hernádkéres M EG
 Hernádnémeti M EG
 Hernádpetri M EG
 Hernádréce M EG
 Herszény R GY
 Hertnek R KS
 Hesdát R GY
 Hétbűkk R GY
 Hetes M VS
 Héthárs R KS
 Hetvehely M PE
 Heves M EG
 Hévíz M VS
 Hévízgyörk M VA
 Hidas R GY
 Hidas R ES
 Hidas M PE
 Hidaskürt R ES
 Hidasnémeti M EG
 Hidegkút R SA
 Hidegkút M VS
 Hidegpatak R MU
 Hidegség M GR
 Hidegvíz R GY
 Hidvég R SA
 Hidvégardó M G
 Hilyó R KS
 Himesháza M PE
 Himód M GR
 Hissziás R LU
 Hittyiás R LU
 Hladovka R SP
 Hlivišcse R MU
 Hobgard R SP
 Hodász M EG
 Hodász M HA
 Hódmezővásárhely-Belváros M VA
 Hódmezővásárhely-Szent István M
 VA
 Hodos R ER
 Hodoscsepány M EG
 Hodosfalva R GY
 Hodrusbánya R ES
 Hodságh R KL
 Holcsmány R ER
 Holcsmány R GY
 Holics R ES
 Hollóháza R EG
 Hollód R NA
 Hollókő M ES
 Holló-Lomnic R SP
 Holubina R MU
 Homestead, Árpádházi Sz. Margit
 K Pennsylvania, U.S.A.
 Homok R MU
 Homok M VA
 Homokkomárom M VS
 Homokmégy M KL
 Homokszentgyörgy M VS
 Homokterenye M EG
 Homok-Ujfalva R MU
 Homolic R CS
 Homonna R EP
 Homonna R KS
 Homonna-Rokitó R EP
 Homonna-Zbojna R EP
 Homoród R GY
 Homoród R LU
 Homoród-Karácsonyfalva R ER
 Homoród-Remete R ER
 Homrogd M MI

Hont M ES
Hont-Bessenyöd R ES
Hordó R SA
Horgos R KL
Horgospataka R SA
Horlyó R MU
Hort M EG
Horvát-Bóka R CS
Horvát-Gurab R ES
Horváti R EP
Horvát-Járfalu R GY
Horvátnádajla M SZ
Hovát-Neuzina R CS
Horvátzsidány M GR
Hosszúaszó R ER
Hosszúaszó R GY
Hosszufalu R ES
Hosszufalu R SA
Hosszúhetény M PE
Hosszúhetény-Püspökszentlászló M
PE
Hosszuliget R NA
Hosszu-Macskos R SA
Hosszumező R MU
Hosszumező R SA
Hosszúpályi M CS
Hosszúpályi M HA
Hosszupatak R GY
Hosszúperesztég M SZ
Hosszu-Rév R SA
Hosszutelke R GY
Hosztovica R EP
Hőgyész M PE
Hövej M GR
Hrabóc R KS
Hrabóvcsik R EP
Hrabszke R EP
Hrachovistye R ES
Hrádek R ES
Hradisko R EP
Hradist R ES
Hrboltó R SP
Hrubó R KS
Hrustin R SP
Hubicza-Várhely R LU
Hugyag M ES

Hugyaj R MU
Hundeertmarkt R EP
Hundlova R BE
Hundorf R GY
Hunfalu R SP
Hunkóc R MU
Hunya M CS
Hunyad-Dobra R ER
Huréz R GY
Huszt R MU
Huszt R ST
Husztköz R MU
Hutty R SP
Hybbe R SP

I

Ibafa M PE
Ibrány M EG
Iglénc R MU
Igló R SP
Ignéc R MU
Ignesd R NA
Iharos M VS
Ikervár M SZ
Iklód R GY
Iklód R LU
Illádia R LU
Illava R NY
Illyefalva R ER
Illyefalva R GY
Illenbák R GY
Illény R GY
Illésháza R ES
Illmic R GR
Illobe R SA
Ilonca R MU
Ilonda-Pataka R SA
Ilosva R MU
Ilosva R VD
Illyésfalva R SA
Imely R ES
Imetsfalva R ER
Imreg R KS
Imrehegy M KL
Inakfalva R GY
Ináncs M EG

Incéd M SZ
Incsel R GY
Indal R GY
Iregszemcse M PE
Ingodály R GY
Inke M VS
Inota M SE
Intregáld R GY
Ipoly-Bolyk R RO
Ipoly-Födémes R ES
Ipolság R ES
Ipoly-Szakállas R ES
Ipolyszecsenyke R ES
Ipolytölgyes M ES
Ipolyvelce M ES
Irhóc R MU
Irota M MI
Irving, Our Lady of Texas K
Texas, U.S.A.
Irvington, Nagyboldogasszony K
New Jersey, U S A
Isaszeg M VA
Ispánlaka R GY
Ispánmező R SA
Istvánfalva R SP
Istvánfalva R ES
Istvánföld R CS
Iszka R MU
Iszkaszentgyörgy M SE
Iszkáz M VS
Iszkrony R LU
Isztáncs R MU
Isztimér M SE
Isztina R GY
Ivacskó R NA
Iván M GR
Ivánc M SZ
Iváncsa M SE
Ivánfalva R GY
Iványi R ES
Iványi R MU
Iza R MU
Izbugya-Béla R EP
Izbugya-Hosszumező R KS
Izbugya-Radvány R EP
Izgár R LU

Izsa R ES
Izsák M VA
Izsákfa M SZ
Izsákfalva R SP

J

Jaáz R SA
Jablonka R RO
Jablonka R SP
Jablonic R ES
Jáfka M SZ
Ják M SZ
Jakabfalva R ES
Jakabszállás M VA
Jalna R BE
Jánk R MU
Jánk R ST
Jánkmajtis M HA
Jánkmajtis M EG
Jankóc R KS
Jankovác R KL
Jánok R KS
Jánosfalva R NA
Jánosföld R CS
Jánosgyarmat R BE
Jánoshalma M KL
Jánosháza M SZ
Jánoshegy R BE
Jánoshida M VA
Jánosrét R BE
Jánossomorja I (Mosonszentjános)
M GR
Jánossomorja II
(Mosonszentpéter) M GR
Jánossomorja III (Pusztasomorja)
M GR
Jarembina R EP
Jás R GY
Jásd M VS
Jászalsószentgyörgy M EG
Jászapáti M EG
Jászárokszállás M EG
Jászberény I M EG
Jászberény II M EG
Jászberény-Portelek M EG
Jászberény-Szentkút M EG

Jászboldogháza M EG
Jászdózsa M EG
Jászfalu R ES
Jászfelsőszentgyörgy M EG
Jászfényszaru M E
Jászivány M EG
Jászkároháza M EG
Jászkarajenő M VA
Jázkisér M EG
Jászladány M EG
Jászó R RO
Jászó-Debrőd R RO
Jászó-Mindszent R RO
Jászszentandrás M EG
Jászszentlászló M VA
Jásztelek M EG
Jászó-Ujfalu R KS
Jászvásár, K Bukovina, Romania
Jázova R CS
Jeder R SA
Jegenye R ER
Jéke M EG
Jekelfalva R RO
Jenke R SD
Jernye R KS
Jerszegh R CS
Jeszenó R BE
Jeszenő R MU
Jesztrep R EP
Jezvin R LU
Jobbágyfalva R ER
Jobbágyi M VA
Jobbágytelke R ER
Jóháza R SA
Johnstown, Sz. Imre K
 Pennsylvania, U.S.A.
Jóka R ES
Jókó R ES
Joliett, Sz. István K Illinois,
 U.S.A
Jolsva R RO
Joód R SA
Jósza R MU
Jó-Valsal R LU
Józsa M CS
Józseffalva R CS

Józsefháza R SA
Józsefháza R ST
Józsefszállás R CS
Jurgov R SP
Juta M VS

K

Kaál R ER
Kaba M CS
Kabola-Polyána R MU
Kabola-Polyána R ST
Kabolapatak R SA
Kabold R GR
Kackó R SA
Kács M EG
Kacvin R SP
Kadarkút M VS
Kadicsfalva R ER
Kajdacs M PE
Kajdanó R MU
Kajal R ES
Kajántó R ER
Kajántó R GY
Kajárpéc M GY
Kakad R NH
Kakasd M PE
Kakasfalú R KS
Kakasfalva R GY
Kakucs R GY
Kakucs-Inárcs M VA
Kál M EG
Kálbor R GY
Káld M SZ
Kálló M VA
Kállósemjén M EG
Kállósemjén M HA
Kálmánd R ST
Kálmánháza M EG
Kálmánháza M HA
Kálna-Rosztoka R MU
Kálnok R GY
Kálóc M SE
Kálócfa M SZ
Kalocsa-Belváros M KL
Kalocsa-Szent Imre M KL
Kalocsa-Szent Péter M KL

Kálozmó M PE
 Kám M SZ
 Kánon M SZ
 Kanta R ER
 Kántorjánosi M EG
 Kántorjánosi M HA
 Kány M MI
 Kánya M PE
 Kányaháza R SA
 Kamjonka R EP
 Kapi R KS
 Kaplony R SD
 Karád M VS
 Kapnikbánya R ER
 Kapnikbánya R SA
 Kápolna M EG
 Kápolna R SA
 Kápolnásnyek M SE
 Kápolnás-Olafalu R ER
 Kapoly M VS
 Kápolnok-Monostor R SA
 Kapor R SA
 Kaposfő M VS
 Kaposfüred M VS
 Kaposzterdahely M VS
 Kaposvár I M VS
 Kaposvár II M VS
 Kaposvár III M VS
 Kaposvár, Magyarok Nagyasszonya
 K Saskatchewan, Canada
 Kaposvár-Toposvár M VS
 Káposztafalu R SP
 Kaposzszeksző M PE
 Kapronca R KS
 Káptalanfa M VS
 Káptalantóti M VS
 Kapuvár M GR
 Kapuvár-Garta M GR
 Karácsfa R SZ
 Karácsonyd M EG
 Karácsonyfalva R GY
 Karácsonyfalva R MU
 Karácsonymező R KS
 Karakó M SZ
 Karancskeszi M EG
 Karancslapujtó M EG
 Karancsság M ES
 Karánsebes R CS
 Karász R MU
 Kárász M PE
 Karavukova R KL
 Karcag M EG
 Karcsa M EG
 Kardó R NA
 Karika R SA
 Karmacs M VS
 Karna R GY
 Károlyfalva R CS
 Károlyfalva M EG
 Karponca R BE
 Kartal M VA
 Karulya R SA
 Karulyfalva R SA
 Karvaly R BE
 Kásapatak R GY
 Kaskantyú M KL
 Kassa R EP
 Kassa R KS
 Kassa-Ujfalu R KS
 Kaszaper M CS
 Kászó-Polyána R MU
 Kászon-Jakabfalva R ER
 Kászon-Ujfalu R ER
 Kasztó R LU
 Kásva R GY
 Kassza R NY
 Katalinfalva R CS
 Kátlóc R ES
 Katona R ER
 Katona R GY
 Katona-Szent-Király R GY
 Katymár M KL
 Kávásztelek R VD
 Kavecsán R KS
 Kazár M EG
 Kazincbarcika M EG
 Kebele-Szent-István R GY
 Kéc R NA
 Kece R GY
 Kecel-Beltér M KL
 Kecel-Peklén R KS
 Kecel-Ujfalu M KL

Kecsed R SA
Kecskéd M GR
Kecskeháta R GY
Kecskemét-Főplébánia M VA
Kecskemét-Hetényegyháza M VA
Kecskemét-Szenháromság M VA
Kecsköz R EP
Kegye R NA
Kehidakustány M VS
Kékcse M EG
Kéked M EG
Kékellő R BE
Kékkő R ES
Kelebia M KL
Kelecsény R EP
Kelecsény R MU
Kelence R SA
Kelénpatak R GR
Kélesmalom M KL
Kelő R BE
Kemence M ES
Kéménd R ES
Kemeneshőgyész M SZ
Kemenesszentpéter M SZ
Kémes M PE
Keménye R SA
Kende R KS
Kenderes M EG
Kendi-Lóna R SA
Kemecse M EG
Kenézlő M EG
Kenézlő M HA
Kendermező R GY
Kengyel M EG
Kenyeri M SZ
Kenyhec R KS
Kerc R GY
Kercaszomor M SZ
Kercseliget M VS
Kerecke P MU
Kerecsend M EG
Kerekegyháza M VA
Kereknye R MU
Kerékteleki M VS
Kerellő R GY
Kerellő-Sóspatak R GY

Kerellő-Szent-Pál R ER
Kerellő-Szent-Pál R GY
Kerepestarcsa I (Kerepes) M VA
Kerepestarcsa II (Kistarcsa) M VA
Keresztelek R SA
Keresztes R CS
Keresztúr R ES
Kerkakutas M SZ
Kerlés R SA
Kernecsa R LU
Kernyája R KL
Kernyesd R LU
Kérő R SA
Kerta M VS
Kerülős R NA
Keselyemező R MU
Keserűtelek M KL
Késmárk R SP
Kesselőkö-Podragy R NY
Keszegfalva R ES
Keszthely I M VS
Keszthely II M VS
Kesztölc M ES
Keszü M PE
Kétegyháza M CS
Kéthely M VS
Kéthely R SA
Kétsoprony M CS
Kettősmező R GY
Kétújfalu M VS
Kéty R EP
Kéty M PE
Kevermes M CS
Kézdi-Polyán R ER
Kézdi-Polyán R GY
Kézdi-Szent-Lélek R ER
Kezlér R GY
Khedive (Pangman), Sz. Angela K
Saskatchewan, Canada
Khizdia R LU
Kiclád R SZ
Kide R ER
Kijó R EP
Kiliti R ES
Kimle I (Magyarkimle) M GR
Kimle II (Horvátkimle) M GR

Kimpulu-Nyág R LU
 Kincses (Radnóth) R GY
 Kincses (Régen) R GY
 Királybánya R ER
 Király-Daróc R SA
 Király-Daróc R VD
 Királyegyháza M PE
 Királyfalva R SZ
 Királyfalva R GY
 Királyháza R MU
 Királyháza R ST
 Királyhegy R CS
 Királyhegyes M CS
 Király-Helmec R KS
 Királynép R EP
 Királyrév R ES
 Kirva R ES
 Kirva R SA
 Kis-Akna R GY
 Kis-Almás R MU
 Kis-Ápáthi R ES
 Kis-Apold R GY
 Kis-Appony R NY
 Kis-Aranyos R GY
 Kisasszonyfa M PE
 Kisbágyon M VA
 Kis-Báb R ES
 Kis-Bánya R GY
 Kis-Bánya R SA
 Kis-Bánya-Havas R GY
 Kisbárapáti M VS
 Kis-Báród R NA
 Kisbér M GR
 Kis-Berecsek R CS
 Kis-Berék R GY
 Kis-Berezna R MU
 Kis-Berijor R GY
 Kis-Bocskó R SA
 Kis-Boldogasszony R GR
 Kis-Bozinta R SA
 Kis-Breznica R EP
 Kisbudmér M PE
 Kis-Cég R GY
 Kis-Cserged R GY
 Kis-Csűr R GY
 Kis-Derzsida R SA
 Kis-Doboka R SA
 Kis-Dobra R MU
 Kisdorog M PE
 Kis-Dumbrovia R NA
 Kis-Ekemező R GY
 Kis-Enyed R GY
 Kis-Esküllő R SA
 Kisfalud R CS
 Kisfalud R MU
 Kisfalud R GY
 Kis-Fülöpös R GY
 Kis-Garam R BE
 Kis-Gérc R SA
 Kisgörbő M VS
 Kis-Goroszló R SA
 Kis-Gradna R NY
 Kisgyarmat R ES
 Kis-Gyógypatak R GY
 Kishajmás M PE
 Kis-Hegyes R KL
 Kis-Hnilec R SP
 Kis-Höflány R GR
 Kishuta M EG
 Kis-Iklánd R GY
 Kis-Ilva R SA
 Kis-Iratos R CS
 Kis-Jécsa R CS
 Kis-Jenő R CS
 Kis-Jenő R SA
 Kis-Jeszenic R NY
 Kis-Kaján R SA
 Kis-Kapos R GY
 Kis-Kapos R ST
 Kis-Kapus R ER
 Kis-Keresnye R BE
 Kis-Keresztes R SA
 Kis-Komló R CS
 Kisköre M EG
 Kiskörös M KL
 Kiskunfélegyháza-Kalmárcápolna
 M VA
 Kiskunfélegyháza-plébánia M VA
 Kiskunfélegyháza-Ujplébánia M VA
 Kiskunhalas-Alsóváros M VA
 Kiskunhalas-Felsőváros M VA
 Kiskunlacháza I M VA

Kiskunlacháza II (Pereg) M VA
Kiskunmajsa M VA
Kiskupány R MU
Kisláng M SE
Kis-Lekence R GY
Kis-Lipnik R EP
Kisléta M HA
Kislévárd R ES
Kislód M VS
Kis-Lonka R MU
Kis-Lomnic R SP
Kis-Ludas R GY
Kismarja M CS
Kismarton R GR
Kis-Márton R ES
Kisnána M EG
Kis és Nagy-Kér R KS
Kisnémedi M VA
Kis-Nyires R SA
Kis-Nyulas R GY
Kis-Orosz R CS
Kisoroszi M ES
Kis-sz R CS
Kispest-Főplébánia M VA
Kispest Jézus Szive M VA
Kispest-Munkástelep M VA
Kispesti A.K. M HA
Kis-Petény R LU
Kis-Rákóc R MU
Kis-Ráth R SD
Kis-Rebra R SA
Kis-Sajó R SA
Kis-Sármás R GY
Kis-Selyk R GY
Kis-Somkut R SA
Kisszállás M KL
Kis-Szeben R KS
Kis-Szederjes R GY
Kisszékely M PE
Kis-Szent-Péter R CS
Kis-Szokond R NA
Kis-Szolyva R MU
Kisszombor M CS
Kis-Tapolcsány R ES
Kistelek M CS
Kis-Terene R GY

Kis-Terenia R GY
Kis-Terene R RO
Kisternye M EG
Kis-Tikvány R LU
Kis-Tótfalu R NA
Kisuca-Ujhely R NY
Kis-Ugyicsa R NY
Kis-Uj-Majtény R NA
Kisújszállás M EG
Kisunyor M SZ
Kisvárdá M EG
Kisvárdá M HA
Kisvaszár M PE
Kis-Vendég R ES
Kis-Zombor R CS
Klárafalva M CS
Klek R CS
Klembirk R ES
Klempa R GY
Klenova R MU
Klokocsó R MU
Klokotics R CS
Klopodia R LU
Klukszó R SP
Klyncsárka R MU
Knéz R CS
Knyáhinina R MU
Kobulnica R EP
Kochhanóc R NY
Kocs M GR
Kócs R SA
Kocsér R VA
Kocsola M PE
Kodor R SA
Kojssó R EP
Kóka M VA
Kokád M HA
Kokora R RO
Koksó-Mindszent R KS
Kolácskó R SP
Kolbása R MU
Kolluth R KL
Kollárovic R NY
Kolon R NY
Kolonica R MU
Kolontár M VS

Kolos R NY
Kolozs R ER
Kolozs R GY
Kolozsmonostor R ER
Kolozsmonostor R GY
Kolozsvár R ER
Kolozsvár R GY
Kolta R ES
Kolun R GY
Komádi M CS
Komárom M GR
Komárom R ES
Komárom-Szent-Péter R ES
Komjáth R ES
Komjáthna R SP
Komjátszeg R GY
Komló-Belváros M PE
Komló-Mánfa M PE
Komló-Mecsekjános M PE
Komlósa R EP
Komlóska M HA
Komlós-Ujfalu R GY
Komoristye R LU
Komorzán R SA
Kondoros M CS
Konkolyfalva R SA
Kóny M GR
Konyha R ES
Konyha R SA
Koós R BE
Kopácsd R GY
Kopcsány R ES
Kópháza M GR
Koppánymonostor M GR
Koppányszántó M PE
Korlátkő R ES
Kormossó R ES
Korna R GY
Kóród R GY
Korojesd R LU
Koroncó M GR
Korond R ER
Korond R SA
Koross R ES
Kőrössziget M CS
Korpád R GY

Korpona R BE
Korumlya R MU
Kosd M VA
Koslárd R GY
Kóspallag M ES
Kossuth R ES
Kosztafalu R SA
Kosztolnafalu R NY
Kosztolna-Mitic R NY
Kosztrina R MU
Koszttyova-Pásztély R MU
Kótaj M EG
Kótaj M HA
Kovács R SA
Kovácsghida M PE
Kovarc R NY
Kovaszó R MU
Kozármisleny M PE
Kozárvár R SA
Kozmatelke R GY
Köblény M PE
Köbbér R MU
Köbölkút R ES
Ködmönös M SA
Kófarka R SA
Kóhalom R GY
Kóhalom R ER
Kóhidagyarmat ES
Kökényes R GY
Kökényes R MU
Kökényesd R SD
Kókeszi R ES
Kökönyösd R MU
Köbölkút R GY
Kölcse M EG
Kölcse M HA
Kölesd M PE
Kó-Lozna R SA
Kömlő M EP
Kööd R SA
Köpcsény R GR
Köpösd R ES
Körmend M SZ
Körmöcbánya R BE
Környe M GR
Köröm M EG

Körös R GY
Körösbánya R ER
Körösbánya R LU
Körösfő R EP
Köröshegy M VS
Körösladány M CS
Körösmező R ST
Körös-patak R ER
Körös-Tarján R VD
Körös-Topa R NA
Körtvélyes R GY
Körtvélyes R MU
Körtvélyes R SP
Körtvélykapu R GY
Kőszárhegy M SE
Kőszeg M SZ
Kőszegpaty M SZ
Kőszegszerdahely M SZ
Köszvényes R ER
Köszvényes-Remete R ER
Kötcese M VS
Kőtelek M EG
Kőtelend R GY
Kővágó R NA
Kővágóórs M VS
Kővágószőlős M PE
Kövegy M CS
Kövesd R ES
Kövesd R MU
Kövesd R SA
Köveskál M VS
Kövesliget R MU
Közép-Apsa (Alsó és Felső) R SA
Középfalva R SA
Közép-Füld R GY
Közép-Homoród R NA
Középlak R GY
Közép-Orbó R GY
Közép-Péterd R GY
Közép-Pulya R GY
Közép-Vissó R SA
Krácsfalu R SA
Krakkó R GY
Krakován R ES
Kráska R MU
Krassó R NA

Krassova R CS
Kraszna R SA
Kraszna R VD
Kraszna-Béltek R ST
Krászna-Bisztra R MU
Krasznahorka-Váralja R RO
Krasznibród R EP
Krasznisora R MU
Krasznokvajda M EG
Krempach R EP
Kreszta-Ménes R NA
Kricsfalva R MU
Kriva R SP
Krivány R KS
Krivobára R LU
Krompach R RO
Krompach R SP
Krusevlya R KL
Krussetnica R SP
Kruzslyó R EP
Kruzslyova R EP
Kübekháza M CS
Kucura R KL
Kucsó R SA
Kudsir R LU
Kudzsir R ER
Kukló R ES
Kukmér R SZ
Kunadacs M VA
Kunágota M CS
Kubach R SP
Kunbaja M KL
Kunbaracs M VA
Kuncsorba M EG
Kunfalva R NY
Kunhegyes M EG
Kunosvágása R BE
Kunmadaras R EG
Kunpeszér M VA
Kupfalva R GR
Kupuszina R KL
Kurd M PE
Kurima R KS
Kurety R LU
Kuró R EP
Kurtakesz R ES

Kusnica R MU
Kunszállás M VA
Kunszentmárton I M EG
Kunszentmárton II M EG
Kunszentmiklós M VA
Kunsziget M GY
Kusály R SA
Kutas M VS
Kutfalva R GY
Kutti R ES
Kvacsán R ST
Küllő R GR
Küküllő-Keményfalva R ER
Küküllővár R ER
Külüllővár R GY
Kürth (Komárom m.) R ES
Kürth (Pozsony m.) R ES

L

Laáb R ES
Laáz R NY
Lábatlan (Piszke) M ES
Lábfalva R SA
Lábod M VS
Laborc-Volya R M
Lácacséke M HA
Lacfalva R SA
Lackawanna, Nagybaldogasszony
K New York, U.S.A
Lackód R GY
Lacunás R LU
Lad M VS
Ladánybene M VA
Ladomér R EP
Ladomér R MU
Lagnó R EP
Lajoskomárom M VS
Lajosmizse M VA
Lajosvölgye R SD
Lajtafalva R GR
Lajtakáta R GR
Lajta-Körtvélyes R GR
Lajta-Pordány R GR
Lajta-Szék R GR
Lajta-Szentgyörgy R GR
Lajta-Szent-Miklós R GR

Lajta-Ujfalva R GR
Lakács R ES
Lakárt R MU
Lakitelek M VA
Lakócsa M PE
Lakompak R GR
Laksár-Ujfalva R ES
Lamacs R ES
Lancsár R ES
Landek R SP
Lándor R GY
Lánycsók M PE
Lánzsér R GR
Lapispatak R KS
Laposbánya R ST
Láposbánya R SA
Lápos-Derek R SA
Lapánca M PE
Lapupatak R GY
Lask R MU
Lászlófalva M VA
Lasztóc R KS
Lasztóc R MU
Lasztómér R MU
Laturka R MU
Látrány M VS
Lazán R BE
Lázárföldje R CS
Lázári R SD
Lázi M GR
Leányfalva M SE
Leányvár M ES
Lébénymiklós I (Lébény) M GR
Lébénymiklós II
(Mosonszentmiklós) M GR
Lechnic R SP
Lédec R ES
Lednic R NY
Leechburg, Máriamenybementele K
Pennsylvania, U.S.A.
Legyesbénye M EG
Léh M EG
Lehóc R MU
Leibic R SP
Léka R SZ
Lekence R SA

Lekér R ES
 Lelesz R KS
 Lelesz-Polyán R MU
 Lemény R SA
 Lemhény R ER
 Lénárdfalú R SA
 Lénártó R KS
 Lenge R ES
 Lengyel M PE
 Lengyelfalva R ER
 Lengyelfalva R KS
 Lengyeltóti M VS
 Lemhény R GY
 Lenti M SZ
 Leordina R SA
 Leppend R GY
 Lepsény M VS
 Lesencetomáj M VS
 Less R SA
 Lessnitz R SP
 Leszkóc R KS
 Lestock, Sz. József, Sz. Erzsébet K
 Saskatchewan, Canada
 Létavértes I M HA
 Létavértes II M HA
 Létavértes, Vértes M HA
 Letenye M SZ
 Lethánfalú R SP
 Letka R SA
 Letkés M ES
 Léva R ES
 Levél M GR
 Levelek M EG
 Levelek M HA
 Libetbánya R BE
 Licé R RO
 Lietva R NY
 Liget M PE
 Liget R LU
 Ligeth R GY
 Likavka (Ligvánd) R SP
 Likvánd R GR
 Lipcse R MU
 Lipcse-Polyána R MU
 Lipót M ES
 Lipótvár R ES
 Lippa R CS
 Lippó R NA
 Lippó M PE
 Liptó-Oszada R SP
 Liptó-Szent-András R SP
 Liptó-Szent-Erzsébet R SP
 Liptó-Szent-István R SP
 Liptó-Szent-Kereszt R SP
 Liptó-Szent-Mária R SP
 Liptó-Szent-Mihály R SP
 Liptó-Szent-Miklós R SP
 Liptó-Ujvár R SP
 Lispeszentadorján M SZ
 Lizza R GY
 Lizza R NY
 Liskófalva R SP
 Lisznyó R GY
 Litény R EP
 Litke M EG
 Littmanora R EP
 Litva R ES
 Livó R EP
 Locsmánd R GR
 Lodormány R GY
 Lófalú R KS
 Lók R GR
 Lokca R SP
 Lókut M VS
 Lomna R EP
 Lompérd R GY
 London, Sz. István K Ontario,
 Canada
 Lopassó R ES
 Lopér R BE
 Lorain, Sz. László K Ohio, U.S.A.
 Lorain, Sz. Mihály g.k. K Ohio,
 U.S.A.
 Loretom R GR
 Los Angeles, Sz. István K
 California, U.S.A.
 Losonc R RO
 Lovasberény M SE
 Lóvászhetény M PE
 Lovászi M SZ
 Lovászpátona M VS
 Lovrin R CS

Lozornó R ES
Lozsárd R SA
Lócse R SP
Lődös R SZ
Lökösháza M CS
Lőrinci M VA
Lövete R ER
Lövő M GR
Lubotin R KS
Lucsivna R SP
Lucski R SP
Ludányhalászi M ES
Ludas R KL
Ludisor R GY
Ludrófalu R SP
Lugos R CS
Lugos R LU
Lukácsfalva R SA
Lukó R EP
Luky R NY
Lunka R GY
Lupák R CS
Lupény R ER
Lupény R LU
Lupsa R GY
Luska R SA
Lutilla R BE
Lutissa R NY
Luzsna R SP

Ly

Lyachovec R MU
Lyubise R KS
Lyuta R MU

M

Maceds R LU
Macsó R LU
Mád M EG
Madaras M KL
Madarasalja R BE
Madarasi R NA
Madarász R ST
Magaré R GY
Magasfalu R ES
Magas-Kozsokány R GY

Magaslak R ES
Magas-Majthény R ES
Maglóca M GR
Maglód M VA
Mágocs M PE
Magas-Berlest R GY
Magosmart R BE
Magura R GY
Magura R SA
Magyaralmás M SE
Magyaratád M VS
Magyar-Bagó R GY
Magyarbánhegyes M CS
Magyarbél R ES
Magyar-Bénye R GY
Magyar-Bogáta R SA
Magyar-Bölkény R GY
Magyar-Cernya R CS
Magyarcsanád R CS
Magyar-Cséke R VD
Magyar-Dersze R GY
Magyarfalva M GR
Magyarfalva (Pozsony vm) R ES
Magyar-Fenes R ER
Magyar-Fodorháza R SA
Magyar-Fráta R GY
Magyar-Fülöpös R GY
Magyar-Gorbó R GY
Magyarhertlend M PE
Magyar-Igen R ER
Magyar-Igen R GY
Magyar-Izsép R MU
Magyar-Kecel R SA
Magyarkeresztúr M GR
Magyarkeszi M PE
Magyar-Köblös R SA
Magyar-Komját R MU
Magyar-Lápos R ER
Magyar-Lápos R SA
Magyar-Macskás R GY
Magyar-Nádas R GY
Magyarnándor M VA
Magyarnemegye M SA
Magyar-Palatka R GY
Magyar-Patak R VD
Magyar-Peterd R GY

Magyarpolány M VS
Magyar-Raszlavica R KS
Magyar-Régen R GY
Magyar-Sárd R GY
Magyar-Sáros R GY
Magyarszeződ M SZ
Magyarszék M PE
Magyar-Szent-Márton R CS
Magyar-Szent-Pál R GY
Magyar-Szilvás R GY
Magyar-Süllye R GY
Magyar-Ujfalu R SA
Magyar-Valkó R SA
Magyar-Zsákod R ER
Mailátfalva R CS
Majdánka R MU
Majer R SA
Majeka R SP
Majos M PE
Majos R GY
Majs M PE
Majtény R ES
Makaria R MU
Makkos-Jánosi R MU
Maklár M EG
Makó M HA
Makó-Belváros M CS
Makó-Bogárzó M CS
Makó-Szabadság Tér M CS
Makó-Ujváros M CS
Mákód R SA
Malacka E ES
Maládé R SA
Malatina R SP
Málca R KS
Malmos R MU
Málom R SA
Malomháza R GR
Malomszeg R GY
Malomviz R LU
Maluzsina R SP
Malycó R EP
Mályi M EG
Mándok M EG
Mándok M HA
Maniga R ES

Manó R SA
Mány M SE
Mányik R SA
Máramaros-Sziget R MU
Máramaros-Sziget R SA
Marcali M VS
Marcaltó M VS
Márcfalva R GR
Margitta R VD
Marétfalva R ER
Máriafalva R SZ
Máriahalom M ES
Máriakálnok M GR
Máriakéménd M PE
Máriakép-Badafalva R SZ
Márianosztra M ES
Máriapócs M HA
Mária-Radna R CS
Máriavölgy R ES
Máriavölgy, Quinton K
Saskatchewan, Canada
Márk R MU
Márka-Szék R SA
Markaz M EG
Márk-Csemernye R MU
Márkó M VS
Markotabödöge M GR
Markovec R LU
Márkusfalva R SP
Mármaros-Sziget R ST
Mardos R GY
Márok M PE
Márokpapi M EG
Máron R SA
Maros-Béld R GY
Maros-Bogát R GY
Maroscsapó R GY
Maros-Csesztve R GY
Maros-Csucs R GY
Maros-Csüged R GY
Maros-Déce R GY
Maros-Dátos R GY
Maros-Forró R GY
Maros-Gezse R GY
Maros-Hudák R GY
Maros-Illye R ER

Maros-Káptalan R GY
 Maros-Kapud R GY
 Maros-Koppánd (Marosújvár) R GY
 Maros-Koppánd (Torda) R GY
 Maros-Lekencse R GY
 Maroslele M CS
 Maros-Ludas R GY
 Marós-Németi R LU
 Maros-Orbó R GY
 Maros-Oroszfa R SA
 Maros-Portus R ER
 Maros-Szent-Anna R GY
 Maros-Szent-Benedek R GY
 Maros-Szent-György R ER
 Maros-Szent-György R GY
 Maros-Szent-Imre R GY
 Maros-Szent-Jakab R GY
 Maros-Szent-Király R GY
 Maros-Ugra R GY
 Marosújvár-Akna R GY
 Maros-Vásárhely R ER
 Marosvásárhely R GY
 Maróthlaka R GY
 Maskóc R EP
 Máslak R CS
 Maszárfalva R MU
 Mártonhegy R GY
 Mártély M VA
 Martinesd R LU
 Mártonka R MU
 Mártonvásár M SE
 Marzsinen R GY
 Matawan, g.k. K New Jersey,
 U.S.A.
 Mátészalka M EG
 Mátészalka M HA
 Mátételke M KL
 Matheóc R SP
 Matiszova R EP
 Mátraballa M EG
 Mátradercske M EG
 Mátrafüred M EG
 Mátramindszent M EG
 Mátranovák M EG
 Mátraszele M EG
 Mátrászentimre M EG
 Mátraszőlős M VA
 Mátraverebély M ES
 Mátyásfalu R SP
 Mátyásföld M VA
 Mátyáska R EP
 Matyasóc R KS
 Mátyóc R MU
 Mázaszászvár M PE
 McKeespond, Sz. István K
 Pennsylvania, U.S.A.
 McKeespond, Urunk Színeváltozása
 g.k. K Pennsylvania, U.S.A.
 Mecseknádasd M PE
 Mecsér M GR
 Medence R MU
 Medgyes R ER
 Medgyes R GR
 Medgyesbodzás M CS
 Medgyesháza M CS
 Medvedzse R EP
 Megyaszó M EG
 Megykerék R GY
 Meggyeskovácsi M SZ
 Mehádia R CS
 Méhi R RO
 Meleg-Földvár R SA
 Mellek R ES
 Mélykút-Beltér M KL
 Mélykút-Szent Erzsébet M KL
 Mende M VA
 Ménhárd R SP
 Menyháza R CS
 Menyő R SA
 Méra M EG
 Mercsina R LU
 Mercyfalva R CS
 Meregnyő R GY
 Merény R RO
 Mergecska R EP
 Merison R LU
 Mérk M EG
 Mernye M VS
 Merőce R ES
 Mesterszállás M EG
 Meszes-Szent-György R GY
 Mészkö R GY

Meszlem M SZ
 Mesztegnyó M VS
 Mező-Bánd R GY
 Mezőberény M CS
 Mezőbodon R GY
 Mező-Cikad R GY
 Mező-Cikud M GY
 Mezőcsát M EG
 Mező-Csávás R GY
 Mező-Csenger R ST
 Meződomb R GY
 Mező-Erked R ER
 Mező-Erked R GY
 Mezőfalva M SE
 Mező-Gerebenes R GY
 Mezőhegyes M CS
 Mező-Kapus R GY
 Mező-Kászony R ST
 Mező-Kecsed R GY
 Mező-Keménytelep R GY
 Mezőkeresztes M EG
 Mező-Királyfalva R GY
 Mezőkomárom M VS
 Mező-Koók R GY
 Mezőköz R BE
 Mezőkovácsháza M CS
 Mezőkövesd I M EG
 Mezőkövesd II M EG
 Mezőlaborc R EP
 Mezőladány M EG
 Mezőladány M HA
 Mezőlak M VS
 Mező-Livádia R LU
 Mező-Madaras R GY
 Mező-Méhes R GY
 Mező-Ménes R GY
 Mező-Nagy-Csán R GY
 Mezőnagy Mihály M EG
 Mezőnyárad M EG
 Mező-r R GY
 Mező-Örke R GY
 Mező-Örményes R GY
 Mezőórs M GR
 Mezőpeterd M CS
 Mező-Petri R ST
 Mező-Pogácsa R GY
 Mező-Rúcs R GY
 Mező-Sályi R GY
 Mező-Sámsond R ER
 Mező-Sámsond R GY
 Mező-Szakál R GY
 Mezőszemere M EG
 Mező-Szengyel R ER
 Mező-Szent-György R GY
 Mező-Szent-Jakab R GY
 Mező-Szent-Margita R GY
 Mező-Szent-Márton R GY
 Mező-Szent-Mihálytelke R GY
 Mező-Szengyel R GY
 Mezőszilas M VS
 Mező-Szilvás R GY
 Mező-Szombattelke R GY
 Mezőtárkány M EG
 Mező-Telegd R VD
 Mező-Terem R NA
 Mező-Terem R ST
 Mező-Tóhát R GY
 Mezőtúr M VA
 Mező-Ujfalu R GY
 Mező-Ujlak R GY
 Mező-Uraj R GY
 Mező-Velkér R GY
 Mező-Záh R GY
 Mezőzombor M EG
 Mezőzombor M HA
 Miami, Sziénai Sz. Katalin K
 Florida, U.S.A.
 Miava R ES
 Micske R Vd
 Mihálcfalva R GY
 Miháld M VS
 Mihályfa M VS
 Mihályfalva R GY
 Mihályi I M GR
 Mihályi II (Kisfalud) M GR
 Mihályka R MU
 Mike M VS
 Mikeháza R SA
 Mikes R GY
 Mikeszásza R GY
 Mikósfa M VS
 Miklósfalu R GR

Miklósfalva R BE
Miklóshalma R GR
Miklósháza R EP
Miklósi M VS
Miklóslak R GY
Mikósvágás R EP
Miklósvár R ER
Mikófalva M EG
Mikóháza M MI
Mikola R SA
Mikolapataka R SA
Mikó-Ujfalú R ER
Mikova R EP
Milejszeg M SZ
Milwaukee, Sz. Imre K Wisconsin,
U.S.A.
Mináj R MU
Miniád R NA
Mindszent M VA
Mindszent R SP
Mindszentgodisa M PE
Minyóc R EP
Miriszló R GY
Misérd R ES
Miske M KL
Miskolc (Belváros) M HA
Miskolc (Diósgyőrvasgyár) M HA
Miskolc-Diósgyőr M EG
Miskolc-Diósgyőrvasgyár M EG
Miskolc-Görömböly M EG
Miskolc-Hámor M EG
Miskolc-Hejőcsaba M EG
Miskolc-Martintelep M EG
Miskolc-Mindszent M EG
Miskolc-Nagyboldogasszony M EG
Miskolc-Pereces M EG
Miskolc-Szent-Anna M EG
Miskolc-Szent István M EG
Miskolc-Szirma M EG
Miskolc-Szent Teréz M EG
Miskolc-Ujdiósgyőr M EG
Missen R NY
Mizla M PE
Mizlóka R KS
Misztice R MU
Misztótfalu R SA
Mititei R SA
Mlinavoc R EP
Mnisek R SP
Mocs R ER
Mocsa M GR
Mocsár R NA
Mocsonok R NY
Módos R CS
Modor R ES
Mogyoród M VA
Mogyorómál R BE
Mogyorósbánya M ES
Mogyoróska M MI
Moha R GY
Mohács R GY
Mohács-Belváros M PE
Mohács-Külváros M PE
Mohály R SA
Moholy R KL
Mohora M ES
Mojgrád R SA
Mojszény R SA
Mojszény-Klastrom R SA
Mojtin R NY
Mokrin R CS
Monaj M EG
Monok M EG
Monor M VA
Monor R SA
Monosfalu R SA
Monova R GY
Monos-Petri R NA
Monostorapáti M VS
Montreal, Magyarok Nagyasszonya
K Quebec, Canada
Monyorókerék R SZ
Mór M SE
Mórahalmom M CS
Moraván R ES
Moravica R CS
Móricföld R CS
Móricgát M VA
Morva-Lieszkó R NY
Morva-Szent-János R ES
Mosdós M VS
Mosóbánya R SA

Mosóc R BE
 Mosód R BE
 Mosonszolnok M GR
 Mosorin R KL
 Mosonmagyaróvár I M GR
 Mosonmagyaróvár II M GR
 Mosonszentandrás lásd
 Szentandrás R GY
 Mosontarcsa lásd Tarcsa R GR
 Mosontétény R GR
 Mosonujfalu R GR
 M.-Szokol R GY
 Motyók R BE
 Mozsgó M PE
 Mócsény M PE
 Mözs M PE
 Mucsfa M PE
 Mucsi M PE
 Mucsony M MI
 Munhall, Sz. Illés g.k. K
 Pennsylvania, U.S.A.
 Munhall, Sz. Margit K
 Pennsylvania, U.S.A.
 Munkács R MU
 Munkács R ST
 Murakeresztur M VS
 Murány R RO
 Murány-Hosszurét R RO
 Murányhuta R RO
 Muska R GY
 Mutos R SA
 Muttne R SP
 Muzsla R ES
 Muzsina R GY
 Muzsna R GY
 Müllenbach R SP

N

Nadántelek R NA
 Nadap M SE
 Nádas (Hont m.) R ES
 Nádas (Pozsony m.) R ES
 Nádasd R KS
 Nádasd M SZ
 Nádasladány M VS
 Nadlány R ES

Nadrág R CS
 Nádszeg-Kösze R ES
 Nádudvar M EG
 Nágocs M VS
 Nagy-Abony R ES
 Nagy-Ág R LU
 Nagy-Almás R GY
 Nagyatád M VS
 Nagy-Azár R KS
 Nagy-Baár R LU
 Nagybajcs M ES
 Nagybajom M VS
 Nagy-Bajom R SA
 Nagybakónak M VS
 Nagybánya R SA
 Nagybaracska M KL
 Nagy-Barcsa R LU
 Nagybárkány M ES
 Nagy-Báród R NA
 Nagybátony M EG
 Nagy-Becskerék R CS
 Nagy-Bélic R NY
 Nagyberény M VS
 Nagy-Berezna R MU
 Nagy-Berezna R ST
 Nagy-Berivoj R GY
 Nagy-Bocskó R MU
 Nagy-Bocskó R ST
 Nagy-Borosnyó R GY
 Nagy-Borove R SP
 Nagy-Borszó R SA
 Nagybörzsöny M ES
 Nagy-Bossány R NY
 Nagy-Beresztován R ES
 Nagy-Buny R SA
 Nagy-Csalomja R ES
 Nagy-Cég R GY
 Nagycenk M GR
 Nagy-Cétény R ES
 Nagy-Chlivén R ES
 Nagy-Csebb R KS
 Nagy-Cserged (Balázsfalva) R GY
 Nagy-Cserged (Radnót) R GY
 Nagy-Csoltó R RO
 Nagy Csongova R MU
 Nagy-Csula R LU

Nagy-Csúr R GY
Nagydém M VS
Nagy-Derzsida R SA
Nagy-Divina R NY
Nagy-Dobra R KS
Nagy-Dobróc R SP
Nagydobsza M VS
Nagy-Dolos M HA
Nagy-Domása R KS
Nagydorog M PE
Nagyecsed M EG
Nagy-Ekemező R GY
Nagy-Emőke R ES
Nagy-Enyed R ER
Nagy-Egyed R GY
Nagy-Ercse R GY
Nagy-Ernye R ER
Nagy-Ernye R G
Nagy-Esküllő R GY
Nagyesztegár M VS
Nagy-Fajkürt R ES
Nagyfalu R SA
Nagyfalu R SZ
Nagy-Födémes R ES
Nagy-Frankvágása R SP
Nagyfüged M EG
Nagy-Gáj R CS
Nagy-Gérc R SA
Nagygyimót M VS
Nagyhalász M EG
Nagyhalász M HA
Nagy-Halmágy R ER
Nagy-Halmágy R LU
Nagyharsány M PE
Nagyhegy R SA
Nagy-Herestény R ES
Nagy-Hing R ES
Nagy-Hnilec R SP
Nagy-Höflány R GR
Nagy-Ida R KS
Nagyigmánd M GR
Nagy-Iklód R SA
Nagy-Ilonda R SA
Nagy-Ilva R SA
Nagyiván M EG
Nagy-Jác R ES

Nagy-Jécsa R CS
Nagykálló R EG
Nagykálló M HA
Nagy-Kálna R ES
Nagykamarás M CS
Nagykanizsa I M VS
Nagykanizsa II M VS
Nagykanizsa III (Kiskanizsa) M VS
Nagykanizsa IV M VS
Nagykapornok M VS
Nagy-Kapus R GY
Nagykarácsony M SE
Nagy-Károly. R ST
Nagy-Károly R NA
Nagy-Károly Ruthén R NA
Nagy-Kászon R ER
Nagy-Kászon R GY
Nagykáta M VA
Nagy-Kázmér R KS
Nagykér R ES
Nagykeresztes R SA
Nagy-Kereskény R ES
Nagy-Kikinda R CS
Nagy-Kölcs R NA
Nagy-Komlós R CS
Nagy-Komlós R LU
Nagykónyi M PE
Nagy-Kostély R LU
Nagy-Kosztolány R ES
Nagykovácsi M SE
Nagy-Koválov R ES
Nagykökényes M VA
Nagykölked M SZ
Nagykörös M VA
Nagy-Körtvélyes R SA
Nagykörü M EG
Nagy-Kövesd R KS
Nagy-Kunchfalva R EP
Nagykutas M SZ
Nagy-Ladna R KS
Nagylak R GY
Nagylak R NA
Nagy-Lapás R ES
Nagy-Lipnik R EP
Nagy-Leányfalva R MU
Nagy-Láz R MU

Nagylégh R ES
 Nagylengyel M SZ
 Nagy-Senkvic R ES
 Nagyléta M CS
 Nagy-Léta Ruthén R NA
 Nagy-Lévárd R ES
 Nagylóc M ES
 Nagylócsa R BE
 Nagylók M SE
 Nagy-Lóth R ES
 Nagy-Lozna R SA
 Nagylózs M GR
 Nagy-Lucska R MU
 Nagy-Ludas R GY
 Nagy-Mácséd R ES
 Nagymágocs M VA
 Nagymajtény R ST
 Nagymagyar R ES
 Nagymanújfalu R SA
 Nagy-Mánya R ES
 Nagymányok M PE
 Nagymaros M ES
 Nagy-Márton R GR
 Nagy-Megyer R ES
 Nagymező R SA
 Nagy-Mihály R KS
 Nagy-Mihály R MU
 Nagy-Modró R ES
 Nagy-Mogyorós R MU
 Magnyárad M PE
 Nagy-Nyires R SA
 Nagy-Nyulas R GY
 Nagyoroszi M ES
 Nagy-Osztró R LU
 Nagy-Ölved R ES
 Nagy-Ölyves R GY
 Nagy-sz R CS
 Nagy-Paka R ES
 Nagypáli M SZ
 Nagy-Peleske R MU
 Nagy-Pestény R LU
 Nagy-Petri R GY
 Nagy-Polena R EP
 Nagyrada M VS
 Nagy-Rajtok R GY
 Nagy-Rákóc R MU
 Nagyrákos M SZ
 Nagy-Rebra R SA
 Nagyrécse M VS
 Nagyréde M EG
 Nagy-Rippény R ES
 Nagy-Róce R RO
 Nagy-Rosztoka R MU
 Nagy-Ruszká R MU
 Nagyság R ER
 Nagy-Salló R ES
 Nagy-Sáros R KS
 Nagy-Sároslak R SZ
 Nagysáp M ES
 Nagy-Sármás R GY
 Nagy-Sáró R ES
 Nagy-Somkút R SA
 Nagyszakácsi M VS
 Nagy-Szalatna R BE
 Nagy-Szalók R SP
 Nagy-Szalonta R VD
 Nagy-Szántó R NA
 Nagy-Szeben R GY
 Nagy-Szeben-Belváros R ER
 Nagy-Szeben-Külváros R ER
 Nagy-Szederjes R GY
 Nagyszeg R SA
 Nagy-Szelezsény R ES
 Nagy-Selyk R GY
 Nagyszénás M CS
 Nagy-Szentmihály R SZ
 Nagy-Szent-Miklós R CS
 Nagy-Szent-Miklós R LU
 Nagyszerdahely M VS
 Nagy-Sikárló R SA
 Nagysimonyi M SZ
 Nagy-Sink R ER
 Nagy-Sink R GY
 Nagy-Somkut R ST
 Nagy-Surány R ES
 Nagy-Súr R ES
 Nagyszokoly M PE
 Nagy-Szóllós R MU
 Nagy-Szóllós R ST
 Nagy-Szombat R ES
 Nagy-Szlatina R NY
 Nagy-Sztrice R NY

Nagy-Szuha R RO
Nagy-Szurduk R LU
Nagy-Tapolcsány R ES
Nagy-Tárkány R KS
Nagy Tarna R SA
Nagy-Tereme R GY
Nagy-teremia R CS
Nagytevel M VS
Nagy-Tikvány R LU
Nagy-Toronya R MU
Nagy-Tószeg R CS
Nagy-Turica R MU
Nagy-Ugróc R BE
Nagyülés R ES
Nagy-Ürögd R NA
Nagy-Várad R NA
Nagy-Várad Olaszi R NA
Nagy-Várad Olaszi Ruthén R NA
Nagyvázsony M VS
Nagyvejke M PE
Nagyvenyim M SE
Nagyveszverés R RO
Nagy-Zalacska R ST
Nagy-Zellő R ES
Nagy-Zorlenc R LU
Nagy- Zsám R CS
Nahács R ES
Nak M PE
Nákófalva R CS
Námesztó R SP
Nándorhegy R CS
Nántü R NA
Nánfalva R SA
Nántü R ST
Napól R BE
Napkor M EG
Napkor M HA
Náprád R SA
Nárai M SZ
Narda M SZ
Naszály M GR
Naszód R ER
Naszód-Szent-György R SA
Naszvad R ES
Nec R SA
Nedec R SP

Négerfalva R SA
Negyed R ES
Nekrilést R GY
Néma R SA
Nemcsény R ES
Nemesapáti M VS
Nemesbód M SZ
Nemesbük M VS
Nemesdéd M VS
Nemesgulács M VS
Nemeskér M GR
Nemeskolta M SZ
Nemes-Kootesó R NY
Nemesládony M GR
Nemes-Militics R KL
Nemesnádudvar M KL
Nemes-Oroszi R ES
Nemesrempehollós M SZ
Nemesszalók M VS
Nemesvámos M VS
Nemesvid M VS
Nemesvita M VS
Nemesvölgye R GR
Nemes-Zsuk R GY
Német-Bencsek R CS
Német-Bogsán R LU
Német-Černya R CS
Német-Écska R CS
Német-Elemér R CS
Némethi (Bars m.) R ES
Némethi (Hont m.) R ES
Német-Hidegkut R SZ
Német-Járfalu R GR
Németkér M PE
Német-Lipcse R SP
Német-Lövő R SZ
Német-Mokra R ST
Német-Pereg R CS
Német-Remete R CS
Német-Ság R CS
Német-Szentgrót R SZ
Német-Szent-Mihály R CS
Német-Szent-Péter R CS
Német-Sztamora R CS
Német-Ujvár R SZ
Nemsova R NY

Neposz R SA
 Neszlussa R NY
 Netot R GY
 Néved R ES
 Nevetlenfalu R ST
 Nevicske R MU
 .Nevrincsa R LU
 New Brunswick, Sz. József g.k. K
 New Jersey, U.S.A.
 New Brunswick, Sz. László K
 New Jersey, U.S.A.
 New York, Sz. István K New
 York, U.S.A.
 New York, Sz. Kereszt.
 Felmagasztalása g.k. K New
 York, U.S.A.
 Nézsza M VA
 Nezsider R GY
 Nick M SZ
 Nikla M VS
 Niklova R EP
 Nitzkyfalva R CS
 Nizsma R SP
 Nógrád M VA
 Nógrádmarcal M ES
 Nógrádmegyer M ES
 Nógrádsáp M VA
 Nógrádszakál M ES
 Northampton, Magyarok
 Nagyasszonya K Pennsylvania,
 U.S.A.
 Noszlop M VS
 Noszoly R SA
 Nova M SZ
 Novaj M EG
 Novajdrány M EG
 Novály R GY
 Novotty R SP
 Nótincs R SP

Ny

Nyágova R MU
 Nyalka M GR
 Nyárád M VS
 Nyárád-Andrásfalva R GY
 Nyárádtó R GY

Nyáregyháza M VA
 Nyárlőrinc M VA
 Nyárs-Ardó R KS
 Nyégerfalva R NA
 Nyékládháza M EG
 Nyerce R GY
 Nyergesújfalva M ES
 Nyerő R CS
 Nyésta M EG
 Nyírábrány M EG
 Nyírábrány M HA
 Nyírac nád M EG
 Nyírac nád M HA
 Nyírad M VS
 Nyíradony M EG
 Nyíradony M HA
 Nyír-Bakta R MU
 Nyírbátor M EG
 Nyírbátor M HA
 Nyírbéltek M EG
 Nyírbéltek M HA
 Nyírbogdány M EG
 Nyírcsaholy M EG
 Nyírcsaholy M HA
 Nyírcsászári M HA
 Nyírdersz M HA
 Nyíregyháza M HA
 Nyíregyháza I M EG
 Nyíregyháza II M EG
 Nyíregyháza III (Nyírszőlős) M EG
 Nyíres R GY
 Nyíresfalva R MU
 Nyírgelse M HA
 Nyírgyulaj M HA
 Nyírjes M KS
 Nyírkáta M HA
 Nyírkarász M EG
 Nyírkarász M HA
 Nyírlövő M HA
 Nyírlugos M EG
 Nyírlugos M HA
 Nyírmada M EG
 Nyírmada M HA
 Nyírmártonfalva M HA
 Nyírmező R GY
 Nyírparasznya M HA

Nyírpazong M HA
Nyírpilis M HA
Nyírszőlős M HA
Nyírtass M EG
Nyírtass M HA
Nyírtelek M EG
Nyírtelek M HA
Nyírtét M EG
Nyírtét M HA
Nyírtura M HA
Nyírvasvári M HA
Nyitra Alsóváros R NY
Nyitra-Bajna R ES
Nyitra Felsőváros R NY
Nyitra-Gerencsér R NY
Nyitra-Ivánka R NY
Nyitra-Ludány R ES
Nyitra-Novák R NY
Nyitra-Pásztó R ES
Nyitra-Peresztlény R ES
Nyitra-Sárfő R ES
Nyitra-Szucsán R NY
Nyitra-Zerdahely R NY
Nyitra-Zsámbokrét R NY
Nyógvér M SZ
Nyujtód R ER
Nyúl M GR
Nyulas R GR
Nyustya R RO

O,

Ó-Bars R ES
Ó-Béba R CS
Ó-Béba R LU
Ó-Becse Belváros R KL
Ó-Becse Külváros R KL
Ó-Bér R SZ
Ó-Besenyő R CS
Ó-Besztérce R NY
Obrázsa R GY
Obrovác R KL
Ochodnica R NY
Ócsa M VA
Ocsava R BE
Odorin R SP

Odvos R CS
Offenbánya R ER
Offenbánya R GY
Ófehértó M EG
Offszénica R CS
Óföldaék M CS
Ó-Gyalla R ES
Ohába (Balázsfalva) R GY
Ohába (Fogarás) R GY
Óhaj R ES
Óhegy R BE
Óhid M VS
Ó-Holyátin R MU
Oka R GR
Ó-Kanizsa R KL
Ó-Kér R KL
Okolcsinó R SP
Olad M SZ
Oláh-Apahida R GY
Oláh-Baksa R SA
Oláh-Bogár R GY
Oláh-Bogáta R SA
Oláh-Bölkény R GY
Oláh-Bozinta R NA
Oláh-Budák R SA
Oláh-Bükkös R GY
Oláh-Csaholy R SSR
Oláh-Csesztve R GY
Oláh-Dálya R GY
Oláh-Dellő R GY
Oláh-Dubova R SP
Oláh-Fodorháza R SA
Oláh-Girbó R GY
Oláh-Gyéres R GY
Oláh-Gyürös R NA
Oláh-Herepe R GY
Oláh-Hodos R NA
Oláh-Ivánfalva R GY
Oláh-Karácsonyfalva R GY
Oláh-Kecel R SA
Oláhkékes R SA
Oláh-Kocsárd R GY
Oláh-Lapád R GY
Oláh-Lápos R ER
Oláh-Lápos R SA
Oláh-Láposbánya R ER

Oláh-Láposbánya R SA
Oláh-Leta R GY
Oláh-Meddes R NA
Oláh-Nádas R GY
Oláh-Nádasd R SA
Oláh-Nemegye R SA
Oláh-Námeti R SA
Oláh-Péntek R SA
Oláh-Péterlaka R GY
Oláh-Rákos (Indal) R GY
Oláh-Rákos (Nagyenyed) R GY
Oláh-Sályi R GY
Oláh-Solymos (Erzsébetváros) R
GY
Oláh-Solymos (Faragó) R GY
Oláh-Szilvás R GY
Oláh-Telek R GY
Oláh-Toplica R GY
Oláh-Tordás R GY
Oláh-Tyukos (Cikendál) R GY
Oláh-Tyukos (Fogarás) R GY
Oláh-Ujfalu R NA
Oláh-Ujfalu (Faragó) R GY
Oláh-Ujfalu (Voila) R GY
Oláh-Valkó R SA
Oláh-Zsákod R GY
Olasz M PE
Olaszfa M SZ
Olaszfalu M VS
Olaszka R BE
Olaszliszka M EG
Ó-Lehota R ES
Ó-Lubló R SP
Olsavica R EP
Oltárc M SZ
Ombuz R SA
Omlásalja R SA
Omor R CS
Ó-Moravica R KL
Ond M EG
Onga M EG
Onkó M SZ
Ónod M EG
Opáka R KS
Ópályi M HA
Oppova R CS

Ópusztaszer (Sövényháza) M VA
Ó-Rabosa R SP
Ó-Radna R ER
Ó-Radna R SA
Oravica R LU
Oravicabánya R CS
Oravoka R SP
Orcyfalva R CS
Ordas M KL
Ordacseli M VS
Orgovány M VA
Orlát R ER
Orlát R GY
Orló R EP
Orlyova R MU
Ormány R SA
Ormód R MU
Ormosbánya M EG
Oros M EG
Oros M HA
Orosháza M CS
Orosmező R SA
Oroszfája R GY
Oroszfalu R NA
Orosz-Gadna R EP
Oroszhegy R ER
Orosz-Hrabóc R MU
Oroszi R GY
Orosz-Kázmér R EP
Orosz-Komoróc R MU
Oroszlány M GR
Orosz-Mokra R MU
Orosz-Poruba R EP
Orosz-Ruszká R EP
Orosztony M VS
Oroszvár R GR
Oroszvég R MU
Orsova R CS
Ortutova R EP
Oscsadicnica R NY
Osdala R ER
Ó-Sebeshely R ER
Osgyán R RO
Ó-Sinka R GY
Osli M GR

Ostffyasszonyfa M SZ
Ostoros M EG
Oszikó R KS
Oszlány R BE
Oszlop R GR
Osztopán M VS
Osztrovel R L
Oszturna R EP
Ó-Sztuzsica R MU
Ó-Tohán R GY
Ottóvölgy R ES
Ó-Tura R ES
Óvár R ES
Óvári R NA
Ó-Vencsellő R MU
Ózd I M EG
Ózd II (Bolyok) R EG
Ózd III (Sajóvárkony) M EG
Ózd M MI
Ózd-Szentsimon M EG
Ozora M PE

Ö

Ócsény M PE
Ökörítő R SA
Ökörmező R MU
Ölbő M SZ
Ölyvös R MU
Önböly M EG
Óralja-Boldogfalva R LU
Ördöngös-Füzes R SA
Öregcsertő M KL
Öreglak M VS
Órhalom M ES
Óri-Szentmárton R SZ
Óriszentpéter M SZ
Órisziget R SZ
Örkény M VA
Örményes R GY
Örményes R SA
Örményszékes R GY
Órmező R KS
Órmező R MU
Órtilos M VS

Ósi R NA
Ósi M VS
Öskü M VS
Öttömös M CS
Öttevény M GR
Ózdogle R ES

P

Paad R LU
Pácafalva R NA
Pácín M EG
Pácín M HA
Pacolka R GY
Pacsa M VS
Padé R CS
Padkóc R BE
Padragkút M VS
Páhi M VA
Páka M SZ
Pakszató R EP
Pakod M VS
Pákozd M SE
Paks M PE
Paks-Dunaföldvár M PE
Palágy R MU
Palánka R KL
Palást R ES
Pálfa M PE
Pálfalva R ER
Páli M GR
Pálmafalu R SP
Pálmonostora M VA
Pálóc R ST
Palocsa R KS
Pálos-Nagymező R BE
Palotabozsok M PE
Palotás (Palotáshalom) M VA
Palotáshalom (Héhalom) M VA
Paloznak M VS
Pamlény M EG
Páncél-Cseh R GY
Pánád R GY
Páncsova R CS
Pándorfalu R GR
Pankota R CS
Pannonhalma M GR

Pány R KS
Pápa I M VS
Pápa II M VS
Pápa III M VS
Pápa IV M VS
Pápakovácsi M VS
Pápakovácsi-Attyapuszta M VS
Pápasalamon M VS
Pápateszér M V
Papbikó R NA
Papfalva R GY
Papfalva R MU
Papfalva R NA
Papina R KS
Pápóc M SZ
Papos M EG
Papradnó R NY
Paptelek R SA
Paptelke R GY
Parabuty R KL
Parác R LU
Parád M EG
Parajd R ER
Parasznya R MU
Paraszt-Dubova R SP
Párdány R CS
Pári M PE
Párkány R ES
Parnó R KS
Párosény R LU
Páros-Pestere R LU
Párva R SA
Passaic, Sz. István K New
 Jersey, U.S.A.
Paszmos R GY
Pásztó M EG
Pásztorháza R SZ
Pata R GY
Patak M ES
Pátfalva R GR
Pátka M SE
Patkanyóc R MU
Patóháza R SA
Pátroha M EG
Páty M SE
Pátyod M EG

Pátyod M HA
Paucsinesd R LU
Pázmánd M SE
Pázmándfalva M GR
Pazony R MU
Pacsolina R EP
Pécel M VA
Pece-Szóllós R VD
Pece-Szent-Márton R VD
Pecöl M SZ
Pécs M HA
Pécs-Bányatelep M PE
Pécs-Belváros M PE
Pécs-Budai Külváros M PE
Pécs-Gyárváros M PE
Pécs-Hird M PE
Pécs-Jézus Szive M PE
Pécs-Kertváros M PE
Pécs-Rácváros M PE
Pécs-Szent István M PE
Pécs-Szabolcs M PE
Pécs-Szigeti Külváros M PE
Pécs-Székesegyház M PE
Pécs-Ujfalva R KS
Pécs-Úrög M PE
Pécsvárad M PE
Pécs-Vasas M PE
Pecsely R SA
Pecsenyéd R GR
Pecsétszeg R SA
Pecska R CS
Pekelnik R SP
Pelejte R KS
Pellérd M PE
Pély M EG
Pelsóc R RO
Penészlek M HA
Pénzesgyőr M VS
Pér M GR
Perbál M SE
Perbete R ES
Pere M EG
Pere M MI
Perecsen R SA
Perecseny R MU
Pered R ES

Perény R KS
 Perenye M SZ
 Pereszlény R ES
 Pereszlop R SA
 Peresznye M GR
 Peresztég M GR
 Perint M SZ
 Perjámos R CS
 Perje R SA
 Perkász LU
 Perkáta M SE
 Perkoszova R CS
 Perkupa M EG
 Perlaszváros R CS
 Pernek R ES
 Perth Amboy, Magyarok
 Nagyasszonya K New Jersey,
 U.S.A.
 Perth Amboy, Sz. Mihály g.k. K
 New Jersey, U.S.A.
 Perul R LU
 Pesterzsébet-Főplébánia M VA
 Pesterzsébet-Kakastó M VA
 Pesterzsébet-Kossuthfalva M VA
 Pesterzsébet-Pacsirtatelep M VA
 Pesterzsébet-Szabótelep M VA
 Pestimre M VA
 Pestlőrinc-Államitelep M VA
 Pestlőrinc-Csákyliget M VA
 Pestlőrinc-Erzsébettelep M VA
 Pestlőrinc-Főplébánia M VA
 Pestlőrinc-Kertváros M VA
 Pestlőrinc-Miklóstelep M VA
 Pestlőrinc-Szemeretelep M VA
 Pestújhely M VA
 Pete R GY
 Pete R NA
 Petele R GY
 Péterfalva R ES
 Péterfalva R GY
 Péterfalva R RO
 Péterháza R SA
 Pétervására M EG
 Pétfürdő (Várpalota II) M VS
 Peticse R KS
 Petkóc R EP
 Petőfiszállás M VA
 Petőháza M GR
 Petneháza M HA
 Petrány R NA
 Petrik R MU
 Petrikeresztúr M SZ
 Petromány R LU
 Petron R LU
 Petrozsán R GY
 Petrova R SA
 Petrovic R NY
 Petrozsény R ER
 Petrozsény R LU
 Philadelphia, Jézus Szive K
 Pennsylvania, U.S.A.
 Pichnye R EP
 Pillér-Peklin R EP
 Piliny M ES
 Pilipe R MU
 Pilis M VA
 Pilisborosjenő M SE
 Piliscsaba M SE
 Piliscsév M ES
 Pilisliget M SE
 Pilismarót M ES
 Pilisszántó M SE
 Pilisszentiván M SE
 Pilisszentkereszt M SE
 Pilisszentlászló M SE
 Piliszentlélek M ES
 Pilisvörösvár M SE
 Pilisvörösvár-Bányatelep M SE
 Pincehely M PE
 Pinkafő R SZ
 Pinkakertes R SZ
 Pinkamindszent M SZ
 Pinkamiske R SZ
 Pinkóc R SZ
 Pinye M GR
 Piricse R MU
 Piricsi M HA
 Pósfalu R KS
 Piskárkos R NA
 Piski-telep R ER
 Piskolt R NA
 Pisztraháza R MU

Pitrovia R EP
 Pittsburgh, Sz. Anna K
 Pennsylvania, U.S.A.
 Pitváros M CS
 Plávna R KL
 Plavnika R KS
 Plosic R CS
 Ploszkabánya R LU
 Pobedim R ES
 Pocahontas, Sz. Erzsébet K
 Virginia, U.S.A.
 Pocsaj M HA
 Pócspetri M EG
 Podhering R MU
 Podola R ES
 Podolin R SP
 Podvilk R SP
 Pográny R NY
 Pohorella R RO
 Pojény R SA
 Pojnica R SA
 Pokaszepetk M VS
 Poklisa R LU
 Poklostelke R SA
 Pokola R NA
 Pokol-Valcsal R LU
 Polgár M EG
 Polgárdi M SE
 Polonka R RO
 Polyána R LU
 Polyánka R MU
 Polyánka-Nechvaly R EP
 Polyanóc R SP
 Pólyi R KS
 Pomáz M SE
 Pomogy R GR
 Pónik R BE
 Ponóapáti M SZ
 Ponor R LU
 Poprád R SP
 Porc R SA
 Porács R EP
 Porcsalma M HA
 Poroskó R MU
 Porosztó R MU
 Poroszló M EG
 Portage, Keresztelő Sz. János K
 Pennsylvania, U.S.A.
 Portelek R NA
 Porubka R EP
 Póssa R MU
 Porva M VS
 Pozsony (Szentháromság) R ES
 Pozsony (Sz. Márton) R ES
 Pozsony-Virágvölgy R ES
 Pozsorta R GY
 Pölöske M VS
 Pölöskefő M VS
 Pörgölény R SZ
 Pöszttyén R ES
 Prassic R ES
 Prázsmér R GY
 Precsin R NY
 Predmér R NY
 Preszáka R GY
 Preszáka R NA
 Pribékfalva R SA
 Priglevica-Szent-Iván
 Privigye R BE
 Proszék R SP
 Pruszka R NY
 Pruzsina R NY
 Prügy M EG
 Psztrina R EP
 Pucákfalva R EP
 Puchó R NY
 Pudmeric R ES
 Puj R LU
 Pujon R SA
 Purkerec R SA
 Pusztaalmás R GY
 Pusztacsalád M GR
 Puszta-Csán R GY
 Puszta-Dobos M EG
 Puszta-Egres R GY
 Pusztaegres M SE
 Puszta-Fentős R SA
 Puszta-Födemes R ES
 Pusztaföldvár M CS
 Puszta-Kamarás R GY
 Pusztakovácsi M VS
 Pusztamagyaród M SZ

Pusztamérge M VA
Pusztamező R EP
Pusztamonostor M EG
Pusztarajtolc R GY
Pusztaszabolcs M SE
Pusztaszemes M VS
Pusztaszer M CS
Pusztaszentlászló M SZ
Pusztaszent-Márton R GY
Pusztaszent-Mihály R GY
Pusztavacs M VA
Pusztavám M SE
Pusztavogyerád R ES
Pusztatopa R GY
Pusztazámor M SE
Putnok M EG
Putzó R SP
Puznyákfalva R MU
Püski M ES
Püspökhatvan M VA
Püspöki R ES
Püspökladány M EG
Püspökmolnári M SZ
Püspökszilágy M VA

R

Rábacsanak M GR
Rábafüzes M SZ
Rábagyarmat M Z
Rábahideg M SZ
Rábakecöl M GR
Rábakeresztúr R SZ
Rábakethely M SZ
Rábapatoná M GY
Rábapaty M SZ
Rábapordány M GR
Rábasebes M SZ
Rábasömjén M SZ
Rábaszentmárton R SZ
Rábatamási M GR
Rábaújfalu M GR
Rabcsika R SP
Rácalamás M SE
Ráckeresztúr M SE
Ráckeve M SE
Rác-Militics R KL

Rad K KS
Rád M VA
Radács R KS
Radnót R ER
Radnótfája R GY
Radnóth R GY
Rádó M VS
Radoma R KS
Radosna R ES
Radossóc R ES
Radvány R BE
Radvány R KS
Radvány R MU
Raeford, Sz. Erzsébet K North
Carolina, U.S.A.
Rafajóc R EP
Rafna R LU
Rafnik R CS
Ragály M EG
Ragla R SA
Ráhó R RO
Rahó R ST
Rajd R NY
Rajka M GR
Rakaca M MI
Rakacaszend M MI
Rakamaz M EG
Rakasz R MU
Rákóc R MU
Rákóczifalva M VA
Rákos R GR
Rákos R RO
Rákos-Terebes R NA
Rakovica R GY
Rakovica R LU
Rakoya R NY
Ráksa R SA
Ráksi M VS
Ramocsháza M EG
Rapp R RO
Rátka M EG
Ratkó-Lehota R RO
Ravazd M GR
Récekeresztúr R GY
Récse R ES
Récse R SA

Recsk M EG
 Récske R BE
 Réde M VS
 Rédics M SZ
 Regete-Ruszká R KS
 Regina, Sz. István K
 Saskatchewan, Canada
 Regöly M PE
 Reketyefalva R LU
 Relov R SP
 Rém M KL
 Remenye R EP
 Remete R MU
 Remete R SA
 Remetemező R NA
 Rencsisó R EP
 Rengeteg R LU
 Répcevis M GR
 Répcebónya R SZ
 Répcekethely R GR
 Répcekóhalom R GR
 Répcesarud R GR
 Répcszemere M GR
 Répcszentgyörgy M SZ
 Repede R MU
 Repejő R EP
 Resica R LU
 Resicabánya R CS
 Resinár R GY
 Ressó R EP
 Reszege R NA
 Resznek M SZ
 Rétalap M GR
 Rétfalu R GR
 Réthát R CS
 Rétság R VA
 Reteg R SA
 Retyicel R GY
 Rév R NA
 Révfalu-Pataháza R ES
 Révfülöp M VS
 Rév-Kolostor R SA
 Revuca R SP
 Rézbánya R NA
 Rézbánya R VD
 Rezi M VS
 Réztelek R NA
 Ribén R NY
 Richvald R KS
 Richvald R SP
 Ricse M EG
 Ridgewood, Sz. Mátyás K New
 York, U.S.A.
 Riecsница R NY
 Rigica R KL
 Rigyác M SZ
 Rima-Szécs R RO
 Rima-Szombat R RO
 Rimóc M ES
 Ripinye R MU
 Riusor R GY
 Roebling, Nagy Boldogasszony K
 New Jersey, U.S.A.
 Rogoz R SA
 Rohi R SA
 Rohó R ES
 Rohonc R SZ
 Rómaifürdő M ES
 Román K Bukovina, Rumania
 Románfalva R SA
 Románd M VS
 Romhány M VA
 Romosz R LU
 Romoszhely R LU
 Romuli R SA
 Róna R SA
 Rónaszék R MU
 Rónaszék R ST
 Roosz R NA
 Rorbach R ES
 Roskovány R KS
 Roszina R NY
 Rosztoka R MU
 Rosztoka-Pásztély R MU
 Rovás R GY
 Rovne R NY
 Rovnye R NY
 Rózsahegy R SP
 Rozsály M HA
 Rózsapallag R SA
 Rózsapataka R SA
 Rózsaszentmárton M EG

Rózsavölgy R ES
Rozsnyó R RO
Röjtökmuzsáj M GR
Röőd GY
Röszke M CS
Rudabánya M EG
Rótfalu R GR
Ruda-Bányácska R MU
Rudlyó R EP
Rudnó R NY
Rudnok R RO
Rudolfsgnad R CS
Rukkor R GY
Rum M SZ
Runk R SA
Ruszkabánya R CS
Ruszkínóc R SP
Rusz-Kirva R MU
Ruszkova R MU
Rusz-Polyána R MU
Ruszt R GR
Ruttka R BE
Ruzsa M CS

S

Saágh R CS
Saca R KS
Ságvár M VS
Ságújfalu M ES
Saint Louis, Sz. István K
Missouri, U.S.A.
Sajó R SA
Sajógalgóc M EG
Sajókaza M EG
Sajó-Keresztúr R SA
Sajólád M EG
Sajó-Magyaros R SA
Sajónémeti M EG
Sajópálfalva M HA
Sajópetri M HA
Sajó-Polyána R SA
Sajópüspöki M EG
Sajó-Solymos R SA
Sajószentpéter M EG
Sajószentpéter M MI

Sajószöged M EG
Sajószöged M HA
Sajó-Udvarhely R SA
Sajóvámos M EG
Sajtény R NA
Sajtoskál M GR
Salamon R SA
Salánk R MU
Sáldorf R GY
Salföld M VS
Salgótarján I M EG
Salgótarján II M EG
Salkó R GY
Salköveskút M SZ
Salomvár M SZ
Sály M EG
Sálya R GY
Sályi R NA
Sályi R VD
Sámfalva R SZ
Sámogy R MU
Sándoregyháza R CS
Sándorháza R CS
Sándorf R ES
Sándorfalva M VA
Sándorfalu R ST
San Francisco (Menló Park), Sz.
István K California, U.S.A.
Sapince R EP
Sárafalva R CS
Sárbogárd M SE
Sárd R GY
Sárfalva R ER
Sárfő R ES
Sárhatvan M SE
Sárisáp M ES
Sarkad M CS
Sarkadkeresztúr M CS
Sárkány R GY
Sárkeresztúr M SE
Sárköz R ST
Sárköz-Ujlak R MU
Sármellék M VS
Sáros-Bukóc R EP
Sáros-Dricsna R EP
Saropháza R GY

Sárosd M SE
 Sáros-Oroszi R ST
 Sárospatak M EG
 Sárospatak M HA
 Sárospatak (Végárdó) M HA
 Sáros-Reviscse R MU
 Sárpaták R ER
 Sárpaták R GY
 Sárpaták R KS
 Sárpentele M SE
 Sarród M GR
 Sárszeg R NA
 Sárszentágota M SE
 Sárszentmihály M SE
 Sárszentmiklós M SE
 Sarud M EG
 Sárvár Szent László M SZ
 Sárvár Szent Miklós M SZ
 Sásd M PE
 Sashalom M VA
 Sásony R GR
 Sastelek R NA
 Sasvár R ES
 Sasvár R MU
 Sata M EG
 Sátoraljaújhely I M EG
 Sátoraljaújhely II M EG
 Sátoraljaújhely M HA
 Sátoraljaújhely-Rudabányácska M
 HA
 Savnik R SP
 Savanyukut R GR
 Sávnik R NY
 Sávoly R RO
 Sávoly M VS
 Schweinsbach R ES
 Scranton, Sz. István K
 Pennsylvania, U.S.A.
 Scranton, Sz. János g.k. K
 Pennsylvania, U.S.A.
 Scsavnik R EP
 Sebes R GY
 Sebeshely R LU
 Sebesvára R GY
 Segesd M VS
 Segesvár R ER
 Selegszántó R GR
 Selesztó R MU
 Selmezbánya R ES
 Selmezbánya-Steffoltó R ES
 Selye R ER
 Selyeb M MI
 Sellye M PE
 Semesnye R SA
 Semetkóc R EP
 Semjénháza M SZ
 Sempte R ES
 Sepsi-Szent-György R ER
 Septér R GY
 Serbóc R MU
 Sérc R GR
 Seregélyes M SE
 Serényfalva M EG
 Serély R LU
 Siglós R GR
 Siklós M PE
 Siklósbodány M PE
 Siklós-Máriagyüd M PE
 Simánd R CS
 Simánd R NA
 Simaság M GR
 Simontornya M PE
 Simony R BE
 Simpson, Sz. Anna, Sz. Háromság
 K Saskathewan, Canada
 Sinfalva R ER
 Sinfalva R GY
 Siófok M VS
 Siógárd M PE
 Sirok M EG
 Siroka R KS
 Sissó R ES
 Sitke M SZ
 Soborsin R CS
 Sófalva R MU
 Sófalva R SA
 Sokorópátka M GR
 Sókút R KS
 Solon, Sz. János g.k. K Ohio,
 U.S.A.
 Solt M VA
 Soltszentimre M KL

Soltvadkert M KL
 Solymár M SE
 Solymos R MU
 Sólymos R SA
 Sóllyomkő R SA
 Sóllyomtelke R GY
 Som R EP
 Somberek M PE
 Somlószióllős M VS
 Somlónásárhely M VS
 Somlyó-Csehi R SA
 Somlyó-Gyórtelek R SA
 Somodi R KS
 Somogyacsa M VS
 Somogyapáti M VS
 Somogybükkösd M VS
 Somogyfajsz M VS
 Somogyegres M VS
 Somogygeszti M VS
 Somogyhárság M VS
 Somogyjád M VS
 Somogyom R GY
 Somogysámson M VS
 Somogysárd M VS
 Somogyszentpál M VS
 Somogyszil M VS
 Somogyszob M VS
 Somogytarnóca M VS
 Somogyudvarhely M VS
 Somogyvár M VS
 Somorja R ES
 Somos R KS
 Somostelke R GY
 Sona R GY
 Sonkolyos R NA
 Soómály R GY
 Soós-Szent-Mihály R GY
 Soponya M SE
 Sopornya R ES
 Sopron Árpádházi Sz. Margit M
 GR
 Sopronhorpács M GR
 Sopron-Isteni Megváltó M GR
 Sopron-Keresztur R GR
 Sopron-Kertváros (Sopron
 Bánfalva) M GR
 Sopronkövesd M GR
 Sopronnyék R GR
 Sopron Sz. István M GR
 Sopron Sz. György M GR
 Sopron-Szentlélek M GR
 Sopron-Szentmárton R GR
 Sorkifalud M SZ
 Sorokpolány M SZ
 Soroksár-Főplébánia M VA
 Soroksár-Ujtelep M VA
 Sorostély R GY
 Sósartyán M ES
 Sósút M SE
 Sósmező R ER
 Sósmező R SA
 Sospatak R GY
 Sóstófalva M EG
 Sósújfalu R EP
 Sósújfalu R MU
 Sóvár R KS
 South Bend, Magyarok
 Nagyasszonya K Indiana,
 U.S.A.
 South Bend, Sz. István K Indiana,
 U.S.A.
 South Norwalk, Sz. Laszló K
 Connecticut, U.S.A.
 South River, Sz. István Vértanu K
 New Jersey, U.S.A.
 Söjtör M SZ
 Sömjénmihályfa M SZ
 Söpte M SZ
 Söréd M SE
 Sőregh R RO
 Sövényfalva R GY
 Spáca R ES
 Spring R GY
 Stefanóc R EP
 Stefurov R EP
 Steierlak R CS
 Stej R LU
 Stelbach R EP
 Stepamó R ES
 Stocing R GR
 Stomfa R ES
 Stoósz R RO

Stockholm, Sz. Erzsébet K
Saskatchewan, Canada

Strém R SZ
Sukoró M SE
Sumony M PE
Sumjác R EP
Sur M VS
Suránka R ES
Susanoec R LU
Sükösd M KL
Sülelmed R SA
Sülysáp I (Tapiósúly) M VA
Sülysáp II (Tapiósáp) M VA
Sümeg M VS
Sümegcsehi M VS
Sürgyefalu R SA
Sütmeg R GY
Süttö M ES
Süvete R RO
Svábóc R SP
Svedlér R RO

Sz

Szabad R GY
Szabad-Báránd R GY
Szabadbattyán M SE
Szabadegyháza M SE
Szabadfalu R CS
Szabadhidvég M VS
Szabadka-Belváros R KL
Szabadka-Kér R KL
Szabadka-Zentakülváros R KL
Szabadkígyós M CS
Szabadszállás M VA
Szabadszentkirály M PE
Szabás M VS
Szabolcsveresmart M HA
Szacsal R SA
Szacsur R KS
Szacsur R MU
Szád R GY
Szada R VA
Szaján R CS
Szajk M PE
Szajkófalú R MU
Szajla M EG

Szajol M EG
Szakácsi M EG
Szakadát R GY
Szakadát M PE
Szakal R ES
Szakáld M EG
Szakálháza R CS
Szakállas-Dombó SA
Szakály M PE
Szakálosfalú R SA
Szakály M PE
Szakaszi R ST
Szakcs M PE
Szakmár M KL
Szakolca R ES
Szakoly M HA
Szakony M GR
Szalacs R VD
Szalakusz R NY
Szalánta-Németi M PE
Szalapa M VS
Szalatnak M PE
Szárdolos R MU
Szalka R ES
Szálka M PE
Szalkszentmárton M VA
Szalók R MU
Szálva R SA
Szamos-Dob R NA
Szamos-Nagy-Goroszló R SA
Szamos-Széplak R SA
Szamostelek R SA
Szamos-Udvarhely R SA
Szamosújlak R SA
Szamos-Ujvár R ER
Szamos-Ujvár Örmény R ER
Szamos-Ujvár R SA
Szamosujvár-Német R SA
Szánád R CS
Szancsal R GY
Szaniszló R NA
Szaniszló R ST
Szank M VA
Szántova R KL
Szany M GR
Szápár M VS

Szaplonca R SA
 Szár M SE
 Száraz-Ajta R GY
 Szárazberek R MU
 Szárazpatak R ER
 Szárazpatak R ES
 Szárazvám R GR
 Szárcsa R CS
 Szárföld M GR
 Szarkó R NA
 Száz-Régen R ER
 Szarvas M CS
 Szarvas-Kend R ER
 Szarvaskend M SZ
 Szarvaszó R SA
 Szarvkő R GR
 Szásza R SA
 Szász-Akna R GY
 Szász-Almás R GY
 Szászhuz R GY
 Szász-Bányica R GY
 Szász-Csanád R GY
 Szász-Dúnya R GY
 Szász-Egerbegy R GY
 Szászencs R SA
 Szászernye R GY
 Szászfalu R MU
 Szász-Fellak R SA
 Szász-Fenes R ER
 Szász-Fenes R GY
 Szász-Ivánfalva R GY
 Szászkabánya R CS
 Szászkút K Bukovina, Rumania
 Szász-Ludvég R GY
 Szász-Máthé R SA
 Szász-Mihálytelke R GY
 Szásznyires R SA
 Szászpatak R GY
 Szász-Pelsóc R BE
 Szász-Péntek R GY
 Szász-Régen R GY
 Szász-Sáros R GY
 Szász-Sebes R ER
 Szász-Sebes R GY
 Szász-Szent-Ivány R GY
 Szász-Tyukos R GY
 Szász-Ujfalu (Cikendál) R GY
 Szász-Ujfalu (Erzsébetváros) R GY
 Szászujfalu R SA
 Szászujsó R SA
 Szászváros R ER
 Szászváros R LU
 Szász-Vesszős R GY
 Szász-Völgy R GY
 Szász-Zsombor R SA
 Szatmár R SA
 Szatmárcseke M EG
 Szatmár-Németi R MU
 Szatmár-Németi R ST
 Szatymaz M CS
 Szatmár-Zsadány R NA
 Száva R SA
 Szavakszó R LU
 Százhalombatta M SE
 Szebedrázs R BE
 Szebeléb R ES
 Szebény M PE
 Szécs R SA
 Szécs-Keresztúr R MU
 Szécsény M ES
 Szécsisziget M SZ
 Szederkény M PE
 Szedlice R KS
 Szedliszke R EP
 Szedres M PE
 Szégárs R GY
 Szeged M HA
 Szeged-Algyó M VA
 Szeged-Alsóváros M CS
 Szeged-Bélváros M CS
 Szeged-Felsőváros M CS
 Szeged-Kiskundorozsma M VA
 Szeged-Móraváros M CS
 Szeged-Petőfitelep M CS
 Szeged-Rókus M CS
 Szeged-Szentmihálytelek M CS
 Szeged-Szóreg M CS
 Szeged-Tarján M CS
 Szeged-Tápé M VA
 Szeghalom M CS
 Szegilong M EG
 Szegvár M VA

Szek R SA
 Szék R ER
 Székás R LU
 Szekatura R SA
 Székelyhid R VD
 Székelykeve R CS
 Székely-Keresztúr R ER
 Székelyő R GY
 Székelytelek R NA
 Székely-Udvarhely R ER
 Székely-Udvarhely R GY
 Székely-Uraj R GY
 Székesfehérvár-Almássy-Telep M SE
 Székesfehérvár-Belváros M SE
 Székesfehérvár-Felsőváros M SE
 Székesfehérvár-Maroshegy M SE
 Székesfehérvár-Nagyboldogasszony M SE
 Székesfehérvár-Öreghegy M SE
 Székesfehérvár-Szárazrét M SE
 Székesfehérvár-Vasutvidék R SE
 Székesfehérvár-Viziváros M SE
 Székkutas M VA
 Szeklence R MU
 Szekszárd-Belváros M PE
 Szekszárd-Ujváros M PE
 Székudvar R CS
 Szelcse R BE
 Szelec R NY
 Szelecske R SA
 Széleskút R ES
 Széleskút R GR
 Széles-Lonka R MU
 Szeleste M SZ
 Szelevény M VA
 Szelindek R GY
 Szeliscse R GY
 Szelistye (Nagyszeben) R GY
 Szelistye (Torda) R GY
 Szélkút R GY
 Szélney SA R
 Szelnica R SA
 Szelőce R ES
 Szemenyecsörnye M SZ
 Szemere R ES
 Szemlak R NA
 Szénavár R ES
 Szend M GR
 Szendehely M VA
 Szendrő M EG
 Szendrőlád M EG
 Szenic R ES
 Szenna R ST
 Szent-Ágota R ER
 Szent-András R GR
 Szent-András R GY
 Szent-András R NA
 Szent-András R RO
 Szent-Antal (Hont m) R ES
 Szent-Antal (Pozsony m) R ES
 Szentbalázs M VS
 Szentbékállá M VS
 Szentdénés M PE
 Szente M VA
 Szent-Egyed R SA
 Szentegyházás-Oláhfalu R ER
 Szentelek R SZ
 Szentendre M ES
 Szentendre-Izbég M ES
 Szent-Erzsébet R GY
 Szentes Főplébánia M VA
 Szentes Jézus Szive M VA
 Szentetornya M CS
 Szentgál M VS
 Szentgáloskér M VS
 Szentgotthárd M SZ
 Szent-Gotthárd R SA
 Szent-György R ES
 Szent-György R KS
 Szent-György-Ábrány R NA
 Szentgyörgyvár M VS
 Szentgyörgyvölgy M SZ
 Szent-Háromság R ER
 Szent-Háromság R GY
 Szent-Hubert R CS
 Szent-Ilona R BE
 Szentistván M EG
 Szent-István R ES
 Szent-István R KS
 Szentistvántelep M SE
 Szent-Iván R SA

Szent-Jánoshegy R GY
Szent-Jobb R VA
Szent-József R SA
Szent-Katolna R ER
Szent-Kereszt R KS
Szent-Király R ER
Szentkirályszabadja M VS
Szentkut R SZ
Szentlászló M PE
Szent-Lázár R NA
Szent-Lélek R ER
Szentlélek R ES
Szent-Lőrinc R GY
Szentlőrinc M PE
Szentlőrincskáta M VA
Szent-Margita R SA
Szent-Margitbánya R GR
Szent-Márton R GR
Szentmártonkáta M VA
Szent-Mihály R KS
Szent-Mihályfa R ES
Szent-Mihálytelke R GY
Szent-Mihályúr R ES
Szent-Miklós R NA
Szent-Péter R KS
Szentpéterfa M SZ
Szentpéterúr M VS
Szent-Simon R O
Szent-Tamás R ER
Szenyér M VS
Szepeshely R SP
Szepes-Jakabfalva R EP
Szepes-falu R SP
Szepes-Olaszi R SP
Szepes-Remete R RO
Szepes-Szent-Lőrinc R SP
Szepes-Szombat R SP
Szepes-Sümeg R SP
Szepes-Teplic R SP
Szepes-Tótfalu R SP
Szepesvára R SP
Sepes-Véghely R SP
Szepetnek M SZ
Szépfalu R CS
Szépkenyerű-Szent-Márton R SA
Széplak R KS

Széplak R NA
Széplak R NY
Széplak R SA
Széplak R VD
Szepsi R KS
Szeráta R GY
Szerb-Csanád R LU
Szerdahely R ER
Szerecsény M GR
Szered R ES
Szereden R SA
Szerednye R MU
Szerednye R ST
Szeremle M KL
Szerencs M EG
Szerencs M HA
Szerfalu R SA
Szészárma R SA
Szeszcsor R GY
Szeszta R EP
Szete R ES
Szevesztrény R GY
Szigetbecse M SE
Sziget-Bölcse R EP
Szigetcsép M SE
Szigethalom M SE
Szigetszentmárton M SE
Szigetszentmiklós M SE
Szigetmonostor M SE
Szigetújfalu M SE
Szigetvár M PE
Szihalom M EG
Sziklásvárad M EG
Szikra R GR
Szikszó M EG
Szikszó M MI
Szil M GR
Szilágy M PE
Szilágy-Cseh R VD
Szilágy-Somfalu R SA
Szilágy-Somlyó R SA
Szilágy-Somlyó R VD
Szilágy-Szeg R SA
Szilágy-Sziget R SA
Szilas R LU
Szilas R RO

Szilha R LU
Szilincs R ES
Szilsárkány M GR
Szilvás-Ujfalu R KS
Szimó R ES
Szind R GY
Szinevér R MU
Szinfalu R ST
Szinma R KS
Szinye R KS
Szinye R SA
Szinye-Lipóc R KS
Szinyérváralja R SA
Szinyérváralja R ST
Szintye R NA
Szirmabesenyő M EG
Szivác R KL
Szkabonya R ES
Szkacsán R NY
Szkala R NY
Szkalite R NY
 Szkejus R LU
Szkicó R ES
Szklenó R BE
Szklenófürdő R BE
Szkorei R GY
Szlatvin R SP
Szlécs R SP
Szlopna R NY
Szmerekova R MU
Sznakó R EP
Szob M ES
Szoblahó R NY
Szobos R EP
Szobotist R ES
Szohodol R GY
Szokolóc R ES
Szólád M VS
Szolcsán R NY
Szolnok R EP
Szolnok R GR
Szolnok-Belváros M VA
Szolnok Jézus Szive M VA
Szolnok-Szandaszőlős M VA
Szolnok Ujváros M VA
Szolnok Várplébánia M VA

Szolocsin R MU
Solyomkő R VD
Szolyva R MU
Szombathely-Jézus Szive M SZ
Szombathely-Székesegyház M SZ
Szombathely-Szent Erzsébet M SZ
Szombathely-Szent Kereszt M SZ
Szombathely-Szentkirály M SZ
Szombathely-Szent Kvirin M SZ
Szombathely-Szent Márton M SZ
Szombathely-Szent Norbert M SZ
Szombatság R NA
Szomód M GR
Szomolánka R ES
Szomolány R ES
Szomolnok R RO
Szomolnok-Huta R RO
Szomolya M RG
Szomor M ES
Somoskőújfalu M EG
Szónta R KL
Szopkóc R EP
Szótelke R GY
Szováta R ER
Szováta R GY
Szóváros R SA
Szóce M SZ
Szód M VA
Szó-Demete R SA
Szódliget M VA
Szögliget M EG
Szókefalva R ER
Szölgyén R ES
Szöllős R ES
Szöllősgyörök M VS
Szöllős-Végardó R MU
Szóny M GR
Szóreg R CS
Sztakcsin R ER
Sztána R GY
Sztánfalva R MU
Sztanisics R KL
 Sztankóc R MU
Sztankován R SP
Sztára R KS
Sztárcsova R CS

Sztasskó R NY
Sztavna R MU
Sztrabicsó R MU
Sztrázsa R GY
Sztrecsnó R NY
Sztropkó R KS
Sztropkó-Olyka R EP
Szucsak R GY
Szucsán R BE
Szuhogy M EG
Szuhaálló M MI
Szukó R EP
Szulim R EP
Szulok M VS
Szulyó R NY
Szumurduk R GY
Szupláj R SA
Szurdok R SA
Szurdopüspöki M EG
Szurdok R GY
Szurdok R SA
Szurdok-Kápolnok R SA
Szücsi M EG
Szügy M ES
Szükerek R SA

T

Tab M VS
Tabajd M SE
Tabdi M KL
Táborfalva M VA
Tác M SE
Tahitótfalu M SE
Tajó R BE
Takácsi M VS
Taksony (Pozsony m) R ES
Taksony M VA
Taktaharkány M EG
Taktaszada M EG
Talaborfalva R MU
Taliándörög M VS
Tallós R ES
Tállya M EG
Tamásfalva R CS
Tamási M PE
Tanakajd M SZ

Táp M GR
Tapióbicske M VA
Tapiógyörgye M VA
Tapióság M VA
Tapiószecső M VA
Tapiószele M VA
Tápiószentmárton M VA
Tapolca M VS
Taplánszentkereszt M SZ
Tapsony M VS
Tápszentmiklós M GY
Tar M EG
Taracköz R MU
Tarany M VS
Tárca R KS
Tarcál M EG
Tarcsa R GR
Tarcsafürdő R SZ
Tard M EG
Tardosbánya M ES
Tardoskedd R ES
Tarján M ES
Tarjánpuszta M GR
Tárkány M GR
Tarkó R KS
Tarna R MU
Tarnalelesz M EG
Tarnaméra M EG
Tarnaórs M EG
Tarnaszentmiklós M EG
Tarnóc R SP
Tárnok M SE
Tárnokliget M SE
Tartolc R SA
Tarzsadány M EG
Tasnád R VD
Tasnád-Szántó R SA
Tasnád-Szántó T VD
Tasnád-Szarvasd R SA
Tasnád-Szilvás R SA
Tass M VA
Taszár M VS
Tát M ES
Tata I M GR
Tata II M GR
Tatárlaka R GY

Tatárszentgyörgy M VA
Tatabánya Alsógalla M GR
Tatabánya Bánhida M GR
Tatabánya Felsőgalla M GR
Tatabánya város M GR
Tatabánya VI. telep M GR
Táté R GY
Tatháza M KL
Tataháza R KL
Tázlár M KL
Techna R MU
Técső R ST
Técső R MU
Téglás M HA
Teke R ER
Teke R GY
Tekeháza R MU
Tekenyé M VS
Telcs R SA
Telekes M SZ
Teleki-Réce R GY
Telepóc R EP
Telgárt R Ep
Telka R SP
Temerin R KL
Temes-Gyarmata R CS
Temes-Hidegkut R CS
Temes-Kubin R CS
Temes-Kutas R CS
Temes-Rékás R CS
Temes-Szent-András R CS
Temeszlatina R CS
Temesvár R LU
Temesvár-Belváros R CS
Temesvár-Gyárváros R CS
Temesvár-Józsefváros R CS
Tengelic M PE
Tengőd M PE
Tenke R VD
Tényó M GR
Teötör R SA
Tepla R NY
Tepla R SP
Teplica R NY
Teplicska R SP
Terchova R NY

Teresel-Patak R MU
Terep R SA
Tereske M VA
Terje R NA
Terem M EG
Terény M VA
Ternye R BE
Ternye R KS
Tés M VS
Tét M GR
Téteny R GY
Tevel M PE
Thass R MU
Throop, Nagyboldogasszony K
 Pennsylvania, U.S.A.
Thurán R BE
Tiba R ST
Tibolddaróc M EG
Ticha R MU
Tihany R KS
Tihany M VS
Tihó R GY
Tiliska R GY
Tímár M HA
Tinnye M SE
Tirnova R LU
Tissina R NY
Tiszaalpár I M VA
Tiszaalpár II (Tiszaújfalú) M VA
Tiszabábolna M EG
Tiszabercel M EG
Tiszabездéd M EG
Tiszabó M EG
Tisza-Büd R MU
Tiszacsege M EG
Tiszacsermely M EG
Tiszadada M EG
Tiszadob M EG
Tiszaeszlár M EG
Tiaszeszlár M HA
Tiszaföldvár M VA
Tiszafüred M EG
Tiszagyenda M EG
Tiszagyulaháza M EG
Tisza-Kálmánfalva R KL
Tizsakécske M VA

Tiszakerecseny M EG
 Tisza-Kirva R MU
 Tiszakürt M VA
 Tiszaliget M CS
 Tiszalök M G
 Tiszaluc M EG
 Tiszanána M EG
 Tiszanagyfalu M EG
 Tiszapalkonya M EG
 Tiszapüspöki M EG
 Tiszaroff M EG
 Tiszaörs M EG
 Tiszaörvény M EG
 Tiszaszentimre M EG
 Tisza-Szent-Miklós R CS
 Tiszasüly M EG
 Tiszaszalka M EG
 Tiszatardos M EG
 Tiszavasvári M EG
 Tiszavasvári M HA
 Tiszavárkony M VA
 Tisza-Ujhely R MU
 Tisza-Ujlak R MU
 Tisza-Ujlak R ST
 Tiszola R RO
 Titel R KL
 Tóalmás M VA
 Tóba R CS
 Tófej-Lórántháza M SZ
 Tóhát R SA
 Tokaj M EG
 Tokaj M HA
 Tokod M ES
 Tokod-Altáró M ES
 Tolcsva M EG
 Tolcsva M HA
 Toldalag R GY
 Toledo, Sz. István K Ohio, U.S.A.
 Tolmács M VA
 Tolna M PE
 Tolnanémedi M PE
 Tománya R NA
 Tompaháza R GY
 Tompa-Szent Anna M KL
 Topánfalva R ER
 Topánfalva R GY
 Topa-Szent-Király R GY
 Tópatak R ES
 Topolya R CS
 Topolya R MU
 Topolyán R MU
 Toporcsa R GY
 Topporc R SP
 Torbágy M SE
 Torda R ER
 Tordas M SE
 Tordas R LU
 Torda-Vilma R SA
 Toriska R EP
 Tormafalu R GR
 Torna R RO
 Tornabarakony M MI
 Tornaszentandrás M EG
 Tornaszentjakab M EG
 Torna-Ujfalu R RO
 Tornóc R ES
 Torna R CS
 Tornyiszentmiklós M SZ
 Tornyosnémeti M EG
 Tornyospálca M HA
 Torockó-Szent-György R ER
 Torontál-Bresztovác R CS
 Torontál-Erzsébetlak R CS
 Torontál-Szécsány R CS
 Torontál-Torda R CS
 Torontál-Ujvár R CS
 Toronto, Sz. Erzsébet K Ontario,
 Canada
 Torony M SZ
 Toronya R MU
 Tószeg M VA
 Totesd R LU
 Tótfalu R GY
 Tótfalu R SA
 Tót-Gurab R ES
 Tótháza R GY
 Tótkomlós M CS
 Tót-Meyer R ES
 Tót-Próna (Nyitra m) R BE
 Tót-Próna (Zolyom m) R BE
 Tót-Szállás R SA
 Tótszentmárton M SZ

Tótszerdahely M SZ
Tóttelek R GY
Tóttelek R VD
Tótvázsony M VS
Tovarisova R KL
Tőkepataka R SA
Tőke-Teheres R ST
Tőke-Terebes R KS
Tőke-Terebes R MU
Tőke-Terebes R NA
Tőkés R MU
Tőkés (Lápos) R SA
Tőkés (Nagybánya) R SA
Tőkés-Ujfalu R NY
Tököl M ES
Töltéstava M GR
Töltszék R KS
Tömörd M SZ
Tömörkény M VA
Töröcsvár R ER
Törökbálint M SE
Török-Becse R CS
Törökfalva R SA
Török-Kanizsa R CS
Törökkoppány M VS
Törökszentmiklós I M EG
Törökszentmiklós II M EG
Törtel M VA
Tötös R NA
Töttös M PE
Tövis R ER
Tövis R GY
Tövisfalva R ST
Traunau R CS
Trebusa R MU
Trencsén R NY
Trencsén-Makó R NY
Trenton, Sz. István K New
Jersey, U.S.A.
Trenton, Sz. Miklós g.k. K New
Jersey, U.S.A.
Tresztena R SP
Tribs R SP
Tur R ER
Tur R GY
Tura M VA

Turc R SA
Turdossin R SP
Turja-Bisztra R MU
Turja-Pászika R MU
Turja-Remete R MU
Turja-Remete R ST
Túrkeve M EG
Turna R NY
Turóc-Szent-György R BE
Turóc-Szent-Mária R BE
Turóc-Szent-Márton R BE
Turóc-Szent-Mihály R BE
Turóc-Szent-Péter R BE
Turóluka R ES
Túr-Terebes R MU
Túr-Terebes R ST
Turvékony R SA
Turzófalva R NY
Tuson R GY
Tustya R LU
Tuzsina R BE
Tür R ER
Tür R GY
Türje M VS
Türkös R ER
Túskevár M VS

Ty

Tyukod M EG
Tyuska R MU

U ú

Ublya R MU
Ubrezs R MU
Ubrezs R ST
Udva R KS
Udvard R ES
Udvári R SA
Udvarnok R ES
Uglya R MU
Ugod M VS
Ugruc R GY
Ujak R EP
Uj-Arad R CS
Ujbánya R BE
Ujbárd R MU

Uj-Bars R ES
Uj-Béla R SP
Uj-Bessenyő R CS
Uj-Beszterce R NY
Uj-Dávidháza R MU
Ujfalva R CS
Ujfalva R GR
Ujfehértó M EG
Ujfehértó M HA
Ujgyarmat R BE
Ujhartyán M VA
Uj-Holyátin R MU
Ujiráz M CS
Ujkér M GR
Ujkígyós M CS
Uj-Kis-Pacal R SA
Uj-Krasznó M NY
Ujlak R ES
Uj-Lubló R SP
Ujlengyel M VA
Uj-Moldva R CS
Ujnémeth R SA
Uj-Palota R VD
Uj-Panát R CS
Uj-Pécs R CS
Ujpest M HA
Ujpetre M PE
Uj-Preluka R SA
Uj-Rodna R SA
Ujszász M VA
Ujszeged M CS
Uj-Szemere R MU
Uj-Szent-Anna R CS
Ujszentiván M CS
Ujszentmargita M EG
Uj-Szent-Péter R CS
Ujszilvás M VA
Uj-Torda R GY
Ujudvar R VS
Ujváros R EP
Ujvároska R ES
Uj-Verbász R KL
Ujvidék R KL
Ujvidék Örmény R KL
Ukk M VS
Ulics R MU

Ulics-Kirva R MU
Und M GR
Ungvár R MU
Ungvár Székesegyház R MU
Ungvár R ST
Unin R ES
Uny M ES
Ura M HA
Urhida M SE
Uri M VA
Urikány és Hubicsény R LU
Urkút M VS
Urmező R MU
Urvölgy R BE
Uszód M KL
Usztye R SP
Uza-Panyet R RO
Uzdi-Szent-Péter R GY
Uzsok R MU

Ű

Űllés M VA
Űllő M VA
Űregh R NY
Űrménc R ES
Űrmény R ES
Űrményháza R CS
Űröm M SE
Űzbég R ES

V

Vaad R GY
Vác-Alsóváros M VA
Vác-Deákvár M VA
Vác-Felsőváros M VA
Váchartyán M VA
Vácrót M VA
Vácszentlászló M VA
Vadafalva R SA
Vadverem R GY
Vág M GR
Vágás R ER
Vág-Beszterce R NY
Vágkirályfa R ES
Vágmedence R ES
Vágsellye R ES

Vág-Szent-Kereszt R ES
Vág-Szerdahely R ES
Vág-Ujfalu R NY
Vág-Ujhely R ES
Vagyóc R ES
Vajasd R GY
Vajceszka R KL
Vajdácska M HA
Vajdaháza R GY
Vajda-Hunyad R ER
Vajdahunyad R LU
Vajda-Kamarás R GY
Vajda-Kuta R GY
Vajda-Récse R GY
Vajda-Szent-István R GY
Vajdej R LU
Vajk R ES
Vajka R ES
Vajnág R MU
Vajszló M PE
Vajta M SE
Vál M SE
Válamit R SA
Valány R NA
 Válaszut R NA
Valea-Lunga R LU
Válhid R GY
Valiora R LU
Valicsa R BE
Valkó M VA
Valla R GR
Vállaj M EG
Valyaskóc R EP
Vámfalu R SA
Vámos R ES
Vámoscsalád M SZ
Vámosderecske R GR
Vámos-Gálfa R GY
Vámosgyörk M EG
Vámosladány R ES
Vámosmikola M ES
Vámosszabadi M ES
Vámosudvarhely R GY
Vancouver, Magyarok
 Nagyasszonya K British
 Columbia, Canada
Váncsfalu R SA
Ványola M VS
Várad-Olaszi R VD
Várad-Ujváros R VD
Várad-Velence R VD
Váradka R EP
Váradia R LU
Váralja R LU
Váralja R MU
Váralja R SA
Varannó R KS
Varannó-Csemernye R EP
Várbalog M GR
Varbó R ES
Várdomb M PE
Várfalva R ER
Várfalva R GY
Várgede R RO
Várgesztes M GR
Várgony R EP
Várhely R LU
Varjas R CS
Várkony R ES
Vármező R GY
Várna R NY
Városhodász R SZ
Városlőd M VS
Várpalota M VS
Városszalónak R SZ
Varsád M PE
Varsány M ES
Vártelek R SA
Várvölgy M VS
Vasad R NA
Vasalja M SZ
Vásárhely R KS
Vásárhely R MU
Vásárosdombó M PE
Vásárosmiske R SZ
Vásárosnamény M SZ
Vásártelke R GY
Vásárút R ES
Vasas-Szent-István R SA
Vasasszonyfa M SZ
Vasdobra R SZ
Vasfarkasfalva R SZ

Vashosszúfalú M SZ
 Vasjobbágyi R SZ
 Vaskeresztes M SZ
 Vaskoh R VD
 Vaskomját R SZ
 Vaskút M KL
 Vasláb R GY
 Vasszécsény M SZ
 Vasszentmihály M SZ
 Vasszilvágó M SZ
 Vassurány M SZ
 Vasvár M SZ
 Vasverőszék R SZ
 Vasvörösvár R SZ
 Vaszar M VS
 Vászoly M VS
 Vecél R LU
 Vécke R ER
 Vécs M EG
 Vecse R MU
 Vecseház R CS
 Vecsérd R GY
 Vecsés-Andrássytelep M VA
 Vecsés-Felsőtelep M VA
 Vecsés-plébánia M VA
 Védeny R GR
 Vedres-Ábrány R NA
 Vedród R ES
 Vég-Ardó R MU
 Végegyháza M CS
 Véghleshuta R BE
 Vehéc R KS
 Vejtő M PE
 Velbach R SP
 Velejte R MU
 Velence M SE
 Veléte R MU
 Velsic R ES
 Vérménd M PE
 Vencsellő M EG
 Venter R NA
 Vép M SZ
 Veperd R GR
 Veprovác R KL
 Verbó R ES
 Verbóc R ES
 Verchovina-Bisztra R MU
 Veréce R MU
 Verebély R ES
 Verebes R MU
 Veresegyház M VA
 Veresegyháza R GY
 Vereskő R RO
 Veresmart (Aranyos) R GY
 Veresmart (Cikendal) R GY
 Veresmart R MU
 Veresmart R NA
 Verespatak R ER
 Verespatak R GY
 Verestorony R ER
 Vermes R LU
 Vernár R EP
 Verőcemaros M ES
 Verőcemaros M VA
 Verpelét M EG
 Versec R CS
 Verseg M VA
 Versend M PE
 Vértés R NA
 Vértésacsa M SE
 Vértésboglár M SE
 Vérteskethely M GR
 Vértesskozma M SE
 Vértessomló M GR
 Vértesszőlős M GR
 Vértestolna M GR
 Veszele R SP
 Veszkény M GR
 Veszprém I Sz. Mihály M VS
 Veszprém II Sz. László M VS
 Veszprém III Sz. margit M VS
 Veszprém IV Világ Királynője M
 VS
 Veszprémvarsány M GR
 Vesztény R GY
 Vésztó M CS
 Vetés R NA
 Véza R GY
 Vezend R NA
 Vezérszállás R MU
 Vice R ER
 Vicsap-Apáti R ES

Vidernik R SP
Vidrány R EP
Vidrászeg R GY
Vigántpetend M VS
Vigvár R ES
Vihnye-Peszerény R BE
Vikartóc R SP
Világh R EP
Világos R CS
Világos R NA
Vilke R RO
Villány M PE
Vilmány M EG
Vilyvitány M EG
Vimpác R GR
Vinga R CS
Vinna R ST
Virágos-Berek R SA
Virava R EP
Visa R GY
Viság R GY
Visegrád M ES
Visk R ES
Visk R MU
Visk R ST
Viskóc R EP
Visonta M EG
Vissnyove R NY
Vissolya R GY
Vistuk R ES
Viszág R LU
Viszló M MI
Viszocsány R NY
Viszoka R NY
Viszolaj R NY
Visznek M EG
Vitka M EG
Vitnyéd M GR
Vittenc R ES
Vizakna R ER
Vizakna R GY
Viz-Szilvás R SA
Vizvár M VS
Vizsoly M EG
Vláhháza R GY
Voila R GY

Vokány M PE
Volóc R MU
Voloszánka R MU
Vorocsó R MU
Völcs R GY
Völes R GY
Völcsej M GR
Völgye R LU
Völgyfalu R GR
Vönöck M SZ
Vörösberény M VS
Vöröskő R NY
Vöröstó M VS
Vörösvágás R KS
Vörs M VS
Vrikó R BE
Vulkapordány R GR
Vulsinka R MU
Vurpod R GY

W

Weitzenried R CS
Weidenthal R CS
Welland, Keresztelő Sz. János g.k.
K Ontario, Canada
Welland, Magyarok Nagyasszonya
K Ontario, Canada
Windber, Szűz Mária K
Pennsylvania, U.S.A.
Windsor, Sz. Antal K Ontario,
Canada
Windsor, Szűz Mária K Ontario,
Canada
Winnipeg, Sz. Antal K Manitoba,
Canada
Wolfsberg R CS
Woodbridge, Kármelhegyi B.
Asszony K New Jersey, U.S.A.

Y

Yonkers Sz. Margit K New York
U.S.A.
Youngstown, Magyarok
Nagyasszonya K Ohio, U.S.A.
Youngstown, Sz. Gyögy g.k. K
Ohio, U.S.A.

Youngstown, Sz. István K Ohio,
U.S.A.

Z

Zaár R NA
Zabar M EG
Zábrány R LU
Zádnya R MU
Zádorlak R CS
Zágon R ER
Zágra R SA
Zagyvaróna M EG
Zagyvapálfalva M EG
Zagyvarékas M VA
Zagyvaszántó M VA
Záhony M EG
Zajkány R LU
Zajta M EG
Zakameno-Klin R ST
Zákány M VS
Zákányszék M CS
Zákánytelep M VS
Zakárfalva R RO
Zákopce R NY
Zalaapáti M VS
Zalabér M VS
Zalacsány M VS
Zalaegerszeg I M SZ
Zalaegerszeg II M SZ
Zalaerdőd M SZ
Zalagyömörő M VS
Zalahaláp M VS
Zalaháshágy M SZ
Zalakomár M VS
Zalakoppány M VS
Zalalovó M SZ
Zalatna R GY
Zalamerenye M VS
Zalaszabar M VS
Zalaszántó M VS
Zalaszegvár M VS
Zalaszentbalázs M VS
Zalaszentgrót M VS
Zalaszentgyörgy M SZ
Zalaszentiván M VS
Zalaszentlászló M VS
Zalaszentmihály M VS
Zalatárnok M SZ
Zalatna R ER
Zalaudvarnok M VS
Zalavár M VS
Zalavég M VS
Zálha R SA
Zalkond M EG
Zálnok R SA
Zamárdi M VS
Zámoly M SE
Záproc R SA
Zaránk M EG
Zárány R GR
Zaricsó R MU
Zavada R SP
Závada R ES
Zavadka R Ep
Zavar R ES
Závod M PE
Závod R ES
Zázriva R SP
Zay-Ugróc R NY
Zboj R MU
Zdoba R Ep
Zdrapc R LU
Zebegény M ES
Zebegnyó R MU
Zeliz R ES
Zemplén R MU
Zemplénagárd M EG
Zemplénagárd M HA
Zemplény-Turány R KS
Zenta-Belváros R KL
Zenta-Felsőhegy R KL
Zenta-Külváros R KL
Zetelaka R EG
Zgribesty R LU
Zirc M VS
Zichyfalva R CS
Zics M VS
Zilah R VD
Zliechó R NY
Znió-Váralja R BE
Zohor R ES
Zólyom R BE

Zólyom-Lipcse R BE
Zólyom-Szent-András R BE
Zobor R RO
Zomba M PE
Zombor R KL
Zubák R NY
Zubna R EP
Zubrohlava R SP
Zuella R EP
Zugó R MU
Zurány R GY
Zutor R GY

ZS

Zsablya R KL
Zsalobina R KS
Zsadántelek R GY
Zsámbék M SE

Zsámbok M VA
Zsarnóca R BE
Zsdjár R SP
Zsebély R LU
Zsebfalu R KS
Zsegra R SP
Zselickislak M VS
Zsély R ES
Zsemlér R ES
Zsére R NY
Zsolna R NY
Zsombolya R CS
Zsombor R ER
Zsigárd R ES
Zsira M GR
Zsitve R GY
Zsittin R LU
Zsukó R MU

TIBOR HORVÁTH

METEM ENCYKLOPEDIA AND METEM VÁZLATOK. ESSAYS IN HUNGARIAN CHURCH HISTORY HISTORY OF PARISHES

Metem-Internationa Society of Toronto for Hungarian Church History has been formed to promote research in Hungarian Church History. The first word METEM is acronym for the Hungarian wording Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége, "Society for Encyclopedia of Hungarian Church History". Its objective is to prepare and publish an Encyclopedia of Church History in Hungary which would list in alphabetical order places, persons, councils, documents, monuments, writings relevant to the one thousand year history of faith in Hungary. It will include book-length monographs as well whenever the subject matter requires an extensive treatment. It is expected that the project will give perspective and purpose to the manifold ongoing research, facilitate the retrieval of the result of past investigation, and point to various areas overlooked thus far.

Research into the history of parishes has preeminence in the project. They are the founding communities of the people of God which in the light of *Lumen gentium* of Vatican II (13–16) include not only Catholics but non-Catholics, Jews, Muslims, theists, and atheists who "moved by grace, strive by their deeds to do His will as it is known to them through the dictates of consciences" (No. 16). Such a history of parishes is something new; it needs, therefore, preliminary reflection, and a search for methods in the light of modern historiography. A list of the parishes starting with letter "A" in Hungary at the dawn of the 20th century (R), combined with those in Hungary (M) and North America (K) during the second half of the same century ending with letter "ZS" is published in this volume for comment and critical assessment.

CSÁSZTVAY TÜNDE

ITÁLIÁBAN A MAGYAR MŰVELŐDÉS ÉS A KERESZTÉNYSÉG
KAPCSOLATÁRÓL

IV. Hungarológiai Kongresszus Róma-Nápoly, 1996. szeptember 6–10.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, a római La Sapienza Egyetem és a nápolyi egyetem Keleti Intézete szervezésében három év múlva az Örök Város és a magyar emlékhelyekben is oly gazdag Nápoly várja a világ hungarológusait.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1978 óta fogja össze azt a filológiai munkát, amelyet 31 ország magyar és nem magyar tudósai végeznek a magyar történelem, művelődés-, irodalom-, zene- és képzőművészetek története, a nyelvészet, a néprajz és a folklór területein.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagsága elsősorban a felsőoktatásban és a különféle kutatóintézetekben dolgozó kutatókból verbuválódik. Az egyházi felsőoktatás – úgy a külföldi, mint a hazai – azonban sajnálatosan kis számban van képviselve e tudóskörben. A Társaság IV. kongresszusának témaválasztása kiváló alkalom arra is, hogy a világi és az egyházi felsőoktatási intézmények dolgozói találkozzanak, s újrainduljon egy egykor olyannyira természetes párbeszéd.

1996-ban, amikor Magyarországon a honfoglalás 1100-dik évfordulóját ünneplik, megjósolhatóan számos konferencián találkozhatnak majd a magyarság múltját vallatók; a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Itáliába invitálja tagságát s a csatlakozni kívánó szakembereket. Tekintsük ezt szimbolikus gesztusnak. A Társaság hangsúlyozni kívánja azt, hogy a magyarkodást, az értelmetlen nemzetieskedést visszautasítva, szakszerűen, filológiai felkészültséggel is fel lehet, és meg kell mutatni azt a sokoldalú kötődést, amely a magyar művelődés- és a kereszténység történetét összefűzi.

A világgongresszus előadásai a kereszténység mindhárom nagy ágazatával (Bizánc, Róma, protestantizmus) foglalkoznak majd, de a megfogalmazott cél: az Európához, a nyugati kereszténységhez való kötöttségünk tudatosítása s a nem magyarokkal való megismertetése.

„A Kongresszus nem egyház- és nem vallástörténeti tematikájú, mert ezek az elemzések a cím (A magyar művelődés és a kereszténység) tartalmának tetemes leszűkülését jelentenék; a keresztény szellemiségnek a magyar művelődésben betöltött sokrétű hatását, ösztönzését, alkotó erejét kell részleteiben, a filológia eszköztárával vizsgálni” – figyelmeztet a Kongresszus első körlevelének szövege.

Az Előkészítő Bizottság a jelentkezéssel együtt kért témavázlat alapján fogja mérlegelni, hogy a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Végrehajtó Bizottsága által elfogadott és a főtémát kisebb részterületekre tagolt, elkülönített szekciók melyikében hangozzék el majd egy-egy előadás, illetve egyes résztémák feltűnő hiánya esetén szakembereket fog felkérni azon téma vizsgálatára. A javasolt és választható szempontok a következők:

1. Az egyházak és a társadalom (társadalmi élet, politika, charitas-mozgalmak stb.)
2. Iskolák, iskolán kívüli nevelés.
3. Könyv- és olvasmánykultúra (nyomdák, könyvkiadás, könyvgyűjtés, szellemi áramlatok vizsgálata egyes korok olvasmányainak tükrében).
4. A kereszténység és a magyar irodalom, zene, nyelv, képzőművészetek, folklór.
5. Bölcsélet, teológia.
6. Magánéleti és közösségi vallásosság (szokások, hitélet, a vallásosság változatai).

A szervezők kívánatosnak tartanák, ha az előadások szellemtörténeti megalapozottságúak lennének. A kereszténységgel összefüggő európai szellemi áramlatok hazai recepciójának története – az egyes szerzetesrendek által képviselt szellemiségtől kezdve, a modern eszmeáramlatokig –, és persze a hazai indíttatású gondolkodás históriája képezik majd azt a keretet, amelybe az egyes résztémák beágyazódhatnak. A szekciók végleges elkülönülése természetesen csak a beküldött jelentkezések száma és tematikája alapján történhet majd meg. Például a Biblia szerepe a magyar művelődés történetében akár ajánlott feldolgozási szempont lehetett volna, de a Végrehajtó Bizottság tudatosan nem kívánt ennyire konkrét javaslatokat tenni.

Itália: Róma és Nápoly – a színhelyek szinte sugallják azt, hogy a katolicizmus és a magyar művelődés kapcsolattörténete kapja majd a legnagyobb hangsúlyt. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság nem szeretné, ha bármilyen megfontolásból is, bármely felekezet kultúrtörténeti szerepe nagyobb hangsúlyt nyerne, mint amilyen megilleti. És hogy milyen illeti meg? Nos, pontosan a válaszadás kísérlete lehet – többek közt – a kongresszus egyik célja.

A protestantizmus és a magyar művelődés története ugyanolyan szerves egység, mint ahogy a katolicizmus és a magyar kultúra története. Koronként ugyan változó volt az egyes felekezetek súlya – és talán ez az, amely kicsit eltérővé, de ugyanakkor érdekessé is teszi Magyarország történetét a nem magyarok számára is: egykor hazánk, illetve Kelet-Európa tudott példa lenni Nyugat-Európa számára a másság elviselésében és a vele való együttélésben. Ma fordított a helyzet. Miért, hol és hogyan történt a fordulat? Fontos lenne megtalálni a választ. Talán majd a Kongresszus után...*

* Bővebb felvilágosítás: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1250 Budapest, Országház u. 30. Pf. 34.

JERZY FLAGA

A LUBLINI KATOLIKUS EGYETEM LENGYEL
EGYHÁZTÖRTÉNETI-FÖLDRAJZI INTÉZETE*

A TÖRTÉNETI FÖLDRAJZ AZ EGYHÁZTÖRTÉNELEMBEN
ÉS A LENGYELORSZÁGI KUTATÁS

A térkép mint bizonyos jelenségek síkbeli ábrázolása a múltban is használatos volt. Igazában századunk fedezte fel benne a történettudományok munkaeszközét. Ez kétségkívül kapcsolatos azokkal a változásokkal, amelyek az elmúlt században a történelemfelfogásban voltak megfigyelhetők. Ez időszakban nem csak újfajta forrásokot kezdtek használni, megnőtt a kérdőív jelentősége is. Új módszereket is kezdtek alkalmazni. Mindezek következtében a hagyományosan művelt politikatörténet mellett megjelent egy sor, idáig ismeretlen, vagy alig ismert új terület. Közöttük fontos szerepet töltek be a földrajztudományok, továbbá a történeti földrajz, a szociológia, s a vallási közösségek földrajzi eloszlása. Bár kezdeteit a középkorig lehet visszavinni, mégis, mint tudatos, céljait és kutatói problémáit tekintve külön terület, csak korunkban jelentkezett¹. Ennek a saját kutatási területét állandóan pontosító interdiszciplináris területnek a célja a vallási közösségek földrajzi bemutatása az idő és tér függvényében. Ilyen értelemben a térképészeti jellegű ábrázolás alapvető kutatási terület.

Ezen előzmények után érthető a második világháború utáni időszakban különösen is intenzívvé vált történeti földrajz jelentősége az egyháztörténeti kutatás területén. Ennek kifejlesztésére külön intézményeket hoztak létre, az egyházi, tágabb értelemben vallási térképészet kutatásának koordinálására².

A lengyel történetírás e változásokba kapcsolódott be. A kezdeti időszakban, a XIX–XX. század fordulóján, az ilyen típusú munkák a krakkói Tudományos Akadémián folytak. Kiadványaiknak hála, sikerült szolid forrásbázist kialakí-

* (Az összefoglalás 1990-ben készült.)

- 1 Jerzy Kloczowski: Rozwój i problematyka badan nad geografia historyczna Kosciola katolickiego. in: Roczniki Humanistyczne 11 (1962) nr. 2. 5–93.
- 2 Nemzetközi viszonylatban ez kifejeződött a Nemzetközi Összehasonlító Egyháztörténeti Bizottság Kartográfiai Albizottságának életre hívásában – bővebben írok róla alább, intézetünknek az európai tudománnyal való együttműködéséről szóló sorokban –, melynek célja a Kereszténység Történeti Atlaszának kiadása.

tani, különösen is a középkori egyháztörténet területén. Éppen az ilyen típusú munkák eredménye lett az előbb a krakkói Akadémián, majd – a II. világháború után – a Varsói akadémiai Történettudományi Intézetben gondozott Lengyel Történeti Atlasz (Atlas Historyczny Polski)³. Ez az atlasz csak rövid ideig volt egyetlen kezdeményezés ezen a területen. Majdnem párhuzamos volt egy újfajta projekt elindítása, melynek célja kezdetben Lengyelország Keresztény Történeti Atlaszának elkészítése, melyet utóbb Kelet-Közép-Európa társadalom- és vallástörténeti atlaszának tervére változtattak. Ennek a tervnek a gondozását az ötvenes években végbement változások után a Lublini Katolikus Egyetem Lengyel Egyháztörténeti-Földrajzi Intézete vette át.

INTÉZETÜNK ALAPÍTÁSA ÉS KEZDETI TEVÉKENYSÉGE

Intézetünk alapítása három személyre megy vissza: Prof. Dr. Jerzy Kloczowskira, aki kezdettől fogva igazgatója, az időközben elhunyt Doc. Dr. Marzena Pollakównara, és a Lublini Katolikus Egyetem (a továbbiakban: LKE) professzorára, Zygmunt Sulowskira. Az intézetalapítás gondolata ezt néhány évvel megelőzte: Kloczowski professzor középkori történeti szemináriumán fogalmazódott meg⁴. Ennek résztvevői az intézet mai munkatársai: A. Chruszczewski, S. Litak, L. Müllerowa, W. Müller, A. Stanowski, E. Wisniowski. 1968-ig az intézet a LKE Tudományos Társulatához (Towarzystwo Naukowe) tartozott, azt követően, hasonlóan a később alapított intézetekhez (melyek közül több innen vette a gondolatot), kutatócsoportokhoz és fakultásközi intézetekhez, közvetlenül az egyetem rektorához. Intézetünkön belül több csoport működik, közülük mindegyik önálló szervezeti egység. Az intézet központi magja az intézet tagjai – többtucat személy, különösen a LKE tudományos munkatársai köréből. A tagok választják – az egyetemi hatóságok által jóváhagyott szabályzat szerint – az elnökséget, amely a munkálatok egészéért felel. Fontos szerepet tölt be az intézet Tudományos Tanácsa, amelynek tagjai a

3 Jelenleg a varsói kutatócsoporton kívül önálló kutatóegység működik Wrocławban, Julian Janczak professzor vezetése alatt, feladata Szilézia Történeti Atlaszának elkészítése.

4 Az Intézet alapításáról ld. Dabrowski, Cz: Rozmowa z Profesorem Jerzym Kloczowskim o pracach badawczych nad dziejami Kosciola w Polsce. in: *Zycie i Myśl*, Nr. 9. 27–42; Karolewicz, G: *Z dzialalnosci Instytutu Geografii Historycznej Kosciola w Polsce (1957–1971)*. in: *Nasza Przeszłość*, 38 (1972) 257–264; Flaga, J, *Instytut Geografii Historycznej Kosciola w Polsce*. in: *Biuletyn Informacyjny KUL*, Nr. 1/3/1973, 21–31; Az intézet tevékenységéről ld: Kloczowski, J: *Prace nad Atlasem Historycznym Kosciola w Polsce*. in: *Roczniki Humanistyczne*, 6 (1957) Nr. 5. 259–274; Litak, S: *Prace nad Atlasem Chrześcijaństwa w Polsce*. in: *Kwartalnik Historyczny*, 74 (1967) Nr.4. 1147–1150; uő: *Z prac nad Atlasem Historycznym Kosciola w Polsce*. in: *Zeszyty Naukowe KUL*, 2 (1959) Nr.1. 145–150; uő: *Prace kartograficzne Instytutu Geografii Historycznej Kosciola w Polsce*. in: *Biuletyn Informacyjny KUL*, Nr. 2/28/1985 54–59; uő: *Travaux de l'Institut de Géographie Historique de l'Église en Pologne*, in: *Acta Poloniae Historica* 59 (1989) 174–181; Flaga, J, *Travaux d'histoire et de cartographie de l'Institut de Géographie Historique de l'Église de Pologne, de l'Université Catholique de Lublin, pendant les années 1972–1978. Congrès a Varsovie 25.VI–1.VII.1978. Section V: Géographie historique des Églises. Cartographie ecclésiastique*, s. 26–29; uő: *Atlas Historyczny Chrześcijaństwa w Polsce – koncepcja i stan realizacji*. in: *Polski Przegląd Kartograficzny*, Tom 14 (1982) Nr.2. 88–90.

LKE Bölcsészettudományi Kara Történeti Szekciójának összes professzora és docense, továbbá a lengyel egyháztörténeti földrajz kiemelkedő ismerői egész Lengyelország területéről. Kartográfiai tudományos tanácsadó volt Prof. Franciszek Uhorczak, a Maria Curie-Sklodowska-Egyetem kiváló földrajztudósa és kartográfusa, aki éveken át kísérte figyelemmel az intézet munkáját. Az intézet tagjai, a tudományos tanács és a számos külső munkatárs munkáját egy specializált, részint történész, részint kartográfus végzettségű munkatársakkal rendelkező műhely fogja össze: Lidia Müllerowa, Adam Chruszczewski, Krystyna Debowska, Jerzy Flaga, Piotr P. Gach, S. Maria Piaszyk, Teresa Pogórska (történészek), továbbá Teresa Bednara, Barbara Gawrysiak, Maria Juran és Zofia Zuchowska (kartográfusok). Ez a műhely végzi a dokumentációs munkákat, így a levéltári és a publikált forrásanyag kigyűjtését és rendezését, a bibliográfiai összeállítást, és a kartográfiai munkákat: térképek, ábrák, grafikonok, stb.

Az intézet több mint harmincéves történetében két korszakot különböztethetünk meg: az 1962 előtti éveket és az azt követő hosszabb időszakot napjainkig. Az intézet kezdeti időszakában, számos vitát követően, átfogó munkaterv keletkezett, Polonia Christiana néven. Ezt a XVII. században Párizsban indított, hasonló című kezdeményezés inspirálta. Célja az egyházi intézmények leírása volt, hasonlóképpen a többi nyugat-európai országban korábban vagy később létrejött leírásokhoz, mint pl. Germania Sacra, Helvetia Sacra, vagy Vestfalia Sacra. Ilymódon 1958–60-ban kikristályosodtak az alapelvek, összeállt a kutatóforrásanyagról és a kiadás módjáról alkotott tervzet. Négy fő csoportba lehet osztani:

1. területi adminisztráció, egyházi szentszéki szervezet, szerzetesrendek;
2. plébánia- és fiálie-hálózat, kápolnák, oratóriumok, stb;
3. testvériségek, kongregációk, céhek, iskolák, kórházak, nyomdák, stb.:
4. missziók és zárandoklatok.

Mindezeket az említett intézményeket vázlatosan kellett szerepeltetni, keletkezési idejüktől (vagy a forrásos említéstől) fogva egészen napjainkig. Első ütemben a XVIII. század végéig tartó periódusra terjedt volna ki a feldolgozás, tehát Lengyelország felosztásáig. Az egyes intézmények feldolgozását egységes séma szerint kellett végezni, hogy a kartográfiai ábrázolás egységesítve legyen. Mindez több kötetre terjedt. Mindenesetre hatalmas munkát kellett végezni, amely meghaladta az intézet személyi és anyagi lehetőségeit ez időszakban, és kevésbé vált kivitelezhetővé⁵. Ezért már 1962-t követően felfüggesztettük az így felfogott átfogó terv megvalósítását, annak ellenére, hogy néhány, azóta publikált részmunkát elvégeztünk. (Így feldolgoztuk a krakkói egyházmegye főesperességeit és prépostságait.) A koncepciót kellett tehát megváltoztatni. Új kutatási programot állapítottunk meg, amelyben lemondunk az egyházi intézmények leírásáról, a fő hangsúlyt az átnézeti térképek kidolgozására helyeztük, s ezekben foglalkozni kívántunk a katolikus egyház, a más keresztény egyházak és a nemkeresztény hitközségek, így a zsidók szervezetével. Az átnézeti térképek mellett, melyek megrajzolása volt tehát az elsődleges cél, temati-

5 Megjegyezzük, hogy a XX. század elején Németországban kidolgozott 150 kötetes sorozat tervéből napjainkig csak néhány kötet jelent meg.

kus térképeket is ki akartunk dolgozni. Mivel az eddigi kutatást nem tudtuk hasznosítani térképeink megrajzolásánál, ezt a szűkített tervet később ki kellett szélesíteni. Az egyes témákról monografikus feldolgozásokat kívántunk tehát közzétenni, majd ezek alapján szintetikus, összegző műveket kellett terveznünk. A kereszténység atlaszának ezzel a tágabban értelmezett tervével az intézet jelentős hézagot pótolttörténetírásunkban a lengyel társadalom társadalmi-vallási viszonyainak kutatásával.

Az egyes munkálatok és a konkrét kartográfiai feldolgozások folyamán öt témakörre került sor. Így: 1. egyházmegye- és plébánia-szervezet (vagy ennek megfelelő szervezet más felekezet esetében), 2. szerzetesrendek, kolostorhálózat (római, görög katolikus és görög keleti), 3. az egyes egyházi intézmények vallási, politikai, társadalmi és oktatási funkciói, 4. demográfiai, népességi, nemzetiségi és felekezeti problémák, végül 5. a vallásgyakorlásként megnevezhető témakör (vallásgyakorlat, kultuszhelyek, kultusztárgyak, stb.).

Ezeket a feladatokat intézetünk legkülönbözőbb módon oldotta meg. Leggyakrabban kartográfiai és az említett monografikus vagy szintetikus feldolgozás formájában, saját munkatársakkal (az intézet főállású munkatársai, egyes tagjai, vagy az intézethez szorosan kapcsolódó személyek révén), de olykor inspirátorként is, tehát megfelelő kutatások beindításával, és az intézethez nem tartozó, vagy csak lazán kapcsolódó személyek munkáinak patronálásával (gyakorta azok publikálásával, vagy a publikálás lehetővé tételével).

PUBLIKÁCIÓS TEVÉKENYSÉG

Természetesen az ilyen tágan értelmezett program realizálása tematikánként különböző mértékben sikerült. Jelenleg az intézet legnagyobb eredménye az egyházak területi szervezésének tisztázása. Az összefoglaló munkák közül elsőként kell említsük az intézet munkatársai által kiadott kétkötetes művet, „Kosciól w Polsce” (Az egyház Lengyelországban) címmel, a kereszténység kezdeteitől a XVIII. század második feléig. A XIX. és XX. századdal foglalkozó két további kötet előkészületben van. Ilyen típusú még a több szerzős összefoglalás „Chrzescijanstwo w Polsce” (A kereszténység Lengyelországban), amelynek javított és bővített kiadása (az elsőhöz képest kétszeres terjedelemben) nyomtatás alatt van. Itt megjegyezzük, hogy ez a munka megjelent két idegen nyelvű változatban is, nevezetesen olaszul és franciául⁶. Ugyanilyen jellegű két másik feldolgozás: J. Kloczowski kétkötetes összefoglalása, mely lengyelül jelent meg Párizsban⁷, valamint a Kloczowski-Müllerowa-Skarbek szerzőhármas

6 Kloczowski, J. (szerk.), *Kosciól w Polsce*. *Studia nad dziejami Kosciola katolickiego w Polsce*. I: *Wiekii srednie*. Kraków 1968. II: *Wiekii XVI–XVIII*. Kraków 1970; Kloczowski, J. (szerk.), *Chrzescijanstwo w Polsce*. *Zarys przemian 966–1945*. Lublin 1980; Kloczowski, J. (a cura di), *Storia del Cristianesimo in Polonia*. prefazione di Gabriele De Rosa. Bologna 1980; Kloczowski, J. (sous la direction de), *Histoire religieuse de la Pologne*. Ford. Karolina T. Michel. *Előszó: Jacques Le Goff*. Centurion, Paris 1987.

7 Kloczowski, J., *Dzieje chrzescijanstwa Polskiego*, Éditions du Dialogue, Paris, I. 1987. II. 1991.

tollából megjelent vázlatos összefoglalás⁸. Mindegyik említett munkát gazdag térképanyag illusztrálja. Itt említjük meg Lidia Müllerowa két statisztikai monográfiáját, az egyházmegye- és plébániahálózatról, az első az 1970/72-es állapot, a másik (Z. Zuchowska társszerzővel) az 1980-as állapot szerint⁹. E munkák és a térképek jelentősége az, hogy ez a hálózat eddig nem volt összefoglaló munka témája. Mindkét térkép első a maga nemében, amely egész Lengyelország plébániahálózatát összefoglalja. Egyben kiindulópontként is szolgálnak, a középkori plébánia-hálózat felkutatására. Ugyanebbe a vonulatba illeszkedik S. Litak könyv formájában kiadott térképe források dokumentációjával együtt, Lengyelország első felosztása előtti római katolikus egyházszervezetről¹⁰. Előkészületben van az 1772-es latin rítusú egyházszervezet falitérkép formájában is, didaktikus célokra. Nemsokára nyomtatásra kerül Jan Skarbek feldolgozásában a latin rítusú egyházszervezet 1825-ös állapota, a felosztások előtti területre vetítve. Előrehaladott stádiumban vannak további feldolgozások: 1914-es és 1939-es állapot, ill. középkori és 1500-es állapotok szerinti térképek. Az utóbbiak alapján a reformáció előtti korszakról alkothunk majd képet. Gyakran igen szétszórta és nehezen elérhető levéltári anyagot kell felhasználnunk, főleg az egykori keleti területeken.

Nincs itt arra lehetőségünk, hogy egyenként elemezzük a fent említett munkákat. Általánosságban megállapítjuk, hogy alapul szolgálhatnak több történelmi probléma megoldásához, így: településhálózat, demográfiai változások, városfejlődés, stb.

Figyelemreméltók még a szerzetesrendek kolostorhálózatainak kutatási eredményei, Első helyen az 1772-es állapot szerinti, minden rendet átfogó feldolgozást említjük¹¹, mely betekintést ad Lengyelország és Szilézia szerzetesrendjeinek és kolostorainak elterjedéséről, a felosztások előtti, a férfi szerzetesi mozgalom ezeréves történetének legnagyobb kiterjedése időszakából. A Vatikáni Levéltárban őrzött, G. Garampi nuncius által gyűjtött (1772–1776) anyagot is felhasználtuk itt, csakúgy, mint ugyanezen rendek 1767–1772 közötti lelkipásztori működéséről szóló munkában, melyet a jezsuita rend anyagával bővítettünk¹². Ugyanezen rendek történetében bekövetkezett XIX. századi mélypontról P. P. Gach műve ad áttekintést¹³. Az intézet kutatási irányához tartozik H. Gapskinak, a XVI. század végi és XVII. század eleji

8 Kloczowski, J. – Müllerowa, L. – Skarbek, J, *Zarys dziejów Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 1986. (magyar fordítása előkészületben az *Ecclesia Sancta* sorozatban – a ford. megj.)

9 Lidia Müllerowa, *Siec parafialna Kościoła katolickiego w Polsce w 1970/72 r.* Lublin 1975 + térképek; uő, *Siec parafialna Kościoła katolickiego w Polsce w 1980 r.* Lublin 1982 + térképek (társzerző: Z. Zuchowska).

10 Stanisław Litak, *Struktura terytorialna Kościoła łacinskiego w Polsce w 1772 roku.* Lublin 1980; térképek: Lublin 1979.

11 Bienkowski L, Kloczowski J, Sulowski Z.. (szerk.), *Zakony meskie w Polsce w 1772 roku.* Lublin 1972.

12 Jerzy Flaga, *Działalność duszpasterska zakonów w drugiej połowie XVIII wieku 1767–1772.* Lublin 1986.

13 Piotr P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914.* Lublin 1984.

férfirendek fiatal hivatásairól szóló feldolgozása, a krakkói körzet mintáján¹⁴. Sokat publikált a szerzetesrendekről J. Kloczowski, ő szerkesztette a domonkosok és ferencesek témakörében említett köteteket, és ő kezdeményezte, részint szerkesztette a női rendek utóbbi évtizedeiről szóló sorozatot, különös tekintettel a 2. világháborúra. Öt kötet jelent meg idáig, több más munka nyomtatás alatt van, néhány kötet pedig előkészületben. J. Kloczowski szervezte Krystyna Debowskával együtt a női szerzetesrendek tagjaiból álló munkacsoportot. Egy, az intézetben történt megfelelő kiképzés után (melyben Adam Chruszczewski vitte a fő szerepet) és vele való szoros munkakapcsolat során ennek feladata további női rendek legújabbkori történetének feldolgozása. Fő kutatási területünk még a női rendek XIX. századi története. A XIX. század közepéig túlsúlyban voltak a férfi rendek, de a XIX. század végétől megnövekedett a női rendek jelentősége, beleértve a (nemrég szentté avatott) Honorat Kozminski kapucinus atya által alapított habitus nélküli rendeket is. Ez utóbbiakról készült az intézettel együttműködésben az 1914-ig való elterjedés feldolgozása, 16 rend esetében. Ezek a rendek az Orosz-Lengyelország területén keletkeztek, teljes konspirációban. A századfordulón több ezer férfi és női tagjuk volt. A szerzetesrendek történetében egyedülálló társadalmi-vallási jelenséget képeznek. Három más feldolgozás is elkészült: kettő a Varsói Hercegség katolikus papságának anyagát hozza az 1861–1864-es periódusra, a harmadikban a wislicai terület plébániahálózatának forrásanyagát dolgoztuk fel¹⁵. Az intézet fennállásától fogva intenzív munkálatok folytak a görögkatolikusok történetén. A munkálatokat a felosztás előtti korszakra vonatkozóan L. Bienkowski kezdte el, a XIX–XX. századi korszakét W. Kolbuk folytatta.

A felekezeti viszonyokról is készültek feldolgozások, ezek elsősorban a legkevésbé kutatott területekre koncentráltak. Így pl. rövid időn belül kell megjelenie a XVIII. századi lengyel protestantizmus földrajzi-történeti és demográfiai szempontú feldolgozásának (J. Lewicki). A lengyel történelemben disszidenteknek nevezett protestánsok történetéről idáig csak politikatörténeti és egyenjogúsításukra vonatkozó feldolgozások születtek.

Az alapvető, intézeti keretek között realizált program mellett az intézet dolgozói számos más munkát is elvégeztek. Ezek az egyes területek mélyfúrásaiként foghatók fel. Céljuk az egyházi intézmények vagy a vallási élet egyes szempontjainak részletes ismertetése. Forrásanyaguk gyakran az intézetben felhalmozott dokumentáció. Így készültek munkák a plébániai iskolákról (S. Olczak), karitásról (M. Surdacki), egyházi egyesületekről, kongregációkról, ifjúsági szervezetekről (J. Flaga, Z. Woskowiak), népmozgalmi adatokról

14 H. Gapski, Rekrutacja do zakonów meskich w Polsce w koncu XVI i w pierwszej polowie XVII wieku na przykladzie krakowskiego osrodka zakonnego, Lublin 1987 (Prace Instytutu Geografii Historycznej Kosciola w Polsce 5).

15 Materiały do historii zgromadzeń zakonnych na ziemiach polskich w XIX i początku XX wieku. Oprac. Hanna Dylagowa, Ewa Jablonska-Deptuła, Janina Gawrysiakowa. Lublin 1976; Maria Mazurek, Maria Wójcik, Honorackie zgromadzenia bezhabitowe w latach 1874–1914 w Królestwie Polskim i Cesarstwie Rosyjskim. Materiały do geografii historycznej ruchu zakonnego. Lublin 1976; Eugeniusz Wisniowski, Prepozytura Wislicka do schyłku XVIII. w. Materiały do struktury organizacyjnej. Lublin 1976.

(J. Gawrysiak). Ezek közül néhányat önálló kötetben adtak ki¹⁶, a legtöbbet pedig a LKE Tudományos Társasága gondozásában kiadott „Roczniki Humanistyczne” történeti sorozatban, melyből idáig több mint harminc kötet jelent meg.

Az intézeti munka eredménye a legkülönbözőbb kiadóknál jelent meg, de a legtöbb az intézet öt sorozatában: 1. A Lengyel Egyháztörténeti-Földrajzi Intézet Munkái (Prace Instytutu Geografii Historycznej Kosciola w Polsce – 1958-tól), 2. Források a lengyel egyháztörténethez (Materialy źródłowe do Dziejów Kosciola w Polsce – 1965-től), 3. Munkálatok Lengyel Kereszténység Atlaszához (Materialy do Atlasu Historycznego Chrześcijaństwa w Polsce – 1972-től), 4. Az Intézet Társadalmi-vallási Történeti Könyvtára (Biblioteka Historii Społeczno-religijnej Instytutu – 1980-tól), 5. Tanulmányok és munkálatok a Lengyel Kereszténység Történetéhez (Studia i Materialy do Historii Chrześcijaństwa w Polsce – 1982-től), valamint a LKE Tudományos Társulata sorozataiban, sőt az LKE-n túli kiadóknál, hazai és külföldi kiadókkal történő együttműködés keretében (pl. az 1981-es lengyel-francia konferencia anyaga). Az intézeti keretek között ismételten próbálkoztunk saját folyóirat alapításával, sajnos nem kaptunk rá engedélyt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a jövőben nem adnánk ki egy tudományos folyóiratot. Az intézeti belső és külső munkatársak publikációi összességében már többszáz tételre rúgnak¹⁷.

HAZAI TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK

Több mint harmincéves fennállása alatt a Lengyel Egyháztörténeti-Földrajzi Intézet tucatnyi tudományos konferenciát és ülésszakot szervezett, részint országos, részint nemzetközi jellegűt. Közülük néhányat kizárólagosan a kartográfiai problematikának szenteltünk. A tudományos műhely és az intézet tagjai ugyancsak számos hazai és külföldi kongresszuson és tudományos ülésszakon vettek részt. Az intézet által szervezett konferenciák anyagát – bennük gyakran térképeket vagy különböző térképészeti megoldásokat – rendszeresen kinyomtattuk, akár külön kötetekben, akár történeti folyóiratokban, vagy a LKE Tudományos Társasága folyóiratában (Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL) közölt ismertetések, beszámolók formájában. Ezek a találkozók rendkívül fontosak és hasznosak voltak a szakterületen dolgozó munkatársak számára, akik ily módon teremtettek szakmai kapcsolatot, találtak visszajelzést, erősödtek meg saját kutatásaik helyes irányában, közölhették gyakorta igen jelentős eredményeiket.

Időrendben az első volt a Lengyel Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében 1960 tavaszán Varsóban tartott vita. Az intézet munkatár-

16 Stanisław K. Olczak, *Szkolnictwo parafialne w Wielkopolsce w XVII i XVIII wieku (w świetle wizytacji koscielnych)*. Lublin 1978.

17 1971-ig megjelent publikációkról ld. Jan Ziólek, *Bibliografia publikacji pracowników sekcji Historii na Wydziale Nauk Humanistycznych i Instytutu Geografii Historycznej Kosciola w Polsce KUL z lat 1918–1971*, in: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Koscielne*, 27 (1973) 261–324.

sai itt vitathatták meg az intézeti program és kutatási terv problémáit a varsói történészek nyilvánossága előtt, Prof. T. Manteuffel elnöksége alatt.

A következő ülészakot, amiről itt megemlékezünk, 1964 decemberében tartottuk, témája a vallási-társadalmi viszonyok a kazimierzi esperesi kerületben a XVI-XVIII. század folyamán. Öt referátum hangzott el, amelyek tárgyalták a papság egyházi szervezetét, a vallásos gyakorlatokat és könyvtárakat a jelzett esperesi kerület területén. Két másik konferenciát, 1967. május 13-án és 1969 május 23-24-én a lengyel egyház XIX-XX. századi vallási mozgalmainak szenteltünk. Felhívtuk benne a figyelmet a női szerzetesrendekre, a Honorat atya-féle mozgalomra, az orsolyitákra és a ferences nővérekre. A domonkosok feletti kutatások számára igen jelentős volt a lengyel domonkos provincia részvételével rendezett három ülészak, melyeket a kezdetektől napjainkig terjedő időszaknak szenteltünk. Az első 1968 június 8-án volt, a középkori idősakkal, a második 1969 június 13-14-én, a XVI-XVIII. századdal, a harmadik 1970 október 23-24-én, az 1772–1970 közötti idősakkal foglalkozott. Ez alkalmakkal, a forrás-ismertetések mellett érintettünk olyan kérdéseket, mint a kolostorok számának növekedése, a szerzetesek számának alakulása, a lelki-ségi formák, istentisztelet, tudományos élet, művészet és irodalom, filozófia és egyéb. Mindhárom szesszió anyaga megjelent egy kétkötetes műben, a térképek egy külön füzetben¹⁸.

A hatvanas évek legfontosabb és országosan legismertebb szimpóziumát 1966-ban szerveztük Lublinban, a Katolikus Egyetemen. Ezen a munkakonferencián értékeltük az intézet kilencéves működését és megvitattuk a fentebb említett újabb munkatervet. Ezen részt vettek a történeti földrajz specialistái: Karol Buczek, Stanislaw Herbst, Tadeusz Ladogórski. Ennek anyagát is kiadtuk a hozzászólásokkal együtt¹⁹.

A hetvenes évek tevékenységéből figyelemre méltók: a Nemzeti Nevelési Bizottság kétszáz éves évfordulója alkalmából rendezett konferencia, valamint a lengyelországi férfi ferences rendekkel szoros együttműködésben szervezett néhány tudományos ülészak, melyek során feldolgoztuk a ferencesek történetét a megtelepedéstől kezdve napjainkig. Ezek anyaga is megjelent vagy kiadás alatt van²⁰.

18 J. Kloczowski (szerk.), *Studia nad historia dominikanów w Polsce 1222–1972*. I-II. Warszawa 1975.

19 *Ogólnopolska sesja naukowa z dnia 25 listopada 1966 r. poświęcona działalności naukowej Instytutu Geografii Historycznej Kosciola w Polsce*, in: *Roczniki Humanistyczne* 16 (1968) Nr. 2. 123–174.

20 Eddig megjelentek: I: *Franciszkanie w Polsce sredniowiecznej*. I. rész: *Franciszkanie na ziemiach polskich*. Lublin 1983. valamint Florian Jerzy Duchniewski, *Polska Prowincja Kapucynów w XIX wieku (1975–1864)*. *Polska Prowincja Kapucynów*. I. rész: *Polska Prowincja Kapucynów w XIX w.* in: *Zakony Franciszkanskie w Polsce*. IV. Lublin 1987; Michal Dziuba, *Kapucyni w Ladzie nad Warta (1850–1864)*. Uott; Ambrozy Jastrzebski, *Katalog Archiwum Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Nowym Miescie nad Pilica*. in: *Zakony Franciszkanskie w Polsce*. IV. Lublin–Nowe Miasto 1987.

Mint már fentebb említettük, kapcsolatrendszerünk kiterjedt a hasonló profilú külföldi intézetekre is. Az első 1958-ban, lublini tartózkodása alatt, az azóta meghalt kiváló francia szociológus és egyházjogász, Gabriel Le Bras-ra megy vissza. Ettől kezdve rendszeresen különböző nemzetiségű külföldi vendégek látogattak, a különböző területek kiválóságai. Közöttük voltak: R. Mandrou Párizsból, A. Jobert Grenoble-ból, L. Génicot Louvainból, J. Vanis Prágából. Rendszerint mindegyikük bemutatta saját kutatási eredményeit, gyakran szélesebb hallgatóközönségnek is, egyetemünk hallgatói számára.

Szorosabb, szervezett együttműködés alakult ki az Összehasonlító Egyháztörténet Nemzetközi Bizottsága (Commission Internationale d'Histoire Eclésiastique Comparée – CIHEC) révén. Ennek keretei között a Római Történeztudomány Világkongresszus alkalmából 1955-ben kartográfiai albizottságot alakítottunk, melynek célja a kereszténység történeti atlaszának kiadása. A Nemzetközi Bizottság öt évente – függetlenül a nemzetközi kongresszusoktól – rendszeres üléseket tart egyháztörténeti kérdésekben. Ezekben részt vettek intézetünk tagjai: 1960-ban Lyonban Prof. J. Kloczowski képviselte hazánkat (ő ezt követően tagja lett az atlasz szerkesztőbizottságának), 1965-ben Bécsben Prof. Z. Sulowski, 1968-ban Cambridge-ben a fent említettek mellett részt vett S. Litak is. A Nemzetközi Bizottsággal való szoros együttműködésből nőtt ki az 1951–1968 között megjelent lengyelországi vallási viszonyokat ábrázoló térképek bibliográfiája, intézetünk szerkesztésében, Leidenben²¹.

A Nemzetközi Bizottság által kutatott terület jelentőségére felfigyelve, a Lengyel Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága 1969-ben létrehozta ennek lengyel megfelelőjét – az Egyházak Összehasonlító Történetének Speciális Bizottságát. Ennek vezetője Prof. J. Kloczowski lett, titkára Dr. hab. E. Wisniowski. A Bizottság célja a lengyelországi egyházak története kutatásának koordinálása, és a lengyel tudomány e szeletének külföldi képviselője. Ez a Bizottság, a megfelelő Szovjet Bizottsággal együtt, az 1970-ben Moszkvában tartott kongresszuson vált a Nemzetközi Bizottság tagjává. A lengyel küldöttek itt feladatuk kapták az 1971 őszi Varsóban tartandó kongresszus szervezését, melynek témája a vallási-társadalmi történet és a kartográfia kapcsolata. Ez nemcsak az intézet, hanem a lengyelországi történettudomány számára is kiemelkedő esemény volt. Azt mondhatjuk, hogy ezzel hivatalos elismerést nyert az intézet nemzetközi szinten. A varsói kongresszus szervezésével részben intézetünk, részben a LKE történeti szekciójának munkatársai, részben a varsói Történettudományi Intézet Lengyel Történelmi Atlasz Műhelyének munkatársai foglalkoztak. Ebben a legtöbb munkát Prof. Jerzy Kloczowski vállalta. Varsóba 14 európai államból 44 kutató érkezett, valamint egész Lengyelországból 80 delegátus. A legnépesebb két delegáció Lublinból és magából Varsóból érkezett. A referensek között voltak többek

21 L. Bienkowski, J. Flaga, Z. Sulowski, Bibliographie de cartographie ecclésiastique. Fasc. II: Pologne. Cartographie historique de la Pologne. Bibliographie des cartes concernant les rapports religieux parues dans les années 1851–1968. Leiden 1971.

között Franciaországból: A. Dupront, a Sorbonne rektora, a franciaországi XVII-XVIII. századi zarándoklatok specialistája, J. Bertin, a legkiemelkedőbb francia kartográfusok egyike, aki igen érdekes módszertani megoldásokat mutatott be a történeti térképek témájában²², J. Delumeau, a Sorbonne professzora, a XVI-XVIII. századi vallásszociológia kutatója, továbbá G. Le Bras, J. Gaudemet; Belgiumból: L. Génicot, a Louvain-i Egyetemről, a Liege-i Egyetemről L. Halkin, az Összehasonlító Egyháztörténet Nemzetközi Bizottságának alelnöke, Louvain-ból R. Aubert, a „Revue d’Histoire Ecclesiastique” egyik szerkesztője. (Ebben a folyóiratban intézetünk közli a „lengyel krónikát” és a lengyelországi történetírás bibliográfiáját.) Angliából érkezett Christopher Brooke, akkor a Brit Tudományos Akadémia legfiatalabb tagja, feleségével, Rosalind Brooke-kal. Mindketten kiváló középkor-kutatók, a londoni egyetem professzorai. Itáliából C. Violante, pizai professzor, mediévista. Magyarországról a MTA Történettudományi Intézetének munkatársa, a kiváló középkor-kutató Györffy György.

Ez a kongresszus, a résztvevők véleményei szerint, melyek számos recenzióban és beszámolóban jelentek meg, tudományos szempontból nagy eredménnyel járt, intézetünk nem kis örömére. Látható és közvetlen eredménye két albizottság megalakítása volt. Az egyik Prof. A. Gieísztor vezetésével az egyes felekezetek kutatásával volt hivatott foglalkozni, a másik, Prof. J. Kloczowski vezetésével, a plébániahálózat kialakulásával.

Nem kevésbé fontos volt a varsói tanácskozások nemhivatalos lublini folytatása. A kongresszus több résztvevője – közöttük a fentebb említettek – eljöttek Lublinba, előadásokat tartottak és szakszemináriumokat vezettek. Figyelemre méltó az egyetemközi kapcsolatok szempontjából a Sorbonne rektorának lublini látogatása, aki nemcsak előadást tartott, hanem tárgyalásokat is folytatott egyetemünk elöljáróival a két egyetem közötti további kapcsolatokról.

A varsói kongresszus anyaga 1974-ben jelent meg önálló kötetben Louvainben²³.

A második hasonló kongresszust 1978 június 25-től július 1-ig tartottuk Varsói Egyetem épületében. Méreteiben meghaladtuk az 1971. évit. Több mint 440 személy vett részt, 24 ország képviseletében. Lengyelországot 180, Franciaországot 51, Itáliát 36, Spanyolországot 33, NSZK-t 29, Belgiumot 22, Nagy Britanniát 14, USA-t 12, Hollandiát 11, NDK-t 9 tudós képviselte. Egyenként öt résztvevő érkezett Ausztriából, Csehszlovákiából és Svájcban, négy-négy: Izraelből, Kanadából, Magyarországról és Svédországból, két-két résztvevő: Norvégiából, Szovjetunióból, egy-egy képviselő Bulgáriából, Dániából, Jugoszláviából és Portugáliából. Aktívan részt vett az Apostoli Szentszék delegációja, mely négy személlyel képviseltette magát, élén Mons. Michele Maccarrone, a Pápai Történeti Bizottság elnöke.

22 A kartográfiai módszerek felett folytatott vitát később folytatták. Bertin professzor tartott egy hetes szemináriumot erről a témáról az intézet munkatársai számára. Néhány általa javasolt módszert később hasznosítottunk a munkálatok során.

23 *Miscellanea Historiae Ecclesiasticae*. V. Colloque de Varsovie 27-29 octobre 1971 sur la cartographie et l’histoire socio-religieuse de l’Europe jusqu’à la fin du XVIIe siècle. in: *Bibliothèque de la Revue d’Histoire Ecclesiastique*. Fasc. 61. Louvain 1974.

A kongresszus tanácskozásait a következő öt szekcióban tartottuk: 1. A keresztény társadalom fejlődése a IV. században, 2. A XV. századi keresztény elit és tömegek vallásos élete, 3. A XVIII. századi felvilágosodás és az európai kereszténység (1830-ig), 4. A keresztény egyházak Európában a Harmadik Birodalom uralma alatt, 1939–1945, 5. Az egyházak történeti földrajza.

Összesen 29 ülés volt, melyből az I–IV. témakörben mindegyik hét-hét szessziót tartott, az V. szekció csak egyet. Ezen kívül két plenáris ülés volt, valamint az egész Bizottság együttes ülése (Assemblée générale), melyen meghatározták a következő három kongresszus helyét. Sorrendben az elsőt Bukarestbe hirdették meg, az 1980-as Történész Világkongresszus alkalmából, a másodikat Oxfordba, 1981-ben, a harmadikat Strasbourgba, 1983-ban. Itt hirdették ki, hogy Afrikában új nemzeti bizottságok alakultak meg, nevezetesen: Kamerunban, Tunéziában, Tanzániában és Nigériában. Az elnökség kifejezte kívánságát, hogy további nemzeti bizottságok jöjjenek létre Magyarországon és az NDK-ban.

A kongresszus folyamán 81 referátum hangzott el, ehhez kapcsolódott számos közlemény, amely szóban nem hangzott el, de korábban szétosztottak nyomtatásban, öt füzetben. Négy „kerekasztal” is volt.

A tulajdonképpeni tanácskozásokat ökumenikus istentisztelettel nyitottuk meg a varsói Szent Anna egyetemi templomban, június 25. vasárnap délután. Az istentiszteletet Tadeusz Uszynski kanonok, az egyetemi templom rektora vezette. A Szentírás ünnepélyes elhelyezését követően elénekeltük a Veni Creator Spiritus himnuszt, a bibliai szakaszokat négy nyelven. lengyelül, latinul, franciául és németül olvastuk fel.

Június 26-án hétfőn a CIHEC-irodát kiegészített összetételben, az Apostoli Szentszék Bizottságával együtt fogadta Stefan Wyszynski bíboros, Lengyelország Prímása. A CIHEC elnöke, Prof. L. Halkin és Mons. M. Maccarrone rövid beszédben köszöntötték a bíborost, aki hosszabb válaszban kifejtette többek között Lengyelország történetének sajátosságát az európai Kelet és Nyugat között. A beszédet a résztvevő történészek nagy érdeklődéssel hallgatták.

Ennek a kongresszusnak az anyagát, több kötetben, részint a Louvain-i Katolikus Egyetem, részint a wroclawi Ossolineum adta ki, további kötetek nyomtatásban, ill. nyomtatásra várnak.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Így néz ki tehát rövid összefoglalásban intézetünk harmincéves története, melynek tudományos kutatása arra irányul, mint a bevezetőben említettük, hogy kiadjuk a lengyelországi kereszténység atlaszát, tehát egy olyan atlaszt, amely minden egyház és felekezet intézménytörténetét ábrázolja, a mindenkor Lengyelország határai között, a X. századtól kezdve a mai napig. A munkálatok előrehaladtával és azok hazai és nemzetközi visszhangja láttán, mindezek előtt intézetünknek a külföldi tudományos központokkal kiépített egyre szorosabb kapcsolatrendszerévé, ennek a kezdeti és merész tervnek a kereteit ki kellett terjeszteni nemcsak területében, hanem időhatárban is. A

legújabb elképzeléseket és terveket illetően egész Kelet-Közép-Európa társadalom- és vallástörténeti atlaszát szeretnénk kiadni, amiről J. Kloczowski ír külön tanulmányban.²⁴

Somorjai Ádám fordítása

24 Jerzy Kloczowski, Atlas historii społeczno-religijnej Europy srodkowo-wschodniej. Kézirat. (Magyar fordítását ld. a következő oldalakon. 1993 július 24-i dátummal érkezett levél szerint azóta megalakult a Kelet-Közép-Európai Intézet is Lublinban – ford. megj.)

JERZY KLOCZOWSKI

KELET-KÖZÉP EURÓPA TÁRSADALOM- ÉS
VALLÁSTÖRTÉNETI ATLASZA

1990 júniusában, a Püspökkari Egyháztörténeti Bizottság meghívására a Központi Szemináriumban tudományos tanácskozást tartottak a Lublini Katolikus Egyetem Egyháztörténeti-Földrajzi Intézetének munkatársai, valamint a hazai történettudomány képviselői részvételével. A téma a lubliniak által kezdeményezett terv, a fenti címen jelzett atlasz bemutatása, és a magyar tudós társadalom informálása volt. Az akkor szépen megindult együttműködés akadózik, többek között fórum hiánya miatt is. Ebben a cikkben az Atlasz tervét a lengyel intézet igazgatója mutatja be, szövege 1989-ben készült. Az atlasz jelentősége hazánk egyháztörténetírása szempontjából is kiemelkedő, hiszen a francia-lengyel feliratokkal készülő hiánypótló munka évtizedekre megszabhatja a térségünkről alkotott kultúrtörténeti képet az európai kutatásban és közvéleményben. (szerk. megj.)

Kelet-Közép-Európa társadalom- és vallástörténeti atlasza kidolgozásának terve és programja véglegesen 1988/89 folyamán kristályosodott ki, a Lublini Katolikus Egyetem és a dr. József Grabski által vezetett bécsi IRSA könyvkiadó között aláírt szerződés eredményeképpen. Ez a gyűjteményes munka lengyel történészek és a velük együttműködő nagyszámú külföldi szakértő közös munkájaként jönne létre, amelyet a Lublini Katolikus Egyetemen működő Lengyel Egyháztörténeti-Földrajzi Intézet keretei között, a római Lengyel Keresztény Kultúra Intézetével történő együttműködés során valósítanánk meg.

Kelet-Közép-Európa elnevezés alatt azokat a – történetileg a nyugati kereszténységhez tartozó – országokat értjük, melyek a zárt német és olasz települési területtől keletre, illetve észak-déli irányban, a balti országok és az adriai tengermellék között helyezkednek el. Az így meghatározott térség határai a múlt századok folyamán nagy változásokon mentek keresztül, s ezt munkánkban teljes mértékben figyelembe fogjuk venni, lehetőség szerint foglalkozva a szomszédos területekkel is. Különös figyelmet szentelünk olyan szláv országoknak, mint Szerbia, Bulgária, Ukrajna, Belorusszia, de odafigyelünk Romániára, Albániára vagy pl. a Balti-tenger melléki Keresztes Államra is. Az atlasz által bemutatott területen való túllépés témakörönként lehetséges, sőt, szükség szerint, bizonyos történelmi időszakokban egyenesen kívánatos lesz. Minden esetben vezérelvként jelentkezik, hogy térségünket egész Európa és civilizációs környezete összefüggéseibe helyezve mutassuk be, ez a követelmény döntő lesz az adott térkép és téma területi feldolgozásában.

Vallási társadalomtörténet alatt az egyházak híveinek, belső társadalmának, vallási csoportosulásoknak, felekezeteknek a meghatározását, feltérképezését értjük. A tervezett atlasz időbeli kiindulópontját kétségkívül a kereszttség felvétele és az azt követő kereszténnyé válás folyamata jelöli ki; ugyanakkor, ahol lehetőség nyílt rá, kiterjesztettük figyelmünket a kereszténnyé válást megelőző időkben létezett pogány vallásra, annak állapotára, illetve további sorsára az időközben már hivatalosan is kereszténnyé lett országokban. A keresztény egyházak: a különböző rítusú katolikus, pravoszláv, protestáns felekezetek mellett nagy hangsúlyt kaptak a nem keresztény közösségek is a zsidósággal, némely területen pedig az iszlámmal az élen. Érdeklődésünk kiterjed az ateista és az agnosztikus közösségekre, főképp, természetesen, az új- és legújabb korban. Érdeklődésünk középpontjában a társadalmak állanak, melyek követelményként állítják eléink, hogy fokozottan odafigyeljünk a változások és jelenségek globális összefüggéseire. A vallási és a legkülönbözőbb fajta (politikai, gazdasági, kulturális stb.) jelenségek közti fent említett összefüggések és nem kevésbé szembeszökő kölcsönhatások bemutatására nagy gondot kell fordítani. Vizsgálatunk tárgyát ezen belül mindenekelőtt az emberek képezik, hiszen az ő világuk, szokásaik, megélt vallási tudatuk elválaszthatatlan mindattól, érzelmükre és kultúrájukra épül. A vallási értékek kapcsán, melyekkel az emberek tudatában és tudatalattijában különösen mélyen rejlő dolgokat érintünk, eljutunk a korunk történelemtudománya által oly nagyra értékelt hosszú időtartamok történelméhez is. A különböző struktúrák hosszú időn át való fennállásának bemutatása atlaszunk egyik alapvető feladatát képezi.

Valamennyi esetben a széles látókörű összehasonlításnak kell dominálnia, elkerülendő ezzel a tárgy felekezeti vagy nemzetileg túlságosan szűken lehatárolt megközelítését. Ez annál inkább fontos, mivel térségünkben rengeteg a felduzzadt nemzeti-vallási ellentét, az erős szomszédok által gyakran oly ügyesen kihasznált széttagoltság. Szándékaink szerint atlaszunk a társadalom bemutatását össze kell kösse a kultúrában és a sorsban megjelenő közös elemek feltüntetésével.

Atlaszunk tizenegynéhány kötetet foglal majd magába, egyenként mintegy 250–300 oldalon. Valamennyi kötet tartalmazni fog egy kartográfiai részt (térképek, vázlatok, grafikonok stb.), megfelelően válogatott fekete-fehér és színes illusztrációkat (a teljes terjedelem mintegy 20 %-a) és összefüggő szöveget a kiegészítő jegyzetekkel és bibliográfiával. Két sorozatot: kronologikus és tárgyi kötetek sorozatát tervezzük, melyek magas színvonalú megjelenését a külföldi kiadó garantálja. Valamennyi kötet el lesz látva személy- és helységnévtárral, mely utóbbi figyelembe veszi a különböző korokban és nyelveken használatos elnevezéseket is. A térképek szempontjából valószínűleg tartanunk kell magunkat a kialakultnak mondható lengyel kartográfiai gyakorlat-hoz, jóllehet az angol kiadás minden bizonnyal változásokat fog megkövetelni. Bizonyos kérdések körül kirobant nagyon éles polémiáknál minden esetben azok mindenáron való elkerülését óhajtjuk, habár tudjuk, hogy a mindenkit kielégítő, ügyes formula megtalálása rendkívül nehéz, ha nem lehetetlen.

A kötet kronológiai felosztására jelenleg az alábbi a javaslatunk:

I. – A kereszténység térségünk déli végein való megjelenésétől a XIII/XIV. század fordulójáig,

II. – XIV-XV. század (pontosan a XVI.sz. 20-as éveig),

III. – XVI-XVII. század: a reformáció kora,

IV. – XVIII. század,

V. – XIX. század (1800–1914),

VI. – 1914/18-tól 1939/40-ig,

VII. – 1939/40-től napjainkig.

Valamennyi részben bemutatjuk az adott időszakban végbemenő változások összességét vizsgált területünkön. A felekezeti társadalmak bemutatásakor a katolikus egyház fog dominálni, mely országainknak gyakorlatilag mindegyikében a legerősebb. Ilyen problémák jobb, teljesebb, sokoldalúbb kidolgozását, ugyanakkor hosszabb időtartamban való részletesebb bemutatását csak különálló kötetekben lehet elvégezni. A dolog vitás, mivel sok érv szól a különböző vallások adatainak egymás mellé állítása, illetve az olyan jelenségek egy helyen való bemutatása mellett, melyek térségünknek egyszerre több országában, illetve régiójában századokon keresztül különösen jelentősek voltak.

A vita jelenlegi állása alapján mérlegeljük még az előző sorozat folytatását képző, következő tárgyi kötetek kidolgozásának a lehetőségét:

VIII. – Keleti kereszténység (különböző felekezetek és rítusok),

IX. – Protestantizmus (egyházak és szekták), nemzeti egyházak,

X. – Zsidó vallás (valamint az iszlám és egyéb nem keresztény vallások),

XI. – Kultuszok és zatándoklatok,

XII. – Az emigráció és a vallási-társadalmi kérdések kapcsolatai, különösen a XIX. sz. végétől).

Munkánk során nagy nehézségekbe ütközünk, melyek óhatatlanul együttjárnak egy ilyen széleskörűen körülhatárolt terv megvalósításával. A lehető legteljesebb mértékben ki kell használni, mindenekelőtt, az eddigi kutatási és kartográfiai eredményeket, egyidejűleg a program megvalósítására szánt idő alatt be szeretnénk vonni az együttműködésbe a különböző területek kutatóinak és specialistáinak a legszélesebb körét, kihasználható a létező anyagokat illetve az idáig nem publikált kutatási eredményeket, esetenként az ismert és könnyen hozzáférhető, forrásokban rejlő, idáig nem megfigyelt lehetőségeket. Lengyelországi intézetünkben több mint 30 éve folytatott rendszeres munkánk eredményei minden bizonnyal alaposabb adatokkal rendelkeznek a lengyel területek esetében, innen ered egy bizonyos aránytalanság, amely alkalmanként elkerülhetetlenül fellép Lengyelország, ill. a Lengyel-Litván-Ukrán Köztársaság bemutatása esetén, más területek rovására. Mindenütt fontos eredményeket tartalmaznak az archeológiai, művészettörténeti, és olykor, mint Lengyelország esetében, a szociológiai munkák. A térképek egyes részleteinél az évszázadok során kialakult egyházi épületek külső-belső megjelenésének bemutatásánál nem lesznek problémáink, hiszen ehhez évtizedek munkájával kutattott és leltározott hatalmas anyag áll rendelkezésünkre. Számítani kell tehát mindezen és még esetleg egyéb tudományágaknak munkánkba való beépítésére. Tényként kezelhetjük, hogy egy jelenséget teljes valóságában, egyidejűleg térbeli elhelyezkedésében és időbeli kiterjedésében bemutatni gyakran

lehetetlen, nemhogy térségünkben, de annak még egy adott, kiragadott országában is. Ilyen esetben legalább példákat kell felhozni, felülről történő kiválasztás alapján, illetve az állapotok és függőségek változatosságát kell közelítő tipológiák segítségével bemutatni; a magyarázó szöveg a javasolt fogalom jellegét minden esetben, többé-kevésbé közelítően, ideiglenes jelleggel szemlélteti. Különös gondot kell fordítani a jelentkező kölcsönösségek, függőségek, kapcsolatok és egymásrahatások bemutatására. A hagyományos megközelítéssel ellentétben, az egyes jelenségek valódi méretét és jelentőségét, de az azok által felvetett kutatói problematikát, a kutató előtt álló kérdések bonyolultságát is gyakran csak azoknak a térképre vitele engedi meglátni. Ezért helyez a modern történelemtudomány oly erős hangsúlyt a földrajzi vonatkozásokra, a térképekre, az idővel és az ott élő emberekkel szoros összefüggésben lévő tájra. Semmi köze sincs ennek valamiféle földrajzi determinizmushoz, egyszerűen hozzásegít az emberek és a társadalomban végbemenő változások jobb megértéséhez. Az atlasz egyes köteteinél megvont mérleg tehát nemcsak informálni fog, hanem egyben ki is jelöli a további távlatokat, esetenként pedig az eddig abszolút észrevehetetlen és nem kellőképp értékelt problémák precíz kutatásának útját. Már maga a próbálkozás: Kelet-Közép-Európa idevonatkozó adatainak együtt, egy térképen való tudatos bemutatása a legtöbb esetben idáig nem alkalmazott, új szempontú válogatást ad e térségre vonatkozóan anélkül, hogy ezzel egyszerre bezárkózná az európai szomszédság felé. Reméljük, hogy az európaiságot oly erősen hangsúlyozó atlaszunk a jövőben elő fogja segíteni országaink pontosabb elhelyezését az összeurópai térképeken, megszabadítva azt az oly gyakran előforduló hibáktól.

Még egyszer felhívjuk a figyelmet a valamennyi kötetet bevezető, és az összes problémánál jelen lévő, szélesen értelmezett földrajzi-történelmi összefüggésekre. Ezek eredményeképpen jöttek létre a természeti és kulturális tájat, a települési viszonyokat, a (sok szempontból értelmezett) demográfiai viszonyokat, a politikai és gazdasági jelenségeket bemutató térképek: példaként lehet itt felhozni a jelenlegi lengyel országterület vasúti hálózatát, a vasárnaponként templomba járók és az 1989 június 4-i választásokon a Szolidaritásra leadott szavazatok arányát – s a hasonlóságok azon nyomban kristálytisztán tűnnek a szemünkbe, roppant érdekes kérdések egész sorának feltevésére készítetve bennünket. A XI. században a Piaszt-állam hatalomgyakorlási helyeinek, a váraknak a térképe egy adott területen nagymértékben fedésbe kerül az elsőrendű egyházi-gyülekezeti központokkal. A politikai határok változása, a nagy háborús események, a békeegyezmények, a politikai erőrendszerek jelentős szerepet töltenek be a vallási-felekezeti viszonyok terén is. Másrészt a hagyományos, vallási elemekkel átítatott nagy nemesi, polgári, paraszti kultúrák sokáig az élet alapvető, tág kereteit is alkották, melyeket a kiragadott példákön kitűnően lehet bemutatni és ábrázolni. A fontosabb városok térbeli kiterjedésének változását bemutató térképek sorozata – Lengyelország esetében legalább Krakkó, Varsó, Poznan, Wilno/Vilnius mint a nagyhercegség és Lwów/Lemberg mint Vörösoroszország fővárosa – nagyon közelálló kapcsolatban van a templomok és egyéb szakrális helyek térbeli hálózatával. Az elmúlt 10 év nagy vívmánya, hogy az ásatási munkáknak köszönhetően ma

már egészen pontosan nyomon tudjuk követni térségünk több városának fejlődését. A város vagy a falu hagyományos látképében a különböző templomok sziluettjei alapvető helyet foglalnak el, a települések megismételhetetlen, sajátos útmenti keresztjeivel és a szentek szobraival együtt.

Az atlasz köteteinek gerincét az egyházi struktúrák fogják alkotni: az egész körülhatárolható egyházszervezet a legfelsőbb szintektől a legkisebb plébániáig, egyházközségig stb. Különösen a katolikusoknál van alapvető jelentősége az erős plébániaszervezetnek. Valamennyi kötetben – legalább a katolikusoknál – a részletes, leltározó térképek sorozatában törekedni fogunk a teljes plébániahálózat bemutatására. Ilyen lehetőség egész Lengyelország és a köztársaság vonatkozásában (bizonyos hézagokkal) a XIV. században, a XVI. század elején, 1580-1600 között, 1772-ben, 1825–1914 között, 1939-ben, ill. napjainkban adódik. A katolikus társadalmakban hatalmas jelentősége van a szerzetesrendeknek; az ő hálózatukban végbemenő változások jóval nagyobb horderejűek, mint a plébániai rendszer változása. A rendházak részletes, fennállásuk idejét feltüntető katalógusa nagyszerű alapot biztosít az állapot- és fejlődési térképek, valamint a különböző felosztások eredményes kidolgozásához.

Lényeges dolog lesz a közösségek, az egyházi intézményrendszer felépítésének és szervezetének bemutatása, az egyházközségektől fel egészen a hierarchia legfelsőbb lépcsőfokáig. Néha egy kiragadott elemet, pl. az iskolák hálózatát mutatjuk be, máskor egy bizonyos példát kell felhozni: egy általánosított modell vagy az adott struktúrának egy egyedi – tipikus vagy kivételes – esetét, mely a térképen csak a meghatározott jelölés formájában jelenik meg. Mindig vizsgálat alá kell venni a fő jellegzetességeket egy XIII. századi plébániánál, egy püspökségi vagy székesegyházi káptalannál a középkor végén, egy krakkói zsidó hitközség esetében a XVI. vagy a XX. században, egy XII. század folyamán Rakóóban vagy másutt létezett ariánus (unitárius) közösségnél, stb. Nagyszámú további feladat csatlakozik ehhez, pl. a lelkészek és az egész, különféle csoportokra oszló világi személyzet körüli adatok (létszám, utánpótlás, életkor, forma, stb.), a gazdasági alapok, a különböző közösségi formák, ill. a nagyobb struktúrák keretében működő közösségi intézmények, iskolák, könyvtárak, ingatlanok (épületek, temető, stb.). Ezzel alapvető célunk az adott jelenség megközelítése, amelyben különösen hasznosnak bizonyulhatnak a kartográfiai részhez jól illeszkedő illusztrációk és a megfelelően válogatott szöveg (nem mellőzve a forrásokból vett részleteket). A jelenségek bemutatásakor nagy hangsúlyt kell helyezni a folytonosság elemeire, másrészt a végbemenő változásokra is. A plébánia pl. egyike a tartós, ha nem a legtartósabb elemeknek az intézményi folytonosság fenntartásában, ugyanakkor a belső struktúrák és hangsúlyok nagyon gyors, más esetekben lassú változásoknak vannak kitéve. Kívánatos dolog volna ezeket a tényezőket az atlasz egymást követő köteteiben egyazon területen bemutatni a legkorábbi időktől napjainkig, mindezt eltérő szituációkban, pl. az egyházi struktúra túlsűrűsödése és ritkulása az orosz, ill. az osztrák megszállás ideje alatt, stb.

A vallási közösségek és intézmények globális kontextusban való vizsgálatának igénye összekapcsolódik azoknak a társadalomban betöltött helyével és szerepével. Ezen funkciók sokfélesége, többek között politikai, gazdasági, kul-

turális jelentősége minden esetben megemlíthető, ugyanakkor atlaszunk középpontjában elsősorban mégis a vallási vonatkozású kérdések kell hogy álljanak. A változatosságot, mely a felállított és végrehajtott feladatoktól, a körülvevő környezettől és annak társadalmi-gazdasági vonzatairól való függésükből ered, a közösségek tagjait és a társadalmat összekapcsoló valós társadalmi kohéziós erőket és a találkozási területeket mind a végbemenő változások tekintetbe vételével kell bemutatni. A generációs tényezők az életképesség, belső dinamizmus, vagy ellenkezőleg a stagnáció, marginalizálódás vizsgálatának területén különösen hasznosak lehetnek. A kiemelkedő személyiségek és a körjük csoportosuló elit mindig kiemelt figyelmet érdemelnek lehetőség szerint rövid bibliográfiai utalásokkal, valamint az adott kiemelkedő egyéniség életútjának térbeli bemutatásával csakúgy, mint a reformáció (*ecclesia semper reformanda*) és a különböző újítók mozgalmi. Az adott egyház keretein belül maradó megoldások mellett fontos tényezőként jelentkeznek a különböző eretnek mozgalmak és szekták – e fogalmat szociológiai értelmében és semmiképp sem értékelésként használjuk –, melyek lehető leglojálisabb bemutatásakor az adott szekta érdeklődési területére, önértékelésére és másokhoz való viszonyára fordítunk figyelmet. Ezt világosan el kell különíteni a közvélemény és a hierarchia tekintélyei által az adott közösségről alkotott nézetektől.

A kereszténységben is alapvető liturgia, istentiszteleti elemek és közösségi funkciók mellett mindig szélesen értelmezett köznevelési tevékenység áll. Atlaszunkban különös gondot fogunk foglalkozni az iskolai oktatással úgy is, mint a legszélesebb értelemben vett pasztorációval. Az egyházak keretében működő iskolák, az olvasás, írás, számolás és a katekézis alapjait oktató elemi intézményektől kezdve az egyetemig bezárólag, a legkülönbözőbb könyveket használják. A papság és a szerzetes-rendek belső használatú intézményeivel éppúgy fogunk foglalkozni, mint a világiak részére létrehozott iskolákkal. Jóllehet, a felekezeti iskolák a XVIII. századig domináltak egyértelműen, de ezen a területen a későbbiek folyamán is jelentős helyet foglal el a vallás. A papság az elkövetkező évszázad folyamán különböző, egyre gazdagodó formáit alkalmazza a ráhatásnak, az igehirdetésekkel, missziós munkával, gyóntatással, énekekkel, liturgikus és paraliturgikus szertartásokkal, a kolostor-iskolák elmélyített, szisztematikus elitnevelési kísérleteivel, hitbuzgalmi közösségekkel, zarándoklatokkal stb. A könyvtárak, kiadók és nyomdák, később a sajtó (pl. a kiadványok és előfizetők köre!) szorosan kapcsolódnak az egyházi központok szellemi kultúrájához és befolyásuk mértékéhez. Gondolni kell természetesen azokra a „címzettek” is, akikhez legalább a szóbeli vagy írott igével kellett eltalálni. A lelkészek között szintúgy meg kell különböztetni az intellektuális, vagy a vele nem egyértelműen fedésben lévő vallási elitet a plébániákon szétszórt átlagpapságtól, mely gyakran saját felső hierarchiája és környezete támogatását is nélkülözi. Az egyes kötetekben bemutatott földrajzi-statisztikai fogalmak mindig kiegészítendőek a valódi jelentőséggel, milyenséggel, és az általuk adott képpel kapcsolatos észrevételekkel és fenntartásokkal. A konkrét adatok és kapcsolódó példák (pl. forrásmunkák), valamint az oktatás tartalmának és minőségének feltüntetése különösen kívánatos lesz.

Valamennyi vallási közösségnek egyik alapvető feladatát képezi az elesett, erőtlenség, beteg emberek gondozása. A felebaráti szeretetnek a zsidó-keresztény

tradícióban meglévő követelménye ezen a téren a maga gyakorlati megvalósulásában világosan kifejeződik. Innen fakad érdeklődésünk a kórházakat illetően, amelyek a századok során különböző módon működtek, bizonyos korokban nagy kiterjedésű karitatív akciókkal, majd gyermekek és öregek feletti gondoskodással kapcsolatban. Úgyszintén idetartoznak a nagyobb társadalmi igazságosságra buzdító, példával vagy szóval való kezdeményezések, a más ember szükségének meglátása, a sérelmekre, az elnyomás minden formájára való reagálások is. Ezzel az adott vallás híveinek a társadalmi-gazdasági igazságossághoz, a munka megbecsüléséhez, a magán- és családi élethez való viszonyulásának tágabb kérdéskörét is érintjük. Max Weber közel száz évvel ezelőtti klasszikus téziseinek felállítása óta a XX. századi humaniztikában nagy vita folyik a puritán kereszténységnek a kapitalizmus fejlődésében betöltött szerepéről. Csak a kereszténység körén belül is nagyon sokféle tapasztalatról beszélhetünk, melyek bizonyos módon már a katolikus, protestáns, pravoszláv társadalmak hagyományos megjelenésében is láthatóak. Létezik pl. egy elsősorban szertartásokra szorító kereszténység, melyben egy megszabott rítus, kultusz, viselkedésmód a domináns magatartás, míg pl. másoknál az eredményes munka és a szigorú takarékoság az Istentől való kiválasztottság legvilágosabb jele. A mi Kelet-Közép-Európánkban – még egyszer hangsúlyozzuk – oly fontos, századokon keresztül fennálló rendkívül sokszínű vallási és társadalmi élet, ezen belül a szomszédos csoportok állapota, magatartása, eredményeik roppant nagy feladatot állítanak elénk. A bonyolult kutatások során jelentkező nagy hiányosságok következtében csak érinteni tudjuk a problémát, és jelentőségét kiragadott példákon tudjuk csak bemutatni.

Országainkban nehéz és relatíve elhanyagolt kérdéskör kapcsolódik úgyszintén az atlaszunk számára kulcsfontosságú, a társadalmak vallási életével és kultúrájával kapcsolatos, általunk is érintendő problémákhoz is. Bizonyos általánosító megközelítések azonban csakúgy, mint a legkülönbözőbb területekről idekapcsolódó példák felhozása, valamint a jelenségek különböző szempontú vizsgálata mégis lehetővé válnak. A vallási elitek, a vallásukat tudatosan és elkötelezetten vállaló emberek és közösségek éppúgy idetartoznak, mint a legszélesebb néptömegek, amelyek különböző fokú hitbuzgalma és elkötelezettsége többé vagy kevésbé a fennálló egyházi fegyelem és ortodoxia függvénye. A szenteket és szent életűeket, a vallásos kultusszal körülvelt személyeket, a hit hiteles megtartóit és vértanúit kiadványunk lapjain gyakran nagy részletességgel jelenítjük meg. Lehetőség szerint be kell mutatni a sokféle, hitelességükkel kiemelkedő, egyháziak és világiak testvéri közösségén alapuló, és a mindennapi, kompromisszumokkal és idomulásokkal teli élettől elrugaszkodó, életképes csoportosulásokat is. A különböző „lelkiségi iskolák”-nak, a hívők belső vallási életének, a kegyességi irányzatoknak a bemutatása térképeinken csak bizonyos időszakokban lehetséges, de minden ezirányban tett lépés nagyon fontos. Másrészt foglalkozunk a korunkban népi tudományként is emlegetett tömegvallásossággal, jóllehet egyáltalán nem csak a lengyel terminológia szerint értelmezett népről van itt szó. A hagyományos folklór nálunk szorosan, szétválaszthatatlanul összefonódik a hitvalló vallásossággal. A kereszténység esetében beszélünk a folklór megkereszteléséről, ill. a kereszténység folklozációjá-

nak folyamatáról, de a jelenség átvihető bármely más vallású társadalomra is. Hozzá kell tennünk, hogy a gyakorlatban a megosztottságok és az emberi viselkedések nem olyan élesek, mint ebben az inkább elméleti értelmezésben, amely a jelenségek általánosítása és racionalizálása folytán azok minősítését nehezíti, gyakran lehetetlenné teszi.

A hitgyakorlat, a látható vallásos megnyilvánulások világát, az emberi élet lényeges momentumainak, a bölcsőtől a sírig elkísérő rítusokat és szokásokat könnyebb a tudományos kutatásokban, s így természetesen tervezett atlaszunk lapjain is megragadni és szemléltetni. A szentek kultuszával és a zarándoklatokkal foglalkozó fejlett kutatások elképzeléseink szerint megengedik a témában való elmélyülést és annak külön kötetben történő, részletes bemutatását. A gyakorlat és a vallási, vagy vallás által inspirált legkülönbözőbb jellegű szokások nemcsak a templomban, hanem a családi otthonban, munkahelyen, utazás közben stb. is élnek. Ezekben belül beszélhetünk (bizonyos napokhoz kötődően) hetente, illetve évenként ismétlődő, vagy az élet nagy fordulópontjaihoz kötődő szokásokról. Minden vallásnál megkülönböztetünk alapvető és egyéb, másodlagos jelentőségű szokásokat. A keresztség pl. valamennyi keresztény számára alapvető fontosságú, történetéről is sok adalékkal szolgálhatunk az új vallás hazai bevezetésétől kezdve napjainkig. A katolikus népesség esetén a vasárnapi misén való kötelező részvétel, vagy (1215-től) a húsvéti kötelező gyónás parancsának tényleges realizálódását ellenőrző kutatás számára jó támpontot jelentenek például a vizitációk, vagy az utóbbi években a vallásszociológusok által vezetett vagy ellenőrzött vizsgálatok.

Valamennyi kötet megalkotásánál fontos végső feladatként jelentkezik a több tucat ember által létrehozott eredményeknek és javaslatoknak a sorozat bizonyos egyöntetűségével és folytonosságával összehangolt koordinálása. A gyors összevetést elősegítendő, a különböző térképeknél gyakran fel lesz tüntetve az előző vagy a következő kötetekhez való kapcsolódás.

Szeretnénk még visszatérni a nagy vallási és egyben közép-európai történelmi időszakokat bemutató, javasolt kötetekhez, és felhívni a figyelmet az azok felépítése és tartalma feletti viták folyamán felszínre került egynémely problémára. Az első kötet országainknak a keresztény Európába néhány száz év alatt végbement beépülését öleli fel (az első érintkezésektől délen, az ókor és a középkor találkozásánál), amelyet a XIII. század, mindenekelőtt a nyugatról vagy Bizáncból átvett példákön alapuló egyházi struktúrák megszilárdulása véglegesen lezár. Szélesebb európai perspektívában az ezredforduló táján beszélhetünk egy világosan kirajzolódó magyar-szláv-skandináv típusú „új kereszténységről”, amely szembehelyezhető mind a nyugati, karoling-típusú, mind az akkor még végérvényesen el nem szakadt bizánci kereszténységgel. Sok érv szól amellett, hogy kelet-közép-európai régiókat legalább a középkor folyamán különleges módon, az úgynevezett „harmadik világbeli kereszténység” keretei közt kezeljük. Ez a térségünkben ez idő tájt kialakulót szláv-bizánci és skandináv kör figyelembevételét jelenti, amely ekkor az „óvilág”: Róma és Bizánc kulturális és vallási perifériáját alkotja. Kétségtelen pl., hogy az első századokban a Kijevi Rusz vallási viszonyai a szomszédos lengyel vagy magyar viszonyokat, semmint a bizánciakat tükrözik. A katolikus Lengyelor-

szággal szoros együttélésben lévő Ukrajnai Rusz ezt követően még folytat bizonyos, ez időből való tradíciókat, míg ezzel szemben Moszkva központtal végleg kialakul a középkor végére az önálló „orosz kereszténység”. Ugyanígy, Szerbia vagy Bulgária a XIII. századot megelőző időszakban végig ingadozik Róma és Bizánc között, a vallási térkép – mely az elkövetkező évszázadok alatt oly fontos – messze van még a végleges megszilárdulástól. A skandináviai krisztianizáció hasonlóságai a lengyelországi vagy oroszországi történetekkel – minden különbség ellenére is – fontos tényezőt képeznek.

A XIV - XV. századok (II. kötet) a mi „új kereszténységünkben” a nyugati típusú kereszténység határozott megszilárdulását hozzák magukkal, ugyanakkor a török hódoltság alá kerülő Balkánon a szláv kereszténység katasztrófáját eredményezik, valamint a Kijevi Rusz örökségének végérvényes szétesését Kijevre (Vilniusra és Lemberg-re), valamint Moszkvára. E folyamatokat bemutatva egyúttal szilárdabban is el tudjuk helyezni ezentúl területünket Európa vallási-kulturális térképén.

A következő kötetekben már inkább tudunk kizárólagosan Közép-Európával foglalkozni, melyben előbb a Lengyel-Litván-Ukrán Köztársaság és a Habsburg-monarchia országai, majd a XIX. században az orosz, német, osztrák császárságok és az egyre csökkenő hatalmú Törökország dominálnak. A XVI-XVII. századról alkotott képben (III. kötet) a különböző protestáns, katolikus, pravoszláv mozgalmak szembeszökő vallási tarkasága és vitalitása fog dominálni. A legkülönbözőbb körülmények vezetnek végül is a katolikusok, s a XVII. században a katolikus egyház győzelméhez, mely eredményesen fogta egybe úgy az elit-társadalmat, mint a társadalom legújabb rétegeit. A javasolt III. kötet különösen is kapcsolódik a XVIII. századra öszpontosító IV. kötethez, amely század meghozza a felvilágosodás – s ezen belül a barokk tradíciókkal éles ellentétben álló katolikus, ill. protestáns felvilágosodás – győzelmét, és a vallási abszolutizmus végső sikereit. A köztársaság többszöri feldarabolása pl. annak a három országnak közös műve lesz, mely az abszolutizmust a maga pravoszláv, protestáns és katolikus formájában reprezentálja. A XVI-XVIII. századokkal foglalkozó kötetek egyre több helyet szentelnek az ebben az időben egyre erősödő nemkeresztény közösségeknek: a muzulmánoknak és első sorban a zsidóknak.

A XIX. század ábrázolásakor (1914–18-ig) atlaszunkban a nemzeti társadalmaknak az egyházakkal és elismert vallásokkal összefonódó függetlenségi mozgalmi fognak nagy hangsúlyt kapni. A sokszínűség, mely a területeinken gazdaságilag és politikailag domináló császárságok és a regionális nemzeti és vallási mozgalmak együttélésének és kölcsönös viszonyának skáláján megjelenik, bizonyos trendek kirajzolását teszi lehetővé, mely különösen a hosszabb időbeli távlatoknál lesz nagy jelentőségű.

Az első világháború és az azt követő konfliktusok eredményeképpen Közép-Európa politikai, és vele együtt egyházi-vallási térképe alapvető változáson esik át. A nemzetállamok megteremtésének kísérlete, mely ezek mindegyike számára különösen fontos, szinte mindenütt, a kezdetektől fogva feszültségekkel és a háborút sem kizáró konfliktusokkal kapcsolódik össze. E jelenségek vallási kulcskérdéseinek külön kötetet szentelünk, melyben célszerű lesz egy-

ben bemutatni az 1939-45 évek szörnyű drámáját. Ez egész térségünknek olyan nagy és egyedülálló katasztrófája, amellyel kapcsolatban nem lehet ki-zárni egy külön kötet lehetőségét sem. Itt, a sztálini Szovjetunió és a náci Németország közismert elnyomó és népirtó politikája mellett különösen meg-döbbentő a viszonyok közti eltérések nagysága és a helyi konfliktusok ereje.

1945 óta egész Kelet-Közép-Európa a kommunista világrendszerbe került, ami következményként az adott területen a kapcsolatok bizonyos uniformizá-lását hozta magával. A kommunista elmélet és gyakorlat szembenállása a keresztény vallással és erőkkkel egészében az atlasz egyik alapvető kötetét alkotja. E kísérlet majdnem fél évszázadig való fennállása jó alapot biztosít történeti mérlegének utólagos elkészítéséhez.

IRODALOM

A Ch. Pietri, A. Vauchez, M. Venard és J.-M. Mayeur által szerkesztett, párizsi Desclée kiadó által gondozott, nyomtatás alatt álló 13 kötetes Histoire du christianisme c. sorozatban egy egész sereg, Közép-Európának szentelt fejeze-tet dolgoztam ki, a kontinens e része tehát valamennyi kötetben – ilyen jellegű gyűjteményes munkában először – méltó helyére kerül. Lengyelország szem-pontjából gyűjteményes feldolgozás még a szerkesztésben megjelent kötet: Histoire religieuse de la Pologne, Paris, Le Centurion 1987; olaszul rendelke-zésre áll: Storia del Cristianesimo in Polonia, Bologna, CSEO 1980.

Szesztay Domokos fordította, 1990

SOMORJAI ÁDÁM

SZENT ADALBERT MŰVE ÉS JELENTŐSÉGE

Konferencia Rómában, 1992. november 6-7-8-án

A Római Szent Birodalom Intézete 1992. novemberében tudományos konferenciát tartott Rómában, melynek fő témája Szent Adalbert művének méltatása volt, kapcsolódva az ezeréves évfordulóhoz. A konferencia anyaga 1993. májusában jelent meg az Intézet Közlönyében, a következőkben ebből válogattunk.

József Glemp bíboros, az Intézet idáig egyetlen kardinális-protektora, bevezető előadásában ismertette a lengyelországi keresztény misszió történetét, különös tekintettel az első lengyelországi metropolis, Gniezno megalapítására, Gaudentius érsekkel, a Szent testvérével, mint első főpásztorral. Az ünnepélyes kihirdetésre az 1000. év március 8–11 napjaiban, III. Ottó császár és kísérete, valamint Boleszláv lengyel fejedelem és kísérete gnieznoi találkozása alkalmából került sor. Ez alkalomból a császár átnyújtotta Boleszlávnak odáig saját fejét ékesítő drágakövé, és „testvérnek, a Birodalom munkatársának, barátának és társnak” nevezte. Ezzel egyidejűleg Boleszláv megkapta az investitúra jogot is: a püspöki kinevezés fejedelmi felségjogát. Nem volt ez királykoronázás, mely csak 25 évvel később következik be, de mindenképpen a lengyel fejedelemség területének egyházi és állami elismerése, a keresztény Európa társnemzeteként.

Henryk Kupiszewski, a Szentszékhez akkreditált lengyel nagykövet a közös Európa kialakulásának művét ismertette. A századfordulón a bolognai egyetemen katasztrófaaként tanították a Római Birodalom bukását, a barbár népek térfoglalását. Reakcióképpen a katasztrófaelméletre, Alfons Dopsch kimutatta a középkori intézményrendszer római eredetét. Dopsch tanítványai dolgozták ki a kontinuitáselméletet, amely ma már elfogadott a tudományos közvéleményben. Nyugat-Róma bukásával a Birodalomhoz tartozás tudata nem tűnt el, sőt, új életet kezdett. Ennek része III. Ottó császár munkája és a lengyel és magyar államiság kezdete is.

Réginald Grégoire OSB, a pavai egyetem professzora a 9–11. századi szerzetesség panorámáját vázolta fel, annak minden újszerűségével, reformjával, törekvésével, a bencés regula alkalmazására. Szent Adalbert római kolostora, az aventinusi Szent Elek és Bonifác, 980-ban alapult, latin szerzeteseknek tulajdonítja, ellentétben az eddigi, a magyar történetírásban is elterjedt nézetel, miszerint kétritusú közöttiség lakta volna. Szent Adalbert innen alapította

Gaudentiusszal és több társával együtt, 1000 évvel ezelőtt, a Prága melletti Brevnov apátságát.

Hieronim Fokcinski S.J. az Egyházi Tanulmányok Pápai Intézetének igazgatója Szent Adalbertnek a lengyel egyház és állam születésében betöltött szerepét méltatta. A Szent, a lengyel orientációnak kedvező irányból, a magyarhoz hasonlóan nem a német, hanem a cseh királyság irányából érkezett, és a pogány poroszok által szenvedte el – rövid tevékenység után – a mártírhalált. Korán oltárra emelték, már 999-től szentként tisztelik, sírja Gnieznóban a nagylengyel fejedelemség székhelye, Poznan mellett, érseki székhellyé emelve, a mindenkori nagylengyel törekvések kiinduló- és nyugvópontja, III. Ottó császár és II. Szilveszter pápa korai halálát követően a lengyel szuverenitás szimbóluma. A királyság új fővárosának, Krakkó püspökének, Szent Szaniszlónak mártíriuma a XI. század második felében új vértanú-szenttel ajándékozta meg Lengyelországot, és megerősítette a lengyel egyháznak az államtól való függetlenség-tudatát, mely az elmúlt évtizedekben, de évszázadokban is, nagyon nagy segítséget nyújtott a lengyel nemzetnek.

Jaroslav Polc professzor, korábban a Pápai Laterán Egyetem, újabban a Prágai Károly Egyetem professzora, Szent Adalbert ereklyéinek sorsával foglalkozva említette egyrészt az 1038–9-es, I. Bretislav cseh fejedelem által vezetett „sacco di Gniezno”-t, Gnieznó feldúlását, melynek egyik eleme a Szent ereklyéinek átvitele Prágába, majd kiemelte a római tiberisi szigeten található Szent Bertalan templom jelentőségét, amelyet III. Ottó császár alapított, és elhelyezte ott a gnieznói fejedelmi találkozó során neki ajándékozott jobbot, Szent Adalbert jobbkezét. Az elmúlt mintegy száz év során többször megnyitották az ereklyetartót, említsük meg e helyen, hogy 1870-ben Zalka János győri püspök is, aki egy kis darabot magával vitt székesegyháza számára, 1980-ban pedig Tomásek bíboros, Prága érseke kérésére vizsgálta meg Vlcek cseh antropológus, és kimutatta a Prágában őrzött maradványokkal való azonosítást. Ez a vizsgálat érzékenyen érintette a lengyel résztvevőket, mert Dlugosz krónikás óta, mintegy ötszáz éve elterjedt a lengyel variáns, miszerint 1038-ban a gnieznói kanonokok elrejtették a Szent testét, és testvérének, Gaudentiusnak adták ki koporsóját, és ha Vlcek antropológusnak igaza van, ezt a hagyományt nem erősíti meg. Ebben a testvéri civódásban is azt emeljük ki, hogy a két nemzet a hagyománytörténet során sajátjának tartotta, és megosztotta, azt, amely tulajdonképpen egy volt.

Henryk Muszynski, Gnieznó 1992. március 25-én, a lengyel egyháztartományok újrendezésekor kinevezett gnieznói érseke a Szentnek a helyi tiszteletét ismertette. A legenda szerint a három testvér, Cseh, Lech és Rusz, három államot alapított. Lech dombja a későbbi Gnieznóban található, már a 6–7. sz. folyamán. 966, a lengyel fejedelem megkeresztelkedésének éve, amelyet követően a fejedelmi székhelyen a Boldogságos Szűz Mennybevétele tiszteletére épül templom. Itt temetik el Szent Adalbertet, szláv nevén – lengyel variánsban – Wojciechet. A császár és a fejedelem találkozója, melyen részt vettek a pápa küldöttei is, olyan mély nyomot hagyott a kortársakban és az utódokban, hogy a történetírás gnieznói kongresszusnak nevezte el. Gnieznó maradt a 14. század második feléig az egyetlen érseki székhely. A Szent testének a csehek

által történt elrablását követően sem szűnt meg a hely tisztelete, a Szent fejereklyéjét mindmáig ott őrzik, és Czestochowát megelőzően a nemzet életében minden kiemelkedő vallási esemény Gnieznóban történt. A XII. században készült el a székesegyház bejárata, a bronzkapu, a Szent életét megjelenítő jelenetekkel, mely máig az eredeti helyén található. Gnieznó volt az ősi királykoronázó központ 1320-ig, ezt követően pedig a gnieznói érseket illette meg a királykoronázás, bár Krakkó, új királyi székhellyel. Szent Adalbert-Wojciech közbenjárását kérte és köszönte meg többek között a Grunwald-Tannenbergi győztes király, Jagello Ulászló, az ő idejében, a konstanzi zsinat folyamán kapja meg a gnieznói érsek a Lengyelország Prímása címet. Lengyelország tartományokra történt székszakadása idején, király hiányában, a gnieznói érsek gyakorolta az interrex szerepét, hívta egybe a nemzeti zsinatot, jurisdikciója érvényesült az egész régi országterületen. Az ősi város jelentősége 1793-at követően szorul vissza, Lengyelország harmadik felosztásakor ugyanis Gnieznó Poroszországhoz kerül, elveszíti a primási címet, spirituális téren azonban jelentősége megmarad, Szent Wojciech sírja továbbra is egyesíti a lengyel szíveket és elméket, s az újraegyesítés nem is következett volna be 1918-ban Gnieznó szerepe nélkül, ahol éppen ezért az első összlengyelországi püspökkari konferenciát tartották.

Az elmúlt évtizedekben Gnieznó és Varsó érseki székhelye perszonálunióban volt, így egy személy viselte a primási címet, 1992 március 25-ével a perszonálunió megszűnt ugyan, a primási szék kapcsolata azonban megmaradt Gnieznóval: Varsó érseke továbbra is Szent Adalbert sírjának kusztosza, és ily módon gyakorolja a primási joghatóságot. Gnieznó a mai lengyelség számára az ezeréves lengyel egyház- és államiság folyamatosságának őrzőhelye, Szent Adalbert-Wojciech április 23-i ünnepe – hasonlóképpen Szent Szaniszló krakkói püspök május 8-i ünnepéhez – tíz-, sőt százezres hívősereg körében történik. II. János Pál pápa első lengyelországi útja alkalmával Püünkösöd ünnepén Gnieznóban mondta el Szentlelket hívó beszédét, amely hamarosan megújította előbb Lengyelországot, majd egész Kelet-Közép-Európát. Erre utalt a Szent-anya 1992. június 7-én, Püünkösöd ünnepén, az angolai püspökökkel elköltött ebédjén: „Amikor a mai ünnepek során itt Luandában a hívek nagy seregével találtam szembe magamat, eszembe jutottak a gnieznói ünnepek, Lengyelország primási székhelyének, hazám bölcsőjének szép napjai. Ma a szentmise után tudatosult bennem, hogy igen szoros a kapcsolat a két ünnepség között. Amikor tizenhárom évvel ezelőtt Püünkösödöt ünnepeltem Gnieznóban, akkor a világ még két táborra oszlott, létezett még a berlini fal, érvényben volt a jaltai szerződés. Akkor az első alkalommal beszéltem a szláv püünkösdről. Felsoroltam mindazokat a népeket, amelyekhez mintegy ezer évvel ezelőtt érkezett meg Krisztus üzenetet, és amelyek akkor megkeresztelkedtek... Akkori homíliaim számos nyugtalanságot és tiltakozást váltotta ki. 1979-et írtunk. Majd az események megindultak, méghozzá hogyan... A Püünkösöd dinamizmussal teli esemény. Mozgalom indult ezen a napon. Ezt talán leginkább fejezi ki az a tény, hogy a pápa az első püünkösödöt Gnieznóban, a tizennegyediket Luandában töltötte. Az Egyház mindig úton van. – És ez az eucharisztia, Gnieznóban, ez a predikáció Gnieznóban a Szentlélek erejében egy program

kezdetét jelentette az egyház, hazám egyháza számára, Európa és a világ más egyházai számára.”

Kozma Béla, az ELTE Középkori Tanszékének docense a konferencia során Szent Adalbertnek hazánkban és egész Kelet-Közép-Európában betöltött jelentőségét ismertette. Szent Adalbert missziója Szent István keresztelését kezdve, kifejeződött tanítványainak Pannonhalmát alapító és megtartó működésében, majd Esztergom érseki tartományként történt megalapításában is. Esztergom egyik védőszentje – Szűz Mária oldalán –, tisztelete már korán elterjed, négy királyunk is viseli a nevével azonosított, bibliai eredetű nevet, a Bélát, amely sajnos manapság kevésbé tudatos a Béla nevet viselők sorában. Szent Adalbert-Wojciech-Béla: mindegyik nép saját nevén nevezi őt, mert sajátjának tekinti, ez is az inkulturáció egyik jelensége. Ő a magyarok, lengyelek, csehek és szlovákok Szent Bonifácia, Nyugat-Európa keleti felének apostola, a három történelmi korona összekapcsolója, Szent Cirill és Metód művének ki- teljesítője.

Pierre Riché párizsi professzor beszélt részletesen Szent Adalbert és Gerbert-II. Szilveszter kapcsolatáról. Igen jelentőségteljes az, hogy az első évezred végén egy rövid császári és pápai uralkodás időtartama során új koncepció érvényesül a birodalmi politikában: fegyveres hódítás helyett békés elfogadás, az egyetlen erőszak, a mártír-szent életáldozata, mely igen rövid idő alatt egyetemes példává emelkedik, és kiindulópontját veti meg két új államiségnek, a lengyelnek és magyarnak. Jelentőségteljes még a császári tanítómester, a tudós „mágus”, a reimsi káptalani magiszter, majd érsek, később Ravenna érseke, végül Róma püspökének névválasztása: a Nagy Konstantint császárrá koronázó Szilveszter pápa nevét veszi fel, és így lesz királyt koronázó II. Szilveszter, bár a név fölvételekor még ő sem sejtette, hogy királyt fog koronázni, lengyel helyett magyart.

Jerzy Kloczowski, a lublini katolikus egyetem professzora Szent Adalbertnek és az 1000. év körüli keresztény Európa formálódásának kapcsolatát elemezte. Szó szerint idézzük befejező gondolatait: „A fiatal császárnak és barátjának, II. Szilveszter pápának a hirtelen halála megakadályozta az új Római Birodalom oly becsvágyó tervének megvalósítását. De a lengyel és magyar realizáció megmaradt az új keresztény népek emlékezetében. A skandináv népeknek a XII. század folyamán volt alkalmuk bekapcsolódni Lund, Uppsala érseksége létrehozásával, Csehországnak egy kicsit később, a birodalmon belül.

Néha utópisztikusnak minősítik III. Ottó és környezete eszméit, könnyedén megfeledezve (főként) Lengyel- és Magyarországgal szembeni tetteinek és gesztusainak horderejéről. Sőt, többről van szó. 1000 körül történik, hogy Európa, konkrétan a nyugati kereszténység a világtörténet során oly egyedülálló folyamat kezdetén áll, a fellendülés, haladás évszázadokra szóló folyamatának kezdetén. Ebben a fellendülésben már nem a birodalmak döntenek, hanem az európai társadalmak, a lovagok, városlakók és vidékiek, az egyházi népek oly különféle és dinamikus rétegei. Igen hamar az 1000. év után már a szabadság kis köreinek sokasága határozza meg ezt az európai fellendülést. Ebben az összefüggésben III. Ottó széles ívű látomása valószínűleg sokkal

realistábbnak minősül, sokkal inkább a szabad népek és társadalmak ez új Európájára alkalmazottnak.

Ma, ezer évvel Európának ez ösztönző története után, a Jézus Krisztus utáni harmadik évezred előestéjén megdöbben bennünket az első évezred végi nagy szentek és nagy emberek üzenetének aktualitása. Az európai Nyugat a XX. század második felében ismét felelevenítette az integráció gondolatát. Ez volt néhány évtizedig az úgynevezett poszt-karoling Európa. 1989 nagy békés forradalma megváltoztatta kontinensünk térképét. Így ma mi mindannyian, európaiak, az új integráció roppant feladata előtt állunk. Szent Adalbert, egy Rómával és a Nyugattal szorosan együttműködő közép-európai emlékezete különösen is igazolódni látszik ebben a helyzetben. Jó volna egyúttal Szent Adalbert milleneuma alkalmából egész sorozat eszmecserét és ünnepélyt rendezni Rómában: ez alkalmat adna megemlékezni a birodalom-föderáció római eszményéről és a kereszténység elfogadásáról a keresztény Európa méhében.

A XX. század vége felé egy lengyel pápa megválasztása – megint csak – kinyilvánította a világnak Kelet-Közép-Európa országainak létezését, melyek mélyen a nyugati hagyomány értékeiben gyökereznek. Három év óta – remélem – egyre inkább elfogadott evidencia, hogy egy új európai integráció, még ha nehéz is, nélkülözhetetlen. Azok az országok, amelyek Szent Adalbert történelmi és eleven pártfogására számot tartanak: Lengyelország, Magyarország, Csehország és Szlovákia ma is, mint 1000 évvel ezelőtt, a jövő Európáért, a Nagy Európáért folytatott békés harc élvonalában vannak. Velünk tartanak mások is, keleti és déli szomszédaink, fivéreink és nővéreink, akiknek célja egy emberibb és egy – nem a szólam, hanem az evangélium szerinti – keresztényebb új Európa. Magunkkal hozzuk drámai tapasztalatainkat, a két barbár totalitarizmus: kommunizmus és náciizmus vértanúinak millióit; emberek millióinak tanúságát, akik meg tudták őrizni emberi és vallási méltóságukat.

A két Európa találkozása, az 1000. évi gnieznói típusú találkozás az új mártírok sírjainak közelében ma feltétlenül szükséges, egyenesen a siker feltétele. Minden európai, politikusok és egyszerű polgárok is – mindegyikük a maga módján – felelősek ezért a találkozásért; valamennyiünk mintegy történelmi jelentőségű vizsgát tesz. Reméljük, hogy Szent Wojciech-Adalbert emlékezete segíteni fog bennünket ennek a nagyszerű és sürgős feladatnak a végrehajtásában.” (S.G. fordítása)

Ebben az évtizedben több alkalom szolgál Szent Adalbert életművéről való megemlékezésre: idén ezer éve, hogy az aventinói Szent Elek és Bonifác apátságából indulva, tanítványaival együtt, megalapította a Prága melletti Brevnov kolostorát, ahonnan 1996-ban lesz ezer éve, hogy tanítványai megalapították Pannonhalmát, (ez egyben III. Ottó császár megkoronázásának is évfordulója) 1997-ben lesz ezer éve mártírhalálának, 1999-ben lesz ezer éve szentté avatásának, 2000-ben lesz ezer éves a gnieznói és esztergomi érseki tartomány. Kloczowski professzor úr záró szavaihoz mi is csak azt fűzhetjük hozzá: alkalomul szolgálhatna mindez a szomszéd népekkel való kapcsolatok újragondolásához.

A konferencia teljes anyaga megjelenés előtt áll a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) sorozatában.

TÓTH FERENC

KÉTSZÁZ ÉVE SZÜLETETT LONOVICS JÓZSEF CSANÁDI PÜSPÖK

Ipolyi Arnold, a magyar mitológia szerzője, nagyváradi püspök még úgy gondolta: „míg a nemzet nyelvén az ország törvényt hoz; míg az hangzani fog az ország házának szószékéről, és még hangzani fog Isten szent egyházának magas ívei alatt; és míg e nyelven a tudománya házban beszél, – vagy amíg csak a nemzet irodalmának története szólni fog –, addig Lonovics József neve feledhetetlen lesz.” Jóslata jámbor óhaj maradt, hiszen nevét ma már csak szakkörökben ismerik, pedig felfigyelt rá Kossuth és a bécsi udvar egyaránt. A reformkor kiemelkedő szónokát maga Metternich is elismerte. Szerinte „a magyar püspöki karban kiváló helyet foglal el, ritka tekintélynek örvend, a felsőtáblán állásának valóságos dísze.” Rómában feljegyezték róla: „Oly jeles tulajdonságokkal rendelkezik, aminőkkel a klasszikus egyházi írók: Nagy Szent Gergely, vagy Szent Bernát az apostoli lelkületű főpapot ábrázolják.” XVI. Gergely pápa is elismeréssel volt iránta: „Csodálom buzgóságát, tehetségét, tudását.”

Lonovicsról, az Akadémia tiszteleti tagjáról az első méltatást nem sokkal halála után, 1868 májusában akadémiai emlékülés keretében Ipolyi Arnold, az MTA rendes tagja tartotta. Lonovics és Haynau között lezajlott konfliktusról az 1892-ben kiadott Paphonvédek albuma számol be. A római küldetését a Budapesti Szemle 1890. évfolyamában Marczali Henrik, majd önálló kötetben 1924-ben Várady L. Árpád dolgozta fel. Ez utóbbi munka római naplóját is tartalmazza. A Hóman – Szegfű-féle Magyar történet már csupán három helyen említi nevét. A 48-as forradalom centenáriuma Hermann Egyed premontrai szerzetes, a szegedi egyetem történész professzora idézte fel szerteágazó tevékenységét a Vigiliában. Lonovics alakja Németh László Széchenyi drámájában tűnik még fel. A tíz kötetes akadémiai történeti munka püspökünk korát felölelő háromezer oldalon három helyen sorokat szán munkásságának, Windischgraetznél tett békekísérletét elkocsikázásként említi. Juhász Kálmán, a csanádi egyházmegye hervadhatatlan érdemű történésze szorgosan gyűjtötte a rá vonatkozó adatokat: bejárta Lonovics száműzetésének helyeit (Melket, Bécset); átnézte a temesvári levéltárat. Juhász Kálmán torzóban maradt kutatásait Lotz Antal, a szegedi hittudományi főiskola professzora folytatja.

Lonovics József születése napját nem ismerjük, a Miskolc Mindszenti plébánián őrzött anyakönyv szerint 1793. január 31-én keresztelték; apja L. János, anyja Klausz Terézia. A jóhírű egri szemináriumban végzett, 1815-ben szentelték pappá. A Pázmány Péter egyetem Hittudományi Karán doktorált. Kitűnő nyelvérzékkel rendelkezett, beszélte a német, a francia, az angol, a latin, az olasz és a szláv nyelvet. Római küldetése idején a diplomáciai tárgyalásoknál oly nélkülözhetetlen árnyalt fogalmazásnak is birtokában volt. 1826-tól 1829-ig Várkonyban plébános, ahol Klobusiczky főispánról mondott gyászbeszédére megye szerte felfigyeltek, csodálták szónoki képességét. Pyrker érsek is felfedezte tehetségét, 1829-ben visszakerült egri kanonoknak, 1830-tól az egri káptalan alsótáblai követe. A diétán szintén feltűnt szónoklataival, ahol József nádor javaslatára a káptalani követeknek ő lett a szószólója. Olyan tekintélyre tett szert, annak ellenére, hogy a temesvári püspöki szék betöltésénél a primás által javasolt három személy között nem szerepelt, csupán a kormányzók által felterjesztett 4., 5., 6. helyen javasolt személyek között fordult elő a neve, I. Ferenc őt választotta. 1934-ben, negyven évesen kinevezett csanádi püspök rövidesen a legismertebb főpapok egyike lett.

Püspökként Szent Gellért méltó utóda. Egyházzservező és iskolaépítő. 23 plébániát alapított. Bölcséleti és jogi főiskolát, liceumot, tanyai iskolát hozott létre. Egerből magával hozta Fábri Ignácot, akit előbb irodaigazgatónak, majd helynöknek tett meg. 1935-től hűséges munkatársával elkezdte bejárni egyházmegyéjét. A Canonica Visitatit új alapokra helyezte. Kidolgozta ezen látogatások módszertanát, ezt könyvalakban is megjelentette. Az így keletkezett jegyzőkönyvek 150–200 oldalasak, a helytörténeti kutatások nélkülözhetetlen forrásai.

A kánoni látogatások során mindenekelőtt megvizsgálták az anyaegyház templomát, javadalmát, az istentiszteletek rendjét; továbbá a plébániákat, filiákat, kálváriákat, kolostorokat, a szegények intézményeit, a szobrokat, kereszteteket; nemkülönben a plébánia népét, lélekszámát, a plébános és káplán képzettségét, jövedelmét, házanépét; nem feledkezett meg az iskolákról, a tanítókról, kántorokról, az iskolába járó gyerekekről; kiterjedt a figyelme a harangozókra, a bábákra. A kánoni látogatások az egyházi élet pontos keresztmetszetét adják, művelődéstörténeti értékük felbecsülhetetlen, a szakrális néprajz kutatóinak is valóságos kincsesbánya.

Főpapként már nem az alsó házban, hanem a felső táblán fejtette ki egyháza és hazája érdekében erőfeszítéseit.

Mint parlamenti szónokot Deák Ferencsel együtt szokták említeni. Toldy Ferenc szerint: „mindkettő államférfiúi készültséggel rendelkezett; mindkettő éles ítéletű és szigorú logikájú fej; mindkettő inkább az észhez, mint a szívhez szóló, s a rögtönzés dacára is irodalmilag is képzett előadó”. Horváth Mihály úgy ítélte meg, hogy Lonovics ugyan „nem a leghatásosabb”, de „a legműveltebb s legtudományosabb” szónok. Mindehhez Ipolyi Arnold még azt is hozzátette: Deák pályája kezdetén *dúsabb és virágosabb nyelvel* élt, később megvette *minden mellékes díszet és ékítményt*; Lonovics kezdetben volt egyszerűbb, és később lett ékeesebb. Lonovics eszméi tiszták, világosak, kifejezései szabatosak.

RÓMAI KÜLDETÉS

Diplomáciai téren legmaradandóbb eredményt római küldetésével ért el. A reformországgyűléseken egyre határozottabban vetődött fel a vegyes házasság kérdése. Az 1790–91. évi országgyűlés úgy törvénykezett, hogy a vegyes házasságból született gyerek, ha az atya katolikus, minden gyerek az ő vallását követi; ha az anya katolikus, csak a fiúgyermek követheti az apa vallását. Az ilyen házasság mindig katolikus plébános előtt kötendő. 1830-tól Németországban és Belgiumban egy új katolikus irány terjedt el, melynek hatására hazánkban is egyre több katolikus pap kért a protestáns férjtől írásbeli nyilatkozatot, reverzálist, amelynek értelmében mindkét nembeli gyermeket katolikus vallásban nevelik. Reverzális hiányában egyre több plébános tagadta meg a házasság megáldását. Ennek a szélsőséges álláspontnak Lajcsák Ferenc előbb rozsnói, majd nagyváradai püspök volt a szószólója. Eljárása már az 1832–36. évi országgyűlésen földindulást keltett és maguk a katolikus rendek, élükön Beöthy Ödönnel és Deák Ferencsel, protestáltak ezen gyakorlat ellen. Mindez oda vezethet, hogy sok menyasszony nem részesül papi áldásban, és hitehagyóvá válik. Ilyen körülmények között Lonovics József az ország és az egyház békéjén kezdett fáradozni, ugyanis állampolgári kötelessége ellenkezésbe kezdett jönni főpásztori lelkiismeretével. Az 1839–40-iki országgyűlésen Széchenyi és Dessewffy fellépésével átmenetileg a viharfelhők eloszlottak, de a püspöki kar és a kormány is szükségesnek látta a Szentszékkel való tárgyalást. Így került sor Lonovics római küldetésére.

Lonovics József 1840. november 4-én érkezett Rómába és közel fél évig tárgyalt a Szentszékkel. A pápa személyesen fogadta, megölelte, megcsókolta, maga mellé ültette és elhalmozta kegyeivel. A közel fél éves küldetést siker koronázta. Olyan pápai döntéssel tért haza, hogy ezentúl a reverzális nélküli vegyes házasságok a katolikus templomban háromszor kihirdethetők, a reverzális nélküli házasságnál közreműködhet a katolikus pap. Ezek alapján az 1844. évi III. törvénycikk kimondta, hogy a protestáns pap előtt kötött vegyes házasság is törvényes.

A TÖRVÉNYALKOTÓ

Országgyűlési munkáját – miként Kölcseyét is – a haza és haladás gondolata határozta meg. Védté a nem nemesek birtok- és hivatalképességét; küzdött az örökvltsáért; a szabadság és a civilizáció nevében követelte a köztehervisélet. Főrendiházi beszédében hangsúlyozta: „Valahányszor az eddig egyedül adózott néposztály terheinek közösen viseléséről leend szó, én főpapi és főpásztori minőségemben ezt mindenkor a legszívesebb készséggel fogom pártfogolni.”

A nyelv kérdésében is a kor szellemében foglalt állást. Már a nyelvtörvény megszületése előtt magyar nyelven küldte szét pásztorleveleit. Úgy tartotta, hogy a nyelv a nemzetnek legdrágább kincse. A túlzó nyelvújítókat sem ítélte el, mint ahogy nem kárhoztatható a túláradó anyai szeretet és aggodalom sem.

A szólás- és sajtószabadság hirdetője volt: „őszintén óhajtom, hogy hírlapjaink írói használhassák a szó minden fegyverét az attikai sótól kezdve a legcsípősebb lúgig, s az egyszerű cáfolattól kezdve a legkorszerűbb iróniáig.”

Egyértelműen elkötelezte magát a lelkiismeret- és vallásszabadsággal. „Minden egyes polgárnak, csakúgy, mint a püspöknek és papnak, teljes elidegeníthetetlen joga van a lelkiismeret szabadságára.”

Küzdött az egyházi autonómiáért is. Hangsúlyozta az egyházának a kormányzattól függetlenségét, autonómiai szabadságát.

Más felekezetek iránt toleráns. „A keresztény türelem abban áll, hogy a vallásfelekezetek... békével nézzék, tűrjék, mentsék egymásnak nemcsak vallásos meggyőződését, hanem abból folyó cselekedeteit is, hogy kiket a hit egymástól elszakasztott, azokat a közéletben a szeretet egyesítse.”

Külön kell szólnunk a dézsma ügyéről. Az a Lonovics József, aki földesúrként minden elődjénél magasabb szolgáltatásokat követelt makói jobbágyaitól, az áprilisi törvények vitájában – átérezve a népre nehezedő terhek súlyosságát – így érvelt: „Noha a dézsma megszüntetésével a püspökségek jövedelmeik felét, némelyek pedig legnagyobb részét elveszítik, de engedve a tisztelt rendek hazafiúi felszólításának, részemről kész vagyok a papi dézsmáról lemondani, és ezt az áldozatot a haza oltárára letenni.”

Az új törvények zavartalan életbeléptetése érdekében papjainak meghagyta, törekedjenek arra, hogy a nép nyugodtan és fegyelmezetten fogadja őket. Felszólította a papságot, hogy az esetleges antiszemita tüntetések elfojtásában segédkezzék a hatóságoknak. Elrendelte, hogy a papság vegyen részt a nemzetország szervezésében.

Nem sokkal az új törvények elfogadása után, Lonovics püspök díszebédet adott a püspöki palotában. Erre meghívást kapott Haynau is, aki 1846–48-ban divizionális tábornokként működött Temesvárott. Ezen Haynau kijelentette, hogy a márciusi törvények érvénytelenek, mert a király azokat nem szabad akaratából szentesítette. Mire a házigazda így válaszolt: *Mint urunk, királyunk hű jobbágya, mint a törvényhozó testületnek egyik – habár érdemtelen – tagja, kénytelen vagyok egész ünnepélyességgel excelenciád eme nyilatkozatának ellent mondani, és ama törvények érvényessége ellen fölhozott állítását alaptalannak és azt is kijelenteni, miszerint ama törvény iránti engedelmisséget minden honpolgárnak – legyen az civil, vagy katona állomású – kötelessége teljesíteni.*

V. Ferdinánd időközben kinevezte Lonovics Józsefet egri érseknek. Az addigi gyakorlat szerint Bécs intézte az iratoknak Rómába küldését, de ez a forradalom miatt már nem történt meg, a magyar külügyminiszter erre nem is gondolt. A Szentszék sürgetésére Bécs azt válaszolta, hogy külön küldetésben Esterházy Móricz viszi majd az iratokat, valójában a szabadságharc miatt ezt már nem tartották kívánatosnak.

A bécsi udvar Lonovics József három tettét nem bocsátotta meg: először: miután az uralkodó feloszlatta az országgyűlést, az érsek résztvett az 1848. október 28-i memorandum szerkesztésében, amely a királyt tette felelőssé az öldöklésekért; másodsor résztvett az országgyűlés feloszlátása utáni, a forradalom által létrehozott országgyűlés munkájában, sőt hajlandó volt arra is, hogy Batthyány, Majláth és Deák Ferenc társaságában küldöttségbe menjen Windischgratz táborába; harmadsor: hozzájárult, hogy a temesvári dómról eltávolítsák a császári sást. Az érsek legnagyobb ellensége, Haynau dühösen vágta oda Ambrózy Lajosnak, aki a főpap érdekében járt nála: „Nagy lelki gyönyörűséggel akasztottam volna fel egy katolikus püspököt, a legszívesebben pedig azt az önhitt Lonovicsot”.

Haynau 1849. július 21-én elfogatta, előbb Pozsonyban, majd Pesten az Újépületbe csukatta. A börtöntől Scitovszky primás és a pápai nuncius nem kis diplomáciai erőfeszítésének köszönhetően menekült meg. Mivel Horváth Mihálynak csanádi püspöki, Lonovics Józsefnek egri érseki kinevezése nem érkezett meg, ebből kifolyólag Lonovics csanádi püspök maradt. Meghurcoltatásakor erről le kellett modnania. A bécsi kormány megengedte, hogy egy osztrák kolostorba vonuljon vissza. Lonovics József Melket választotta.

Ipolyi Arnold írta: „A meg nem érdemelt balsorsot méltósággal viselte. Soha nem panaszkodott, soha senkit nem vádolt, semmit sem kárhoztatott, senkire nem neheztelt. Ámbár szívén érhetette a kegyetlen csapás, és erősen vérezhetett tőle. Sebét mégis mindenki előtt elrejtette, senki nagy fájdalmát észre nem vette.”

A melki apátság könyvtára hozott számára némi nyugalmat, tudományos kutatásokba kezdett. Megírta *Josephinismus, Angol türelem és Népszerű egyházi archeológia* című műveit.

1853-ban megengedték, hogy száműzetése Bécsben folytatódjon. Ekkoriban Széchenyi Döblingben senkit sem fogadott, de az érseket magához hívatta, és a legnagyobb magyar átmenetileg visszanyerte lelki egyensúlyát. 1860-ban, az októberi diploma után hazatérhetett hazájába. IX. Pius elégtételül amasiai címzetes érsekké tette. 1866-ban kinevezték kalocsai érseknek, ezt a szentszék is megerősítette. Első pásztorlevelét is megírta, de Kalocsára csak koporsója érkezett meg. 1867. március 13-án halt meg, a kalocsai székesegyház kriptájába helyezték örök nyugalomra.

Lonovics József főpapként, államférfiként is korának kimagasló alakja volt. Egyaránt szívén viselte hazája és egyháza sorsát. Reformok útján kívánta az ország átalakulását. Az alkotmányosság gondolköre határozta meg közéleti tevékenységét.

Makó sokat perlekedett egykori földesurával, Lonovics Józseffel, de ugyanakkor tisztelte és nagyra is becsülte. A Lonovics család egyik ága a Maros-parti városhoz kötődött. Unokaöccsei is megbecsült személyek voltak. A főispán Lonovics Józsefről ma is egy sugárút van elnevezve, mert az ő érdeme az egykori csanádi vasútvonal kiépítése. Lonovics László pedig alapítványt tett a tehetséges, de szegény gimnázista tanulók és a cigány muzsikuskok megsegítésére.

Makón a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének helyi csoportja bensőséges ünnepségsorozattal emlékezett meg a kétszáz éve született Lonovics Józsefre. A megemlékező szentmisét Gyulay Endre szeged–csanádi megyés püspök mondta. Az emlékülésen dr. Lotz Antal, a szegedi hittudományi főiskola professzora, dr. Nagy Antal, a sárospataki református teológia professzora és Orbán Imre múzeológus méltatta Lonovics József pályáját. Az egykori püspöki rezidencia épületén elhelyezett emléktáblát Gyulay Endre megyés püspök áldotta meg. A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége makói csoportja az elhangzott előadásokat önálló füzetben adta közre, megrajzolva egy nagy formátumú egyházfő és államférfi pályáját.

GLATTFELDER EMLÉKKONFERENCIA SZEGEDEN

A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége Szeged, a Barankovics Alapítvány, a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok és a Móra Ferenc Múzeum szervezésében került sor Szegeden 1993. szeptember 3-án, egy egéssznapos konferencia megszervezésére Glattfelder Gyula érsek-püspök személyéről és működéséről halálának ötvenedik évfordulója alkalmából. A konferenciát a Dugonics tér 12. szám alatti Katolikus Házban rendezték és a következő előadók és előadások szerepeltek:

- DANKÓ László: Glattfelder Gyula érsek-püspök és a magyar katolikus egyház
- TÖRÖK József: Glattfelder a Hittudományi Akadémia tanára
- GERGELY Jenő: Glattfelder tevékenysége a magyar katolikus püspöki kar tanácskozásain 1911–1943
- ZOMBORI István: Glattfelder püspök a Parlamentben 1911–1943
- GYULAY Endre: Glattfelder a Szeged-csanádi püspökség megalapítója
- LOTZ Antal: Glattfelder a hitszónok és papnevelő
- PÁL József: Glattfelder és az 1938–39. évi zsidótörvények
- KÓHEGYI Mihály: Adalékok Glattfelder Gyula kalocsai érseki kinevezéséhez és beiktatásához

A nagy érdeklődés közepette lezajlott konferencia a jelenlévők számos hozzászólásával gazdagodott. A konferencia szerzői 1994-re a konferencia anyagát önálló kötetben kívánják megjelentetni. Az elhangzottak alapján biztosan állítható, hogy Glattfelder Gyula érsek-püspök személyében a magyar katolikus egyház a két háború között olyan képzett, szociális és politikai értelemben haladó gondolkodású, fogékony főpappal rendelkezett, akinek személyét nemcsak halálát követően, hanem az elmúlt negyven évben is sikerült „titokban” tartani, holott munkássága, tevékenysége az egész magyar társadalom és kultúrtörténetnek nagy nyeresége volt. E konferencia és a tervezett kötet munkásságának feltárásában remélhetőleg az első lépést jelenti.

A FELEKEZETI EGYÜTTÉLÉS AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉGBEN

A Vázlatok jelen számának nyomdába adása után kerül megrendezésre a meghívó szerint az az érdekes és nagyszabású konferencia, amely a fent jelzett címmel a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága, Történettudományi Intézete és az Europa Institut Budapest, valamint a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány, továbbá a Soros Alapítvány támogatással kerül megrendezésre.

A konferencia 1993. október 7–8-án lesz az Európai Intézet nagytermében, az 1569. évi tordai országgyűlés emlékére.

A nagyszabású külföldi és belföldi résztvevők közreműködésével megrendezendő konferencia jól tükrözi azt a szándékot, hogy a nagyhangú egymásramotogató és a politikai türelmetlenség után (helyett), kísérletet kell tenni a közös múlt feltárására, a vitás, problémás kérdések tisztázására az exakt tudományos módszerek és kutatások segítségével.

Ezt a szándékot és törekvést tükrözi a konferencia résztvevőinek és az előadások címének most felsorolandó együttese is.

BENDA Kálmán: A felekezetek együttélése Erdélyben a 16–17. században

VAN GOUDOEVER, Jan: The Antitrinitarian Experiences

NEUMANN, Victor (Bukarest): Religious Reform and the Crisis of Conscience. The Transylvanian Case

PETERS, Christine (Oxford): Catholic and Orthodox Piety before the Reformation

GORUN, Gheorge (Nagyvárad): Reformáció a váradi püspökség területén – politika és gazdaság között

BARTA Gábor (Budapest): A tolerancia társadalmi gyökerei

POP, Ioan-Aurel (Kolozsvár): Ethnic and Religious Mentalities in Transylvania in the Epoch of Nicolaus Olahus

KÁLDOS János (Budapest): Az erdélyi unitárius egyház Enyedi György püspöksége idején

CRACIUN, Maria (Kolozsvár): The Use of the Vernacular in the Catholic Propaganda in the Second Half of the 16th Century

BINDER, Paul (Brassó): Protestáns egyházszerkezési átfedések Erdélyben (16–17. század)

KATUS László (Budapest): Felekezeti együttélés a református fejedelmek alatt

R. VÁRKONYI Ágnes (Budapest): A vallási tolerancia a 17. századi Erdélyben és Európában

SZAKÁLY Ferenc (Budapest): Beszélhetünk-e toleranciáról a királyi Magyarországon és a hódoltságban?

LADÁNYI Sándor (Budapest): Az erdélyi fejedelmek és a szombatosság

HELTAI János (Budapest): Szent atyák öröme – Medgyesi Pál és Vásárhelyi Dániel vitája

DEMÉNY Lajos (Bukarest): A református énekeskönyv 1642. évi román fordítása

MISKOLCZY Ambrus (Budapest): A Gyulafehérvári Biblia új facsimile kiadásáról

BENKŐ Samu (Kolozsvár): Az Áronok (Márton Áron és Tamási Áron) katolicizmusának 17. századi gyökerei

SIPOS Gábor (Kolozsvár): A reformáció továbbélése a hátszegi románok között

LITIU, Gheorghe (Nagyvárad): Un document de 3 janvier 1713 concernant les relations entre les confessions d'Oradea

KESERŰ Bálint (Szeged): Unitárius felvilágosodás

TONK Sándor (Marosvásárhely): Tolerancia és intolerancia az erdélyi fejedelemség bukása után

SZABÓ Ferenc S. J. (Budapest): A tolerancia Erdélyben katolikus szemmel

Örvendetes ténynek tekintjük, hogy már a meghívó jelzi, a konferencia anyagát az ELTE Román Tanszékének *Encyclopaedia Transylvanica* című könyvsorozatában meg kívánják jelentetni. Érdeklődéssel várjuk mind a konferenciát, mind az erről megjelenő kötetet.

P. SZILAS LÁSZLÓ S.J.

† P. ARATÓ PÁL S.J. (1914–1993)

P. Arató – családi neve 1938-ig Roszprim volt – Mecsekszabolcson született 1914. szeptember 21-én. Gimnáziumi tanulmányait Pécsen végezte a Pisban, ahol 1932-ben érettségizett. Még ebben az évben, augusztus 15-én, megkezdte noviciátusát a Manrézában, ahol P. Vukov volt akkoriban a noviciusmester. Következett a retorika, a filozófia és a magisztérium, melynek első évében a „Katolikus missziók” szerkesztőségében dolgozott, a másodikban pedig történelmet tanult az egyetemen. A teológia első évét Rómában végezte, a többi Szegeден, ahol 1943. június 25-én Glattfelder Gyula püspök szentelte pappá. A harmadik próbációt a háború utolsó évében Budapesten végezte. Ugyanott folytatta az egyetemen a magisztérium alatt megkezdett történelmi tanulmányokat. 1946 őszén Rómába került. A Pápai Gergely Egyetem egyháztörténelmi fakultásán dolgozott, és megszerezte a doktorátust. Dolgozatát az ismert Szent Ignác-kutató P. Pedró de Leturja vezetése alatt írta Hevenesi Gáborról és annak „Szikrái”-ról („Scintillac Ignatianae”), sajnos latin nyelven, és így az később sem került kiadásra, pedig megérdemelte volna.

1951 és 1961 között nápolyi skolasztikátusunkban tanított egyháztörténelmet. Néhányszor kisegített Chieriben is ebben a tárgyban. Amikor a Gregoriana egyháztörténelmi fakultása 1961-ben megkezdte terveit egy a pápaság történetét tárgyaló évkönyv kiadására, a bibliográfiai rész elkészítésére P. Aratót kérte fel. Ő 1961-től haláláig ezen dolgozott. Idézem itt P. Rabikaukaskat, az „Archivum Historiae Pontificae” szerkesztőjét a temetési misén mondott gyászbeszédéből. 30 éven keresztül végezte P. Arató ezt a munkát, a 30. kötet a napokban hagyja el a nyomdát. Kezdetől fogva olyan világosan osztotta be a hatalmas anyagot, hogy kiérdemelte mindazok elismerését, akik ezt a bibliográfiát kezükbe vették és használták. P. Rabikaukaskas kiemelte, hány tanár és kutató vallotta be neki, hogy mindig türelmetlenül várja a folyóiratot, főleg bibliográfiai ujdonságai miatt. Ennek ellenére P. Aratónak keményen és kitartóan kellett dolgoznia. Minden évben ezrével nézett meg könyveket és kontrollált kb. 600 főleg történelmi és teológiai folyóiratot. Rendszeresen kutatott nagy könyvtárakban nemcsak Rómában, hanem évente Firenzében és Milánóban, Frankfurtban, Münchenben és Bécsben, időnként Párizsban is. Bibliográfiája évente 250–300 oldalt tett ki. Ez a 30 év alatt több mint 800 oldalt jelent. Egy másik kutató szerint a 30 évfolyamban kb. 140.000 könyv, cikk és könyvismertetés adatai találhatóak.

A Gregoriana nagy közösségében, melyben a katalógus szerint 120 jezsuita él együtt, nem tartozott az előtérben állók közé, már munkája miatt sem. De

nem vonult vissza. Közösségi természete megmutatkozott abban, hogy szívesen beszélt útjairól, az emberekről, akikkel találkozott, könyvészeti ritkaságokról. Beszélgetéseibe mindig beleszótt egy-egy viccet. Élete szolgálat volt, az Isten és az emberek szolgálata. Sokkal nagyobb baráti és ismertségi köre volt, mint ahogy azt rendi körökben gondolták. Megmutatkozott ez a temetési misén is a Szent Ignác templomban. Kb. 45 jezsuita koncelebrált. A főcelebráns a Gregoriana rektora P. Pittau volt és P. Rabikauskas mondta a szentbeszédet. Rajtuk kívül még jópár jezsuita, többen a Gregoriana hallgatói közül, főleg magyarok, és aránylag meglepően nagyszámú római barát és ismerős volt jelen. A vatikáni magyar követség és a Vatikáni Könyvtár is képviseltették magukat.

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

RÁCZ IMRE

ARLÓ, BORSODSZENTGYÖRGY, JÁRDÁNHÁZA, HODOSCSÉPÁNY
TÖRTÉNETE EGYHÁZI LEVÉLTÁRI FORRÁSOK TÜKRÉBEN

(Miskolc, 1991. 423 p.)

„Néhány évtizeddel ezelőtt olvastam Borovszky Samu: Borsod megye története című munkáját. Itt is, ott is, elszórtan, igen sok adatot találtam benne vidékünk múltjából. Akkor ötlött eszembe, milyen jó is lenne, ha az idevágó adatok egybe volnának gyűjtve az utókor érdeklődői számára. Amit azonban ott találtam, kevésnek bizonyult. Minthogy pedig úgy igaz, ahogy a közmondás tartja: évés közben jön meg az étvágy –, egyre jobban belemerültem a múlt eseményeinek feltárásába, és egyre sürgetőbben fűtött a vágy, hogy minél teljesebbé formáljam az elmúlt korok képét” – írja vallomásként Rác Imre Miskolcon élő nyugalmazott plébános úr az „Arló, Borsodszentgyörgy, Járdánháza, Hódoscsépány története egyházi levéltári források tükrében” című nagyjértékű könyvében, hogy miként is lett monográfusa azoknak a községeknek, ahová az Úr dolgozni küldte.

A lelkipásztori munkája mellett írta meg a másfél évtized alatt összeszedett adatokból az egyház- és helytörténeti monográfiáját. Monográfia ez a mű, de nem abban az értelemben, hogy minden adatot a legaprólékosabban felkutat és rögzít, hanem résztörténetekből rakja össze a nagy egészet. S ezek a résztörténetek egy sajátos helyről, a plébániák levéltárából kerültek elő.

A négy borsodi település egyházilag az egri egyházmegyéhez tartozik. Történelmükben nem zajlottak le nagy országos események, de történetük részese az ország történelmének. Kis településeknek is van dicső múltja, amik megérdemlik a kellő figyelmet és a feldolgozást.

Ezen gondolatokat bizonyítja Rác plébános úr is, amikor helytörténeti áttekintést ad Arlóról, Borsodszentgyörgyről (rég neve: Disznósd), Járdánházáról és Hódoscsépányról. Megpróbálja a községek nevének eredetét és alakulását levezetni a középkori okmányok segítségével, valamint egy „elfeledett” forrás alapján, az anyakönyvek szerint. Dícséretre méltó, hogy ezen forrásoknak milyen nagy tulajdonságot biztosít, mivel egy anyakönyvnek nemcsak az a mondandója, hogy kik születtek, kik haltak meg, vagy kik kötöttek házasságot. Fel kell ismerni, hogy minden bejegyzésben új források jönnek elő. Ez olyan „élő-historia domus”. Egy település népességét, származását, vándorlását, idegenek letelepedését, betegségét és egyéb eseményeit rögzíti. Pótolha-

atlan források az anyakönyvek, sok esetben innét tudja kikövetkeztetni a népesség számát.

A községek néveredetének kinyomozása mellett a földrajzi nevek magyarázatait is megadja. Felfedez a régi okmányok alapján olyanokat is, „mely azóta már feledésbe merült, mint Szentgyörgyön a „Hadoutska” (Kígyólyuk), mai néven „Lyukhegy”.

Mindezek mellett etnikai vizsgálat alá veszi a lakosokat, érdekes megállapításai keletkeznek. Nyomon tudja követni egy-egy család letelepedését, miként ad megélhetést a környékbeli bánya és hogyan asszimilálódnak az őslakókkal.

Elgondolkodtató tény az is, hogy miként lesz a földművelés helyett a legfontosabb megélhetési forrás az ipar, a bányászat és változtatja meg a helyi szokásokat és eseményeket.

A mű második része a katolikus templomok és plébániák történetét tárgyalja. Méltó emléket állít Csikány Miklós arlói plébánosnak, aki több templomot és más egyházi épületet épített.

A plébániák történeténél többszörös türelemmel és komoly értéként kezeli a Canonica Visitatiók jegyzőkönyveit. Felismeri, hogy mennyi ismeretlen adatot tárolnak, hiszen az akkori vizsgálatok mindenre kiterjedtek.

A települések nem voltak gazdag falvak, nem volt állandó földesura, csak néhány gazdagabb család. A különböző munkálatok anyagi előteremtéséhez önjelöltekre kellett elsősorban támaszkodniuk. Talán így jobban átértékelték azt, hogy Isten dicsőségére cselekszenek. A falusi nép úgy ragaszkodott papjához, mint a ferences barátok a néphez. A gazdag jegyzetanyagból kitűnik, hogy a barátok legtöbbször tartottak lelkigyakorlatokat, akik Egerből és Gyöngyösről mentek elsősorban. A felsoroltak között volt több szécsényi is, akik előtte vagy utána tevékenykedtek itt az ősi kolostorban. Rendtörténeti szempontból nagyon értékesek ezek az adatok.

A harmadik nagy fejezet a népiskolák történetét vázolja. Kitűnik, hogy falu helyen milyen nagy áldozatok árán kellett a sokszor 200–250 gyermeket oktatni; ugyanakkor mennyi fejlődésen kellett áthaladnia az oktatás milyenségének, hogy elérjék az adott kor követelményeit. Az iskolák történetének megírása óriási kultúrértékkel bír, mivel olyan tanítóknak állít emléket, akik nevei már rég feledésbe merültek. Sikert pl. az arlói iskola esetében az első írásos dokumentumot megtalálnia 1658-ból, mely bizonyítja azt, hogy ekkor már létezett.

A negyedik fejezet a vallásos élet néprajzának állít emléket. „A néplélek másik jellegzetes vonása, hogy az apái élete és példája által szentesített normákat bírálathoz nélkül elfogadja, magára nézve kötelezőnek tartja és azok szerint él. A hagyományokhoz való ősi ragaszkodás megmaradt a legújabb időkig, bár egyes formái már pusztulóban vannak nálunk is” – írja megállapításként a szerző. A vallásos hit jegyében alakulnak meg a különböző egyesületek (Cordások Társulata – a ferencesek vezetésével, Rózsafűzér, Jézus Szive Társulatok), melyeknek célja az élők lelkének ébrentartása, a hit védelme.

A vallásos néprajz ezidáig nem nagyon szerepelt könyvekben, ezért is figyelemre méltó Rácz plébános úr ilyen irányú tevékenysége.

Ennek keretén belül ír a templomi szokásokról – a templomi illem, a templomhoz csendes és komoly viselkedés illik. Érdekes adat, hogy a borsodi és

a nógrádi palócoknál a mai napig is megtalálható az a sajátos építkezési forma, hogy a házak falába vájt üveggel fedett kis fülkékben Szűz Mária, Jézus Szíve és Szent Antal szobrokat helyeznek el.

Az egyházközségben lezajló, a vallással kapcsolatos szokásokat is egybegyűjtötte egy évre vonatkozólag. A házasság, keresztelés és temetés eseményei szintén érdekesek lehetnek a néprajzi kutatók számára.

A mű végén a függelékben az arlói plébánosoknak, a harangoknak és megszólaltatójuknak, kántoroknak és tanítóknak, valamint a háborúkban elesett hősöknek állít méltó emléket.

Rácz plébános úr a sajátos monográfiájával méltó emléket állított az utókor számára. Dícséretre méltó cselekedet az ő tevékenysége, mely példaértékű lehetne mindazoknak, akik Istent hirdetik. Érdemes volna minden lelkesedésnek, gyülekezetnek és hitfelekezetnek megírni egy adott település egyháztörténelmét. Ha csak egy-két helyen valósulna meg ezen biztatás-javaslat, akkor mindjárt többet tudnánk saját történelmünkéből is. Ismerve a helyzetet, legtöbbször azt a feleletet adnák, hogy nincs idő rá, de arra pedig kell időnek lenni, hogy legalább a Historia Domusokat vezessék. Ne feledjük el, hogy a kései utódok is fognak történelmet írni és ehhez nekünk kell letenni az alapokat. Rácz plébános úr cselekedete legyen követendő példa.

Galcsik Zsolt

BURA LÁSZLÓ

HŰSÉGESEN, FÁRADHATATLANUL. SCHEFFLER JÁNOS SZATMÁRI
MEGYÉSPÜSPÖK ÉLETÚTJA
(Újvidék, 1991. 62 p.)

A II. Vatikáni Zsinaton a liturgikus séma tárgyalásánál az északról jött püspökök erős kritika alá vették a szentek beosztását a Trentói zsinat óta történt formák szerint. Példának hozták fel május 16-át. A hivatalos, világegyházi szent a gubbiói hajdani püspök, Szent Ubald volt. Ilyen szentet ezerszámra lehet találni, saját egyházmegyéjében apostolkodott, de egy árva egyháztörténelemkönyv sincs, ahol valamit történelmi szerepéről írtak volna. Ugyanazon napon ünneplik fakultatíve és csak Közép-Európa egyes püspökségeiben Nepomuki Szent Jánost. Ő a gyónási titok vértanújaként mégiscsak megelőz egy hitvallót, továbbá nem egy, hanem sok szobra áll a világ minden részén, még templomokon kívül is. Ahogy ez a zsinaton többször is történt, az olasz püspökök felháborodtak, próbáltak, próbáltak mindenféle statisztikákat felhozni, hogy hány szobra és hány oltára van Ubaldnak. De kinevették magukat, mert még náluk se találtak például a volt Bourbon és Szárd dinasztiák területén Ubald-templomot. Semmiképp nem állhatja a „versenyt” Nepomukkal. Végül 1967-ben nagyon sok, nemcsak olasz, de európai szentet is csupán fakultatíve engedélyezett a pápa, hogy kapjanak ünnepet a másik négy világrész szentjei is.

Mindezt azért írjuk, mert Magyarországnak elképesztően kevés a hivatalosan oltárra emelt szentje. Nem tekintették szívügyüknek a Habsburg királyok még az Árpád-házi szentek kultuszát sem. Pázmány, Eszterházy és a többi barokk kori nagyság ugyan állított templomot, írt imádságot tiszteletükre, de csak azoknak, akiket még a török hódoltság előtt is szentként tiszteltek. Balanyi György 1944-ben külön kis tanulmányt írt „akik nincsenek, de lehetnének” címen.

Ilyen indokok miatt örömmel üdvözljük, hogy hivatalosan folytatják Kaszap I., Bogner MM., Batthányi-Strattmann, és Özséb régen beindított boldogá avatási eljárását. A címben szereplő munka pedig felhívja a magyar katolikus társadalom figyelmét egy új lehetőségre.

Bura László első olyan munkája, amit itt az anyaországban ismerünk, nagy elhivatottságú történést sejtet. De még fontosabb, hogy az ismertetett püspök, Scheffler János is méltó először a szélesebb körökben való tudatosításra, majd esetleg a boldoggá avatásra.

I. A munka felosztása: Rövid szerzői előszó után a szülői háztól – a papságig főcím alatt felsorolja Scheffler kálmándi gyermekkorát, szatmári főgimnáziumban való tanulását, majd szemináriumi éveit. A fölszenteléstől a püspöki székig – főfejezet alatt: Hogyan tanul tovább Rómában, káplán, prefektus, plébános, lelkipásztor, tanár éveit, és hogyan tudta összeegyeztetni jogtudó mivoltát szigorú lelkiismeretével? Itt utal teológiai munkásságára is. Egy harmadik főrész beszámol „Úton a vértelen vértanúság felé” címen az Észak-Erdélyt ért atrocitásokról, a katolikus egyház lassú elnyomásáról. A püspököt 1950-ben egy távoli ferences zárdába háziőrizetbe vitték, majd két év múlva börtönre is ítélték. Záródik a munka a földi maradványok hazaszállításával, miután néhány kortársat még idejében sikerült fellelnie, akik szemtanúként leírták a börtönbeli kínzások után való halálát. Végül a püspök műveinek listáját találjuk.

II. A könyvecske előnyei, erényei. Megtudjuk, hogy nemcsak egy Mindszentyje volt a magyarságnak, hanem több is. Az erdélyi testvéreink is büszkék lehetnek, hogy létezett olyan karakán püspök, mint Márton Áron, de létezett olyan is, mint minálunk a Meszlényi, aki nem is érte meg a kiszabadulását. Szerző nagy szorgalmára vall, hogy egyfelől összegyűjtötte a legkisebb füzetet is, amit Scheffler püspök tudományos cézzal kiadott. Másfelől utánajárt minden élő tanúnak, aki bármi adatot szolgáltatni képes volt. Két dolgot, mint hasonló ügyekben kutató történész különösen értékelek benne. Egyik: A naplók elolvasása. Ez igen fárasztó művelet, régi kézírások néha sablonos napi híreire, máskor csak a leíró személy szubjektív érzelmi életén kiokoskodni, és végül megtalálni bennük ami egyházmegyei, sőt esetleg világegyház-történelmi esemény. Egy jó napló többet ér 10 memoárnál. Utóbbinál ugyanis fennáll a veszély, hogy évtizedekkel későbbi korszakból tekintenek vissza, és erősen kikozmetikázzák az eseményeket. Mivel az ottani ÁVÓ is bizonyára iparkodott minden adatot eltüntetni, jó, hogy innét ismerjük: 1950. május 20-tól 1952. március 11-ig élt SJ a körösbányai ferenceseknél. A másik előny, hogy nem pletyka-szinten, hanem tanú-szinten egybegyűjtötte a kortársak emlékezéseit.

III. Ezen az alapon mégis mi ajánlható egy következő, talán bővebb kiadásnál a munka fejlesztésére? Metodológiaiag helyesebb volna a főfejezeteknek római, az alcímeknek arab számozást adni. Ugyancsak módszertani kérdés, hogy egy hagiográfiai, biográfiai munkában mi a helyesebb: szisztema, vagy kronológia? Szerzőnk egyidejűleg mindkettőt megpróbálja, ami azonban zavaróan hathat. Például tanári pályáján (34. old.) leírja az 1940-es években való terveit, és csak utána az 1926-os amerikai utazást. Manapság inkább hajlanak egy gyermekkor és egy ifjúkori fejezet után a szisztematikus tárgyalásra: mint pap, mint tanár, mint tudós, majd az élet vége, és legvégül egy áttekintő kronológiai táblázat, amely évről-évre veszi a leírt személy életét. Egyébként a XIV. Benedek féle kanonizálási eljárás, úgyszintén a mai szabályok ezt elő is írják.

Pontatlanul közöl sok személynevet: a későbbi váci püspököt következetesen Honauer-nek írja, jöllehet Hanauer volt. Csernoch János volt a hercegprímás (35. old.) és nem Csernok. A 61. old. Barót Mihályt Baróti-nak hívja, a 62. old. a Czumbel Lajost Czimbel-nek. Ez persze lehetett nyomdai szedők hibája is.

Érdekes lett volna, ha kitér a szerző a később ismertté vált professzor, Wolkenberg Alajos személyére, aki pesti egyetemi tanárként a miszitológia első magyarnyelvű kézikönyvét írta. Úgyszintén megemlíti a jezsuita nevelők között Somogyi Jenőt. Utóbbi nem annyira könyveivel, mint inkább szervezései-vel, a Manréza építésével lett híres. A 30. oldalhoz: amit leír, igaz, de némi kiegészítésre szorul. A trianoni békekötés egyik előírása volt, hogy az elcsatolt magyarokat az új országoknak el kellett látnia állampolgári oklevéllel. Viszont a magyar szabályok szerint egyetemi rendes professzor nem lehet az, akinek nincs magyar állampolgársága. Ezért sem pártolhatták az ő egyetemi tanárságát. – Nagyon szigorú szabályok éltek és élnek a papnevelő intézetben arra nézve, hogy egyidejűleg nem lehet valaki lelki és fegyelmi előljáró. Tehát jobban el kellett volna különíteni, hogy mikor volt Scheffler a szatmári szemináriumban prefektus – és mettől fogva spirituális, a 32. oldal közepén ugyanis elég sommásan egybemosódik a kettő.

Néhány dolog van, amit legalábbis mi itt az anyaországban nem tudunk világosan még akkor sem, ha erről ott minden katolikus természetszerűleg tud is. Hogyan történt a váradi és szatmári egyházmegyék egyesítése? Mit jelentett ez? Állami parancs volt, vagy Róma is jóváhagyta? A két szemináriumot hogyan osztották meg? Ha jól értjük, akkor a kisszeminárium és a teológia kezdő éve mindkét egyházmegye számára volt Szatmáron, és a teológia felsőbb évfolyamai Váradon?

Hiányoljuk, hogy nem írja le ki volt a püspök elődje SJ-nak? Mikor halt az meg? Mennyi ideig állt a püspökség káptalani helynök kormányzása alatt, amíg őt püspökké nem szentelték?

Végül, mint aki működött a csonka váradi egyházmegye magyar részén is, öt évig Csernus Mihály apát alatt Derecskén, megjegyzem: sok ízben hallottam, hogy 1946 nyarán, amikor a Groza-kormány idején aránylag könnyű volt a határon való átjárás, Scheffler bejárta a váradi és szatmári püspökségek magyar részeit is. Csernus nagyon szeretett volna kommunistáktól való meghurcolás és börtön-évei miatt átmenni régi barátja, Shvoy Lajos püspöksége

alá, fehérvári területre. Scheffler lebeszélte, azzal, hogy légy nyugodt, én mindenért kárpótolni foglak téged. Nem hinném, hogy principálisom ezt kitálalta volna, vagy csak nosztalgiából emlegette. Személyileg ez a magyar út érdekelt volna a legjobban, és erről egy árva szót sem olvashattam.

Megismétlem, az elmondottakkal a viláért sem csökkenteni akarom az olyan szerző érdemeit, aki nyilván nagyon sok lekipásztori munkája mellett az éjszakáiból szakított ki időt, hogy volt püspökének az emlékét megörökítse. Tudományos szempontból azonban az ilyen füzetet még nem végleges életrajznak kell tekinteni, hanem inkább egy nagyobb arányú gyűjtőmunka kiinduló pontjának. Szeretettel kívánom, hogy ez a gyűjtés mielőbb teljessé váljék!

Lotz Antal

DÓKA KLÁRA

TÉRKÉPGYŰJTEMÉNYEK AZ EGYHÁZI LEVÉLTÁRAKBAN

Kiadja a Magyar Országos Levéltár. Levéltári Módszertani Füzetek. 15.
(Bp. 1992. 302 p.)

A Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3. számában (282–284. p.) ismertetést olvashatunk arról, hogy a Levéltári Módszertani Központ 1989-ben kezdeményezte az egyházi levéltárak térképeinek feltárását. A 16 kötetesre tervezett katalógus-sorozatból idézett referátum az elsőként megjelent köteteket – a Kalocsai Érseki Tartomány térképeinek katalógusát ismerteti.

A tervezett sorozat azóta megjelent és csaknem 3500 oldalon ismerteti az egyházi levéltárakban és a hozzájuk kapcsolódó intézményekben őrzött térképanyagot. A hatalmas munkát 26 őrzőhelyen, 42 gyűjteményben komoly feladat volt elvégezni, viszont ezzel mintegy 8000 térképlap, 6304 leíráson vált ismertté a kutatók előtt. (A kötetek beosztását függelékben ism.)

A kutatás lezárásaként a szerző összefoglalást adott közre. Munkájában, melyet hat tematikus fejezetre osztott – a gyűjtemények felekezetenkénti és tematikus megoszlásával, a hazai kartográfia fejlődésével, a térképeket készítő mérnökök életútjával foglalkozik, majd az egyes levéltárakban őrzött anyagot ismerteti.

Az első részben megállapítja, hogy a fennmaradt térképanyag elsődlegesen az egyházi birtokokra vonatkozik, melyek nagysága a 19. század második felében, az úrbérrendezés után meghaladta a 2 millió holdat, az ország területének több mint 4 %-át. A trianoni békekötéssel a birtok 916 ezer kh-ra csökkent. Zömével a katolikus egyház rendelkezett, így a térképek nagyobb részét is e levéltárak őrzik. Összesen 870 db tartozik a protestáns gyűjteményekhez.

A katolikus birtoktérképek számát összehasonlítva a világi főurak családi levéltáraival – láthatjuk, hogy a kötött forgalmúnak tekintett egyházi területekről lényegesen több térkép készült és maradt fenn, mint az egyéb nagybir-

tokokról. Hiányokkal azonban így is lehet találkozni, főként a püspöki levéltárak esetében.

A kötet második fő része a 18. század elejétől az első világháborúig tekinti át a magyarországi térképészet főbb állomásait, különös tekintettel az egyházi levéltárak térképeire. Megállapítja, hogy a birtokok legkorábbi rajzai a telepítést, a birtok és a községhatárok pontos rögzítését szolgálták. Majd Mária Terézia korától kezdve egyre több úrbéri és mezőgazdasági térképpel találkozunk. Az előbbi térképek készítői az uradalmi és úrbéres területek elhatárolására, a birtokviszonyokra helyezték a hangsúlyt, utóbbiakon pedig a terület-hasznosítás emelkedik ki. Az úrbérek közé sorolhatók a jobbágyfelszabadítás során keletkezett tagosítási térképek, míg a mezőgazdaságiakhoz az 1879. évi vonatkozó törvénnyel kötelezően előírt erdőterképek állanak közel.

Az egyházi levéltárakban egy sor kataszteri térkép is található. Ezek legrégebbi darabjai II. József korában keletkeztek, és rendszerint nem a faluhatárt, hanem csak egyes birtokrészeket ábrázolnak. Nagyszámú kataszteri másolatot találunk a 19. század végéről és a jelen századból is. A nyomtatott térképek közül az egyházigazgatásiak a legfontosabbak, melyek rendszeres kiadása a 19. század első felében kezdődött meg. Jelentős részüket Karacs Ferenc metszette.

A kéziratos térképek nagyobb részének szerzői az uradalmak által fizetett mérnökök voltak. Az érseki, püspöki birtokokon már a vármegyéknél korábban alkalmaztak „rendszeresített földmérőket”, míg a szétszórt káptalani birtokok geometriai a 19. század közepéig legtöbbször alkalmi megbízásokkal dolgoztak. Az első uradalmi mérnök Kovács (Fabricius) János volt, az esztergomi érsek alkalmazottja, aki azonban más egyházi birtokokon is készített határtérképeket. Az érsekek és a püspökök szívesen alkalmaztak szerzetes mérnököket. Köztük a szervita Házael Hugó, az egri uradalom mérnöke volt a legismertebb, de említhetjük Pannonthalmáról Bosnyák Benedeket, Esztergomból a pálos Mak Domokost, vagy Szabadhegyi Mihályt, szintén pálos szerzetest is. A mérnökök másik része kamarai szolgálatból került hosszabb-rövidebb időre az egyházi birtokra (pl. Karpe Mihály, Vizer János). Az úrbéri térképek készítésénél gyakran segítséget nyújtottak a vármegyék mérnökei is, a kataszteri felméréseket pedig rendszerint külföldi (osztrák) mérnökök végezték.

A kötet második részében az egyes gyűjteményeket mutatja be, melyek közül 1497 tételével – az esztergomi primási levéltár térképegyüttese a legfontosabb. Törzsanyagra, birtokrendezési, erdő- és mezőgazdasági, kataszteri térképekre tagolódik, amit nem nagy számú nyomtatott anyag egészít ki. A legfontosabb darabok a törzsanyagban vannak, ahol csaknem teljes sorozatot őriznek az említett Kovács (Fabricius) János 1730–1740 között rajzolt határtérképeiből. Az érsekség távozása után rendszeresen foglalkoztatott mérnököket, így a térképek a terjedelmes birtok gazdálkodásáról a 18. század elejétől a második világháborúig áttekintést adnak. A 18. századi határtérképeket mezőgazdasági és úrbéri térképek követik, részletes rajzok ábrázolják a tagosítást és igen gazdag az erdőkre vonatkozó anyag is. Az érsekség birtokai elsősorban a felvidéki – Hont, Nógrád, Bars, Pozsony, Komárom, Esztergom-megyékben voltak, és róluk a trianoni békeszerződést követő évtizedekből a szlovák területeken készült, nagy mennyiségű térképanyag maradt fenn.

Szemben a primási levéltárban őrzöttekkel, 80 %-ban a mai országterületre vonatkozó rajzok vannak a kalocsai érsekség gazdasági levéltárában (826 tétel). Az érsekség birtokai – melyek gazdálkodásában a puszták igen fontosak voltak –, Pest megye déli részén és kisebb részben Bács-Bodrog megyében feküdtek. Az 1770-es évektől alkalmaztak mérnököt, Kronovetter Antal személyében, míg a 19. század közepén Kober József, a századfordulón Kikindai Aladár, az 1930-as években Borzsó Ferenc látta el a mérnöki teendőket.

A szerző megállapítása szerint a káptalani levéltárak közül a leggazdagabb térképanyagot Pécssett találjuk, ahol 541 térképet őriznek. A káptalani, valamint a velük együtt kezelt székesegyházi, szemináriumi birtokok zömmel Baranya megyében voltak, főként Pécs környékén és a Dráva mellett. A gyűjteményhez nem tartozik kataszteri térkép, 20. századi darabok is csak elvétve fordulnak elő. A 18–19. században keletkezett, egy-egy településre vonatkozóan sorozatot alkotó térképek viszont a mezőgazdaság- és birtoktörténet kiváló forrásai.

A győri káptalani levéltár összesen 110 folyóméter iratanyagot foglal magában, melyhez nagyszámú – 417 db – térkép tartozik. A zömmel Győr megyében fekvő birtokokról az első térkép 1702-ben készült. Igen sok rajz maradt fenn a II. József-kori kataszteri felmérésekből, és teljesek az úrbéri perek dokumentumai is, melyek gyakorlatilag a legfiatalabbak a gyűjteményben. A szerzők között Dóka Klára – időrendben haladva – elsőként az esztergomi uradalom mérnökét: Kovács (Fabricius) Jánost, majd Magyar Istvánt említi, aki több megye és birtokos szolgálatában tevékenykedett. A 18. századi térképanyagban több országos hírű mérnök rajzát is megtalálta (pl. Mikoviny, Böhm Ferenc, Frics András), amelyek eddig ismeretlenek voltak a kartográfiai irodalomban.

A gyűjtemények ismertetését a szerző a rendi levéltárak térképeinek bemutatásával zárja. Köztük legnagyobb az 557 tételt magában foglaló pannonhalmi bencés gyűjtemény, mely tematikailag határ-, birtok-, mezőgazdasági-, úrbéri és tagosítási térképekből áll, de rendkívül érdekes a gazdasági levéltár két világháború között, keletkezett térképanyaga is. A pannonhalmi térképeket a 19. század közepéig alkalmi megbízással rendelkező geometrák, megyei mérnökök, erdészek készítették, majd a tagosítással kapcsolatos feladatok elvégzésére rendszeresítették a múlt század közepén uradalmi mérnöki állást.

A szerző a térképek kartográfiai jellemzőit a méretarány, tájolás, díszítés vonatkozásában foglalja össze. Mivel ez esetben elsősorban birtoktérképekről volt szó, ahol a határvonalakra, telekosztásra kellett fő gondot fordítani, így a díszítés a kéziratos térképeken nem volt jellemző. Néhány esetben díszítették a térképeket szerzetesek, egyes megyei vagy kamarai mérnökök, főként a 18. század utolsó évtizedeiben.

A Dóka Klára által elvégzett kutatások szerint a megmaradt térképek jelentős része északi (ÉK, ÉNy) tájolású volt. A nyomtatott dokumentumok, kataszteri, katonai, egyházigazgatási, jelen századi gazdasági térképek mind ilyen tájolással készültek. Déli (DK, DNy), vagy egyéb tájolás csak a kisebb birtokrészeket, egyes telkeket ábrázoló térképeken fordul elő.

A térképek méretaránya jellemző volt korukra. A 18. század első felében a királyi öl (ulna regális) volt a kiindulópont (2,95 m), majd a század folyamán rátértek a bécsi ölek (orgia Viennensis) alkalmazására (1,89 m). Leggyakoribb méretarány a 100 öl = 1 hüvelyk (1:7200), illetve ennek hányadosa, vagy többszöröse volt. Ilyen méretarányban dolgoztak a II. József-kori kataszter idején, ez volt az úrbéri, majd a tagosítási térképek szokásos méretaránya és így készültek az úrbéri térképek is. A 19. századi kataszteri felmérés 1:2880 méretarányú lapokon kezdődött, és csak a századforduló táján váltak általánossá az 1:1000, illetve ennek megfelelő, szabatos mértékrendszerű térképek.

A kötet zárófejezetében a szerző a térképek forrásértékét, kutatási hasznosítását elemzi. Megállapítja, hogy a feltárt térképanyag az ábrázolt terület és a helynevek szempontjából egyaránt jól kihasználható. A rajzok alapján vizsgálni lehet az egyes helységek településszerkezetét, az uradalmi és egyéb birtokok határvonalait, a főbb épületek, uradalmi majorok, ipari létesítmények elhelyezkedését, az infrastruktúrát, a birtokok nagyságát, fekvését, felosztását, a domborzati viszonyokat és a korabeli vízrajzot.

A helynevek alapján maga a táj elevenedik meg a kutatók előtt, hiszen a régi növény- és állatvilágról, egykori objektumokról, a korábbi mezőgazdasági kultúrákról, a lecsapolt tavakról, mocsarokról, elvezetett folyókról és patakokról adnak áttekintést. Különösen szerencés – véli a szerző – ha egy helységről különböző időmetszetekben több térkép is rendelkezésre áll, ami lehetővé teszi az összehasonlítást és a fejlődés vonalának vizsgálatát.

Köszönet a szerzőnek az alapos, fáradhatatlan, kitartó és értékes munkájáért.

FÜGGELÉK

A térkép-katalógus sorozat leírása

Magyarországi egyházi levéltárak térképei 1–16. Összeállította: Dóka Klára. Kiad. az Uj Magyar Központi Levéltár. Bp. 1989–1992.

I. Bevezetés (1989)

II-III. Protestáns egyházi levéltárak térképeinek katalógusa 1–2. (1989)

IV-VI. Az Esztergomi Érseki Tartomány térképeinek katalógusa 1–3. Az Esztergomi Prímási Levéltár térképei (1922)

VII. Az Esztergomi Főkáptalani Levéltár térképei (1992)

VIII. Az Esztergomi Érseki Tartomány térképeinek katalógusa 5. A Győri Egyházmegye térképei (1990)

IX. Az Esztergomi Érseki Tartomány térképeinek katalógusa 6. A Pécsi Egyházmegye térképei (1991)

X. Az Esztergomi Érseki Tartomány térképeinek katalógusa 7. A Veszprémi, Székesfehérvári, Szombathelyi Egyházmegye térképei (1991)

XI. Az Esztergomi Érseki Tartomány térképeinek katalógusa 8. A Váci Egyházmegye térképei. A Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye térképei (1991)

XII. Az Egri Érseki Tartomány térképeinek katalógusa (1991)

XIII-XIV. A Kalocsai Érseki Tartomány térképeinek katalógusa 1–2. (1990)

- XV. A rendi levéltárak térképeinek katalógusa 1. A Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár térképei (1991)
- XVI. A rendi levéltárak térképeinek katalógusa 2. Pálos és piarista térképek (1991)

Horváth Erzsébet

SIMOR JÁNOS EMLÉKKÖNYV.

Szerk. Beke Margit. Strigonium Antiquum 1. (Bp. 1992. 101 p.)

Simor János a múlt század sok neves magyar főpapja között is kiemelkedő egyéniség. Halálának 100 éves évfordulója alkalmából nívós emlékkötet jelent meg Beke Margit szerkesztésében Simor János Emlékkönyv címen (Prímási Levéltár Kiadványai, Strigonium Antiquum 1.) A kötet *Paskai László* bíboros ajánlásával és bevezető méltatásával kezdődik. Ezt követik a székesfehérvári születésű esztergomi primás-érsek (1813–1891) majdnem negyedszázadig (1867–1891) tartó egyházfői tevékenységéről alapos ismertetést nyújtó tanulmányok. – *Adriány Gábor* és *Ladocsi Gáspár* sok vonatkozásban egymást kiegészítő munkájából Simor János egyházpolitikai szerepléséről kapunk részletes, kimerítő tájékoztatást, bár az elsőnek említett szerző talán kissé eltúlozva hangsúlyozza az akkori abszolutista kormányhoz való szoros kötődését. – *Beke Margit* tollából a Simor érsek köréből, „neveltjei” közül kikerült püspököket ismerjük meg, majd részletesen tájékozódunk tudománypártolásáról, főleg a több mint 40 ezer kötetet tartalmazó könyvtáráról. – *Mészáros István* alapos tanulmánya a bíboros-érsek iskolapolitikáját elemzi, ami korához viszonyítva nemcsak haladónak, hanem sok tekintetben előremutatónak is tűnik. – *Csépefalvi Pál* dolgozatában a sokoldalú műveltségű Simor műgyűjtő tevékenységét, főleg pedig építkezéseit ismerhetjük meg, ami a drégelyi Szondi-kápolna mellett elsősorban az esztergomi Bazilika befejezésében és a primási palota praktikus épületegyüttesében vált maradandóvá. Kiváló gazdasági érzékét dicséri a hatalmas (közel 95 ezer holdas) egyházi vagyon mintaszerű kezelése, és az ebből befolyt érseki jövedelmek célszerű felhasználása. Ezekről *Fülöp Évától* olvasunk nagyon részletes és alapos beszámolót. – Végül *Farkas Gábor*: Simor János és Székesfehérvár címen családjáról, életének főbb eseményeiről, szülővárosához holtáig tartó szeretetéről kapunk érdekes, vázlatos áttekintést.

Talán e rövid összefoglalásból is kétségtelenné válik a nagy esztergomi érsek szellemisége és gyakorlati érzéke, valamint sokat létrehozó, alkotó tetteire.

Lakatos Pál

PITVAROSI TANULMÁNYOK

(Szeged, 1992. 343 p.)

A kötet, címének megfelelően, három tanulmányt tartalmaz, amelyek külön-külön is önálló egészset képeznének, de együttes kiadásban egymást erősítik. Összetartozásuk elvitathatatlan, hiszen ugyanarról a településről, a Csongrád megyei Pitvarosról szólnak.

A harmadik tanulmány – sorrendben kénytelenek vagyunk visszafelé haladni – a pitvarosi Kochan család története, de a szokványos módon megírt családfa: születés, házasság, halál dátumainak lélektelen egymásutánja helyett a család tagjainak életéről közli mindazt, amit visszamenőleg iratokból meg lehetett tudni, illetve amit az emlékezet megőrzött. A közelmúltban meghalt, valamint a ma még élő tagokról pedig a szerző, nem kis munkával, színhagyományból tájékozódott. Nem lehetett könnyű dolga, hiszen Magyarország különböző, egymástól távoli falvaiban élnek az utódok. Az ősök pedig a mai Szlovákia területéről, az 1921-ig Magyarországhoz tartozó Gömör megyei Jolsváról származnak, és a kiterjedt rokonság ma is ott él.

A második írás a község önkormányzatának, pontosabban előljáróságának története. Helyet kap itt a jegyző, a bíró, az esküdtek, a közgyám, a pénztárnok, a malombíró, az adószedő, árenda perceptor, törvénybíró és az esküdtgazdán kívül a község állatorvosa, orvosa és bábája, rendőre, gyepmestere is.

Bennünket a pitvarosi egyházközségről szóló tanulmány érdekel közelebbről.

A lakatlan területet 1815-ben két nagylaki gazda vette bérbe, és két évre rá 175 nagylaki családot költöztetett át a mostani településre. Mivel a szegényes viskók meglehetősen rendszertelenül épültek a dombháton, a kincstár 1840-ben kötelezte a lakosokat, hogy új, rendesebb házakat építsenek, szép, egyenes sorokban. A szomszédos községeken kívül a Felvidékről is jöttek telepések, különösen Gömör megyéből.

A véglegesen megült falu lakossága 1817-től 1836-ig tehát 19 évig a nagylaki evangélikus anyaegyházhoz tartozott, annak lelkészei látták el a pitvarosi gyülekezetet. 1924-ben levitát, lelkésziszolgálatot is végző tanítót kapott a község, aki aztán a következő évben egy kis lélekharangot szerzett. Az imaházat 1834-ben szentelték fel, amelyet a templom felavatásáig (1882) használtak. Szeberényi János bányakerületi superintendens 1836-ban meglátogatta a községet, és véleménye szerint az annyira megerősödött, hogy pap nélkül immáron nem lehet. Első lelkészét, ki is nevezte Molitorisz Lajos személyében, akit Szentesről helyezett ide.

A megszorodott hívek befogadására alkalmas templom építését 1881-ben határozták el, melyhez már évek óta gyűjtötték a pénzt. A templomot Ursits Lipót aradi építész tervezte neobizánci stílusban. Felépítését Klein Sándor hódmezővásárhelyi zsidó vállalkozóra bízták, aki azt tüneményes gyorsasággal fel is építette. Augusztusban már az ácsok dolgoztak a tetőn. A berendezés beszerzése után 1882. december 17-én felszentelték a templomot. Abban az

időben ez volt a környék legnagyobb egyházi épülete. Hossza 37 méter, szélessége 16 méter, magassága 17 méter. A templom nyugati végén a 39 méter magas torony áll.

Belső berendezése közül az orgonát Saska Márton békéscsabai orgonakészítővel csináltatták meg, akinek munkái több környékbeli templomban megtalálhatók. Az általa készített hangszerek tartósak és szép hangúak, számbavételük nagyon időszerű lenne, mert sorra-rendre kicserélik, lebontják a régi orgonákat. A díszes oltár és szószék elkészítésére Götzl Ágoston laibachi (ma Ljubljana, Szlovénia) szobrásszal és aranyozóval kötöttek szerződést. A 19. század utolsó harmadában és 20. század első két évtizedében az észak-bácskai falvak templomainak fa- és gipszszobrai javarészt tiroli műhelyekből kerültek ki. A nem rég megindult tudományos kutatás azonban nem tudott eddig arról, hogy a Tiszántúltra is eljutottak termékeik.

A lelkészek, segédlelkészek, tanítók, kántorok, presbiterium, egyházfi, felügyelő, harangozó, sírásó fejezetének címe önmagáért beszél, bár eléggé rendszertelenül vegyül a levéltár, bábák, statisztikai adatok, malmok, temető, az ősi viselet és szokások leírásával.

Az egész területen érződik, hogy szerzője szereti faluját, ám – autodidakta néprajzos és helytörténész lévén – nem tudott urrá lenni azon a hatalmas adattömegben, melyet negyedszázadnyi levéltároskodása alatt összeszedett. Nagy erénye, hogy nem másodkézből származó adatokkal dolgozik, nem hűsz megjelent könyvből írt egy huszonegyediket, hanem mindig eredeti források alapján, melyekből azonban nem mindig tudta az értékes, egyedi, csak Pitvarosra jellemzőket megkülönböztetni a máshonnan is jól ismertektől. Szorosan tapad az iratok nyelvezetéhez, ami nehézkessé teszi stílusát. Anyanyelve (tót, szlovák) bizonyára tovább nehezítette a lektorok és a sajtó alá rendező Tóth István munkáját.

Mindent összevetve azért jó ügyet szolgált a Móra Ferenc Múzeum, amikor – más alapítványokkal karöltve – támogatta és lehetővé tette e kötet megjelenését. Az egész életében a kutatókat szorgalmasan és lelkiismeretesen szolgáló levéltárost méltón köszöntik ezzel 80. születésnapján.

Kőhegyi Mihály

STUDIA JUDAICA I. Editor: Ladislau Gyémánt, Pompiliu Teodor,
Maria Radosa. (Cluj-Napoca, 1991. 112 p.)

STUDIA JUDAICA II. Editor Board: Moshe Carmilly, Pompiliu Teodor,
Ladislau Gyémánt, Maria Radosa. (Cluj-Napoca, 1993. 116 p.)
BABES-BOLYAI UNIVERSITY, Cluj-Napoca, the History and Philosophy
Faculty, „MOSHE CARMILLY” Institute for Hebrew and Jewish History.

A legújabb erdélyi kezdeményezésekhez tartozik a kolozsvári judaisztikai intézet felállítása. Alapításának érdeme Moshe Carmilly (Weinberger) professzor, Kolozsvár egykori neolog főrabiját illeti, aki jelenleg New York-ban él. Előrehaladott kora ellenére széleskörű tudományos munkásságot fejt ki és

egyik életcéljának tekinti a kolozsvári zsidó humán tudományosság újjáélesztését.

Az intézet ünnepélyes megnyitására 1990. október 22-én került sor és azóta két tudományos ülészakot szervezett (1991. április 15–16. és 1992. október 21–23). A következő ülészakra 1993 októberében kerül sor.

Valójában a *Studia Judaica* számai az intézet megnyitó ünnepségének anyagát, valamint az említett tudományos ülészakokon felolvasott közleményeket közlik. Az első ülészak témakörét „Egyedi és általános elemek a romániai zsidók történetében” címen határozták meg. A következő összejevetel „Közép és délkelet-európai zsidó irodalom, művészet, zene és folklór” körébe tartozó kérdéseket taglalta.

A haladás egyik fokmérője, hogy míg a megnyitás alkalmával csupán Carmilly professzor léphetett a szépszámú közönség elé értekezésével, a következő alkalommal már 11, a harmadik alkalommal pedig 21 közleményt terjesztettek elő. Az intézet romániai kitekintése keretében alapvető feladatként szerepel az erdélyi témák felhasználása. E tért bizonyítja, hogy a kiadásra került 33 munkából 17 döntő mértékben erdélyi kérdéseket taglalt. Az intézetnek sikerült a helyi kutatók mellett külföldieket is megnyerni, amit fémjelez az a tény, hogy az 1991-es tavaszi ülészakon három, a következőn pedig hatan jelentek meg Izraelből, az Egyesült Államokból és Magyarországból. A tetemesen megnövekedett kiadási költségek előteremtését a Memorial Foundation for Jewish Culture – New York segítette elő. Az előadások a szerzők által választott nyelven kerültek felolvasásra, a *Studia Judaica* mindkét száma azonban azokat angol fordításban bocsájtotta közre.

Az első kötetben két tartalmas értekezésben Carmilly professzor az erdélyi zsidó történelem jelentős vonásait taglalja. „A héber nyelv és irodalom elterjedése Erdélyben” (I. 1–20.), illetve „Spanyol (szefárd) közösségek Erdélyben és a Bánságban a 17–19. században” (I. 39–52.) címen. Gheorghe I. Boden kolozsvári muzeológus adatokat sorakoztatott fel „A két világháború közötti erdélyi zsidó politikai életéről és sajtójáról” (I. 81–93.). Báthory Lajos kolozsvári akadémiai kutató a nagy szerepet játszó Blank bankhárról értekezett „Jelentős zsidó üzletemberek Romániában 1890–1940” címen (I. 94–103.).

Igen érdekes és uttörő szerepet vállaló előadást tartott az amerikai Csengeri Imre „Fajiság, nemzetiség és vallás”, amelyben összefoglaló történelmi áttekintés után a zsidóság jelenlegi világhelyzetében keresett választ a fenti elemek viszonyára (I. 29–38.).

Elhangzott két bölcséleti tárgyú előadás is. Andrei Marga kolozsvári professzor „A zsidó filozófia hatásáról” beszélt (I. 21–24.). A szintén kolozsvári Vasile Musea, Moses Mendelsóhn életművének vonatkozásait igyekezett megközelíteni (I. 53–60.).

Mircea Popa kolozsvári irodalomtörténész „Al. Macedonski és a romániai zsidóság ügye” címen a hegyeken túli izraeliták egyenjogúsításukért folytatott harcának egyik állomását elemezte. Mircea Moldovan „Zsidó építészeti megvalósítások Kolozsváron” felsorolásával kötötte le hallgatóságának figyelmét (I. 104–105. és 16 kép).

Kulturális kérdéseket fejtegetett Virgiliu Flores, kolozsvári kutató, aki Moses Gaster kapcsolatairól beszél román tudósokkal, amelyeket Romániából

történet kiutasítása után is fenntartott (I. 61–74.). Glück Jenő közleménye a romániai könyvtárak judaisztikai anyagáról adott ízelítőt (I. 79–87.).

Végül szólnunk kell az izraeli Avraham Romen vallásbölcseleti értekezéséről (I. 25–28.).

A *Studia Judaica* második kötete – mint jeleztük – jóval egységesebb anyagot tartalmaz. Természetesen ezúttal sem hiányzanak elvi kérdéseket boncolgató tanulmányok: Benjámin Lia „Modern zsidóság, diáspóra és alkotás helyi közegben” (II. 11–17.), míg Csengeri Imre „Politikai gondolatok az erdélyi cionizmus keretében (19–20. század) (II. 44–53) című írásaiban vázolták fel gondolataikat a zsidó kulturát meghatározó kérdésekről.

A történeti tanulmányok továbbra is előkelő helyet foglaltak el. Nicolae Gudea, kolozsvári kutató beszámolt a Krassó-Szörény megyei Pozsezsena községben 1970-ben régészeti kutatások alkalmával napvilágra került Bar-Kochba éremről (II. 162–166.). Schweitzer József, a budapesti rabbiképző főigazgatója, magyarországi és erdélyi szeráfok kérdéseiről közölt adatokat (II. 65–77.). Ide kapcsolódik Pompiliu Teodor, kolozsvári professzor előadása a román historiográfia zsidó vonatkozásairól (II. 35–43.).

Igen tág teret foglaltak el a különböző irodalmi kérdések. Moshe Carmilly tartalmas előadása „Zsidó írók összeütközése a Habsburg Birodalom és Románia cenzurájával a 18–19. században” címet viseli (II. 18–35.). Az amerikai Iván Sanders professzor „Ókori legendák, újkori történelem. Zsidó témák Kaczér Illés műveiben” kérdésfelvetésében igyekezett keresztmetszetet adni az író életművéről (II. 54–64.). Gyémánt László, a kolozsvári judaisztikai katedra professzora értekezése Ion Budai-Delenau mult századbeli erdélyi román hebraista tevékenységét elevenítette fel (II. 78–84.). Mircea Popa „Zsidóvilág a romániai novellairódalomban (19. század vége)” címne több korabeli művet elemzett (II. 85–91.).

Nadia Badrus, szebeni kutató a Brukenthál könyvtár 1700 előtről származó judaisztikai értékeiről adott átfogó képet (II. 118–121.). Icik Kara jászvásári veterán tudós arról számolt be, hogy Moldovában Gheorghe Asachi uttörő szerepet játszó nyomdájából (19. század első fele) héber betűkkel készült könyvek is napvilágot láttak (II. 122–126.). Ioan Chirila, a kolozsvári görögkeleti román teológia tanára a román-zsidó kapcsolatok kérdését fejtegette a 16–17. századbeli román egyházi irodalom kapcsán (II. 114–117.).

A zsidó közoktatás kérdései szerepeltek Liviu Rotman, izraeli kutató napi-rendjén „A romániai zsidók nevelése és társadalmi rétegződése a századfordulón” címen (II. 99–102.). Glück Jenő adatokat sorakoztatott fel a „Zsidó elemi oktatás erdélyben (1848–1918)” kérdéseinek megvilágítására (II. 103–113.). Virgiliu Florea beszámolója „Lazár Seineanu zsidó származású román nyelvészről” szolt (II. 127–132.). Több közlemény művészeti témákat taglalt. Papp Ferenc, kolozsvári muzeológus „A zsidók és az erdélyi múzeumok kérdései” megvilágítására vállalkozott (II. 127–132.). Hermann Mairovici, kolozsvári zeneszerző, az erdélyi zsidó zeneszerzőkről adott összefoglalót (II. 140–143.). Romeo Chircoiasiu, a kolozsvári zeneakadémia professzora, az előbbi munkásságát méltatta (II. 144–145.). Cornel Crasiun, kolozsvári kutató, a romániai zsidó festők működéséről számolt be a két világháború közötti időszakból (II.

146–151.) A bukaresti Raoul Sorban a holokausztnak áldozatul esett észak-erdélyi művészeknek igyekezett emléket állítani (II. 152–157.). Végül szólnunk kell Mircea Moldovan előterjesztéséről, aki egy régi kolozsvári zsinagógát írt le (II. 158–161.).

A második kötetben három könyvismertetés is helyet kapott Mircea Moldovan méltatta „Magyarország zsinagógái” című, 1989-ben megjelent összefoglalót (II. 169–170.). Remus Campianu teret szentelt Michael Silber jeruzsálemi professzor szerkesztésében megjelent „Jews in the Hungarian Economy 1760–1945” című könyvnek. A Jeruzsálemben 1992-ben kiadott mű többek között emléket állít Moshe Carmilly több évtizedes tudományos tevékenységének is (II. 171–171.). Gyémánt László ismerteti Carol Ianeu „L’emancipation des Juifs de Roumanie (1913–1919)” (Montpellier, 1992) című legújabb könyvét, amelyben további anyagot ismertet a romániai zsidók sokáig halogatott állampolgári jogainak megadásával kapcsolatban.

A Studia Judaica második kötete rövid beszámolóval zárult a kolozsvári intézet működésével kapcsolatban. Megtudhatjuk belőle, hogy a tanszék kurzusait mintegy 30–40 hallgató látogatja, akik felerészben le is vizsgáltak. Kiemeli az erdélyi könyv- és levéltárakban folyó kutatómunkát is.

A Studia Judaica két kötete újabb tudományos távlatokat nyit meg. Fontossága elsősorban abban rejlik, hogy a megjelent tanulmányok megkezdik a múlt kutatásai eredményeinek felelevenítését. Nem feledhetjük, hogy az utóbbi évtizedekben a romániai történettudományban háttérbe szorult a zsidóság szerepe. Ritkán kerültek napirendre, elsősorban politikai okokból, olyan témák, mint például az 1944 tavaszán történt tragikus események, míg homályban maradtak a Keleti Kárpátokon túl történt hasonló események.

A közölt tanulmányok az első lépést jelentik az izraeli és amerikai, bennünket érdeklő, judaisztikai eredmények megismeréséhez. Itt szabadjon emlékeztetni arra a tényre, hogy az izraeli levéltárak hatalmas tartalékokkal rendelkeznek a romániai és magyarországi zsidóság történetével kapcsolatban. Csak példaként említjük, hogy Tel-Avivban sikerült megismerni azt a tényt, hogy 1944 elején XII. Piusz pápa 1,353 millió lejt adományozott a Transmistriába deportált és ott még életben lévő romániai zsidók megsegítésére.

Végül a kiadványban helyet kaptak olyan tanulmányok is, amelyek az ujraindult forráskutatás eredményeit közlik.

Mindenesetre örömmel állapíthatjuk meg a Studia Judaica két kötete alapján, hogy a kolozsvári intézet működése nem csupán zsidóügy, hiszen a szerzők között románok és magyarok, ortodoxok és mintkét rítusú katolikusok is előfordulnak.

Glück Jenő

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY

Összeállította: Szőke Gyula. Kiadja a Szent László Alapítvány.
(Bp. 1993. 56 p. + 98 tábla).

Minden tekintetben figyelemre méltó, tartalmilag érdekes, nagyon szép kiállítású, pompásan illusztrált könyv került ki Szőke Gyula győri kanonok kezéből. A Tempfli József nagyváradi megyéspüspök előszavával ellátott mű a szent király származásának, trónra kerülésének ismertetésével kezdődik, majd uralkodásának főbb mozzanatait emeli ki egészen haláláig. Külön fejezetben olvasunk egyházszerző tevékenységéről. Ebben a tekintetben a legkiemelkedőbb alkotásai a Somogyváron Szt. Egyed tiszteletére alapított bencés apát-ság, valamint a zágrábi püspökség. – Törvényalkotó munkája a pannonhalmi és szabolcsi zsinatokhoz kapcsolódik. Az ezeken hozott – mai szemmel nézve talán túl szigorú – rendelkezések az akkori viszonyok közepette kétségtelenül szükségesek voltak, és nem is maradt el a hatásuk. – Az „Athleta Patriae” díszjelző egymagában is jellemzi a nagy király hősi, lovagi egyéniségét. – Életszentségének egyik kritériuma az alázatosság, ami kitűnik Monte Cassino apátjához írt leveléből, a másik, a megbocsátó, bosszúra nem gondoló természet. Pl. ő kezdeményezte István király szentté avatását annak ellenére, hogy a nagyapját, Vászolyt István vakítottatta meg. – Az ismert Szt. László ereklyék között a leghíresebb a koponyarészt magában foglaló győri és nagyváradi Herma. Az utóbbi 1400 körül egy nagy tűzvész alkalmával csodálatos módon épen maradt. – A róla szóló mondák és legendák leginkább harcaihoz kapcsolódnak (Tordai hasadék, Szt. László pénze, a kun vitézzel folytatott küzdelme, csodás vízfakasztás stb.) Részletesen ismerteti a könyv a szépirodalomban, festészetben, szobrászatban található ábrázolásait, mind hazánkban, mind a külföldön. Ikonográfiai attributumává a bárd vált, ami harcias természetét szimbolizálja. A Kálti Márk által készített Képes Krónikában három helyen található ábrázolása. Gyakran fordul elő alakja a középkori ötvösművészetben, valamint a városok, vármegyék címereiben (néha csak attribútuma, az említett csatabárd). Azok között a városok között, ahol kultusza a legélénkebb, Nagyvárad mellett Győr emelkedik ki. – Megemlítendő, hogy egy 1992. évi MT. rendelet Szt. Lászlót a határórség védszentjévé nyilvánította. – 1861-ben alakult meg a Szent László Társulat, amely főleg a külföldön élő honfitársaink nemzeti identitásának a megőrzését kívánja szolgálni. Ebből nőtt ki 1904-ben a Julián Iskola Egyesület. – A könyv utolsó részében szentünk ma is élő kultuszáról olvashatunk, amelynek egyik legbeszédesebb bizonyítéka, hogy hazánkban 107 templom, vagy kápolna titulusa Szent László, de a Magyarországhoz tartozó egykori területeken is sok Szt. László templom van. – Különös értéke a könyvnek a közel 100, igen szép, többnyire színes illusztráció.

A „nyomda ördöge”, talán itt-ott a szerző figyelmetlensége az oka a néhány becsúszott tévedésnek, pontatlanságnak, de ezek nem vonnak le semmit a mű értékéből.

Lakatos Pál

A KERESZTÉNYSZOCIALIZMUS MAGYARORSZÁGON 1924–1944
(Bp. 1993. 270 p.)

A katolikus egyház, a politikai katolicizmus kiváló kutatójának ez a könyve szerves folytatása A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923 című, 1977-ben megjelent munkájának. Az első mű, mely az 1974-ben megvédett kandidátusi értekezésen alapul, a keresztényszocialista eszmerendszer fő vonalait, magyarországi adaptációját mutatja be, és a keresztényszocialista egyesületek, szakegyletek, a párt működésének első két évtizedét kíséri nyomon, kiemelve a mozgalom csúcspontját jelentő 1919–21 közötti éveket.

A most megjelent munka a magyarországi keresztényszocializmus második két évtizedének történetét dolgozza föl, a bethleni politikai konszolidáció teljessé válásától a nyilas puccsig, amikor is a mozgalmat fölszámolták. Zárófejezetként (epilógus helyett) pedig bemutatja az újjáéledő keresztényszocializmus 1945–48 közötti fölszámolását.

E második munka nem csupán történeti folytatása az előzőnek, hanem a kutatómunka magasabb szintre emelését is jelenti, hiszen a szerző e munkájával nyerte el az akadémiai doktori fokozatot.

Tanulmányában a szerző a keresztényszocializmus történetét három síkon mutatja be.

Az elsőben a keresztényszocialista politikai törekvéseket elemzi, középpontjában a keresztény pártok történetével.

A második síkot a keresztényszocialista szervezetek és egyesületek alkotják.

Vizsgálódásának harmadik síkját a keresztényszocialista eszmerendszer kutatása képezi. Ez a terület a legkevésbé kimunkált, igaz – az előző korszak alakjainak, Prohászkanak és Giesweinnek munkáihoz képest – e korszakban csak jelentéktelen eszmei termékei (propaganda brossurák) vannak a keresztényszocialista mozgalomnak.

A keresztényszocializmusnak a korszak politikai palettáján elfoglalt helye megjelölésekor a szerző hangsúlyozza, hogy e korszak keresztényszocializmusára is az volt a jellemző, hogy nem vált az országos politikát meghatározó, vagy jelentősen befolyásoló erővé. (Az előző korszakban is ez csak 1919 és 1920 néhány hónapjában jellemezte.) Sőt, különböző okok következtében nem lett önálló, sajátos arculatot és érdekorientáltságot kifejező politikai áramlattá, hanem a politikai katolicizmus egyik taktikai eleme volt csupán.

A keresztényszocializmus politikai önállótlanágának, önkifejezése elmaradásának legfőbb okát a szerző a katolikus egyház helyében, a politikai hatalomhoz való viszonyában látja: az egyház és állam kapcsolatrendezésében ugyanis egy olajozottan működő mechanizmus alakult ki. Ebben az egyház részéről a hierarchia politikai akarata jól érvényesült, és a tőle független katolikus politikai párt csak zavarta volna ezt a kapcsolatot.

De hová lehet elhelyezni a keresztényszocializmust a politikai palettán? A szerző szerint egyik szélső póluson sem. Nem mert nyitni ugyanis a demokrácia, a baloldal, a tényleges népi érdekek irányában, ugyanakkor természeténél

fogva tartózkodott a fasiszta, a szélsőségesen demagóg irányzatok adaptálásától is. Ebben az ellentmondásosságban, felemáságban látja a keresztényszocializmus gyengeségének legfőbb forrását.

A keresztényszocialista mozgalom periodizálását a szerző (helyesen) a Horthy korszak hagyományos politikai korszakolásához kapcsolja.

Az első korszak az 1924–31 közötti időszakot foglalja magában. A bethleni politikai konszolidációval párhuzamosan a politikai katolicizmus és benne a keresztényszocializmus, a csúcstról gyorsan a mélypontra zuhan. Az 1919 augusztusában újjászerveződött keresztényszocialista párt októberben egyesült a Friedrich-Teleki féle Keresztény Nemzeti Párttal, és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) nevet veszik föl. Ez nem csupán a keresztényszocialisták önállóságának földásával, de politikai szerepük háttérbeszorulásával is járt. A Bethlen Peyer paktum szerepük további csökkentését jelentette. De hasonló sorsra jutott a királypuccsok után a KNEP többi vezető politikusa is, sőt a párt is kis csoportokra szakadt.

Először a keresztényszocialisták próbálnak – a keresztényszocialista szak-szervezeti mozgalomra támaszkodva – talpra állni. 1923. május 20-án, Haller István elnökletével, létrehozzák az Országos Keresztényszocialista Pártot, mely programját és szervezeti szabályzatát tekintve teljesen a régi keresztényszocialista elveken alapult. (Lásd a tanulmány végén közölt mellékletet!)

A bethleni konszolidáció politikai felállásban az autonóm keresztényszocialista pártnak és politikának azonban nem maradt funkció. A „vörös veszedelem” elmúlt, ellene a Bethlen-Peyer esemény következtében az MSzDP vezetés és az erőszakszervezet hatékonyabb fegyver volt. Az Országos Keresztényszocialista Pártra így a Bethlen mögötti erőknek nem volt szüksége. Szerepük így csak a jobboldali ellenzék szerepe lehetett.

A konzervatív (agrárius, legitimista) keresztény erők pártalapítási kísérlete, gróf Zichy János vezetésével zajlott, és 1923. december 18-án hozták létre a Keresztény Nemzeti Gazdasági Pártot. Magukat keresztény demokratáknak jelezték, de ez nem jelentett mást, mint a bethleni alkotmányos konzervatív rend támogatását, a rend politikai tartalékának szerepét játszva. Az ellenzéki keresztényszocialisták és a kormányt támogató kereszténydemokraták között már 1924-ben együttműködési szerződés jött létre. Ez 1926 februárjában egyesüléshez és a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt létrehozásához vezetett. Az új párt tagja lett a Budapesten tevékenykedő – Wolf Károly vezette – Keresztény Községi Párt is, de a fővárosi politikai életben továbbra is önálló szerepet kapott.

Az új párt elnöke gr. Zichy János lett. A párt lényegében a kormányt támogatta, de fenntartotta magának a jogot, hogy a neki nem tetsző intézkedéseket bírálja.

A politikai katolicizmus egységén és kormányt támogató politikáján az első repedést Friedrich István kiválása, és 1928 végén a Keresztény Ellenzék nevű párt létrehozása jelentette. A második lépés pedig az 1931-es választások előtt történt. Ekkor ugyanis, az eddig csak a Keresztény Gazdasági és Szociális Pártban, valamint a Keresztény Községi Pártban tevékenykedő keresztényszocialista politikusok egy csoportja, Szabó József és Székely János vezetésével,

kísérletet tesz az önálló Keresztényszocialista Párt létrehozására. A választásokon azonban sikertelenül szerepelnek, nem kerülnek be a parlamentbe.

A keresztény szakegyesületi mozgalom képezte – mint korábban említettük – a keresztényszocializmus másik síkját.

Az 1921-ben alapított Keresztényszocialista Országos Szakszervezetek Szövetsége volt a keresztényszocialista szakegyesületek koordináló szervezete, mely 1924-ben 115 ezer munkavállalót tömörített.

A társadalmi-politikai szervezetek, egyesületek helyett, a szakszervezeti jelleg erősítését követelő új körülményekhez, a régi vezetők egy része (Syabó József központi főtítkárr és Székely János elnök csoportja) nem tudott alkalmazkodni, ezért a szindikalista csoport, Tobler János vezetésével kigolyózza őket. A szindikalista és az egyesületi irányzat így szétválik 1927 májusában. A Tobler János vezette szindikalista irányzat Keresztényszocialista Országos Szakegyesületek Szövetsége néven működik tovább, a Szabó-Székely csoport pedig Keresztényszocialista Egyesületek Országos Szövetsége néven szerveződik újjá.

A Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének közbenjárásával ugyan 1931 februárjában egyesítik a két szervezetet Keresztényszocialista Országos Szakegyesületek néven, de a Tobler-Székely közötti ellentétek nem csitulnak.

A szerző néhány jelentősebb keresztényszocialista szakegyesületet is bemutat, melyek főleg az állami alkalmazottakat és a városi üzemek dolgozóit tömörítették. A keresztény szocialisták itt hivatalos támogatást kaptak, másrészt a szociáldemokraták mozgási szabadsága ezeken a területeken korlátozva volt (dohánygyári munkások, városi közüzemi alkalmazottak, villamosvasúti alkalmazottak).

A tanulmány második fő része a harmincas évek keresztényszocializmusával foglalkozik.

A harmincas évek eleje fordulatot jelent a keresztényszocializmus történetében. A gazdasági válság, a fasizmus második hullámának hatására módosul a katolikus szociális tanítás, 1931 májusában megjelenik a Quadragesimo anno enciklika.

Eszmei téren a hivatásrendiség gondolata, az egyén az individuum védelme helyett a kollektíva, a hivatás tagjának hangsúlyozása kerül előtérbe. A szakszervezetek helyett a hivatásrendiségen alapuló korporatív mozgalom kap hangsúlyt, melynek szervezeti kereteit az Actio Catholica jelenti.

A gazdasági válság és Bethlen bukásának hatására a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt lépéseket tesz a munkavállalók megszervezésére a Keresztényszocialista Dolgozók Pártcsoportjának létrehozásával, az 1923-as keresztényszocialista program felfrissítésével (1931 október) és egy agrárprogram elkészítésével (1932 április).

Széchenyi György vezetésével kísérlet történik a politikai katolicizmus megreformálására is, egy ellenzéki katolikus párt létrehozásával (Egyesült Néppárt 1932 június), de a püspöki kartól nem kap ehhez támogatást.

1933 júniusában Gríger Miklós vezetésével mégis létrejön egy új keresztény párt, Nemzeti Néppárt elnevezéssel és ellenzéki, keresztény, legitimista programmal.

Közben a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt is harcot vív a parlamentben Gömbös jobboldali radikalizmusával.

Az 1935-ös választásokon azonban kudarcok érik, szavazatainak nagyobb részét elveszíti, mindössze 6 mandátumot szerez. Ezután indítja be az egyház fokozott ütemben az Actio Catholicát, és történnek lépések a keresztény pártok egyesítésére, melyek végül az Egyesült Keresztény Párt (1937 január) megalakulásához vezetnek.

A szerző elemzi az Egyesült Keresztény Párt képviselőinek parlamenti tevékenységét is a kor fontos kérdéseiben (kormányzói jogkör kiterjesztése, költségvetési vita, Márciusi Front kérdése).

A harmincas években a keresztényszocialista szakegyleti mozgalmaknak komoly vetélytársai akadtak. A katolicizmuson belül, az 1935-ben létrehozott Egyházközségi Munkás Szakosztályok (EMSzO) és az Actio Catholica szervezetei, valamint katolicizmuson kívül, a kormány által kezdeményezett Nemzeti Munkaközpont és a nyilas munkásszervezetek. A helyzetet belső problémák is súlyosbították, ugyanis ismét kiéleződött a harc a baloldali kereszténydemokratikus törekvésekhez (Katona Jenő és a Korunk Szava című lap félmjelzi ezt az irányzatot), vonzódo Tobler János irányzata és a jobboldali törekvésekhez igazodó Szabó-Székely frakció között.

A szerző ismét sorra veszi a keresztényszocialista szakegyesületeket. A Tobler frakcióból legnagyobb a Magyar Keresztényszocialista Vasutasok Országos Gazdasági Egyesülete (VOGE) volt, 54 helyi csoportban 19 ezer taggal. A Magyar Keresztény Postások Országos Gazdasági Egyesülete (POGE) pedig 4250 tagot tömörített.

A Szabó-Székely frakcióhoz tartozók közül a legjelentősebb a Keresztényszocialista Villamos és Helyiérdekű Vasúti Alkalmazottak Országos Szövetsége volt 4200 taggal és a keresztényszocialista Dohánygyári Alkalmazottak Országos Szövetsége 2200 taggal.

A nemzetközi kapcsolatokkal is foglalkozik a szerző. A Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségével, mely a 20-as években a kommunista és szociáldemokrata, a 30-as években pedig a fasiszta kormányokkal állt élesen szemben.

A könyv utolsó részét az 1938–44 közötti időszak elemzése képezi.

A politikai katolicizmus ekkor 3 irányzatra szakad.

1. A konzervatív irányzat az 1920-as években kialakított status quo fenntartására törekedett. A német megszállásig támogatta a kormányok bel- és külpolitikáját, közte a revíziót és a háborús erőfeszítéseket is.

2. A szociális reformokat először hivatásrendi szellemben sürgető, de politikailag a liberális katolicizmushoz, majd a kereszténydemokráciához közeledő antifasiszta irányzat. Ez az irányzat részévé vált az antifasiszta függetlenségi törekvéseknek. Ehhez sorolható a parlamentből és a nagypolitikából kiszorult keresztényszocialista mozgalom többsége is.

3. A szintén hivatásrendi indíttatású, de a reformokat a totális fasiszta diktatúrától váró „fasizálódó” irányzat, mely két szervezetben öltött testet:

a) A Keresztény Nemzetiszocialista Front, amit a keresztény pártból és a kisgazda pártból kiszorult elemek hoztak létre.

b) A Magyar Élet Keresztény Községi Pártja, mely a keresztényszocializmus és a nemzetiszocializmus szimbiózisával kísérletezett.

A világháború menetében bekövetkezett döntő fordulat (1943) után a politikai katolicizmuson belül újabb átrendeződés ment végbe. Döntő kérdéssé vált a háború utáni időkre való fölkészülés.

1. Centrumot képező konzervatív, parlamenti Egyesült Keresztény Párt átalakítása Keresztény Néppárttá, azaz visszatérés a forrásokhoz, a Katolikus Néppárt eredeti programjához.

2. A hivatásrendiség politikai konkulúzióval szakító szociális mozgalmak új útkeresésének eredményeként a Katolikus Szociális Népmozgalom életre hívása. Ez lett aztán tömegbázisa a kereszténydemokrata – keresztényszocialista politikai mozgalomnak, bár csak megkésve – 1944-ben – alakítják meg a Kereszténydemokrata Néppártot.

A keresztényszocialista mozgalom 1938–41 között, a békés területi revízió keltette eufória hatására, a belső társadalmi egység, az osztálybéke biztosításában működik közre, és elcsúszik a jobboldali radikalizmus irányába.

A háború alatt a szervezetek működése elakad, a csoportok – főleg a behívások következtében – elnéptelenednek. A megnyilatkozások inkább propaganda, mint érdekvédelmi jellegűek.

A háborús fordulat után a keresztényszocialista mozgalom is az átmentés lehetőségeit kereste. Ennek legmarkánsabb bizonyítéka, hogy nyíltan és egyértelműen szembehelyezkedik a hivatalos rendiséggel. A szindikalista irányzat és a hivatásrendiség azonban 1944-ben újra összetalálkozik, de most már keresztényszocialista platformon, miután az utóbbiak elhatárolják magukat a diktatúrától, ezzel saját múltjuktól. Ez az utolsó pillanatban történő összetalálkozás, azonban már nem vezet eredményre. A német megszállás alatt, bár formálisan nem oszlatják fel őket, működésük megszűnik. A nyilasok pedig radikálisan főszaómolják a keresztény munkásmozgalmat is. Az illegális tevékenységre nem csupán nem voltak fölkészülve, de az ilyen tevékenységnek nem is látták értelmét.

A tanulmány zárófejezete utalásszerűen bemutatja az újakezdés problémáit, illetve a mozgalom főszaómolását.

1945 után az újraindulás nehéz volt, bár sem a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, sem az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem sorolta a feloszlátandó fasiszta jellegű szervezetek közé sem a Keresztény Néppártot, sem a keresztényszocialista egyesületeket és szervezeteket, csak az EMSzO-t, annak ellenére, hogy vezetői még náci koncentrációs táborban is voltak.

Az újjászervezés azért ment nehezen, mert a keresztényszocialista politikusok egy része (Szabó, Székely, Bozsik, Reibel stb.) a demokratikus szervek üldöztetésének volt kitéve, másrészt a szociáldemokraták és a kommunisták még 1944 októberében megegyeztek, hogy a háború után egységes szakszervezeteket hoznak létre, így nem maradt tér a keresztényszocialisták számára.

A szerző határozottan leszögezi, hogy a keresztényszocializmus sem az új rendszer, sem annak további radikalizálódási folyamata számára nem jelentett veszélyt, mégis az 1946 nyarán feloszlátott másfélezer katolikus egyesület között ott találjuk a Keresztényszocialista Országos Szakegyesületek Szövetségét is.

Az 1944 őszen alakult Demokrata Néppárt 1945 nyarán kettészakadt egy Barankovics István vezette baloldali csoportra és egy konzervatívra, mely Pálffy József irányítása alatt állt. Egyik irányzatnak sem sikerült megszerezni az egyházi vezetés támogatását. Így az 1945-ös választásokon nem indultak, és a közéletben sem fejtettek ki aktív tevékenységet. A Barankovics frakció azonban az 1947-es választások előtt újraéledt, és ellenzéki programmal nem lebecsülendő eredményeket ért el. A Demokrata Néppárt hivatalosan nem tekintette magát sem a keresztény párt, sem a keresztényszocialista mozgalom örökösének. (Nem akartak ezen a téren frontot nyitni!) Sorsát mégsem kerülhette el. A proletárdiktatúra létrejötte után, gyors ütemben megindult fölmorzosolása.

A könyv ismertetése során az elismerés hangján kell szólni arról a hatalmas mennyiségű forrásanyagról (könyvek, folyóiratok, napilapok, levéltári iratok), melyet a szerző írásában fölhasznál, és amelynek összegyűjtése több éves kutatómunka eredménye.

Ezek körül néhány dokumentumot közöl is:

- Az Országos Keresztényszocialista Párt 1923-as programja és szervezeti szabályzata.
- A Keresztényszocialista Országos Szakegyesületek Szövetségének alapszabályai.
- A Keresztényszocialista Dolgozók Pártcsoportja programja.

Megkönnyíti a témában való eligazodást a keresztény szervezetekről közölt táblázat is. Talán jó lett volna egy szemléltető ábrán bemutatni a katolikus pártok alakulását és mozgását is.

A tanulmány stílusa gördülékeny, a munka – a bennelévő tényanyagözön ellenére –, ahogy Gergely Jenőtől már megszoktuk – most is olvasmányos. A katolikus egyház, a politikai katolicizmus története iránt érdeklődők nagy haszonnal forgathatják ezt a tényleg hiányt pótló művet.

A tanulmány a Typovent Kiadó gondozásában jelent meg 1993-ban.

Pál József

LÁSZLÓ GYULA

A SZENT LÁSZLÓ-LEGENDA KÖZÉPKORI FALKÉPEI
(Bp. 1993. 157 p.)

A Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára című sorozatnak negyedik számaként jelent meg kiváló történészünknek a Szent László-legenda ikonográfiai kérdéseivel foglalkozó műve. A könyvet a szerző középkori művészetünk jeles kutatójának, Radocsi Dénes emlékének ajánlotta.

László Gyula több mint negyven éven át vizsgálta a Szent László-legenda képi ábrázolásait. A téma összefoglalását jelentő földolgozását eredetileg Szent László szentté avatásának nyolczszázadik évfordulóján tervezték kiadatni, de a

megjelentetés végülis elmaradt, s a munka most kerülhetett a nagyközönség elé. A kötet a kézirat lezárása, 1980 óta eltelt időszakban fölbukkant újabb freskókat és adatokat is magába foglalja. E kiegészítésben Kerny Terézia és Sarudi Sebestyén József voltak László professzor úr segítségére.

A könyv sorra veszi, és térképen is szemlélteti a történeti Magyarország területén még meglévő, az idők folyamán elpusztult és a pusztán föltételezett falfestményeket. Ezek többnyire a Kárpát-medence peremvidékein, az ún. határórterületeken, ritkán az ország belsejében találhatók.

A III. Béla uralkodása alatt, 1192-ben szentté avatott Lászlónak nálunk százötven temploma volt. Erekyéi, személye különös védelmet jelentett idegen támadás, pestis, sőt földrengés ellen. Legendái szerint számos csoda és a király sírjához vezetett zarándoklatok nagy száma jelzik szentünk népszerűségét. A hazát védelmező lovagszent alakja megjelenik a népköltészetben, s még a 17. század végén is éltek dalok a nép ajkán Szent Lászlóról. A fönmaradt ábrázolások tanúsága szerint a Szent László-sorozatok alaprétegét egyetlen, az egyedi sajátosságok alapján jól fölismerhető alak ismétlése alkotta. A falképeken kettős megkööttség látható: egyrészt a szent azonossága és a történet menetének megegyező volta. A Magyarországra törő kunokkal való összecsapásról (kerlési csata) egyéb forrásaink is tudósítanak: Képes Krónika, Érdey-kódex, Bonfini munkája, Mügeln Henrik krónikája, a moszkvai évkönyvek, az Anjou – a szerző szóhasználata szerint Vatikáni-Legendárium.

A falképekkel kapcsolatos kutatásainak összegzésében a szerző igyekszik tisztázni a ciklus egyes motívumainak eredetét, és eloszlatni azokat a téveszméket, mik szerint az ábrázolások mintájául a nagyváradi székesegyház Szent László-freskója szolgált volna, s hogy keresztény művészetünk valamennyi motívumának eredetét a kereszténység fölvétele utáni időkben kell keresnünk. Megállapítása: a Szent László-legenda falfestményeiben a honfoglalás korára, sőt jóval előbbre visszanyúló hagyományok becses emlékeit őrizzük. Ennek bizonyítására bőséggel hoz keleti, szibériai és perzsa párhuzamokat. Jól megragadható módon keleti örökség a bírkózás, a pihenés, az ún. „fejbe nézés” motívuma. E két elemet a könyv egészen a szkíta időkig vissza tudja vezetni. A szerző kimutatja, a Szent László-legenda népi alkotás, alapja egy keleti hősi eposz, melynek mozzanatait a Szent László-legenda falképein kívül őrzi a még ma is énekelt Molnár Anna népballadánk. Természetesen a nyugati művészet is hatott az ábrázolásokra. A várból való kivonulás, a püspök áldása stb. csak onnan volt átvehető. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy a keleti elemeket őrző magyar alkotás éppen egy harcos szenthez, a határainkat vigyázó lovagkirály alakjához tapadtak.

A mű talán legértékesebb részét az adatok katalógusban való ismertetése jelenti. László Gyula apró részletességgel foglalja össze a témával kapcsolatban föllelhető miniatúrákat (Thuróczi Krónika, Vatikáni Legendárium, Képes Krónika, a bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve) és a falfestményeket. Ma huszonhat meglévő, három elpusztult, de lemásolt, nyolc elpusztult és tizenegy föltételezett alkotásról tudunk. A falfestmények a Székelyföldön és a Szepességben a leggyakoribbak. Az első ábrázolások a 13. század végén és a 14. század elején, alig néhány évtizeddel a szentté avatás után már fölbukkantak,

megelőzve a Szent László tisztelet központjává váló váradi székesegyház föl-építését. A képsorok nem egy, hanem kettő, esetleg három alapmintát követnek, illetve ezek variációi. Eppen ezért nem lehet összeállítani egy ún. teljes sorozatot és ez alapján az egyes emlékekkel kapcsolatban hiányokról beszélni.

Az egyes helységek emlékeit bemutató rész dícséretesen alapos. A legfontosabb történelmi dátumok és jellemzők mellett lehetőség szerint a mű közli az adott templom fényképét és alaprajzát, és pontosan meghatározza a falkép elhelyezkedését. A legenda rendszerint a templom északi falán, zömmel a felső sorban kapott helyet. Fölvetődik a gondolat, hogy az északi irány a legyőzendő ősellenséget, esetleg a pogányságot jelképezheti. Külön értéke a kötetnek a szemléltetés. A szerző a falfestmények jó minőségű színes fényképeit, a képsorok megértését segítő színes vázlatokat, és fekete-fehér rajzokat tár elénk. A mű egészét, az ismertetéseket izgalmasabbá tette volna az ikonográfiai környezet kissé bővebb ismertetése. A falképek a középkori Magyarország jelentősebb templomaiban fordulnak elő, melyek a saját korukban tekintélyes nagyságúnak számítottak, és csak az újabb idők, különösen a barokk templomépítészet tükrében tűnnek a mai ember számára kicsiknek.

A legendákat hagyományozó szövegek bizonyos eltéréseket mutatnak. Az alapváltozat keletkezési helyét kétség kívül a magyar nyelvterületen kell keresnünk, mint ahogy a legenda is csak a középkori magyarság által lakott területeken fordul elő. A szövegváltozatok főként az egy kun által elrabolt, ám a herceg által megmentett leány szerepében, viselkedésében mutatnak különbséget. A lány egyszer a kun pártját fogta, máskor Lászlónak segített vagy éppen nem vett részt a küzdelemben. Lehet előkelő királylány, a váradi püspök gyermeke, esetleg egy névtelen teremtes, sőt maga Szűz Mária. A változatok széles skálája mutatható ki a képi ábrázolásokban is. Ezek vizsgálatát nehezíti, hogy a legendaábrázolások gyakran sérülten, hiányosan maradtak ránk, s ilyenkor az eredeti képsor motívumainak teljes összeállítása gyakran kétséges. Ennek tükrében különösen is nehéz kérdés a képsor kezdetének és végének a meghatározása. A szerző az alábbi jeleneteket s ezek változatait vizsgálja: Várad vára és a püspök áldása, a magyar sereg fölvonulása, az üldözés, a küzdelem, a lefejezés és a pihenés.

A képek eseménymenete határozott. Festőik különböző mesterek lehettek, akár külföldiek is. Az ábrázolás tartalmát, meséjét azonban nem a festő hozta magával, itt kapta, mint a magyar templomdíszítés s a középkori magyar művészet sajátját. Az egyszerre több értelmű jelentsornak ilyen egymásutánisága nincs meg sem a nyugati, sem a bizánci stílusú templomfestészetben, de még a legszorosabb képi egyezéseket felmutató keleti miniatúra-művészetben sem. A történetnek egyszerre van hősi (a pogányt verő, hazát védő királyi herceg), vallási (a sötétség, a rossz, a gonosz ellen való küzdelem) és népszokásokat közvetítő (leányrablás) kicsengése. László Gyula megállapítja: „nem kétlem, hogy ha a falfestmények mesehagyományok lennének – mint ahogy részben azok –, a mesekutatás habozás nélkül a magyar mesék körébe utalná ezt a szép ... történetet.” Szent László kultusza nem terjedt túl a magyar nép lakta vidékek határain. Így ez a falfestményciklus mint jellegzetesen magyar alkotás, a mi hozzájárulásunk az egyetemes keresztény művészethez.

A mű függelékét Kerny Terézia állította össze. Ebben nyolc elpusztult, illetve lappangó faliképre vonatkozó adatokat foglal össze jól kiegészítve a dolgozat fő szövegét. Írása második részében a kerlési ütközet ábrázolására vonatkozó művészettörténeti adalékokat gyűjti egybe. Áttekinti a kompozíciót befolyásoló tényezőket, az ikonográfiai változatokat, és a különböző korok legjelentősebb, a jelzett témával foglalkozó alkotásait.

A könyv megállapításaival, alapos jegyzetapparátusával és kimerítő szakirodalomjegyzékével mostantól a kor iránt érdeklődők rendelkezésére áll.

Orbán Imre

ACTA HISTORICA

Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Tomus 98.

(Szeged, 1993. 65 p.)

A gyűjteményes kötet tanulmányai közül – e folyóirat jellegének megfelelően –, elsősorban Koszta László „Az 1306-os pécsi püspökválasztás” című tanulmányát érintjük közelebbről.

Ismeretes, hogy a középkori Magyarországról csak néhány püspökválasztási jegyzőkönyv maradt ránk. Ezért igen fontos és rendkívül érdekes az az 1306-ból származó oklevél, melyet a pécsi káptalan állított ki Manfréd zágrábi prépost pécsi püspökké választása alkalmából. Az erősen sérült oklevél az Anjou-kori oklevéltár munkálatai során került elő s jelent meg az új sorozat első kötetében. Ezt felhasználva vizsgálja a szerző a korabeli magyar püspökválasztás lefolyási menetét. A kerülmények megértéséhez, a többi országtól eltérő vonásainak bemutatásához azonban előbb fel kellett vázolnia az európai párhuzamokat is, illetve nyomon kellett követnie a püspökválasztás egyetemes történetét. Az első évezred változásait figyelmen kívül hagyva itt csak annyit jegyeznénk meg, hogy a 10–11. század fordulóján megszülető, majd kiépülő államok, köztük Magyarország a német uralkodók felfogását követték, akik módszeresen és következetesen kívánták érvényesíteni akarataikat az országukban betöltendő főpapi kinevezések ügyében. A Szentszék természetesen éppen ennek ellenkezőjét szerette volna elérni, a döntést maga kívánta meghozni. Az uralkodók a magasabb egyházi javadalmakat (érsekség, püspökség, apátság stb.) a világi birtokadományozáshoz hasonló módon, hűségük fejében és biztosítására juttatták, s ez ellen a pápák erélyes és hosszantartó küzdelmet folytattak. Az investitúra harcainak csillapodtával megindult a zárt választási kollégium kialakítása, a székeskáptalanok választójogának kizárólagossá válása. Ezt az általános gyakorlatot szentesítette 1215-ben a 4. lateráni zsinat 24. kánonja. Az uralkodók investitúra joga a gyakorlatban azonban változatlanul érvényben maradt, legfeljebb sokkal tapintatosabban „ajánlották” jelöltjeiket a kanonokoknak.

A 3. lateráni zsinat a választhatóság feltételét is meghatározta. Püspökké csak az volt választható, aki törvényes házasságban született, betöltötte a 30. életévét, erkölcsös életet élt, és legalább subdiakonus volt.

Magyarországon, más keresztény államokhoz hasonlóan, az uralkodónak volt döntő befolyása a főpapi székek betöltésében. Már Astrik apátot és a többi püspököt is Szent István állította az egyházmegyék élére. A 13. század elején, a bolognai egyetemen működő Paulus Hungarusnál – aki nevéből következően magyar származású volt –, már megfogalmazódik a magyar király főkegyúri joga. Könyvében ugyanis megjegyzi, hogy noha a kánonjog tiltja a világiak részvételét a választáson, de néhány uralkodó, köztük a magyar király kivételt képez. Ez hazánk határain túl is ismert volt, mert II. Henrik angol király III. Sándor pápával folytatott vitában követeli az apostoli legátusi jogot, amellyel Sziciliában és Magyarországon rendelkeznek az uralkodók.

Amikor 1306-ban a pécsi egyházmegyét 12 évig kormányzó Pál püspök meghalt, a káptalan sietve összehívta tagjait az új püspök megválasztására. Ismeretes, hogy a pécsi székeskáptalan volt az ország legnépesebb ilyen testülete. Tagjai számát negyvenre becsülik a 14. században. Az 1306-os választáson azonban csak 28 kanonok vett részt. A jelenlévők mindegyike nevében aláírásával erősítette meg az oklevelet, illetve a felvett jegyzőkönyvet. Ez műveltségi szintjüket jellemzi, hiszen összehasonlításként az 1301-ben keletkezett szepesi püspüökválasztási jegyzőkönyvet említhetjük, ahol a kanonokok fele nem tudta a nevét leírni. Pécsen minden jelenlévő kanonok biztos írástudással rendelkezett, a megpecsételést igazoló aláírások többsége nyugodt futásu, szép írásképet mutat.

A káptalan 1306. február 23-án egyhangúan Manfréd zágrábi prépostot választotta püspökké, s úgy tűnik minden külső nyomás nélkül, amiben bizonyára az ismert történeti körülmények is nagy szerepet játszottak. Manfréd azonban röviddel megválasztása után elhunyt. Bizonyosan nem szentelték püspökké, mert a pécsi káptalan egy későbbi oklevelében az elhunyt Manfrédet csak prépostnak titulálja. Halála után a káptalan tagjai nem tudtak megegyezni az új püspök személyét illetően, ezért az esztergomi érsekhez fordultak, hogy az gondoskodjék számukra új főpapról. De ez már új fejezete a pécsi püspökségnek.

Kosztai László széles látókörű, biztos adatokon nyugvó, a nyitott kérdéseket is érzékeltető tanulmánya komoly nyeresége egyháztörténetírásunknak. Nem ő tehet róla, hogy cikkét zavaró nyomdahiba csúfítja, a 49–50. oldal, ugyanazzal a szöveggel, kétszer szerepel, ami pillanatnyi zavart okoz, amíg rá nem jön az olvasó a kettőzésre. A jegyzetekben – szerencsére – nincsen hiba.

Kőhegyi Mihály

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok

1. kötet (1989)

HORVÁTH Tibor

Lectori salutem

TANULMÁNYOK

DANKÓ László

Szarvasi róm. kat. plébánia története

KOVÁCS Imre

A kecskeméti Szent Erzsébet-templom története

BAJÁK László

Szerémi György világgépe

PUSZTASZERI László

Scitovszky János hercegprímás politikai portréja

SZÉKELY András

Egy humanista a nyugati végeken

Bertalan

Katolikus vonatkozások Pável Ágoston életművében

BÁNK József

Kinek a jogán tanítanak a hittudományi karokon a professzorok?

BERTÉNYI Iván

Heraldika és középkori egyháztörténet

CSORDÁS Eörs

Boldogasszony Anyánk, Régi Nagy Patrónánk

MÉSZÁROS István

A magyarországi római katolikus tanügy igazgatás történeti áttekintése

RÁSZLAY Tibor

Az irgalmasság erénye az Árpád-korban

MÓDSZERTAN

SOMORJAI Ádám-

UZSOKI András

A METEM megalakulásának története és tevékenysége 1988–1989-ben

ADRIÁNYI Gábor

Az egyháztörténetírás mai igényei és módszertana

VARGA Imre

A plébániatörténetírás követelményei

UZSOKI András

A Canonica Visitatio

A kéziratok nyomdai előkészítése és a korrektúra

FORRÁSOK

MAGYAR István

Az alvinci ferences krónika

Lénárd

TÜSKÉS Gábor-

A barokk búcsújárás forrásai

KNAPP Éva

VÁTH János

A balatonalmádi róm. kat. egyházközség története

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2. kötet (1990)

TANULMÁNYOK

- SZÁNTÓ Konrád Bogyay Tamás egyháztörténeti munkássága (A 80 éves kutató ünnepi köszöntése)
- TÓTH Endre A 4–8. századi pannóniai kereszténység forrásairól és a leletek forrásértékéről
- UZSOKI András
AZZOLA, K. Fr. • A tihanyi Árpád-kori remetetelep régészeti kutatása
Die Scheibenkreutzplatte im Balassa Bálint
Museum zu Esztergom (Gran)
- UDVARDY József A Kalocsai Főszékeskáptalan története a középkorban
- KOVÁCS Imre Adatok a magyarországi premonstreiek teológiai irodalmi munkásságához a középkorban
- ADRIÁNYI Gábor
BERTÉNYI Iván A magyar királyok apostoli címe
Hozzászólás Adriányi Gábor előadásához (A magyar királyok apostoli címe)
- JÓZSA László
HEREIN Gyula
BÁN László A kunszentmártoni nagytemplom két évszázada
Budakeszi Makkos Mária története
Vallásos egyesületek Baja város XIX. századi társadalmi életében

FORRÁSOK

- VARGA Imre–
REICHARDT
Gyula A győri székesegyházi főesperesség alsó esperesi kerületi plébániáinak összeírása 1748-ban (Michael Nagy: Conscriptio... c. latin munkájának magyar fordítása)
- MÉSZÁROS István Katolikus oktatási–nevelési emlékek a reformkori Zalából (Részletek Lendvay József emlékirataiból)
- DÓKA Klára Plébániák, gyülekezetek, hitközségek iratai (Történeti áttekintés 1950-ig)
- GERGELY Jenő A „Paritások Bizottság” jegyzőkönyvei (1950. szeptember–november)

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok

3. kötet (1991)

TANULMÁNYOK

- KÁPOLNAI Iván Mezőkövesd város és környéke népességének alakulása a 19. században az egyházi források tükrében
- SIKLÓSI Gyula Kara Musztafa basa tornya és a Szent Donatus kápolna Székesfehérváron
- PROKOPPP Mária Az 1423. évi sienai zsinat tiszteletére készült Eucharisztia-oltár (A Szépművészeti Múzeum Sassette táblaképe)
- KOSZTA László Az esztergomi és a kalocsai érsekség viszonya a 13. század elején
- MÉSZÁROS István Vallásos nevelés, állami iskolák (1949–1990)
- SÜMEGI József Az Oltáriszentség és a Szent Vér tisztelete a középkori Magyarországon
- ADRIÁNYI Gábor A magyar kormány intervenciója az I. Vatikáni Zsinaton (1870)
- MONA Ilona Slichta Margit és az iskolák államosítása
- NAGY Ferenc Tanácskozások a Bernardinumban (1891–1933)

A KUNSZENTMÁRTONI EMLÉKKONFERENCIA ANYAGA

- KÓSA Károly Szerzetes rendek és házaik Jász–Nagykun–Szolnok megye területén 1920–1950 között
- JÓZSA László A Kunszentmártoni Kármel félévszázados története
- SZILÁRDFI Zoltán A kármelhegyi Boldogasszony ikonográfiája
- BARNA Gábor A kunszentmártoniak radnai búcsújárása

MÓDSZERTAN

- HORVÁTH Tibor METEM Enciklopédia és METEM Vázlatok
- LOTZ Antal: Történetíró papok Csanád egyházmegyében

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok

4. kötet (1992)

TANULMÁNYOK

BOBA Imre	Szent András-Zoerard: lengyel volt-e vagy isztriai?
LOTZ Antal	Ribóssy József nagysárréti esperes élete (1775–1830)
SZILÁGYI István	Szent lépcsők – szentlépcsők
GLÜCK Jenő	Adatok a magyarországi görög-keleti román plébániák történetéhez az aradi püspöki levéltárból (1792 - 1848)
BEKE Margit	Főpapi temetési szertartások és halotti címerek a XVIII–XIX. században
MÉSZÁROS István	Középkori örökség protestáns kollégiumainkban
ORBÁN Imre	Egy érdekes kultuszkeveredésről (Antochiai Szent Margit és Árpád-házi Szent Margit tiszteletének érintkezései)
TAMÁS Szabó	Antonio Possevinos Bemühungen Um Die Erneuerung Des Katholizismus In Siebenbürgen

EGYHÁZTÖRTÉNETI MÓDSZER

JAMES L. John	Gabriel Asztrik élete és tudományos munkássága
SZÁNTÓ Konrád	Bogyay Tamás egyháztörténeti munkássága (kiegészítés)

FORRÁSOK

SÁVAI János	P. Jego Ézsiás: Én itt maradtam (Egy szegény barát feljegyzései a múlt század első évtizedeiből)
JANKA György –
LAKATOS Pál	A makói görög katolikus egyházközség canonica visitációja 1844-ben
VIDA István	Szociális irányú katolikus mozgalmak hazánkban (1935-1949)
VAJK Gyula	Az 1956-os események és következményei
P. DUDÁS Bertalan
OSBM	A Szent Bazil rend máriapócsi monostorának levéltára

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1993/1–2

TANULMÁNYOK

- GÁSPÁR Dorottya: Gondolatok a pannóniai ókereszténységről
MÉSZÁROS István: Katolikus egyetemszervezési tervek Egerben 1754 –
1948
- SIMÓ Attila: Nyárádszentmárton lelkipásztorai
DREESBACH Walter: Aspekte der Beziehungen von Kirche und Staat in
Ungarn Zwischen Den Weltkriegen

A BÁTASZÉKI CISZTERCITA EMLÉKKONFERENCIA ANYAGA

- KEREKES Károly: Szövetségűjtás a Ciszterci Rend és Cikádor, azaz
Bátaszék között
- KOSZTA László: Ciszterci rend története Magyarországon a
kolostoraik alapítása idején
- ALMÁSI Tibor: Egy ciszterci bíboros a pápai világhatalom
szolgálatában. Pecorari Jakab magyarországi
legációja
- SÜMEGI József: Adalékok Báta, Cikádor és Zebegény
monasteriológiájához
- BARNA Gábor –
HERMANN
Egyed: A bátaszékiek máriacelli búcsújárása
- ARATÓ Orbán: Ciszterci lelkiség – ciszterci küldetéstudat

EGYHÁZTÖRTÉNET, MÓDSZERTAN

- DÓKA Klára: Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek forrásértéke a
székesfehérvári püspökség dokumentumai alapján
(1778–1868)

FORRÁSOK

- JESZENKOVITS: Az 1948–56 közötti évek
Teréz

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség (METEM) kiadványai:

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok

- 1. sz. Budapest, 1989. 432 old. (kifogyóban) ára: 398 Ft
- 2. sz. Budapest, 1990. 232 old.
megjelent: 1991 novemberben ára: 250 Ft
- 3. sz. Budapest, 1991. 290 old.
megjelent: 1992 novemberben ára: 250 Ft
- 4. sz. Budapest, 1992. 280 old.
megjelent: 1993 februárban ára: 250 Ft
- 1993/1–2, 240 old. ára: 250 Ft
megjelent: 1993 júntus

METEM Könyvek – Series METEM Books

A METEM könyvek sorozatban egyháztörténeti témájú monográfiákat jelentet meg a METEM Egyháztörténeti Vázlatok szerkesztősége. Szándékunk szerint évente legalább egy kötetet kívánunk megjelentetni. Tekintettel arra, hogy ez non-profit vállalkozás, számítunk szponzorok nagylelkű adományaira. Kéziratok ügyében kérjük, vegyék fel a kapcsolatot a Vázlatok szerkesztőbizottságával.

In the Series METEM Books are monographies to be published in the topic of Church History, redacted by the Bord of Editors of the Essays in Church History in Hungary. Because of non-profit activity gifts and sponsorships are conveninet. Please contact the Editors if manuscripts foreseen.

1. Szabó Ferenc S.J.: A teológus Pázmány. A grazi „theologia scholastica” Pázmány életművében,
Róma, 1990. 356 old ára: 398 Ft
2. Sólymos László Szilveszter–Várszegi Imre Asztrik:
Pannonhalmi főapátok. I. Kreuzs Krizosztom (1856–1885),
Kelemen Krizosztom (1929–1950),
Budapest, 1990. 370 old. ára: 280 Ft
3. Udvardy József: A Kalocsai Főszékeskáptalan
története a középkorban,
Budapest, 1992. 152 old. ára: 180 Ft
4. Csapodi Csaba: Gróf Zichy Nándor élete és politikája
Bp, 1993. 160 old. ára: 200 Ft
5. Boba Imre: Nagymorávia története új megvilágításban
(Előkészültben) Megjelenik: 1994-ben

METEM Plébántörténeti Kiskönyvtár

1. sz.: Farkas Gábor: A római katolikus egyház története
Sümegecsén
Budapest, 1990. 79 old.
Kapható: a Sümegecséi plébánián

ECCLESIA SANCTA

sorozat

1. **A katolikus egyház Magyarországon**

Szerk.: Somorjai Ádám és Zombori István

A kötet szerzői: Kada Lajos, Alzati Cesare, Érszegi Géza, Fügedi Erik, Péter Katalin, Katus László, Dankó László, Lukács László Sch. P., Holl Béla Sch P., Szabó Ferenc S. J., Sárközy Péter, Erdélyi Zsuzsanna, Hajnóczi Gábor.

Budapest, 1991. 160 old. (14,5 × 21 cm)

Ára: 192, – Ft

2. **A katolikus egyház a Szovjetunióban**

Szerző: E. Chr. Suttner

Ford.: Ötvös Péter

Előkészületben, megjelenik 1994-ben

3. **A katolikus egyház Lengyelországban**

Szerzők: J. Kloczowski, L. Müllerova,

J. Skarbek

Ford.: Z. Czigány Balázs, Illér P. Attila, Andrásfalvy Péter

Előkészületben, megjelenik 1994-ben

Az Ecclesia Sancta sorozat arra vállalkozik, hogy megismertesse a magyar közvéleményt a környező országok egyháztörténetével. Évenként egy-egy kötetet kiadva szeretnénk a lengyel, a cseh és a szlovák, az osztrák, a balkáni népek, a három balti állam és az orosz egyházak történetét megjelentetni. A gazdag anyag válogatásánál arra törekszünk, hogy minél több információt, átfogó, összefüggő történeti képet nyújtó írás kerüljön az érdeklődők elé, olyanok, amelyek a legrégebbi időkől napjainkig tekintik át az egyes országok, népek egyházainak történetét.

Sorozatszerkesztők:

Várszegi Asztrik püspök, pannonhalmi főapát,

a Bizottság elnöke,

Somorjai Ádám professzor, S. Anselmo Egyetem, Róma

Török József professzor, Pázmány Péter Hittudományi

Akadémia, Budapest

Zombori István történész, Csongrád Megyei Múzeumok

Igazgatósága, Szeged

Kiadja:

a Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága

Egyéb METEM kiadványok

Uzsoki András (szerk.)

Klempa Károly és a keszthelyi premontre gimnázium

Budapest 1991. 165 old. ára 120 Ft

CSAPODI CSABA

GRÓF ZICHY NÁNDOR élete és politikája (1829–1911)

„Habent sua fata libelli”, a könyveknek megvan a soruk. Ennek a Zichy Nándor életét tartalmazó könyvnek a megírására a szerzőt Szekfű Gyula kérte föl. Az általa szerkesztett és a Franklin Társulatnál kiadott „Magyar életrajzok” egyik újabb kötete lett volna. A kiadást 1944-re tervezték. A kész kézirat a II. világháború alatt bekövetkezett bombázások során a Franklin Társulattal együtt megsemmisült. Szerencsére fennmaradt egy másolata. Így „alig” 49 éves késéssel, végre megjelenhetett.

Gróf Zichy Nándor (1829–1911) „ember volt, ki hitből élt” egy hitetlen korban, egyházának hű fia, amikor ultramontán és klerikális volt a legmegbélyegzőbb gúnynev; konzervatív politikus a liberalizmus uralma idején, szerves reformok hirdetője a napról napra élés és tétlenség idején; a nemzetiségek megértője a túlzó nemzeti elfogultság közepette, hazája sorsáért remegő a lobogó optimizmus tűzijátéka közt; arisztokrata, az arisztokrácia hivatásának vallója és mégis népezér; szerény, halk tónusú egyéniség, és mégis tömegmozgalmak vezére. Az ellentmondások mind csak látszólagosak, sőt éppen a legegységesebb, legharmonikusabb egyéniséget jelölik. A legtanulságosabb talán Zichy Nándor életében és küzdelmeiben, hogy szinte pontosan föl lehet ismerni az ő korában azt a száz éve elavult európai antiklerikális, egyházat meg nem értő, sőt támadó mentalitást, amelynek ma is tanúi vagyunk.

A szerzőt nem kell bemutatnunk. Csapodi Csaba nevét minden könyves ember jól ismeri. Magas kort megérve, együtt örvendhetünk vele, hogy a hosszú átfutási időt mégis egészségben, erőben megérhette.

A Gróf Zichy Nándorról, a Katolikus Néppárt alapítójának életéről és művéről szóló monográfia a **Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség sorozatának, a METEM-könyveknek 4. kötete**. Megjelent 1993. novemberében. Ára 200, – Ft.

A kiadványok megrendelhetők:

Bencés Kiadó szerkesztősége
1112 Budapest, XI., Kérő u. 18. V. 29.
Tel.: 162-63-72

A Pannonhalmi Bencés Kiadó kínálatából

- **Útban Európa felé.** Remények és távolságok. Katolikus Szemle 1991/1–2 szám. A húsvét hetében Győr–Pannonhalmán megrendezett 33. Magyar PAX ROMANA kongresszus előadásai a római Katolikus Szemle kiadásában. Fűzve 220 old. ára: 185 Ft
- **Tomka Miklós:** Magyar katolicizmus 1991. Gyorsmérleg a magyarországi katolikus egyház helyzetéről, közelmúltjáról. Alapkönyvként ajánljuk. Fűzve 160 old. ára: 170 Ft
- **Korzenszky Richárd–Somorjai Ádám:** Magyar sorskérdések. A két pannonhalmi bencés előadásai először a Vatikáni Rádióban hangzottak el. A kultúra erkölcsének és a népesedésnek kérdéseivel foglalkoznak nyíltan, elhithető erővel. Fűzve 150 old. ára: 135 Ft
- **Somorjai Ádám:** Geburtenbeschränkung in Bauernfamilien Ungarns. Doktori értekezés a magyarországi születéskorlátozás történetéről. Katolikus Akadémia, Hamburg kiadása német nyelven. Fűzve 200 old. ára: 260 Ft.
- **Pacomio, L.–Vanetti, P. S.J.:** Kis Bibliai Atlasz. Nélkülözhetetlen kalauz a bibliai történések helyszíneinek megismeréséhez, bibliaismerethez, a bibliai tájak azonosításához. Hitoktatási és kultúrtörténeti segédkönyv. Terj.: 64 old. (184 színes illusztrációt, rajzot, fényképet és térképet tartalmaz) ára: 290 Ft
- **Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között.** Válogatott dokumentumok a római katolikusok és reformátusok párbeszéde történetéből Magyarországon 1898–1943 közötti évek időszakából. Előszavát dr. Kocsis Elemér, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke írta, bevezetőjét Barcza József. A kötet egyik szerzője Kelemen Krizosztom. Az alábbiakat írásából idézzük: „A nagy magyar lelki egység, ha ennek keresztyén szempontból értelme van, csak a Krisztusban való egység lehet.” Terj.: 140 old. ára: 150 Ft
- **Az ezeréves Pannonhalma.** A kis könyv az apátság történetét mutatja be röviden, képekkel illusztrálva. Tartalmaz bizonyos gyakorlati útmutatót is, valamint ismeretetőt az idegenforgalmi szolgáltatásokról. Terj.: 78 old. (fekete-fehér) ára: 75 Ft

- **Reisner Ferenc:** Csernoch János hercegprímás és IV. Károly. Terj.:228 old ára 290 Ft

- **Jákli István:** „...a magyarokhoz küldetett” (Johann Weissenburger fa metszeteivel (1515) Szent Wolfgang életéről és működéséről hosszabb idő óta először olvashatunk a Németországban élő szerző tollából, a Szent halálának 1994-ben esedékes 1000. évfordulójára készülöben. 972 tavaszán nem jámbor hithirdetőként ment a pogány magyarok közé, hanem I. Ottó német császár diplomáciai küldötteként járt Géza nagyfejedelem udvarában, a magyarországi keresztény hittérítés feltételeinek meg tárgyalására. Terj.: 176 old, 19 metszet ára: 210 Ft

- **Békés Gellért O.S.B–Boór János (szerk.):** Keresztények és szabadság. Történelem – Bölcsélet – Társadalomtudomány – Lelkiség. A 34. Magyar PAX ROMANA kongresszuson (Lillafüred, 1992. ápr. 20–26.) elhangzott előadások, a Katolikus Szemle 1992. évi 1–2. száma. **Előadók:** Göncz Á, Andrásfalvy B, Nyíri T, Katus L, Csorba L, Surján L, Nagy E, Bence Gy, Weissmahr B, Vajda M, Tomka M, Isépy T, Órsy L, Balogh Z. **Kerekasztal résztvevői:** Boór J, Gyulay E, Jelenits I, Horváth Á, Farkas B, Merza J, Csepeli Gy. **Igét hirdettek:** Békés G, Seregély I, Hafenschner K, Bacsóka P, Tenke S. Terj.: 224 old ára 185 Ft

- **Mészáros István:** Iskola Szent Márton hegyén. Előszavát Korzenszky Richárd írta. A könyv a gimnáziumról történeti és szociológiai áttekintést nyújt. **Magyar Bencés Gimnáziumok sorozat 2. kötete. Terj.: 147 old.** ára: 120 Ft

- **Tarnay Brunó O.S.B:** Katolicizmus és kultuszok ára 165 Ft
 „E rövid munka a kereszténység egyetemességét, katolicitását állítja mintaként és mérceként az olvasó elé.” A hazai keresztény és nem keresztény gyülekezetekről térképet és statisztikai kimutatásokat közöl, Losteiner Mónika kutatásai eredményeit először publikálva. Terj.: 128 old.

- **Békés Gellért OSB–Kovács K. Zoltán** (szerkesztő) ára: kb 200 Ft.- Ft.
 Keresztények és a demokrácia. Politika és erkölcs, Hit és elkötelezettség, Szociálpolitika, gazdasági fejlődés, Veszélyeztetett jövőnk, Egyetemes keresztényi felelősség. Barankovics Akadémia, 1. Tanulmányi hétvége, Leányfalu, 1992. november 6–8. A Katolikus Szemle 1992. évi 3–4. száma. Terjedelem: kb 120 oldal, füzve:

- **A Katolikus Szemle** korábbi évfolyamai megrendelhetők pannonhalmi címünkön.

- **Zsolnay Imre:** Bizáncról a bolsevizmusig. A szerző kiadása Zsolnay Imre nyugalmazott történelem-, pedagógiaszakos tanár. Kézirata majd harminc éven át hevert a fiókban, érthető módon nem láthatott nyomdafestéket. Az ortodox, a keleti kereszténység kultúrájának elemzését találjuk meg e kötetben. Bizánc szellemének kisugárzásával és annak kritikájával ismerkedhetünk meg benne. Műfaj: egyháztörténelem, köztörténet, politikatörténet. Terjedelem: 200 oldal, fűzve. ára: 350 Ft

- **Békés Gellért OSB és Horváth Árpád** (szerk.): Megújuló egyház a megújuló társadalomban – A Katolikus Szemle 1993. évi kötete. Az 1993. áprilisában Vép-Szombathelyen tartott 35. Magyar Pax Romana kongresszus előadásainak anyaga. Értelmiség az egyházban – Művelt kereszténység – Társadalmi kölcsönhatás és kommunikáció – Az egyház nyilvánossága – Értékváltozások ára: 297 Ft

- **Bánhegyi Miksa–Hapák József:** A közösség asztala – A Pannonhalmi Apátság ebédlője. 80 oldal, A4-es méretben, keménytáblás, színes album.

- **Arend van Leeuwen:** A kereszténység a világtörténelemben. Vázlat. Fordította és az összefoglalást készítette Somorjai Ádám OSB. Oktatási és kultúrtörténeti segédletként ajánlott. Fűzve, 72 old. ára 165 Ft

Megrendelhetők:

Pannonhalmi Főapátság Könyvszolgálat
9090 Pannonhalma

Tel: 96/370-022 Fax: 96/370-011

és

Bencés Kiadó szerkesztősége
1112 Budapest, XI., Kérő u. 18. V. 29
 Tel.: 162-63-72

Mintabolt:
1053 Budapest, V., Ferenciek tere 8.
 Telefon: 266-70-09

Bemutatóterem, viszonteladók ellátása:
Csomagküldő szolgálat, 1012 Budapest, I. Attila u. 79.

A Szent Gellért Egyházi Kiadó könyvajánlata

I. M. Angelini: A katolicizmus

Könyvünk folytatása a Gondolat Kiadónál megjelent *A világ nagy vallásai* népszerű sorozatnak. Megmagyarázza a katolikus vallás alapvető fogalmainak, hittételeinek jelentését. Részletesen leírja a katolicizmus történetét legősibb forrásaitól kezdve, a középkori és újkori változásokon keresztül a napjainkban tapasztalható megújulásig. A kötetet időrendi táblázat, a katolicizmus leggyakrabban használatos kifejezéseinek magyarázata, valamint több mint száz színes kép teszi könnyen érthetővé és olvasmányossá. 210 Ft.

Tótfalusi István: Vallási vademecum

Vallási témájú szakszótárunk segítheti a hitoktatás munkáját azzal, hogy az idegen – főleg latin és görög – eredetű szavakat népszerűen értelmezi, és származásukkal, kiejtésükkel, használatukkal kapcsolatban gyakorlatiasan igazít el. A magyarázatok jobb megértését gazdag képanyag segíti.

Kemény táblás kötéssel

210 Ft.

Puskely Mária: 1000 év misztikájából

A könyv második évezred tizenkét nagy misztikusát mutatja be és szó-laltatja meg. Olyanokat, akikről a magyar olvasóközönség – egy-két kivétel-től eltekintve – alig vagy semmit sem hallott. Megismerkedhetünk életükkel, mégpedig mindig korabeli források alapján, majd egy vagy esetleg két művük-kei. A művet közel félszáz szócikk *Kislexikon* egészíti ki. 223 Ft.

Gyürki László: A Biblia földjén

Szentföldi útikalauzunk izgalmas olvasmány zárandokoknak és „itthonma-radóknak” egyaránt. 170 Ft.

Karácsony Sándor: Az irodalmi nevelés

Irodalomra csak irodalommal lehet nevelni s az irodalom elemzése (az iro-dalmi élmény tudatosítása) mindig csak nyelvi elemzés lehet. Ez Karácsony Sándor könyvének alap gondolata. 120 Ft.

Szolnoky Erzsébet: Fellebbezés helyett

Apor Vilmos, a vértanú győri püspök élete.

108 Ft.

*A kötetek megvásárolhatók, ill. megrendelhetők
a Szent Gellért Könyvesboltokban:*

6720 Szeged

Aradi vértanúk tere 2.

Telefon: (62) 313-598

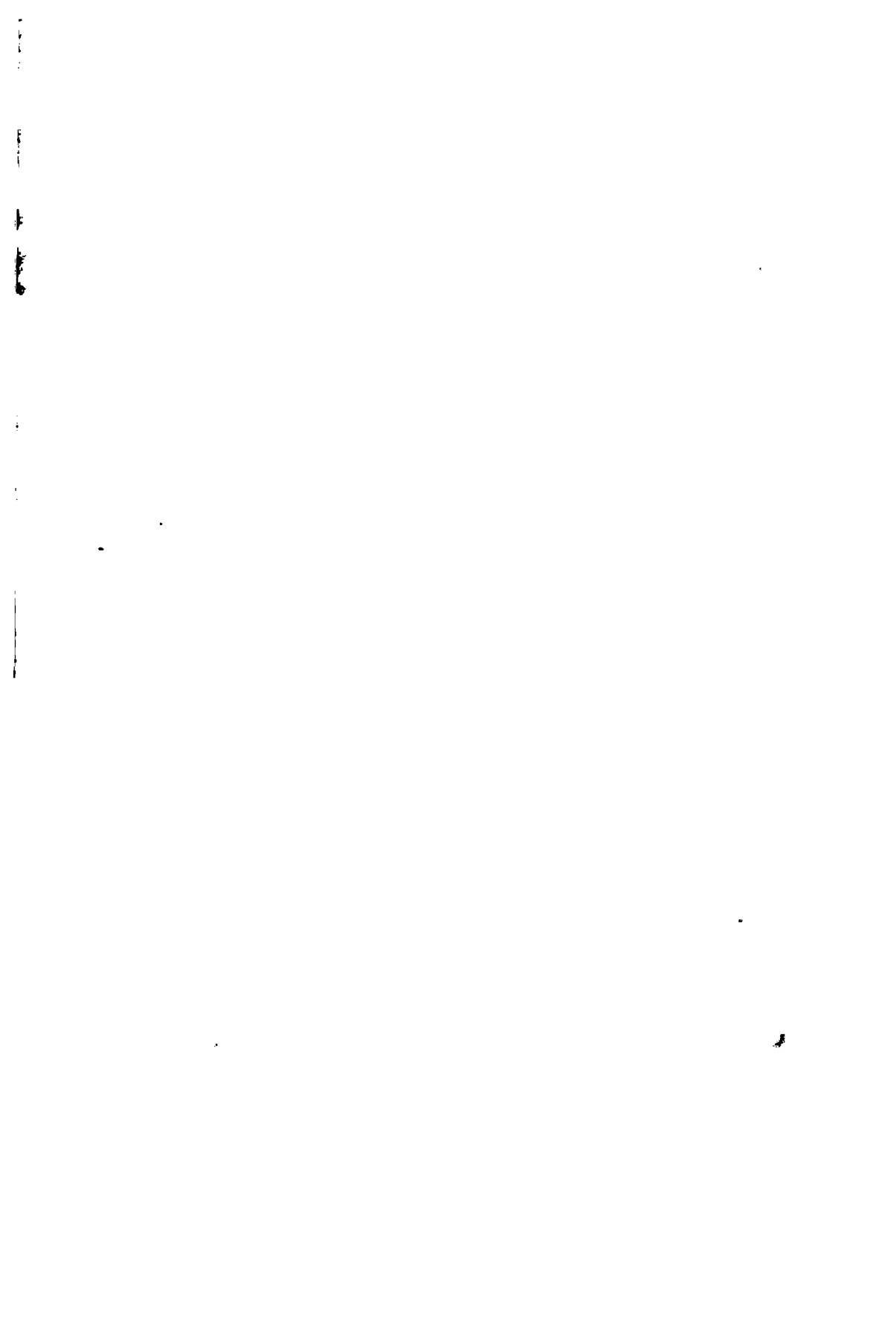
1053 Budapest, Ferenciek tere 4.

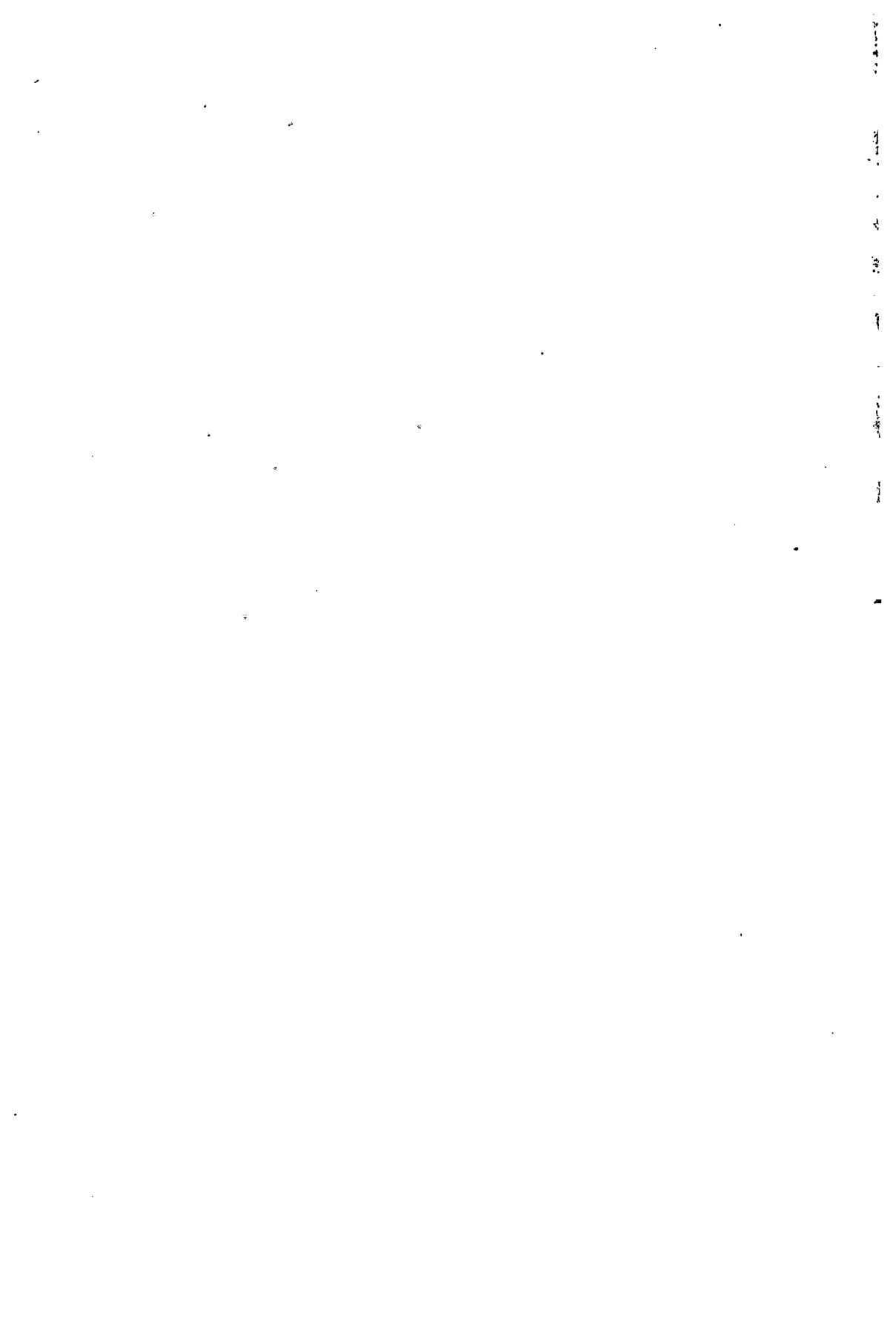
(Kárpátia-udvar)

1089 Budapest

Bláthy O. u. 10.

(„Betánia”, a Rezső téri templom mellett)

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Scholarly manuscripts related to Church history in Hungary, academic comments on books, articles, – photocopies of unpublished documents and sources, – related to the Church's history in Hungary and in Hungarian linguistic communities with correct references, double-spaced and typewritten, are invited and should be submitted in two copies to the Editor:

Zombori István, Szerkesztő, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, Szeged, Dugonics tér 12, H-6720 Hungary. Tel.: (011)+36+62+323+714. fax (011)+36+62+323+813.

References should be included in text within parenthesis and arranged as this example (Gabriel, 1986, p. 15). All references should be listed alphabetically at the end of the manuscript, author, title, year, place, publisher, and should be arranged as in the following examples:

Book:

- 3 Gabriel, Astrik, L. 1986. *The University of Parish and Its Hungarian Students and Masters During the Reign of Louis XII and François I.* Frankfurt am Main: Verlag J. Knecht.

Article:

Fraknói, Vilmos. 1902. „Vatikáni levéltár és a római magyar intézet.” *A katolikus Magyarország 1001–1901.* Edited by János Kiss, János Sziklay. Budapest: Stephaneum, I. pp. 425–429.

Every contributor should include with his/her manuscript a short abstract limited to 250 words and a short introduction about him/herself.

Author will receive 3 complimentary copies of the issue in which his/her article appears and 50 separatum

Any comment on method and observation about METEM project, request for information about advertising, sponsorship, bequeath, supporting Patron-, and Director-membership in METEM-International should be sent to the General Editor: Rev. Dr. Tibor Horváth, S. J., METEM, Regis College, 15 St. Mary Street, Toronto, Ont., Canada M45 2R5. Tel.: (416) 922-2476. If no answer, please call (416) 922-5474 and leave a message. Fax. (416) 922-2898

